

S. 657. A. 8

UITGELOOFT

TITELBLAD

VERHANDELINGEN

UITGEGEVEN DOOR HET

ZEEUWSCH

GENOOTSCHAP

DER

WETENSCHAPPEN

TE

VLISSINGEN.

1845

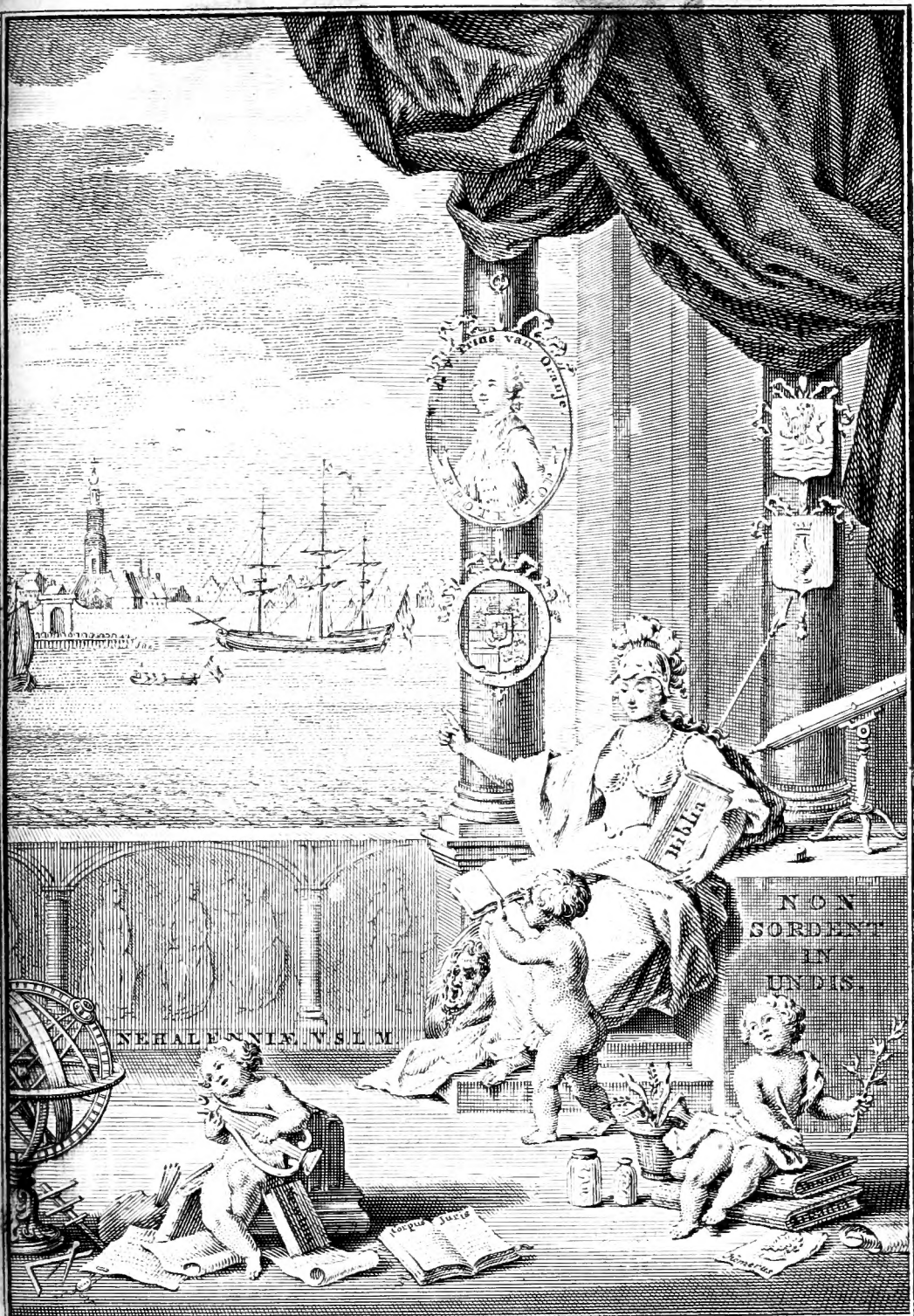
UITLEGGING

D E R

TITELPLAAT.

DE WYSHED, fier gezeten op haar Throon,
 Betchouwt men in *MINERVE'S Wapenrusting*;
 Doch, warsch van fabellicht en valsche Goon,
 Schept ze in *GODS BOEK* haar grootste zielsverlusting.
Twee Zailen, die 't gewelfel van haar Kerk
 Aan d'eenen kant bouwkunstig onderschraagen,
 Vertoonen 't *ZEEGWSCH* en *VLISSING'S* wapenmerk,
 En *WILLEMS beeld*, wien 't werk wordt opgedragen,
 Doorluchtig *Hoofd* van onze *Maatschappy*,
 Die, schoon nog in heur zwakke en *kindsche* jaaren,
 Heim d'Eersteling heur's arbeids, vlug en bly,
 Voor de oogen brengt, met lust om voort te vaaren.
 De *Tafel* met den *Voorgrond*, ryk bedekt
 Met *Tekerscheets* van *Kunst* en *Wetenschappen*,
 En 't *Vergezichte*, dat ginder d'aandacht wekt
 Ter zyde van *Gordyn* en tempeltrappen.
 Getuigen, dat de weetzucht, vlyt en lust,
 Door de Eer gespoord, aan *Zeelands* verfte paalen
 In onze *Vest* noch niet *Zyn* uitgebluscht:
 Men tracht door *Nut* 'er mede een' *Prys* te haalen.
 Handhaving van den *Godsdienst* en het *Recht*,
Geneesbehelp, tot steun van 't menschlyk-leven,
 't *Natuurboek*, door *Gods* hand ons voorgelegd,
 't *Natuurboek*, door zyne *Almacht* zelf beschreven,
 De *Meetkunst*, in haar takken ruim verspreid,
 De *Schilderkunst* zoo fix in kleur en trekken,
 De *Puikmuzyk*, die harten opwaarts leidt,
 Haar *Zuster*, die de dofheid zelf kan wekken,
 't *Veimogen* om door 't helder *Spiegelglas*
 Het *Starrenbeir* aan 't menschlyk oog te klemmen,
 Of door behulp van *Graadboog* en *Kompas*,
 Op verren tocht een dolle zee te temmen;
Historiekunst, die 't oude in 't nieuw herschept,
 Die *muur* en *steen* van vroeger eeuw doet tuigen,
 Die honing zelfs uit bittren alzem lept,
 En uit vergift weet artzney te zuigen,
 En wat zich meer liet scherzen op de print,
 Zyn beeldpraak van het doel, waar heen wy trachten.
 Is 't werk gering? wie deugd en wysheid mint,
 Heeft eindelyk op zyn' arbeid vrucht te wachten.
 Dus huwt m' in 't ryk van onzen *Waterleeuw*
 De *Scheepvaardy* met de oefening der verstanden.
 Der braaven gunst zal by den noesten *Zeeuw*
 Den yvergloed noch sterker doen ontbranden.

J. J. BRAHE.

NEHALE NIE N S L M

NON
SORBENT
IN
UNDIS

T

B

S

A

E

D

V

C

T

D

M

G

T

D

H

H

C

D

E

Z

F

I

D

VERHANDELINGEN
UITGEGEVEN DOOR HET
ZEEUWSCH
GENOOTSCHAP
DER
WETENSCHAPPEN
TE
VLISSENGEN.
ACHTSTE DEEL.

TE MIDDELBURG,
BY PIETER GILLISSEN,

*Drukker van het Zeeuwsch Genootschap der
Wetenschappen, MDCCLXXXII.*

RECHTSPREKINGEN
VAN
DE
RECHTERSPREKER
VAN
DE
RECHTERSPREKER

**Het Genootschap erkent geene exemplaa-
ren voor echt, dan die door eenen der
Secretarissen eigenhandig onderteekend
zyn.**

M. de Haer

H I S T O R I E
V A N H E T
Z E E U W S C H
G E N O O T S C H A P
D E R
W E T E N S C H A P P E N
T E
V L I S S I N G E N.

Om te voldoen, zoo aan de gewoonte, sedert het begin tot nu toe gehouden, als aan de belofte, by het uitgeven van het Zeevende Deel gedaan, heeft het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen goedgevonden, hier een uitvoerig Historisch bericht te doen plaatsen, en, daar door, aan het algemeen kennisse van den toestand dezer Maatschappye

te geven, voorzoo veel men daar by eenig belang heeft of rekenen kan.

Sedert het laatste Historische bericht, gedagteekend den vyftienden van Hooimaand des jaars MDCCLXXVIII, en in het Zesde Deel te vinden, heeft het Genootschap verscheiden van zyne *Directeuren* en *Leden*, door den dood, verloren; van welken de meesten de waare belangen dezer Maatschappye zoo behartigden, en, op verschillende wyzen, bevorderden, dat Hun dood tot een wezenlyk verlies strekte.

De overledene *Directeuren* zyn de Heeren: Mr. DAVID GRENIER-VERWOUT NOIRET, Schepen en Raad der Stad *Middelburg*, Bewindhebber van de O. I. C. ter Kamer *Zeeland*; J. ONNO ZWIER VAN HAREN, Grietman van *West-stellingwerf*; Mr. JAN

JACOB HARTSINCK, Charter- en Requestmeester ter Admiraliteit te *Amsterdam*; Mr. ADRIAAN ISAAC HURGRONJE, Secretaris der Provinciaale Rekenkamer van *Zeeland*, die één der vroegste Directeuren was, zeer veel tot de eerste oprichtinge van het Genootschap toebragt, zoo dat het ten zynen huize eerst een vast bestaan kreeg, en die, sedert, met allen yver deszelveu wezenlyk belang daadelyk ter harte nam; Mr. JOHANNES ADRIAAN WILHELMIIUS, Heer van *Kleverskerke* en *Brakel*, Schepen en Raad der Stad *Middelburg*; Mr. GERARD JAN BLANKERT, Secretaris der Heeren Staaten van *Zeeland*; Mr. CORNELIS STEENGRACHT, Heer van *Whell*, *Slangenburgh*, *Oosten* en *West-Souburg*, Oud-Raad der Stad *Vlissingen*, Gedeputeerde, wegens *Zeeland*, ter Gene-

raliteits Rekenkamer; Mr. RYK-
LOF JOHAN QUIRYN VAN GOENS,
Schepen en Raad der Stad *Mid-*
delburg; en REINIER DE KLERK,
Gouverneur Generaal van Neder-
lands Indiën.

De *Leden*, door den dood aan
het Genootschap, na den boven-
gemelden tyd, ontnomen, zyn
de volgende Heeren: WILLEM
NOORDENHOUT, Predikant der
Luthersche Gemeente te *Amster-*
dam; Mr. JOHAN JONGBLOET,
Advocaat te *Arnhem*; LUCAS
REEDER, Predikant der Luthers-
sche Gemeente te *Amsterdam*;
PAULUS 'S GRAEUWEN, Hoog-
leeraar in de Geneeskunde te *Gro-*
ningen; HIERONYMUS DAVID GAU-
BIUS, Hoogleeraar in de Genees-
kunde te *Leiden*, Lyfärts van
Zyne Doorl. Hoogheid den Hee-
re Erf-Stadhouder; JACOBUS VAN
DOEVEREN, Kolonel ten dienste
de-

dezer Landen; JACOBUS WILLEMSEN, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Predikant te *Middelburg*; MATTHEUS SIDERIUS, Kapitein Ingenieur ten dienste dezer Landen; JOSUA VAN IPEREN, *A. L. M. Philos. Doct.*, Predikant en Secretaris van het Genootschap te *Batavia*; Mr. JAN COENRAAD COPES VAN HASSELT, Raadsheer in 't Provinciaale Hof van *Gelderland*; en GERHARDUS JOHANNES NAHUYS, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerke-lyke Geschiedenissen te *Leiden*.

Daarentegen zyn, van tyd tot tyd, eenige nieuwe *Directeuren* en *Leden* verkozen.

De aangestelde *Directeuren*, zyn de Heeren: Mr. R. J. Q. VAN GOENS, Schepen en Raad te *Middelburg*; REINIER DE KLERK, Gouverneur Generaal van Neêrlands Indiën, die beiden, gelyk

hier boven gezegd is, reeds overleden zyn; M^r. JACOB CORNELIS MATTHEUS RADERMACHER, Ordinair Raad van Nederlands Indiën, Voorzittend Directeur van het Bataviaasch Genootschap; DANIEL STEVEN SCHORER, Schepen en Raad der Stad *Middelburg*, Bewindhebber van de O. I. C. ter Kamer *Zeeland*; M^r. PETRUS GUILIELMUS SCHORER, Raad en Secretaris der Stad *Vlissingen*; en GEORGE HENDRIK DE WILDE, Kapitein der Burgerye te *Amsterdam*.

In de Algemeene Vergaderingen, zyn tot *Leden* van 't Genootschap aangenomen de volgende Heeren: in het jaar MDCCLXXVIII, CHRISTOPHORUS SAXE, *A. L. M. Philos. Doct.*, Hoogleeraar in de Historien te *Utrecht*; HERMANNUS JOHANNES KROM, Hoogleeraar in de Kerkelyke Historie

en

en Predikant te *Middelburg*; SALOMON DE MONCHY, *Med. Doct.* en Profesfor te *Rotterdam*; FRANCOIS WILLEM DE MONCHY, *Med. Doct.*, Schepen der Stad *Rotterdam*; ARNOLDUS VAN DE LAAR, *Med. Doct.* in 's *Gravenhage*; BERNARDUS HUSSEM, Heelmeeſter by de Admiraliteit te *Amſterdam*; in het jaar MDCCLXXIX, Mr. JOANNES VAN LIER, Ontfanger Generaal en Lid van den Loſſyken Eetſtoel des Landſchaps *Drenthe*, te *Aſſen*; HENDRIK ALBERT SCHULTENS, Hoogleeraar in de Ooſterſche Taalen en Joodsche Oudheden te *Leiden*; ANE DRYFHOUT, *A. L. M. Theol. & Philoſ. Doct.*, Predikant, toen te *Vliſſingen*, nu te *Middelburg*; Mr. PIETER PAULUS, Advocaat voor de Ed. Hoven van Juſtitie in 's *Gravenhage*; SAMUEL DE WIND, *Med. Doct.*, Stads Operateur en Vroedmee-

meester te *Middelburg*; HENDRIK VERHEYK, Rector der Latynsche Schoolen te *Amsterdam*; in het jaar MDCCLXXX, Mr. JOHAN DIEDERIK VAN LEEUWEN, Ontfanger Generaal der Middelen van 't kwartier van Nymegen over het Thielsche Komptoir, te *Thiel*; Mr. JACOBUS JASPERSSEN BRASSER, Advocaat te *Vlissingen*; JOHAN JACOB LE SAGE TEN BROEK, *A. L. M. Theol. & Phil. Doct.*; Hoogleeraar in de Wysgeerte, en Predikant te *Rotterdam*; JOHANNES FLORENTIUS MARTINET, *A. L. M. Phil. Doct.*, Predikant te *Zutphen*; M. S. DU PUI, Stads *Med. Doct.*, Lector in de Ontleed-Heelen Vroedkunde te *Kampen*; in 't jaar MDCCLXXXI, DANIEL THOMAS, Predikant der Walsche Gemeente te *Vlissingen*; Mr. WILLEM AARNOUT KIEN VAN CITTERS, Schepen en Raad der Stad
Mid-

Middelburg; JAN HENDRIK STOLTE, Stads *Med. Doct.*, Lid van de Gezworen Gemeente der Stad *Zwolle*; GERHARDUS DE HAAS, *S. S. Theol. Doct.*, Predikant te *Amsterdam*; H. MIRANDOLLE VAN GHERT, *Med. Doct.*, Stads Vroedmeester te *Breda*; JAN DES ROCHES, Secretaris van de Keizerlyke en Koninglyke Academie der Wetenschappen te *Brusfel*; en J. B. DE BEUNIE, *Med. Doct.* te *Antwerpen*.

Hadt het Genootschap, in vroeger tyd, alle redenen, om de edelmoedigheid van zoo veele Heeren te roemen, die de verzameling van boeken, natuurlyke zeldsaamheden, penningen en oudheden, rykelyk vermeerderden; het ontbreekt ook aan geen gelegenheid, om zulks thans te doen, en daar by eenige byzonderheden te melden, die den Lezer, vermoedelyk,

lyk, niet onaangenaam zullen zyn.

De Heeren *Greeve, van de Laar,*
's Gravezande, G. de Wind, Slabber,
Vosmaer, van Haren, E. Sandifort,
Bomme, Verheyk, Hoffstede, Kluit,
Bondam, C. Ploos van Amstel,
Nieuwland, Dryshout, Te Wa-
ter, du Pui, van Iperen, van Leeu-
wen, N. C. Burmam, Hoogeveen,
Krom, Martinet, G. J. Nahuys,
Mirandolle van Ghert, Bonn, le
Sage ten Broek, van Lier, en an-
 deren, zonden van tyd tot tyd,
 een afdrukfel van hunne uitgege-
 vene Schriften aan het Genoot-
 schap ten geschenke. De voorge-
 stelde Vraag, betreffende het
 Muntwezen, waar van breeder in
 't vervolg, gaf aan den Abt *Vasco,*
 te *Turin,* aanleidinge om, by een
 brief, aldaar geschreven den ne-
 genden van bloeimaand des jaars
 MDCCLXXX, aan het Genoot-
 schap te melden, dat Hy, uit het
 Jour-

Journal de Physique van den Abt Rozier de gemelde Vraage gezien hebbende, van voornemen ware geweest daar op te antwoorden, dan dat Hy daar over niets meer zou kunnen zeggen, behalven 't gene reeds door den druk bekend was, in een werk, wel zonder naam in het Italiaansch uitgegeven, doch waar van Hy als de Schryver bekend staat; wyders, dat Hy, schoon uit dien hoofde oordeelende niet naar den prys te kunnen dingen, echter gemeend hadde, of het mischien voor deze Provincie van eenig nut mogte zyn, aan het Genootschap zyn uitgegeven werk, tot titel hebbende: *Della Moneta Saggio Politico*; en te *Milaan* in 't jaar MDCCLXXII gedrukt, te moeten toezenden. Hoewel in deze Staatkundige Verhandeling een nuttig gebruik van vroegere werken gemaakt is, by voorbeeld,

beeld, van den beroemden *Locke*, den schranderen Graave *Carli*, den vernuftigen Abt *Neri*, en anderen; hoewel de byzondere opmerkingen van den Abt *Vasco*, ten aanzien van de inwendige waarde, koers, verscheiden metaalen, en de vergelykinge der geld-specien in onderscheiden Ryken en Gemeenebesten, als ook van de verbeteringen, welke daar omtrent in Italiën en elders zou kunnen gemaakt worden, aandachtige overweginge verdienen; is echter, 't gene naauwlyks by iemand eenige verwonderinge baren zal, in dit *Italiaansche* werk weinig of niets te vinden, dat tot oplosfinge der zwaarigheden en beantwoordinge der Vraage, nopens het Munt-wezen, byzonderlyk in *Zeeland*, zou kunnen dienen. De uitnoodiging, door het Genootschap gedaan en, onder belofte van een' gouden

Eer-

eerpenning, in het Programma
 van het jaar MDCCLXXIX en vol-
 gende voorgesteld, om een kort,
 zaaklyk en zeker bericht te ge-
 ven, betreffende verscheiden stuk-
 ken ten nutte der zeevarenden, en
 in 't byzonder omtrent de beste
 wyze, om den mondkost inteleg-
 gen, te bewaren en bereiden, als
 mede omtrent de noodige verbete-
 ringe van het by ons in gebruik
 zynde Scheepsbrood, gaf gele-
 genheid aan den Heere *J. B. X.*
Joyeuse, l'aîné, Oud-Commisfaris
 der zee-zaaken te *Marseille*, om
 aan het Genootfchap toetezenden
 eene Verhandeling, te *Avignon*
 gedrukt, en waar van de titel
 is: *Histoire des Vers, qui s'engen-*
drent dans le Biscuit qu'on embar-
que sur les Vaisseaux, avec des
moyens pour l'en garantir. Jam-
 mer is 't, dat de Heer *Joyeuse*,
 door deze en gene redenen, ge-
 lyk

lyk Hy in zyn herhaald ſchryven aan deze Maatschappye te kennen gaf, is te rug gehouden van zyn voornemen, om meer ſoortge-lyke waarnemingen over andere Scheeps-mondbehoefden in 't gemeen, en in 't byzonder over eene betere wyze, dan tot heden meest gebruikelyk was, waar op het vleesch voor de Schepelingen zou kunnen ingezouten en meer voor bederf bewaard worden, aan het licht te brengen. 'Er is geen twyfel, of in alle die ongedrukte waarnemingen, wier uitgave liever moest bevorderd, dan eenigzins geſtremd worden, zouden veele wetenswaardige en nuttige zaaken te vinden zyn, niet minder dan in de Verhandeling, kort te voren gemeld. Want van welk belang dezelve diene gerekend te worden, blykt, en uit haaren inhoud, en uit de goedkeuringe, daar

daar aan door de Academie der Wetenschappen te Parys gegeven. De Schryver laat voorafgaan een bericht nopens den aart van het *Biscuit*, of Tweebak; de kennis, welke de ouden daar van gehad hebben; den oorsprong der wormen van verscheiden soorten, die 'er nadeel aan toebrengen; de dwaasheid van zulken, die zich verbeelden, dat die wormen niet van buiten inkomen, maar als uit zich zelve voortkomen, en die, uit hoofde van dit vooroordeel, op geen middelen bedacht zyn, om het *Biscuit* voor dat schadelyk gewormte te beveiligen; en het groot verlies, hier door in verscheiden jaaren geleden. Hy toont, wyders, de ongenoegzaamheid der middelen, te voren tegen dit kwaad uitgedacht en in 't werk gesteld, schoon Hy dezelve niet als geheel nutteloos wil beschouwd hebben.

ben. Naar zyn oordeel, zal het beste middel zyn, dat het *Biscuit*, zoo dra mogelyk, in tonnen gedaan en vooral gezorgd worde, om die tonnen, zoo dicht zyn kan, te sluiten, en voorts dezelve met wel geteerd doek, of perfenning, te bekleeden: zynde het Hem, door ondervindinge, en by herhaalde proefnemingen, gebleken, dat de wormen niet in het *Biscuit* komen, dan door het vaatwerk henen borende; en dewyl hun dit, door de geteerde perfenninge, belet wordt, besluit Hy, dat dit gemaklyk behoedmiddel het *Biscuit* volkomen tegen de wormen beveiligen zal.

De Heeren *Tillet* en *Brisson*, Leden van de Koninglyke Academie der Wetenschappen te *Parys*, en door dezelve gemachtigd tot een naauwkeurig onderzoek van deze Verhandeling, waren van
oor-

oordeel, dat dit middel voor een der beste schein te moeten gehouden worden, om daadelyk in gebruik te brengen, als zeer onkostbaar, en geschikt ter voorkominge van een groot verlies; zy beschouwden het stuk van den Heere *Joyeuse*, als waarlyk nuttig in dezen, gegrond op een groot aantal van proefnemingen, sedert langen tyd en met alle die oplettendheid, welke zy vorderden, gedaan; met één woord, zy verklaarden, den tienden van sprokelmaand 's jaars **MDCCLXXIII**, dat deze Verhandeling de vrucht van langduurige waarnemingen was, die, naar hun begrip, de dankbaare erkentenis van 't Gemeen en de goedkeuringe der Academie verdienden. Indien de bekendmaking van *Vasco's* staatkundig vertoog aan de nieuwsgierigheid van sommigen voldoet, en

het bericht, uit de verhandeling van *Joyeuse* ontleend, voor anderen nuttig is; zal deze uitstap, schoon wat lang, gereedelyk by allen verschooninge verwerven. By alle deze geschenken is noch gekomen dat van den Heere *G. J. Gerard*, die aan het Genootschap toegezonden heeft een naauwkeurig afschrift van zeker Handschrift, in eene der Abdyen van de gewezen Jesuiten gevonden. Het voert tot opschrift: *Paradisus Mariae*; en behelst de geschiedenis van een *Konvent van Reguliere Kanunniken*, in *Zeeland* weleer gevestigd, *Maria's Hof* genoemd, en gestaan hebbende omtrent de verdronken Stad *Reimerswaal*, of *Romerswaal*; doch, naar het schynt, reeds omtrent het midden der zestiende eeuw, door de geweldige overstromingen, geheel vernietigd. Schoon dit Handschrift, waar aan men te

voren geen kennisfe hadt, niet zeer veel aanmerkelyks behelst, kan men echter daar uit eenigen, die in vroegere eeuwen tot de adelyke en voornaamste Geslachten van *Zeeland* behoorden, leeren kennen; gelyk elders breeder zal aangewezen worden.

Het Kabinet van Natuurlyke zeldzaamheden is noch merkelyk meer, dan de Boekery van het Genootschap, uitgebreid, door de geschenken der Heeren *Winkelman*, *A. J. Hurgronje*, *Snouck Hurgronje*, *Schreuder Haringman*, *Gallandat*, *Krom*, *S. de Wind*, *Tjeenk*, *van Cruisfelbergen*, en anderen; doch vooral door de edelmoedigheid der Heeren *W. A. Kien van Citters*, *van der Beke*, *Moens*, *Radermacher van Nieuwerkerk*, en *Houttuyn*. De Heer *Kien van Citters* hadt de vriendlykheid, een groot deel zy-

ner aanzienlyke verzameling aan het Genootſchap aantebieden, ter voltooiing van dezelfs Kabinet van Hoorns en Schulpen; 't gene, op dien zelfden tyd, ryklyk vermeerderd was door het uitmuntende en kostbaare gefchenk van den Heere *van der Beke*, die twee fraaie kasjes, met Hoorns en Schulpen gevuld, en waar onder zeer zeldſaame te vinden zyn, uit Oost-Indiën gezonden hadt. Van daar bekwam het Genootſchap ook, door gunſte van den Heere *Moens*, behalven andere ongemeene dingen, een byzonder groot ſtuk van den wortel, bekend onder den naam van *Radix Lopeſiana*, 't welke Hy vertrouwde niet onaangenaam te zullen zyn, hoewel die wortel in *Europa* nu zoo groote zeldſaamheid niet meer wezen kan, als toen de Heer *Gaubius* eene kleine hoeveelheid van dit

voor-

voortreffelyk *Antidiarrheticum* van *Batavia* kreeg, waar mede die groote Scheikundige verscheiden proeven genomen, en de uitwerkinge van dit in Indiën zeer bekende geneesmiddel teffens door de ondervindinge bekrachtigd heeft. Die zelfde Heer stelde het Genootschap in 't bezit van twee stukken houts, en twee bekens, uit hetzelfde soort van hout gedraaid, *Wanga Marom* in 't Malabaarsch genoemd en daar groeiende, zynde eigenlyk het *Lignum Nephriticum*. De Heer *Moens* zondt dit hout vooral, om te doen zien, dat het ook in *Asia* groeije, en dus niet alleenlyk in *America*, gelyk men doorgaans vaststelt; en merkte wyders aan, dat de eigenschap daar van zy, dat, wanneer men de bekens met water vult, en dus een weinig laat staan, het water blaauwachtig van koleur en

bitter van smaak worde, hebbende eene afdryvende kracht: waarom men 't zelve, aldaar, tegen de opstoppinge van water pleegt te gebruiken. De Heer *Radermacher van Nieuwerkerk* vereerde twee wel gevulde kasjes met allerhande Oost-Indische Insecten, waar onder zeer veele, die spaarzaam gezien en in weinige verzamelingen gevonden worden. Al het welke, met het gene reeds te voren in het Kabinet voor handen was, door den Heere *L. Bomme*, op eene sierlyke wyze, en, zoo verre mogelyk was, volgens de rangschikkinge van den Ridder *Linnaeus*, in eene bekwaame orde gebragt is. Noch onlangs is hier bygekomen eene verzameling van Oost-Indische Tin-Ertsen, aan het Genootschap vereerd door den Heere *Houttuyn*, die dezelve bekomen hadt van den Heere *Rader-*
der-

dermacher, Raad Ordinair van Neêrlands Indiën. Het is onnoodig, hier in eenige byzonderheden over deze Tin-Ertsen, die zeer zeldzaam zyn, te treden, om dat de naauwkeurige beschryving daar van, door den Heere *Houttuyn* zelve gegeven, reeds gedrukt is in het negende deel der Verhandelingen, bl. 337 -- 350, 't gene kort na dit het licht zien zal.

Betreffende, eindelyk, de verzameling van Penningen en Oudheden; het Genootschap is, door aankoop, machtig geworden eene meenigte penningen, meest behoorende tot de Nederlandsche Geschiedenissen, en waar onder sommige allerzeldzaamste, vooral Noodmunten, te vinden zyn. De Heeren *Ermerins* en *Paludanus* vermeerderden, door hunne giften, het aantal der oude en nieuwe penningen, by welken de Se-
cre-

cretaris *Te Water* noch eenigen voegde. In 't byzonder heeft het Genootſchap, ten dezen opzichte, verplichtinge aan den Heere *van Damme*, aan wien het verſcheiden oude penningen en edele geſteenten verſchuldigd is. Onder de eerſten muntten vooral uit, in 't zilver, een Parthiſche penning, over welks zeldſaamheid men oordeelen kan uit het bericht van *Pellerin III Supplement 1767. pag. 34.*, die van *Juba*, den vader, Koning van Numidie, *Alexander* den grooten, *Lysimachus*, de ſtedenpenningen van *Athenen*, *Thaſus*, *Hiftiaea* en *Maſſalia*; en, in 't koper, een ongemeen groote en zeldſaame penning van *Caracalla*, op welks achterzyde, behalven de letters en woorden *T. Π. Η. ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ*, ook de naamen *ΦΥΓΙΑ* en *ΚΑΡΙΑ* gevonden worden. Onder de laaſten

sten zyn twee steenen met Arabische opschriften, waar van de eene, afkomstig uit het Kabinet van den Heere *de Wilde*, naauwkeurig door den beroemden *Reland*, *part. III Dissert. Miscell. pag. 240-245.*, beschreven is; en twee met Grieksche opschriften, waar van het eene is: CΑΡΑΠΙΣ ΕΙC ΖΕΥC , het andere: $\text{ΔΡΑΚΩΝ ΘΕΑΓΕΝΟΥC ΑΛΚΙΜΟC ΤΟΞΟΤΗΣ ΑΘΗΝΑ}$, waar by noch de naam ΑΝΤΙΦΙΛΟΥ gemeld staat. De Heer *Nysen*, Heer van *Waarden*, vereerde aan het Genootschap twee zilveren penningen, in 't jaar *MDCCLXXVIII.* op het strand van *Goedereede*, by het afbreken der duinen ten noorden, gevonden. Op den eenen leest men, aan beide zyden, het jaartal 1180; op den anderen 1188: op beiden Arabische opschriften, waar uit echter, ten opzichte van den aart der penningen, niets kan be-

besloten worden. De verschillende gedachten over die penningen zyn bekend. Zy behooren, of tot de twaalfde eeuw, of tot onzen tyd; zy zyn geslagen by gelegenheid der beruchte krygstochten naar het H. Land, of moeten gehouden worden voor eene gewoone hedendaagsche munt, in 't gebied van Marokko en Algiers gangbaar, en bekend onder den naam van Mezoen of Blanquilje; de jaartelling is, of de by ons in gebruik zynde, of die der Hegira; zy zyn, ter plaatse, waar men dezelve nu gevonden heeft, sedert de twaalfde eeuw, onder den grond bedolven geweest, of anders afkomstig uit een Schip, genoemd *the Charming Saly*, en gevoerd door *Aron Buzaglo*, een Portugeeschen Jood, die te *Gibraltar* eenig gereed geld, om het tot voordeel te doen versmelten,

ten, innam; doch die, beloopen door den storm in flachtmaand 's jaars MDCCLXXV, met fchip en volk bleef ter zelfde plaatfe, waar een groot aantal van deze penningen verzameld is. Twee gevoelens, die, betreffende den ouderdom dezer munte, een verſchil van omtrent zes eeuwen opleveren; die beide hunne voorftanders aantreffen; en over welke gewigt en voorrang, mogelyk, elders nader onderzoek zal gedaan worden. Men kan, midlerwyl, hier over nalezen de aanmerkingen der Heeren *van Wyn* en *des Roches*, geplaatst in het Dagregister der zittingen voor het derde deel der Verhandelingen, uitgegeven door de Keizerlyke Koninglyke Academie der Wetenschappen te Brusfel, bl. X, XI, en den brief, door een' ongenoemden, doch niet onbekenden,

Predikant in Zuid-Holland, over deze zilveren penningen geschreven, en ten jaare MDCCLXXIX door den druk gemeen gemaakt. Eindelyk, heeft de Heer *Schreuder Haringman* deze en gene oudheden, welke Hy op zyne reizen vergaderd hadt, het Genootschap vriendlyk aangeboden: waar onder zich bevindt een verfteend appeltje, afgezaagd van zeker boomtje, 't gene onder de vermaarde oudheden van de Stad *Herculanum* bewaard wordt.

Nu komen wy tot de Algemeene Vergaderingen, door het Zeeuwfche Genootfchap in vier achtereenvolgende jaaren gehouden, en waar van eenig verflag dient gedaan te worden. In de jaarlykfche Algemeene Vergaderinge, den eerften van wintermaand 'sjaars MDCCLXXVIII, werdt de voorheen opgegevene

Vraag,

Vraag, belangende den nadeeligen Wisfelcours voor de ingezetenen van Zeeland en het Muntwezen, nader vastgesteld, doch met eenige uitbreidinge, zoo tot wegneming van misverstand, als ter affnydinge van alle onnoodige uitweidingen, waar toe de Schryvers in hunne antwoorden anders konden vervallen. Behalven de vraagen, by herhalinge bekend gemaakt, is toen ter beantwoordinge voorgedragen, welke verbeteringe de openbaare, vooral de Nederduitsche, Scholen noodig hebben ter meerdere beschavinge onzer Natie? Al het welke breeder te vinden is in het *Programma*, gedrukt voor het VII deel der Verhandelingen, bl. VIII--XI. By die gelegenheid heeft de Secretaris *Te Water* voorgelezen eene verhandeling over de

noodige voorzichtigheid en nauwkeurigheid in het aanhalen van Schryveren; waar omtrent, voorheen, en zelfs noch onlangs, zulke grove mislagen by meenigte, 't zy uit onkunde, 't zy door onachtzaamheid en overhaastinge, begaan werden.

In de Algemeene Vergaderinge, den tienden van oogstmaand MDCCLXXIX gehouden, is de gouden eerpennig, beloofd aan het best voldoende antwoord over de geschiktste wyze om de armen te onderhouden, toegewezen aan den Heere *J. Harger*, Geneesheer te *Rotterdam*; en een zilveren eerprys aangeboden aan den Schryver, die tot zinspreuk gebruikte: *Die niet werkt, zal niet eten*, en, gelyk naderhand bleek, was de Heer *N. H. van Charante*, Koopman te *Rotterdam*. Deze bekroonde ant-

woorden , in het VII deel der Verhandelingen bl. 1--200. gedrukt , gaan verzeld met verscheiden aantekeningen , die ontleend zyn uit sommige antwoorden , mede over deze vraage aan het Genootschap toegezonden , en waar in , schoon zy onbekroond bleven , echter verscheiden zaaken voorkwamen , die verdienden aan het algemeen medegedeeld te worden . Hier by zyn noch gevoegd eenige berichten , aan het Genootschap verstrekt door twee van deszelfs Leden , de Heeren 's *Gravezande* en *Bomme*. Wyders is ten opzichte der Antwoorden , ingekomen op de vraage over de bekwaamste en voordeeligste Schepen in dienst der Oost-Indische Maatschappye , in deze vergaderinge besloten , dat de gouden eerpenning , op kosten van den Heere *D. Radermacher* , Heere van

Nieuwerkerke, als op wiens edelmoedig verzoek deze vraag voorgefeld was, zou gegeven worden aan *E. Lombard*, den Schryver van het antwoord onder de zinspreuk: *Verkreeg de zeeman in den nood zyn wensch, gewis die hulp was groot*; en dat een zilveren eerpenning zou geschonken worden aan *W. Udemans*, die, gelyk naderhand bleek, het antwoord, onder de zinspreuk: *Voor d'eer van Noachs gildebroers*: ingekomen, geschreven hadt. Beide deze bekroonde stukken zyn ook te vinden in het VII deel der Verhandelingen bl. 203 - 360; waar by noch gevoegd zyn eenige bylaagen, tot derzelve inhoud betrekkelijk, en, sedert, door den Heere *Radermacher* aan het Genootschap verstrekt, te vinden bl. 363 - 401. Wyders werdt, in de Algemeene Vergaderinge 's jaars MDCCLXXIX, goedgevonden, een' gou-

gouden eerpenning te beloven aan hem, die, op de beste en meest voldoende wyze, zou opstellen en toezenden een tydrekenkundig en naauwkeurig bericht der inlandfche en uitheemfche Schryveren en fchriften, die ter ophelderinge van de Nederlandfche Gefchiedeniffen en Oudheden ftrekken, federt het begin der Graaflyke Regeringe tot op dezen tyd; wordende de naderre bepalingen in het *Programma* opgegeven. Noch werdt, op dien tyd, vastgefteld, den gewoonen gouden eerprys toetezeggen aan den Schryver van het kortfte, zaaklykfte en zekerfte bericht, belangende de bouwinge der Schepen, en 't gene daar toe behoort, voor zoo veel zulks invloed heeft op de gezondheid en 't goed der zeevarenden; zynde de byzonderheden van dit voorftel te vinden in het *Programma*, toen algemeen ge-
 *** 3 maakt,

maakt, en gedrukt voor het VII de^{el} der Verhandelingen bl. XI-XVII. De aanleiding tot het opgeven van dat laatste voorstel verdient wat uitvoeriger gemeld te worden; waar uit wy zien zullen, dat de zucht tot bevorderinge der Wetenschappen zelfs tot de ver afgelegene Landen doorgedrongen zy. De voorzittende Directeur, de Heer *J. C. M. Radermacher*, thans Ordinair Raad van Nederlands Indiën, en verdere Dirigeerende Leden van het Genootschap der Kunsten en Wetenschappen, in den jaare MDCCLXXVIII te *Batavia* opgericht, gaven door een' brief, den eersten van zomermaand deszelfden jaars in die Hoofdplaats geschreven, te kennen, dat zy, als oprechte Vaderlanders, voorgenomen hadden, hunne pogingen niet alleen tot die Volkplantinge te bepalen, maar dezelve

uit-

uittebreiden ten algemeenen nutte van het Vaderland; dat zy, voorziende, hoe zy zonder den bystand van deszelfs Ingezetenen, uit hoofde van de verre afgelegenheid, het gewenschte doelwit niet dan gebrekkelyk zouden bereiken, gemeend hadden zich te moeten keeren tot de genen, die in hetzelfde bekend staan voor beschermers en handhavers van alle kunsten en wetenschappen; dat zy, deswegens, in hunne eerste Vergaderinge, besloten hadden, toevlucht te nemen tot de drie Genootschappen, te *Haarlem*, *Rotterdam* en *Vlissingen* opgericht, met verzoek, dat zy van een zeker gedeelte van hunne jaarlyksche inkomsten zouden willen gebruik maken, om buiten derzelver gewoone vraagen, voor het geld, door het Bataviasche Genootschap herwaards gezonden, eene of meer

vraagen ten nutte van ons Vaderland of deszelfs Koloniën voorstellen, en aan de beste beantwoordinge den prys of pryzen, 't zy in eenen eerpenning, 't zy in geld, volgens derzelve bekende onzydigheid, toetewyzen; en dat het hun aangenaam zyn zou, indien dit Genootschap, over welks pogingen zy 's Hemels zegeningen affmeekten, hun verzoek geliefde intewilligen, op dat hun zuiver oogmerk, daar zy niets dan het welzyn van ons Vaderland ten doelwit hebben, niet moge verydeld worden. Ter voldoeninge aan deze edelmoedige en verplichtende begeerte van het Bataviafche Genootfchap, van welks roemwaardige pogingen het reeds uitgegeven eerfte deel der Verhandelingen, te *Batavia* gedrukt en, federt, in ons Vaderland herdrukt, ten getuige ftrekt, en welks

Be-

Bestierders de grootste vergenoe-
ginge mogen vinden in den toe-
nemenden bloeistaat van deze hun-
ne instellinge, waar van de be-
stendigheid gelyk zy aan het be-
staan van dit Gemeenebest en des-
zelfs Koloniën, 't gene, gaat het
naar onzen wensch, blyven zal
tot in het laatste nakomelingschap;
ter voldoeninge dan aan deszelfs
zoo vriendlyk verzoek, heeft het
Zeeuwsche Genootschap, by de
eerste gelegenheid, niet in gebre-
ke willen blyven, om met de daad
te toonen, hoe aangenaam die voor-
slag aan deze Maatschappye ware
geweest, en heeft ten dezen op-
zichte besloten, een' aanvang met
de straks gemelde vraag te maken.
Eindelyk heeft de Heer *N. C.
Lambrechtsen* deze Algemeene Ver-
gaderinge geëindigd met het voor-
lezen eener geschiedkundige Ver-
handeling, waar in hy onder-
zoek

zoek deed over de gegrondheid der beschuldiging, tegen Koning Filips ingebragt, dat hy zich door den Roomschen Paus zou hebben doen ontslaan van den eed, by het aanvaarden van de Regeringe aan deze Landen gedaan: welk onderzoek eerlang van elk, in het IX deel der Verhandelingen, zal kunnen gelezen worden; zoo dat het onnoodig zy, hier breeder verslag van dit stuk te geven.

In de Algemeene Vergaderinge, den negenden van oogstmaand des jaars MDCCLXXX gehouden, werdt eerst geoordeeld over de ingekomen antwoorden op de vraag, betreffende de verbeteringe der Schoolen. De uitgeloofde gouden eerpenning zou, buiten eenige bedenkinge, toegewezen zyn aan de verhandeling, welke, gelyk naderhand bleek, door den Heere *H. J. Krom* opgesteld was, indien
hy

hy niet één der Leden van het Genootschap, die den eerprys, volgens deszelfs wetten, niet konden verkrygen, geweest ware. Men besloot, derhalven, de gouden *medaille* toetewyzen aan het antwoord, geteekend met de zinspreuk: *Wordt Batoos kroost*, enz., en geschreven door den Heere *K. van der Palm*; en een zilveren penning aantebieden aan den Schryver der verhandeling, waar van de zinspreuk was: *La nature nous montre &c.*, en de Schryver de Heer *D. C. van Voorst*: zynde noch goedgevonden, eenige nuttige byzonderheden uit vier andere Antwoorden, die onbekroond bleven, te ontleenen, en nevens de drie gemelde verhandelingen te doen drukken. Behalven de vraagen, voorheen opgegeven, en in deze Vergaderinge herhaald, heeft het Genootschap 'er thans *drie* andere

voor

voor de eerste maal aan het algemeen voorgesteld. De *eerste* betreft een volledig en beknopt samenstel van het Staatsrecht der zeven Vereenigde Nederlanden, en de aanwyzinge der bronnen, waar uit nader en uitvoeriger bericht aangaande deszelfs byzondere punten kan gehaald worden. De *tweede*, voor rekeninge van het Bataviafche Genootfchap opgegeven, vordert de bepalinge der grootte, welke de Cirkelboog van het voorfchip hebben moet, om het water zacht te klieven en het te diep inzinken der zwaarte van fchip en lading voortekomen, als mede de grootte der boog van het geheele fcheeps-lichaam, op de lyn van het neêrgeladen fchip, ter bevorderinge van het fpoedig wenden, zoo wel voor den wind, als door den wind. De *derde* vraag, ten verzoeke en op kosten van een edel-

edelmoedigen en menschlievenden Heer voorgedragen, eischt eene opgave der waare oorzaaken en kenteekenen van de najaars-koortfen in de garnizoenplaatsfen van Staats-Vlaanderen, en der beste behoed- en geneesmiddelen, die daar tegen, vooral by de Militairen, kunnen aangewend worden. Men kan breeder onderricht van het eene en andere, des begeerig zynde, vinden in het *Programma* 's jaars MDCCLXXX, geplaatst voor het VII deel der Verhandelingen, bl. xviii-xxvi. De Heer *Gallandat* besloot deze Vergaderinge met het voorlezen eener beschryvinge van een zeldzaam stuk yvoor, en zyner aanmerkingen, betrekkelyk tot de natuurlyke historie van den Olifant en deszelfs tanden; welke in het ix deel zullen voorkomen, en hier, derhalven, niet bree-

bréeder behoeven vermeld te worden.

De laatste Algemeene Vergadering werdt gehouden den achtëntwintigsten van oogstmaand des jaars MDCCLXXXI, en daar in het volgende *Programma* vastgesteld:

Het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen te Vlisfingen heeft in zijne algemeene Vergaderinge, welke den achtëntwintigsten van oogstmaand 1781. gehouden is, geoordeeld, dat de Antwoorden, ingekomen op de voorgestelde Vraag, betreffende het Muntwezen, en van dezen inhoud: „ *Daar de Staaten van Zeeland, niet tot*
 „ *voordeel van de Finantien der Provincie, maar*
 „ *ter voorkominge van gebrek aan Contante pen-*
 „ *ningen, al voor meer dan honderd jaaren, den*
 „ *negotiepenning, bekend onder den naam van zil-*
 „ *veren Ducaat, of Rijksdaaler, met de gedeel-*
 „ *ten van dien, van 50 tot 51 stuivers geoordeeld*
 „ *hebben te moeten verhoogen, mitsgaders sedert*
 „ *dien tijd, om dezelfde reden, noch tweemaal*
 „ *gelijke verhooginge met één stuiver te moeten*
 „ *doen, en dus dien negotiepenning binnen Hun-*
 „ *ne Provincie tot 53 stuivers gangbaar te stellen:*
 „ *welke zijn de middelen, om de aanmerkelijke*
 „ *schade, die de Ingezetenen der Provincie Zee-*
 „ *land, door den nadeeligen Wisselcours, inzon-*
 „ *derheid sedert de laatste verhooginge, geacht*
 „ *worden te lijden, voortekomen; zonder deze*
 „ *Pro-*

„ Provincie aan gevaar van gebrek aan Contan-
 „ ten bloot te stellen, maar dezelve in tegendeel
 „ in staat te houden, om de benoodigde nieuwe spe-
 „ cien te kunnen aanmunten? En wat middel zou
 „ 'er zijn, om de muntspecien, door de geheele
 „ Republijk, op eenen egaalen voet van gehalte
 „ en evaluatie te brengen, met dien effecte, dat
 „ op alle de munten, bij aanhoudendheid, zoo
 „ gouden als zilveren specien tot de gestatueerde
 „ of noch te statueeren gehalten en evaluatiën zou-
 „ den kunnen aangemunt worden? ” wel veele
 goede en nuttige aanmerkingen behelzen, doch
 ten aanzien der hoofdzaake niets afdoen, en der-
 halven den uitgelooften eerprijs niet kunnen weg-
 dragen, welken het Genootschap anders met het
 grootste genoegen aan het eene of andere Ant-
 woord, des verdienende, zou toegewezen heb-
 ben. Dewijl echter twee Antwoorden, op de
 gemelde Vraag ingekomen, aanmerkelijke ver-
 diensten hebben en waardig zijn het licht te zien,
 behalven dat zij eene gepaste aanleidinge aan an-
 deren zouden kunnen geven, om dit stuk dieper
 doortedenken; heeft het Genootschap goedgevon-
 den, om, in dit bijzonder geval, en uit aanmer-
 kinge van het groot gewigt der zaake, aan elk van
 de Schrijvers der Antwoorden, die tot zinspreu-
 ken gebruikt hebben

Zeelands welvaaren,

en, Kweek Koopzorg aan, haal muntmetaalen;

Uw vrucht en vlijt moog die betaalen.

een zilveren eerpenning, op den gewoonen stem-
 pel

pel van het Genootschap geslagen, aantebieden, indien zij hunne naamen en woonplaatsen, binnen den tijd van twee maanden, gelieven te ontdekken. En ten blijke, hoe gaarne het Genootschap een volledig Antwoord op die Vraage, belangenende het Munt-wezen, zou ontfangen, zal hetzelfde ten allen tijde bereidvaardig zijn, om zoodanig Antwoord met een gouden eerpenning te bekroonen.

Het Genootschap belooft bij herhalinge den gewoonen gouden eerpenning, die ook heden aan niemand heeft kunnen toegekend worden, aan den Schrijver, die, voor den eersten van louwmaand 1783, zal toegezonden hebben een voldoend *Tijdrekenkundig en naauwkeurig bericht van alle inlandsche en uitheemsche Schrijveren en Schriften, die ter ophelderinge der Nederlandsche Geschiedenissen en Oudheden strekken, sedert het begin der Graaflijke Regeringe tot op dezen tijd.*

1. *Men bepale zich bij de zeven Vereenigde Gewesten van Nederland, en de Landen daar onder behoorende.*
2. *Het tijdrekenkundige moet betrekkelijk gemaakt worden, niet alleen tot den leeftijd der Schrijveren, maar ook tot het tijdvak, welks gebeurtenissen zij behandelen.*
3. *Men make ook, zoo veel mogelijk is, meldinge van de Handschriften en onuitgegevene stukken, die onder de Liefhebbers der Nederlandsche Historien bewaard worden; — van de bijzondere beschrijvingen der Steden en Dorpen; — en van de schriften der genen, die, met verzwijginge van hunne naamen, 's Lands*
Histo-

Historien en Staatsbestier eenig licht bijgezet hebben.

4. *Noch vordert men eene aanwijzinge, waar men nader bericht, betreffende de opgegeven Schrijvers, kan vinden.*

Het Genootschap in aanmerkinge genomen hebbende, dat, hoe zeer het Staats-Recht van het Nederlandsche Gemeenebest [*Ius Publicum Belgicum*] stukswijze door zeer veele en voornaame Schrijvers verklaard is, echter tot nu toe ontbreekt eene volledige en welgeschikte handleiding tot recht verstand van die voortreffelijkste en allernuttigste Wetenschap in 't gemeen, en waar door de Vaderlandsche jeugd zou kunnen opgeleid worden, om zich een geregeld denkbeeld daar van te maken; beloofde in het voorgaande Programma, en nu op nieuw, den gewoonen gouden eerpenning aan den genen, die, voor den eersten van louwmaand 1782, aan dit Genootschap zal hebben toegezonden „het volledigste en beknoptste *samenstel van het Staatsrecht der zeven Vereenigde Nederlanden*, met aanwijzinge der *bronnen*, waar uit men nadere en uitvoerigere kundigheden belangende de bijzondere punten van dit Recht kan halen.” De Schrijvers moeten zich in hun voorstel niet alleenlijk bepalen bij het Staatsrecht, 't gene de zeven Vereenigde Gewesten onderling gemeen hebben, en uit de mededeeling van sommige rechten der Opperheerschappije voortvloeit, doch men vordert ook van hun eene beknopte en naauwkeurige beschrijvinge van het Staatsrecht van iedere Provincie afzonderlijk, als mede, dat zij bij elk artikel, zoo veel mogelijk, opgeven de voornaamste Schrijvers, die

* * *

het

het zelve met opzet behandeld en opgehelderd hebben.

Ook herhaalt dit Genootschap de toezegginge van een gouden eerprijs, voor rekeninge en op het edelmoedige verzoek van het Genootschap der Kunsten en Wetenschappen te Batavia aftegeven, aan hem, die, insgelijks voor den eersten van louwmaand 1782, aan het Zeeuwsche Genootschap zal toegezonden hebben het „Kortste, zaak-
 „ lijkste en zekerste bericht, belangende de bou-
 „ winge der Schepen, en 't gene daar toe behoort,
 „ voor zoo veel zulks zijn' invloed heeft op de ge-
 „ zondheid en 't goed der zeevaardenden; — de
 „ onderhouding der manschap, zoo aan land en
 „ op de reede, als in zee, ten aanzien eener goe-
 „ de huisvestinge, kleedinge, spijs en drank; —
 „ de beste wijze, om den mondkost in te leggen, te
 „ bewaaren, en te bereiden, aan land en op
 „ zee; — de heilzaamste dranken voor dagelijksch
 „ gebruik, tot voorkominge van het scorbut, en
 „ andere op de schepen heerschende ziekten, met
 „ de voorschriften daar van, en derzelver ma-
 „ ten; de noodige verbeteringe van het bij ons in
 „ gebruik zijnde Scheeps-Brood; — de beste ma-
 „ nier, om de Schepen en het kooijgoed zuiver te
 „ houden; — het afzonderen der gezonden van
 „ de zieken, zoo op kuil- als driedeks-schepen; —
 „ en 't gene verder hier toe kan en moet betrek-
 „ kelijk gemaakt worden.”

De Schrijvers moeten onder het oog houden, dat dit bericht zoo diene ingericht te worden, dat het strekken kan tot een handboekje voor allen, die in eenige betrekkinge staan tot de zorg over de Oost-Indische en soortgelijke Maatschappijen, en
 voor-

vooral voor allen, die zich op de zee-schepen bevinden, zoo Officiëren, als Heelmeesters. — Het Genootschap vordert van allen, die over dit Voorstel schrijven zullen, dat zij een naauwkeurig en oordeelkundig gebruik maken van allerlei Schrijvers en schriften, zoo Nederlandsche als Uitheemsche, vooral zoodanige, die op proef-ondervindingen gegrond zijn, en meest dienstig zijn tot ophelderinge der onderscheiden stukken, hier boven gemeld.

Noch zullen voor den zoo aanstonds gemelden tijd de Antwoorden ingewacht worden op deze Vraag: *Welke zijn de waare oorzaaken en ken-teekenen van de najaars koortsen in de garnizoen-plaatsen van Staats-Vlaanderen; en welke zijn de beste behoed- en genees-middelen, die daar tegen, vooral bij de Militairen, kunnen aangewend worden?* Men belooft aan het beste en meest voldoende Antwoord den gewoonen gouden eerpennyng aftegeven, ten koste van zeker menschlievenden en edelmoedigen Heer, die zich als noch verkiest onbekend te houden, en tot het laten voorstellen van deze Vraag bewogen is, om dat de ondervinding zoo duidelijk geleerd heeft de schadelijke gevolgen van de najaars koortsen, die, vooral na heete en drooge zomers, en bijzonderlijk onder de Militairen, in de garnizoen-plaatsen van Staats Vlaanderen heerschen, en niet zelden een aanmerkelijk aantal van dezelve naar het graf slepen.

Het is eene bekende waarheid, dat het belang van den Koophandel, welke door middel van de Zeevaart wordt gedreven, vordert, dat de Schepen, zoo veel mogelijk, kunnen worden beladen

met veele koopwaaren, en te gelijk met vereischten spoed een' vaardigen voortgang kunnen maken, zoo wel voor den wind, en in stille zee, als bij tegenwind, daar 't wenden noodig is, en in holle zee; wanneer de zwaarte van 't Schip, vermeerderd met de ladinge, ook noch aanmerkelijk vergroot wordt, door de nederdrukkende kracht der bijstaande zeilen, waar door het zelve dieper in het water zinkt, dan uit de zwaarte van Schip en ladinge, op zich zelve en alleen beschouwd, zoude volgen.

Scheepsbouwmeesters weten, dat de samenvoeging van deze twee Scheepshoedanigheden, groote lading en teffens vaardigheid of traagheid in den voortgang, met allerlei wind en zeeën, zonderling afhangt van de gesteldheid van dat gedeelte der Schepen, dat in het water wordt neêrgedrukt, zoo door 's Schips eigen zwaarte, als door de zwaarte der ladinge; welk gedeelte doorgaans het *Levendeel* wordt genoemd.

Ook is 't bekend, dat de ondervinding op de Proef heeft geleerd, dat een Schip, toegesteld uit *flaauwe waterliniën*, wel is geschikt tot eenen vaardigen voortgang door het water, bij gematigd weêr, en daar uit vloeiende stille zee: Doch dat dit geen plaats hebbe met zwaaren wind, en hoog-aanschieterende zeeën; om dat de kleine cirkelboog, die het voorschip uitmaakt, niet bestaanbaar is, om wegens de zwaarte, zoo van 't Schip, als de inladinge, benevens de nederdrukkende kracht der bijstaande zeilen, het diep inzinken van het Schip in zee te beletten.

Boven dien heeft de ondervinding geleerd, dat zulk een Schip, 't gene uit flaauwe boogen of wa-

terliniën is gesteld, eene ongelijk grootere cirkelboog moet maken, eer het door den wind is gewend, of zelfs voor den wind moet wenden, dan de cirkelboog is van een Schip, dat uit meêrgebogen Liniën is gesteld, het geen eene kleinere boog maakt, en dus korter kan wenden, dan het eerstgemelde, met flauwer boogen.

Nochtans zijn 'er verschillende begrippen, onder de Scheepsbouwmeesters, ten aanzien van de juiste gesteldheid van het deel der Schepen, dat door de genoemde oorzaken in het water wordt ingedrukt, en het *Levenddeel* wordt genaamd, in welkers welgesteldheid zoo wel de lading als de vaardigheid zoo veel belang heeft.

Derhalven heeft het Zeeuwsche Genootschap besloten, met belofte van eene gouden Medaille aan den besten schrijver voor rekeninge van het Bataviafche Genootschap, optegeven ter beantwoordinge, voor den 1 van Ioumaand 1783, deze tweeledige Vraage:

Vooreerst: Hoe groot moet de Cirkelboog zijn van het *voorschip*, of de zoogenaamde *Boeg*, indien dezelve zal geschikt zijn, om het water zacht te klieven, tot bevordering van eenen vaardigen voortgang, en teffens bestand te wezen, om het te diep inzinken der zwaarte van Schip en lading, door de drukkende kracht der bijstaande zeilen, voortekomen?

Ten tweeden: Hoe groot moet de *boog* van het *geheele Scheeps-lichaam* zijn, op de Lijn van het neêrgeladen Schip, ter bevorderinge van het spoedig wenden, zoo wel *voor* den wind, als *door* den wind?

De antwoorden op alle deze gemelde Vraagen

en Voorstellen moeten leesbaar geschreven, — in de Nederduitsche, Latijnsche, of Fransche taal opgesteld, — met een dubbel, of afschrift, voorzien, — en, voor den bepaalden tijd, vrachvrij aan den Heere JUSTUS TJEENK, *Secretaris van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen, te Vlissingen*, toegezonden worden.

De Schrijvers moeten hunne naamen niet bij de Verhandelingen voegen; doch dezelve met eene zinspreuke voorzien, en laten verzeld gaan met een verzegeld briefje, dezelfde zinspreuke tot opschrift hebbende, en waar in de naam en woonplaats der Schrijveren gemeld staan.

Elk kan naar den prijs dingen: uitgezonderd de Leden van dit Genootschap; wien het echter zal vrijstaan over de voorgestelde Vraagen te schrijven, en hunne Antwoorden, op de bepaalde wijze, toetuzenden, doch onder voorwaarde, dat zij, zoo op de Antwoorden, als op de verzegelde billetten, achter hunne zinspreuken, deze woorden: *Lid van het Zeeuwsche Genootschap*: moeten plaatsen.

Wie een' eerprijs behaalt, zal geen vrijheid hebben; zijne bekroonde Verhandeling, 't zij geheel, 't zij ten deele, in het *Nederduitsch*, afzonderlijk te doen drukken, of in eenig ander werk uitgegeven: ten ware hij hier toe vooraf vrijheid van het Genootschap zal verzocht en verkregen hebben.

Het Genootschap behoudt aan zich het recht, om, naar goedvinden, gebruik van alle de toegezondene Antwoorden te maken, en dezelve, geheel, of ten deele, in zijne werken te doen drukken: schoon de prijs daar aan niet mogte toegevoezen zijn.

Wanneer alle de Directeuren en Leden, elk in zijne bijzondere betrekkinge, het belang van dit Genootschap met de daad blijven behartigen, mag men met reden hopen, dat hetzelfde meer en meer zijn groot doelwit zal bereiken, 'tgene geen ander is, dan de eer van GOD, de uitbreiding van Kunsten en Wetenschappen, het heil der menschelijke Maatschappije, en het nut van 't Vaderland.

Uit den inhoud van dit *Programma* kan men zien, *deels*, welke redenen het Genootschap bewogen hebben, om aan twee antwoorden, betreffende den Wisselcours en het Muntwezen, en welker Schryvers naderhand bleken te zyn de Heeren *C. Zillesen* en *J. de Mareeuw*, een zilveren gedenkpenning toetewyzen, *deels*, op welke vraagen het Genootschap de antwoorden noch verwachtte. Hier by moet alleenlyk gevoegd worden, dat de Voorzittende Directeur, de Heer *Winckelman*, deze Vergaderinge opende, met een kort en zaakryk bericht der

gewigtigste geschiedenissen van ons Vaderland , sedert het jaar 1572. tot op dezen tyd , en dus beginnende van dat jaar , met het welke een voorgaand bericht , door denzelfden Heer opgesteld , en gedrukt in de Historie van het Genootschap voor het III deel bladz. XIX--XLIII. , geëindigd was. De inhoud van dit stuk is , als volgt.

MYNE HEEREN!

Het zou verwaandheid zyn , indien ik my verbeeldde in staat te zyn tot het opstellen van , en uw aandagt nuttig bezig te kunnen houden met , het voorlezen van eene Verhandeling , over welk stuk het ook zoude mogen zyn , 't geen rechtsstreeks betrekking heeft op het geen men eigentlyk Geleerdheid en Wetenschappen noemt , en dus juist zou overeenkoomen met het geen men kan verwachten in eene Vergadering als deze , van een Genootschap tot bevordering van kunsten en wetenschappen : die taak moet ik overlaten , en doe zulks gaarne , aan zoo veele Leden van het zelve , die zich reeds een naam in de geleerde Weereld gemaakt hebben , en van wier yver ik hope dat ook dit Genootschap noch overvloedige vruchten zal trekken.

Dan , daar de Zaaken , thans in deze Vergadering te behandelen , ons noch eenige ruimte van tyd

tyd overlaaten; meene ik die niet kwalyk te zullen vervullen; wanneer ik de Gefchiedenis van ons Vaderland in een kort bestek weér opvatte, waar ik die liet in de Voorlezing, die ik ten jaare 1772 deed, korte dagen voor men in deze Stad op den 6den April de ontheffing derzelve van het Spaansche juk vieren zoude.

Het verzoek van de toen aanwezende Leden, waar op dat voorgelezene in het derde deel onzer Verhandelingen geplaatst is, was my een bewys van derzelve inschiklykheid, en ik hope dat UEd. my die ook thans niet weigeren zullen. Deslyds begon ik met den afstand van Keizer Karel, en bracht het tot op de vrymaking van Vlisfingen; een stuk, sedert plechtig behandeld, en keurig uitgewerkt aan het algemeen medegedeeld door de Heeren *Brahé* en *Te Water*, waar by dus niets is te voegen.

Korte dagen daarna kwam in deze Stad Don Pacieco, die een Neef van Duc d'Alva was; maar de Vlisfingers namen hem gevangen, en hy werd aan een galg opgehangen.

Hier op volgde, dat de Stad Vere, alle de Noord-, en verscheiden Zuid-Hollandsche Steden, den Spanjaarden afvielen, en aan de zyde van den Prins van Oranje overgingen; en dat die Prins noch in den zomer van dat zelve jaar, in de eerste Vergadering van de Staaten, die toen te Dordrecht byeen kwamen, tót Stadhouder des Konings van Spanjen, en om zich tegen de Tyranny van Duc d'Alva te verzetten, verkoren werd, terwyl hem ook geld werd toegestaan, om een tweede Leger, 't geen hy reeds geworven had, te onderhouden. Doch ook dit Leger moest hy wederom afdanken,

schoon hy Mechelen en Leuven reeds had ingenoomen. Want de Hertog van Alva noodzaakte Graaf Lodewyk van Nassau om Bergen in Henegouwen aan hem over te geeven; waar op veele Brabantsche Steden van den Prins afvielen en Alva door zyn Zoon Zutphen liet inneemen en plonderen, waar door Gelderland weêr den Spaanschen toeviel, die daar op het beleg voor Haarlem sloegen, 't geen, hoe dapper het zich ook verdedigde, en waar in zelfs de Vrouwen, onder Kenau Hasfelaar, blyken van Heldinnenmoed gaven, ook voor de Spaansche Wapens bukken moest. Doch voor Alkmaar stiet hy, wegens de gemaakte overstrooming, het hoofd; ook kreegen de Spanjaards, in een slag op de Zuiderzee, de nederlaag, en de Graaf van Bosfu, dien zy tot Stadhouders over Holland en Zeeland hadden aangesteld, werd daar gevangen genoomen.

Kort hier na, riep de Koning van Spanjen den Hertog van Alva terug uit de Nederlanden, die hy verliet, zich beroemende, gedurende den korten tyd van zyn bewind, meer dan 18000 menschen, om de belydenis der hervormde Leer, door beuls handen te hebben doen sterven, doch wiens naam daar door ook, zoo wel als door zoo veele andere gepleegde wreedheden en knevelaryen, in eene eeuwige verachting gekoomen is. Het was op den 28 Augustus van het jaar 1567, en dus heden de dag, dat hy over 214 jaaren te Brusfel aankwam en zyn tyrannisch bewind aanvaardde; en het is aanmerkelyk, dat men ook weder op dien zelve dag van het jaar 1577, en dus over tien jaaren laater, begon het kasteel van Antwerpen af te breeken, en het trotische Standbeeld, 't geen hy zich in die
Stad

Stad had opgericht, te verbryzelen. Wy konnen aan zyn bewind, en het tot hier toe verhaalde, niet denken, dan met de diepste erkentenis aan het hooge Opperwezen, die, niet tegenstaande allen tegenstand, het licht der hervorming steeds meer en meer deed doorbreeken, en onze Voorvaderen met zulk een heldenmoed bezielde, om alles voor de Vryheid op te zetten, hun door een verborgen hand daar in ondersteunde, sterkte, en den weg ter verkryging baande. Dit zag men duidelyk onder den Opvolger van den Hertog van Alva, Don Louïſ de Requeſens, wiens eerste werk was, Middelburg, 't geen door 's Princen volk belegerd was, te ontzetten, doch waar in hy niet slaagde, want die Stad werd door den honger als anders gedwongen zich den 18 February van 't jaar 1574 aan den Prince over te geeven, waar door dan ook dit geheele Eiland aan zyne zyde kwam. Men zag dit in het beleg van Leiden, dat door den Spanjaard streng belegerd, door de Krygslieden en Burgers dapper verdedigd, en door den selsten honger byna tot de overgaave gedwongen, door de manmoedige en Vaderland en Vryheid ademende taal van den Burgemeester van der Werf noch behouden, eindelyk onder het beleid van den Prince van Oranje, met hulp der dappere Vlisfingers en meest door GODS wonderen-werkende Voorzienigheid op den 3 October van dat zelve jaar 1574 ontzet werd.

Zulke heldendaaden dedden de Spanjaarden begrypen met welk een Volk zy te doen hadden en vreezen, dat zy met geweld van Wapenen die niec onderbrengen zouden en van hunne Vryheid doen afzien: hierom wendden zy het op een anderen
 boeg,

boeg, en trachtten met Holland en Zeeland vrede te maaken; doch de onderhandelingen daar over te Breda gehouden, liepen vruchteloos af, en die twee Provinciën slooten daarop een verdrag van vereeniging tusfchen haar beide, en droegen het hoogbewind der Regeering, zoo lang het Oorlog duuren zoude, op aan den Prins van Oranje.

Dus begon de kryg op nieuw, en de Spaanjaarden behaalden niet alleen in Holland verfcheiden Voordeelen, maar zy deden ook een inval in 't land van Schouwen in Zeeland, waar door zy den toegang voor die twee Provinciën, tot elkanders hulp, zoodanig affneden, dat alles hoopeloos begon te worden, en de Prins van Oranje zelf, die anders alle gevaaren tartte, nu ook den moed fcheen op te geeven, en voorfloeg de Molens te verbranden, de Dyken door te fteeken, met Vrouwen en Kinderen, en wat men mede kon voeren, fcheep te gaan, het Land te verlaaten, en een ander Vaderland op te zoeken. Dan, in zoo een hachlyk tydftip toonde GOD, dat by Hem noch uitkomst was, en dat de fterflyke mensch tegen Hem niets vermocht. Hy fneed den levensdraad van den Spaanfchen Landvoogd, de Requefens, fchielyk af, waar op de Spaanfche Soldaaten overal aan het muiten floegen 't geen de meeste Nederlanden in de noodzaakelykheid bracht om met Holland en Zeeland een Verdrag aan te gaan, 't geen den 8 November 1576 geflooten werd, en bekend is by den naam van de Gendfche Pacificatie of bevreediging: men verbond zich daar by, de Spaanfche Soldaaten uit het Land te dryven, den Godsdienst te regelen, en de Steden, die onder het Stadhouderschap van den Prins be-
hoord

hoofd hadden, daar onder te doen wederkeeren; 't geen geschiedde in zoo verre, dat de Spaansche Soldaaten Holland en Zeeland verlieten, en Haarlem, Goes, Tholen, en andere Steden zich onder den Prins begaven.

Nu scheen men wat adem te zullen haalen; maar een nieuw Landvoogd, Don Jan van Oostenryk, bracht de zaken weder in nieuwe verwarring. Hy handelde listiglyk, trok de meeste Landschappen af van de Gendsche bevreesiging, en hield zich of hy de Spanjaarden wilde doen vertrekken, maar stond 'er op, dat zulks te water mocht geschieden, om dat hy voorneemens was met dezelve Engeland te overvallen; doch toen dit afgeslaagen, en het vertrek te lande was bepaald, handelde hy valschelyk, en maakte zich meester van het Kasteel van Naamen; dan, dit kwaad loonde zynen Meester. De Staaten zagen nu 't geen Oranje hen gewaarschouwd had; dat Don Jan niet te vertrouwen was, en verklaarden hem opentlyk voor 's Lands Vyand; zy droegen de Landvoogdy op aan Matthias, Aarts-Hertog van Oostenryk, onder voorwaarde dat hy den Prince van Oranje tot zynen Stedehouder zoude aanneemen. Dees Vorst was jong, en liet het bestier der zaken, gelyk men voorzien had, rusten op den Prins, aan wiens zyde de Stad Amsterdam ook genoodzaakt werd zich te voegen. Intuschen bleef Don Jan van Oostenryk steeds woelen; en de Nederlanders, niet machtig genoeg om zich tegen hem te verzetten, verkooren den Hertog van Anjou, broeder des Konings van Vrankryk, tot hunnen Beschermheer, maar trokken daar weinig voordeels van, en hy keerde te rug naar Vrankryk.

Gedurende deezen tyd, was de Prins van Oranje, 't zy uit zich zelf, gelyk wel waarschylyk is, of daar toe door de Koningin van Engeland aangeraaden, bedacht geweest, om de onderscheidene Landschappen in een nader verbond van vereeniging met elkander te brengen; doch zyne gezonde Staatkunde belette hem daar voor openlyk uit te koomen; waarom hy dat werk slegts bedektelyk en onder de hand bevorderde, door zulke persoonen, die hy daar toe de geschikste oordeelde, in welken hy een volkoomen vertrouwen stelde, en in de keuze van welken hy altyd zoo voorzichtig was, dat hy zich zelden by de uitkomst te leur gesteld vond. Onder dezen bediende hy zich inzonderheid van zynen broeder, Graave Jan van Nassau, die door de Staaten van Gelderland tot hunnen Stadhouder verkooren was, en daar het werk der Unie en der Kerkhervorming niet weinig bevorderde. Verscheidene byeenkomsten werden tot dit groote Stuk in verscheiden plaatsen gehouden; verscheidene ontwerpen werden daar van gemaakt, naauwkeurig overzien, en eindelyk werd dit groot werk gelukkig tot stand gebracht binnen Utrecht, daar het op den 23 January des Jaars 1579 eerst onderteekend werd, door de afgevaardigden uit Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht en de Ommelanden, en den 29 dierzelve Maand met groote plechtigheid binnen die Stad afgekondigd. De Staatkunde liet den Prins van Oranje, Willem den I, als zynde Stadhouder van den Aarts Hertog Matthias, niet toe, zich by de onderhandelingen te Utrecht te laten vinden, of dit Verbond als toen te onderteekenen; hy nam die Unie echter naderhand openlyk, en

en met zyne gewoone Voorzichtigheid, aan, en sedert erkende hy zich den aanrader en voortzetter daar van geweest te zyn, gelyk hy ook de Staaten dikwyls vermaande: Myne Heeren, behoudt Unie Unie, bewaart uwe Unie wel. Dit verbond werd ook sedert door verscheiden Landschappen en Steden in Brabant en Vlaanderen aangenoomen, doch die daar by niet gebleeven zyn. Wat by gelegenheid van het twee Honderd jaarig Jubelfeest van den 23 Januari 1779 in de Vergadering van dit Genootschap daar op is aangemerkt en breedvoeriger voorgesteld door den Hooggeleerden Heer *Te Water*, zal men vinden in het Voorbericht voor het achtste deel der thans op de Pers zynde Verhandelingen.

Dus was dan nu wel de grond gelegd, en een band van vereeniging, in deze donkere tyden zoo noodzaaklyk, gemaakt, maar 't was noch verre af, eer Vryheid en Godsdienst eenen gevestigden Zetel hadden, 'er hongen noch donkere wolken saamgepakt boven 't hoofd, en ware GOD met onze Vaderen niet geweest, nimmer waren zy het te boven gekoomen. De Spanjaarden waren noch machtig, en hadden den Hertog van Parma tot Opvolger van Don Jan van Oostenryk gezonden; die behaalde verscheiden voordeelen op de Staatschen, deed eenige Provincien en Steden weder tot de Spaanschen keeren; de looze Graaf van Rennenberg, met hem heulende in het heimelyk, koos naderhand openlyk zyne zyde, en deed Groningen omslaan; waar uit inlandsche Oorlogen ontstonden. Dan, men liet den moed niet zakken, integendeel, men kwam tot een ernstig besluit, en in den jaare 1581, den 26 July, verklaarden de Staa-

ten der Vereenigde Provinciën, Koning Philips vervallen van de Regeering, en ontfloegen elk van den Eed, hem bevorens gedaan. Nu was alle hoop van verzoening afgesneeden. Nu moest het begonnen werk krachtdaadig worden voortgezet. Nu bleef 'er niets dan het Zwaard over; dit kon nu niet meer in de scheede gestookt worden. Nu was het de leuze onzer Vaders, de Vryheid of den dood te smaaken, en hunne hope was op GOD, en Vader Willem. Men verkooft wel den Hertog van Anjou tot Vorst der Nederlanden; doch deeze, naar meerder gezag haakende en zulks door geweld zoekende, zonder echter daar in te slaagen, keerde weder te rug naar Vrankryk en stierf aldaar.

Hier op beraadslaagden de Staaten, ernstiger dan te voren, aan den Prince van Oranje den titel van Graave op te draagen, en die zaak was nu ook zoo ver gevorderd, dat alleen de inhuldiging daar aan ontbrak. Maar hoe speelt de Voorzienigheid in de ondermaansche zaken! Dees Prins, die opgevoed was aan 't Hof van Keizer Karel, op wiens Schouders die Vorst leunde, toen hy de Regeering aan zyn Zoon overdroeg, die door hem aan Philips was aanbevoelen, die altoos den besten raad, schoon doorgaans veracht, voor 't Land en 't Spaansche Ryk gegeven had, die de verdrukking der Nederlanderen niet onverschillig had kunnen aanzien, en zich ter hunner bescherming had opgemaakt, die Prins was 't ook even daar door, op wien de Spanjaard 't meest gemunt had, die door Alva, om dat hy hem niet meer kon doen, gebannen was, en omtrent wien de Koning tot die laagheid verviel, dat hy hem Vogelvry verklaarde,

de, en moordenaars op hem afzond, welken hy alle eer, voordeelen, en brieven van Adeldom beloofde, indien zy den Prins konden van kant helpen, en hy vond zulke verfoeilyke schepsels, waar van een den Prins, te Antwerpen, terwyl hy zich kleeedde, gevaarlyk kwetste, en waar van een ander, Balthazar Gerards, den 10 July van 't jaar 1584, hem met een zinkroer, waar op drie kogels gelaaden waren, zoo trof, dat de Prins onmiddelyk dood ter neder viel, op de trappen van zyn Hof te Delft.

Daar ligt de hoop van staat! wie stuit nu Spanjes woeden?

De handen hangen slap: de held is bleek van schrik!

Wie leeft 'er, die na Hem ons Neerland kan behoeden?

Zoo sprak het weerloos Volk; maar Neerlands GOD zei: IK!

En waarlyk GOD toonde zulks. Willem liet twee Zoonen na, Maurits en Frederik Henrik, waar van de oudste noch geen zeventien jaaren oud was. Dees werd vervolgens tot Stadhouder aangesteld; dan de staat dezer Landen was zoo gevaarlyk, dat men de hooge Overheid daar van den Koning van Vrankryk aanbod, die dezelve van de hand wees; waarna men, wyl de Spanjaarden zich van verscheiden voornaame Steden meester maakten, hetzelfde aanbod ook deed aan de Koningin van Engeland, doch ook die weigerde het zelve aan te neemen; echter beloofde zy hulp in manschap en geld; doch schoot het laatste niet dan onder verpanding aan haar van de Steden Briel

*** **

en

en Vlisfingen en het Kasteel van Rammekens, waar door zy de sleutels dezer Landen in verzeke- ring had, en met de manschap zond zy den Gra- ve van Leicester, die tot Gouverneur werd aan- gesteld, maar wiens kwaade oogmerken ras blee- ken, en die van het bewind wederom afstand deed. Frins Maurits kreeg nu de handen vol werks, door inlandsche beroerten, en de Spaansche Wapenen, die ter Zee uit Spanjen herwaards een ontzachly- ke Vloot zonden, welke zy den naam van onver- winnelyke Vloot gaven, maar die GOD door zyne stormwinden vernielde, en die te lande Rynberk innaamen: daarentegen nam Maurits Breda, by verrassing, door een turffchip in; ook hadden zy- ne Wapenen elders voorspoed, en de Spaansche macht verminderde merkelyk onder de bestiering van Ernestus van Oostenryk, die aan Parma was opgevolgd, en wederom opgevolgd werd door zynen broeder Albertus, die in 't eerst weder ver- scheiden voordeelen behaalde op de Staatschen, maar ook weder veel afbreuk van dezelve leed, terwyl zy op Zee gelukkig slaagden, Cadix plon- derden en verbrandden, en een inval op St. Tho- mas deeden. Ook toonde de HEER, dat Hy met Nederland was, in eene allergevaarlykste omstan- digheid, wanneer Maurits het Staatsche leger aan- voerde tegen de Spanjaarden by Nieuwpoort, daar het of sterven of overwinnen moest, wyl 'er geen vluchten plaats kon hebben, daar Maurits de Sche- pen van het strand had doen verwyderen, en daar zyn beleid en dapperheid, maar noch meer 's He- mels gunstige Voorzienigheid, de zege behaalde. Zoo bekroonde GOD den ingang der vorige Eeu- we, en nu begon voorspoed en welvaart onder
ons

ons aantegroeijen door den koophandel en vaart op de Oost en West-Indiën en de oprichting der Oost en West-Indische Compagnien. En hoewel het geluk der Wapenen den Spanjaarden nu en dan merkelyk medeliep, evenwel raakten hunne Schatkisten zoo uitgeput, dat zy ernstig op vrede begonnen te denken; doch men kon het over de voorwaarden niet eens worden, wyl men vorderde, dat de Nederlanden zich aan den Koning zouden onderwerpen, en dus geene vryheid in het burgerlyke en Godsdiensdige wilde verzekeren. Men kwam echter tot een bestand voor den tyd van twaalf jaaren, 't geen den 9 April 1609 te Antwerpen geteekend werd. Dus geraakte Nederland aan een tyd van ademhaling, maar gedurende dien werd het inwendig van één gereten door de kerkgeschillen tuschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten, en daar uit ontsaane beroerten, die aan 's Lands Advocaat Oldenbarneveld het hoofd, aan anderen de vryheid kostten ('t was den 28 Augustus 1618 dat Oldenbarneveld, Hoogerbeets en de Groot gevangen genomen werden). Waarna de Godsdienst in het Nationale Synode, te Dordrecht in de jaaren 1618 en 1619 gehouden, werd vastgesteld.

Met het uitloopen van 't bestand moest het Oorlog weër hervat worden, en 't liep den Staaten in de laatste levensjaaren van Maurits niet voordeelig. Dan, die in den jare 1625 overleden zynde, en opgevolgd door zynen broeder Frederik Henrik, kreegen de zaaken een gunstiger keer. Onder dezen Vorst gaf GOD den Vaderlande overwinning op overwinning: hy won het sterke 's Hertogenbosch, waar van de Spanjaard gezegd had, in-

dien de Bosch overgaat, is God geus; jaarlyks ontnam hy den Spaanschen plaats en van gewicht; geduurende zyn bestier veroverde de Lt. Admiraal Piet Hein de Spaansche Zilvervloot, die op twaalf millioenen Guldens geschat werd, en de Lt. Admiraal Tromp sloeg de Spaansche Vloot in Duins; met Hulst te veroveren floot hy de reeks zyner overwinningen; doch zelfs werd Hy door den dood overwonnen in het jaar 1647, in een tyd, wanneer men reeds ver gevorderd was met de Vredehandelingen; waar toe hy den weg had helpen baanen, maar die hy niet mocht beleeven, 't geen echter zynen Zoone Willem den IIe te beurt viel, want op den 30 Januari 1648 werd die binnen de Stad Munster getroffen, en by dezelve werden door den Koning van Spanjen Philips den IV. de Staaten dezer Landen erkend, voor vrye en Souveraine Staaten en Landen. Dit was het, waarover men meer dan tachtig jaaren geoorloogd had, dit was de vrucht der Unie van Utrecht, nu mocht Néerland Dankaltaaren oprechten, en daar op schryven: de HEERE is vrede.

Dan hoe werd, al in 't begin, de bitterheid in dien Vrede niet bitter door de binnenlandsche onlusten, die tusschen de Staaten en den Stadhouder ontstonden, over het afdanken van het krygsvolk, en de maatregelen, die de laatste nam om dat getal naar zynen zin te willen bepaalen; hoe korten tyd genoot die Prins de vruchten en zoetigheden van dien Vrede! hy werd door de kinderziekte aangetast, en daar door in den bloei zyns levens (6 November 1650) weggerukt, nalatende eene hoogzwangere Weduwe, die maar acht dagen na zynen dood eenen Prins ter Wereld bracht, en,

zoo wy straks hooren zullen, tot zeer gewichtige einden geboren. Zyne Moeder was eene Dochter van den Koning van Engeland Karel den 1^{en}, die de grootste rampspoeden onderging, door zyn eigen onderdaanen, onder de aanvoering van een oproerigen en heerschzuchtigen man van geringe geboorte Olivier Cromwel, van den thron geschopt. en veroordeeld werd zyn hoofd op een Schavot te verliezen, en dit zyn treurig lot ondergaan moest: dees Cromwel, zich Protector van het Ryk hebbende doen verklaaren, was bevreesd, dat de Nederlanders zich de zaaken der ongelukkige Weduwe zouden aantrekken en noodzaakten tot den Oorlog, waar in hy echter onderzond, dat de heldenmoed door den Vrede niet was uitgedoofd, maar vuurig brandde in de harten van Tromp, de Ruiters, de Witte, van Galen, en andere Zeehelden, waar van de eerstgenoemde in den laatsten Zeeslag sneuvelde. Waar op in 't volgende jaar (15 April 1654) de Vrede weder met hem gemaakt werd.

Zoo hoog was nu de macht van deze Republyk geklommen, dat zy zich in staat bevonden had zulken wederstand te bieden aan Engeland, dat Ryk, waaraan de Hooge Overheid dezer Landen in 't laast der voorgaande Eeuw was aangeboden, maar van de hand gewezen. Hier toe had, onder den Goddelyken Zegen, geholpen, dat de Koophandel de schatten van Oosten en Westen daar in had doen samenvloeijen, en dat de Advocaat Oldenbarneveld had weten te brengen, dat door afleg van de gelden, die Engeland had opgeschooten, de verpande Steden Vlisfingen en Briel en 't Kasteel Ramme-kens van het pandschap ontslaagen werden, waar

door Engeland anderzints ons de wet had kunnen stellen.

Maar gelyk de Koophandel een bron van welstand was, zoo werd zy het ook ras van Oorlog. Brazil was den Portugeezen ontnoomen, doch zy gunden ons die ryke bezitting niet: wy geraakten met hun in Oorlog; zy herwonnen Brazil (1654), het bleef sedert aan hun, schoon zy naderhand (1661) genoodzaakt werden daar voor acht millioenen Guldens te voldoen, zou de Vrede anders met hun hersteld worden (1661).

Zoo brachten de belangens van Koophandel ons ook in een vyf jaarigen Oorlog met Zweeden (1656--1660). Maar nader kwam het Oorlogsvuur tot onze Grenzen, na dat Cromwel in Engeland gestorven, het Koninglyk huis weder hersteld, en Carel de IIe. Zoon van den onthalsden Koning, en broeder der Princesse Wed. van Oranje, op den throon geraakt was, en daar op wel ras vergat de diensten hem door Nederland beweezen, en ons noodzaakte drie jaaren lang met hem te Oorlogen, in welken tyd hy echter ondervond, wat, met GOD, de Nederlandsche Waterhelden, onder dien onsterflyken Vlisfinger, den Admiraal de Ruiters, vermochten, wanneer zy vier dagen achter een tegen zyne Vlooten sloegen, en daarna zyne Scheepsmacht, in zyn eigen Ryk, te Chattham, verbrandden, en hem dus noodzaakten tot Vrede, die te Breda geflooten werd (31 Juli 1667). Geduurende dien kryg, was 'er noch eene te lande ontstaan, doch binnen 't jaar bygelegd, tuschen dezen Staat en den Biscop van Munster (1665 — 18 April 1666). Dan wat baaten vrede's Tractaaten, als GOD het Oorlog

log gebiedt? Het duurde geen zes jaaren, of de Staat raakte in een Oorlog, die Nederlands ondergang scheen te zullen na zich slepen. Die zelve Koning van Engeland vereenigde zich met den machtigen Koning van Vrankryk, Lodewyk den XIV, met den Keurvorst van Keulen en den Bisschop van Munster tot ons verderf; hy zoude ons ter zee, de andere te lande den Oorlog aandoen; zy zouden ons als een buit onder hen deelen; en die trotsche taal, Neêrland moet verdelgd worden, was de Wapenkreet in 't Parlement van Engeland. Onze Zeemacht was wel, door de zorg der Staaten onder 't beleid van de broeders Jan en Cornelis de Wit, in een ontzachlyken staat, maar voor de landmacht en de grenzen, was zoo wel niet gezorgd; men mistrouwde Vrankryk niet zoo zeer, en dit was de rede, dat die ons te lande zoo gemaklyk begon op te flokken, dat men niets anders scheen te wachten te hebben, dan dat hy ons, in dat altoos gedenkwaardig jaar 1672, geheel zoude hebben opgegeten, en wy ten prooi-je van onze vyanden geworden zyn; de Steden en sterkten vielen hem als rype vygen in de hand; hy bemachtigde in korten tyd de Provinciën van Gelderland, Utrecht en Overysfel, eenige Steden en Dorpen in Holland; maar de HEERE stelde hem paal en perk; de moed was ontzonken, maar hy herleefde, na dat, niet zonder geweldige inwendige beroerten, die beide de genoemde broeders de Wit jammerlyk het leven kostten, Willem de III. Prins van Oranje tot Stadhouder verkooren was, die liever verkoos in den laatsten gracht, die Nederland beschermen kon, te ster-

ven, dan zich over te geeven. Ter Zee waren de Vyanden zoo voorspoedig niet geweest, en nu werden ze te lande gestuit, om dat men het onder water gezet had, en de zaaken veranderden zoo van gedaante, dat men reeds ten jaare 1674 met Engeland en Munster zich te Keulen, en naderhand in het jaar 1678 te Nimwegen, met Vrankryk bevredigde. 's Jaars bevorens was Neêrlands Stadhouders in den Echt getreden met de Koninglyke Princes Maria, dochter des Hertogs van York, die naderhand den Engelschen throon beklom, onder den naam van Jacobus den II. Dees Vorst onderdrukte de Natie, en zyn toelag was, den Roomschen Godsdienst in dat Ryk te herstellen, en den Gereformeerden uit te roeijen: dit deed het volk uitzien naar hulp, en het oog werpen op 's Konings Schoonzoon en Dochter, en de Prins wist de Staaten te beweegen, dat zy hem hunne Krygsmacht gaven, en met hunne Vloot ten jaare 1688 naar Engeland lieten overbrengen, tot welk besluit men te eerder kwam, om dat de Engelsche Koningin, Gemalin van Jacobus, die tot hier toe kinderloos geweest was, nu, zoo men zeide, was bevallen van een Prins, wien men den tytel van Prins van Walles gaf, maar die men dacht een ondergestookten Kind, en de Zoon van een Molenaars-Vrouw te wezen, en alleen uitgevonden om de Princes van Oranje van haar Recht tot de Kroon te versteeken. De Prins landde met de Staat-sche Troupen, na eenigen tegenspoed, in Torbay, de Engelschen vielen hem toe, hy verfloeg 's Konings Leger, en de Koning zelve vlucht-

vluchte uit het Ryk naar Vrankryk, zyn thron werd open verklaard, en Willem de III. werd met zyn Gemalin Maria, tot Koning en Koningin gekroond. Toen werden Vryheid en Godsdienst in Groot-Brittanjen hersteld; maar hier uit ontstond weder Oorlog met Vrankryk, die niet voor den jaare 1691 eindigde, wanneer de Vrede getroffen werd den 20 Sept. op 't huis te Ryswyk, niet ver van 's Gravenhage.

Tot zulk een trap van macht, eer en aanzien was nu deze Republyk geklommen, dat zy zelfs de Verlosfer werd van een Volk 't geen noch zoo kort geleden gedacht had haar te vernietigen; ook was zy bevorens (1683) haaren ouden wreeden Heer, den Spaanschen Koning, tegen Vrankryk te hulp gekomen; nu bekleedde zy eenen rang onder de Mogendheden van Europa, en had invloed in alle derzelve handelingen, zoo dat zy zelf schikkingen hielp beraamen en die handhaaven, wanneer de opvolging op den Spaanschen thron geregeld werden, en de Koning van Vrankryk niet goedvond, zich aan die te houden, maar dat Ryk voor zyn Kleinzoon, den Hertog van Anjou, begeerde, en waar uit een zwaare en langduurige Kryg ontstond, die met het tweede jaar dezer loopende Feuw begon, een jaar in welks begin, den 19 Maart, haar Stadhouder, Koning Willem de III., in Engeland was overleden, en uit wiens dood, hier te lande, weder veele inlandsche beroerten ontstonden, die echter niet beletteden, dat de Staatsche Troupen in het Veld verscheenen, veele gewichtige Veldslagen, onder andere die van Ramillies, hielpen

winnen, en Nederlands Helden lauweren plukten, onder hunne eigene Bevelhebbers, en den grooten Eugenius en Marlborough: waar door Vrankryk zoo vernederd werd, dat men reeds in 't jaar 1710 te Geertruidenberg tot gesprekken van Vrede, doch vruchteloos, kwam, en daar niet toe kon geraaken, dan na dat hy het Engelsch Ministerie tegen den grooten Marlborough had weten in te neemen, de Koningin hem haar vertrouwen onttrokken had, een ander Legerhoofd in zyn plaats gesteld, en zich van de Bondgenooten afzonderde, die daar door genoodzaakt werden tot het maaken van een min voordeeligen Vrede, die te Utrecht, den 11 April 1713, geslooten werd.

Onder de Nederlansche Bevelhebbers die zich in dezen Oorlog beroemd en bemind gemaakt hadden, muntte ook uit Prins Joan Willem Friso, die door wylen Koning Willem den III., by zyn Kinderloos overlyden, nevens den Koning van Pruissen, tot zynen mede-Erfgenaam benoemd was; over deze Erffenis was verschil ontstaan, 't welk door de Staaten, als uitvoerders van 'sKonings uitersten wil, tusschen de Erfgenamen stond bemiddeld te worden, waar toe zy den Prins uit het leger ontbooden, die zich daar op naar 's Hage spoedde; maar welk een ongeluk treft hem! Van den Moerdyk naar het Stryensche Sas overvaarende met de ponte, waar in ook zyn koets geplaatst was, komt 'er eene bui van wind en regen op, en om zich daar tegen te dekken, stapt die Vorst in de koets; de wind steekt op; de ponte, reeds dicht by land genaderd, slaat om; en die held, wien zoo meenige
ko-

kogel gespaard had, vind zyn dood in 't water, en verdrinkt den 14 Juli van 't jaar 1711, en Zyn lyk werd maar eerst na eenige dagen opgevist. Hy liet eene zwangere weduwe na, die den 1. Sept. eenen Zoon ter Wereld bracht, wien zy noch tot de hoogste waardigheden heeft verheven mogen zien, in dit Land, waar in zy zelve tot in een gryzen ouderdom een cieraad was van de Kerk, en waar voor zy altoos een Godvruchtige Voorbidster geweest is.

Sedert den dood van den Koning, en waarschynlyk ook door den zoo even verhaalden dood van Prins Joan Willem Friso, was de Regeering dezer Landen zonder aan het hoofd te hebben een Stadhouder van alle de Provinciën, of algemeen Bevelhebber over het Krygsvolk zoo te water als te lande: de Staaten bestierden alles, en bleeven ontzien en gezocht van Vyanden en Vrienden. De grootste inwendige schok, doch die op de buitenlandsche zaaken geen invloed maakte, ontstond onder hunne eigene Ingezetenen, die, door winzucht vervoerd, deel naamen in een Windhandel, die een Engelsch Gelukzoeker in Vrankryk had opgerecht, om de vervallen geldmiddelen van dat Ryk te herstellen, en waar in de Nederlanders, naar hunne dwaaze gewoonte, met drift, deel naamen, waar door veele armen, dikwyls in een dag, schatryk, en weêr arm werden, en veele ryken hunne middelen verlooren, doch deeze actie-handel werd voor sommigen te vroeg, voor anderen te laat, na dat zy daar voordeel of schade by gehad hadden, verboden. De buitenlandsche rust schein gestoord te zullen worden, doordien de Keizer aan de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie

eene

eene gevaarlyke mededingster wilde geeven en eene soortgelyke Maatschappy te Oostende oprichten; ook geraakte de Staat in Oorlog met den Keizer van Algiers, doch de Vrede met hem werd hersteld (1726) en de geschillen over de Oostendefche Compagnie werden, door de tusschenkomst van den eersten Staats-Minister in Vrankryk, den Kardinaal de Fleury, bemiddeld op het Congres te Soissons (1728), en by het verdrag, 't geen te Seville (1729) geslooten werd. Doch de vernietiging der Oostendefche Compagnie werd maar eerst volkoomen bevestigd, na dat de Staaten getreden waren in het Verbond geslooten te Weenen (1731), en daar by mede op zich genomen hadden, de Verwaarborging der Erfopvolging, die Keizer Karel de VI. in Zyne Staaten had vastgesteld en waar van de gevolgen hun federt zoo duur te staan kwamen, wyl zy, zich aan de oude goede trouw houdende, wilden bevestigen 't geen zy tot hunne schade gezwooren hadden. Die gevolgen begonnen zich te openbaaren na den dood van genoemden Keizer, die te Weenen overleed den 20 October 1740. Verscheiden Vorsten maakten straks aanspraak op zyne Nalatenschap, die volgens zyne beschikking komen moest op zyne oudste Dochter, Maria Theresia, de thans noch leevende Keizerin Koninginne Weduwe, en die Vorstin werd zoo aangestast en genoodzaakt van Stad tot Stad te wyken, dat zy, zwanger van haaren Zoon, den thans regeerenden Keizer, naauwlyks wist, of haar noch eenige zoude overblyven, waar zy gerust haar Kraambedde zoude kunnen uithouden.

De Staaten trachtten wel den Vrede voor haar te bemiddelen, en dit gelukte hun by sommigen; doch zy vonden zich genoodzaakt vervolgens tot sterker hulpmiddelen in geld en manschap te komen, wyl Vrankryk een inval in Engeland, ten voordeele van den zoogen. Prins van Walles, deed, 't welk de Staaten noodzaakte, dat Ryk met Oorlogscheepen en Landtroupen by te springen, waarna Vrankryk aan Groot-Brittanien en de Koningin van Hongarye, den Oorlog aankondigde, waar van het gevolg was, dat de Franschen zich meester maakten van verscheiden plaatsen in de Oostenryksche Nederlanden, waar in Staatsche bezetting lag, die zy buiten staat stelden om dienst te mogen doen. — De zaaken van Maria Theresia namen wel in Duitschland en elders een gunstigen keer voor haar, zoo dat zy zelfs haaren Gemaal weder tot de Keizerlyke waardigheid verkooren zag, maar Vrankryk bestookte haar noch sterk in de Nederlanden, daar de rampen des Oorlogs voornaamentlyk de Staatschen troffen, als die, volgens het Tractaat van Barriere, de meeste Steden van die tot een Voormuur met hunne Krygsmacht bezetteden, onder anderen de sterke Stad en 't Kasteel van Doornik, by welke Stad een bloedige Slag omtrent het Dorp Fontenai den 11 Mei 1745, ten nadeele der Bondgenooten, voorviel, waar op die Stad en het Kasteel genoodzaakt werden zich aan de Franschen over te geeven; in 't volgende jaar maakten zy zich, in 't barste van den Winter, meester van Brusfel, daar de grootste macht in de Winterlegering lag, en al de Krygsvoorraad

geborgen was. Zy wonnen in dat jaar noch de sterke Steden, Mons, Charleroi en Namen, en wonnen den Slag by Roucoux in Luikerland.

Dus toonde de HEERE, dat Hy met onze Krygshairen niet uittoog, en het bleek nu haast, dat het in zynen Raad bepaald was, het gevaar noch nader te doen komen, om eene groote verandering in den Staat te weeg te brengen. Vrankryk had nu al de Oostenryksche Nederlanden bemachtigd, de Staaten dikwyls tot onzydigheid aangeraaden, men was zelfs tot Vredens-onderhandelingen te Breda gekoomen, maar het eerste moest men weigeren om de goede trouw der Tractaaten niet te schenden, en de laatste liepen vruchteloos af; dus verklaarde de Koning den 17 April 1747, dat hy het Grondgebied der Staaten niet langer zoude ontzien, en ten zelve dage viel de Fransche Krygsmacht in Staats Vlaanderen, nam het hier tegen overlegend Land van Catzand in, en veroverde binnen korten tyd de Stad Sluis, en de meeste plaatsen in Vlaanderen.

Akelig tydstip! Wanneer men den Vyand met het oog van deze Stads Muuren beschouwen kon, en daar in aan de vluchtende Ingezetenen, die huis en have hadden moeten verlaaten, schuilplaats moest verleenen, en zyne veiligheid vond in zyne gelegenheid aan de Zee, die nu de beschermmer, gelyk op andere tyden, in Stormen en Watervloeden, de Vyand daar van was. — Eene zoo onverwachte gebeurtenis baarde schrik, en waar de tyding daar van kwam, ontsteltenis, wanorde en wantrouwen op de Regeering, die men meende met Vrankryk te heulen, en verdacht

dacht hield 's Lands belangen verzuimd te hebben. Men meende in dezen nood niet beter te kunnen voorzien, dan door het verkiezen van een Stadhouder in den persoon van Willem Carel Henrik Friso Prins van Orange en Nasfau, na 's Vaders dood gebooren Zoon van den ongelukkig verdronkenen Joan Willem Friso, die reeds Stadhouder was van Gelderland, Vriesland, Groningen en Drenthe, en sedert den 25 Maart 1734 in den Echt Vereenigd met Anna, Kroon-Princes van Groot-Brittaniën, uit welchen Echt, behalven een Prins, die vroeg gestorven was, noch gebooren werd, de Princes Carolina, toen noch pas drie jaaren oud, en sedert in huwelyk getreden met Zyne Hoogheid den Prince Carel van Nasfau Weilburg.

't Was in deze Provincie, en wel eerst binnen de Stad Vere, dat de Burgery aan de Overheid verzocht, Zyne Hoogheid aan te stellen tot Stadhouder, Capitein Generaal en Admiraal Generaal van dezelve; dit geschiedde den 25 April daar, en in deze Stad, zoo wel als te Middelburg, en eindelyk Staatscherwyze. 't Was naauwlyks in Holland bekend, of Zyne Hoogheid genoot daar dezelfde verheffing, zoo ook in Utrecht en Overysfel; en daar eene zonderlinge hand der Voorzienigheid in doorstraalde, overal zonder bloedstorting. De Prins, die te Leeuwaarden Zyn Hof en Verblyf hield, ontving daar die tyding met aanbidding van 's HEEREN albestier, en kwam zoo ras mogelyk herwaards, om te beraamen, wat tot bescherming dezer Provincie, die meest aan het gevaar bloot stond,

stond, te verrichten ware: terwyl reeds bevorens een Vloot Schepen uit Engeland met een aantal Krygsvolk, 'tgeen in deze Stad ontscheept werd, was aangekomen. Na dat men van den eersten schrik wat was te rug gekoomen, nam men straks maatregelen, om het noch overige in Staats Vlaanderen te bewaaren; men viel het Opperwezen te voet in weeklyksche bedestonden; men zond het Engelsch Krygsvolk nevens het Staatsche af, om 't land van Axel, en de Stad Hulst, kon 't zyn, te redden, maar de overmacht der vyanden deed hen wyken, hoe dapperen tegenstand, vooral in de buitenwerken der laatste plaats, men bieden wilde. De vyanden wonnen steeds meer en meer veld en behaalden de overwinning in den slag by Lafeld, den 2. Juli, waarna zy het beleg sloegen voor Bergen op den Zoom, 'tgeen van de land-zyde sterk beschooten werd, doch aan de water-zyde open zynde, geduurig nieuwen toevoer van levensmiddelen, krygsvoorraad, en verversching van manschap ontving, waar door het een beleg van acht weeken uitstond, en het denkelyk noch langer zoude hebben uitgehoudeu, zoo al niet de Franschen, moede door de langduurigheid en het dagelyksch verlies van Volk, het beleg zouden hebben opgebrooken, indien zy geen middel hadden gevonden, die wichtige plaats by verrassing op den 16. Sept. in te neemen, na die grootelyks tot een puinhoop geschooten, en meer dan 20000 man daar voor verlooren te hebben. Nu klom de benaauwdheid; het water kwam aan de lippen; waren zy doorgedrongen, 't ware met Tholen, Zeeland, mischien met Holland, gedaan geweest; maar de HEERE gaf, dat zy zich in het verraste Ber-

Bergen bepaalden, hunne krygsmacht in 't volgend jaar 1748 naar Brabant wendden, en het beleg van Maastricht ondernamen, waar door Zeeland lucht kreeg. Intusfchen had men naar hulp by andere Mogendheden uitgezien, en Rusland zou 37000 man daartoe afzenden, die werkelijk ook in aantocht raakten, waar door men besloot tot handelingen van Vrede, die, na dat men onder anderen ook overeengekoomen was, dat Maastricht zig by een eerlyk verdrag alvorens zoude overgeeven, den 18 October te Aken geslooten werd, op voordeeliger voorwaarden, dan men had kunnen hoopen, en waar door alle de ingenoomen Landen en Steden weder aan den Staat keerden, en door de Franschen ontruimd werden. Dit gaf Nederland weer stof van blyde dank-erkenntenis aan den GOD des Vredes, die de Oorlogen dan doet ophouden, als het Hem behaagt, en nu zulks deed in een tyd, wanneer, by uitlandsch geweld, zich verregaande binnenlandsche beroerten voegden, die den ontfangst der geldmiddelen geheel deed omkeeren, en meest nadeelig worden voor hen, die dezelve aangenoomen hadden op te brengen, 'twelk den Stadhouder en de Regeering niet weinig werks verschaft. Dan 't was in allen dezen den Prince, tot een byzonder, en aan alle welmeenenden tot een ongemeene blydschap, dat Zyne Koninglyke Princes hem den 8 Maart van dat zelve jaar eenen Zoon ter wereld bracht, die hy nu hopen konde dat hem in zyne hooge waardigheid zoude opvolgen, daar 's Lands Staaten dezelve reeds erflyk in zyn geslacht, zoo wel in de mannelijke als vrouwelyke linie, verklaard hadden.

*** **

Dan

Dan hy genoot niet lang het genoegen, zich in den voorſpoed van zyn Huis en den Vrede van het Land te verblyden: noch maar pas 42 jaaren oud, werd hy uit den tyd afgeroepen, en ſtapte de eeuwigheid in, op den 22 October van het jaar 1751. De hooge waardigheden, die hy bekleed heeft, zyn dus erſlyk overgegaan op zynen Zoon, den tegenwoordigen Prince van Oranje Willem den V, die het voorrecht heeft, uit zyn huwlyk met de Koninglyke Princes van Pruifen, reeds twee Princen en eene Princes gebooren te zien, en bovendien zyne waardigheden te bekleden, in een tyd van Vrede, die nu ſedert den Vrede van Aken, en dus meer dan 31 jaaren, dat is langer dan ooit het Vaderland genoot, door GODS goedheid heeft mogen duuren, terwyl 't oorlog, intuſſchen met de Algerynen gevoerd, verre is afgebleeven, gelukkig en met eer geëindigd, en tot merkelyke verleevendiging en verbetering van onze Zeemacht heeft mogen ſtrekken.

Dan deeze geruſte geſteldheid is ſedert kort in geene geringe ongeruſtheid veranderd. De Vrede, die meer dan een eeuw tuſſchen dit Gemeenebeſt en het Ryk van Groot-Brittannien beſtendig geweest is, is door het zelve verbrooken, en reeds heeft het ons geduchte ſchaden in onzen Koophandel toegebracht, en onze Colonien voor een aanzienlyk deel ontweldigd. Mocht Neêrlands GOD het Neêrlandsch Volk tot die gevoelens en handelwys brengen, dat het op grond eener Nationale verbetering zich vleijen mochte, dat, daar Hy het zoo menigmaal gered heeft, Hy zich ook wederom in onze uitredding zal groot maaken, en daar Hy aanvankelyk heeft getoond, dat door zyne

ne hulp onze kleine macht bestand is geweest tegen de groote overmacht onzer vyanden, verder de middelen ter onzer verdediging en bescherming aan te wenden, zal sterken en zegenen. Dat de dag van den 5 Aug. dezes jaars in onze dankbaare harten levee! die maakt wederom een gedenkdag in onze Jaarboeken; hy was 'er al vroeg aanmerkelyk in; 't was den 5 Augustus 1566, dat de beeldstormery te Yperen een aanvang nam; 't was den 5 Aug. 1573, dat de Zeeuwen het Kasteel van Rammekens innamen; 't was den 5 Aug. 1716, dat Prins Eugenius met een leger van 80000 man voor Peterwaradyn de Turken, wier leger 200000 man sterk was, in een gevecht, dat 7 uren duurde, zoo versloeg, dat daar in wel 50000 van hen zoo gedood als gevangen werden; 't was den 5 Aug. van dit jaar, dat Engeland ondervond, hoe groot de heldenmoed der Nederlanderen zy; een heldenmoed, die de verwondering aan de voornaamste Hoven van Europa heeft weggedragen, en waar aan elk rechtschapen Nederlander, nu en in volgende geslachten, met blydschap en dankbaarheid zal gedenken.

Op dit bericht nopens de vier laatste algemeene Vergaderingen van het Genootschap, zal niet ongepast volgen het verslag van 't verrichte in de vergaderinge der Heeren Directeuren, den drieëntwintigsten van louwmaand des

jaars MDCCLXXIX gehouden. Die dag was te aanmerkelyk in de geschiedenis van ons Vaderland, om denzelve, by deze gelegenheid, ongemerkt te laten voorbygaan, en niet, met eerbiedige dankerkentenisfe aan Neêrlands GOD, met de zuiverfte hoogachtinge voor onze braave Voorvaders, te herdenken, wat juist twee eeuwen geleden ten beste van dit Gemeenebest, zoo wyslyk, zoo kloekmoediglyk, zoo recht tydig, vastgesteld en geteekend wierde, te weten, het beroemde en nooit volprezen Verbond van vereeniging, meest bekend onder den naam der *Utrechtsche Unie*. De Heer President *Winckelman*, die aanmerkelyke gebeurtenisfe, de tegenwoordige tydsomftandigheid en het oogmerk dezer Vergaderinge onder het oog houdende, deed by die gelegenheid de volgende aanspraak:

MYNE HEEREN!

Het is noch maar zoo onlangs, dat ik UEd. verflag heb mogen doen van den staat en de verrichtingen van dit Genootschap, geduurende den meesten tyd van het afgelopen jaar, dat my alleen thans overblyft UEd. mede te deelen, wat in de Algemeene Vergadering op den 1, en in die van het Committé gehouden den 29 Dec. laastleden verhandeld is, om UEd. een volkoomen bericht te doen hebben van den gelukkigen voortgang. die dit Genootschap wederom heeft mogen maaken; ik zal ten dien einde UEd. de Notulen van die beide Sessien voorlezen, en het zal UEd. daar uit blyken, dat geene der byeenkomsten onvruchtbaar geweest zyn, maar dat iedere Sessie het zyne heeft toegebracht, tot vermeerdering van het geen tot bevordering van kennis, luister en aanzien kan strekken, en dat dus uwe edelmoedige pogingen een gewenschte vrucht hebben mogen genieten.

Hartelyk wensch ik, myne Heeren, dat het jaar, waar in wy nu weder getreden zyn, het vorige gelyk, ja noch verre overtreffende, moge weezen. Het zy voor UEd. een jaar van genoeg en voorspoed, voor ons Land van rust en veiligheid, voor dit Genootschap van bloei en wasdom! en het is my aangenaam dat deeze eerste byeenkomst gelegenheid zal geeven, zulke zaaken aan de overweeging van UEd. voor te draagen, die een blyd vooruitzicht op dit laatste geeven. Het is toch voornaamentlyk langs twee wegen, dat wy die wachten kunnen: de eene, door het in 't licht geeven van zulke stukken, die bevordelyk zyn kunnen tot vermeerdering van kennis en uitbreiding der We-

tenschappen; de andere, door het voorstellen van zoodanige vraagen, die behalven dat oogmerk noch eene algemeene nuttigheid in de beoeffening be- doelen. — Dit heeft het Genootschap ook door- gaans trachten in het oog te houden, schoon het niet altoos even gelukkig geslaagd is in het bekoo- men van voldoende antwoorden: thans evenwel heb ik het genoeg UEd. te mogen melden, dat op de Vraag, in de Algemeene Vergadering van den jaare 1777. voorgesteld, vier antwoorden zyn ingekoomen, onder welke ik my vleye 'er wel één zyn zal, waar aan de gouden eerprys zal kon- nen worden toegewezen, terwyl thans by UEd. in overweeing zal moeten genoomen worden, welke Heeren UEd. zullen gelieven te verzoeken en te committeeren tot examinatie van dezelve, ten einde daar van aan UEd. rapport en in eene Algemeene Vergadering uitspraak op te doen.

UEd. weten, myne Heeren, dat ook ten zel- ven dage door den Heer Directeur *Rädermacher*, Heer van Nieuwerkerke, een vraag is voorge- steld, raakende de structuur der O.I.C. Schepen, en dat zyn Ed. wel heeft willen op zich neemen den Schryver van het best en meest voldoende antwoord met een gouden medaille, op den stem- pel van dit Genootschap geslaagen, ten zynen kos- te te vereeren: die edelmoedigheid heeft ook de gewenschte uitwerking gehad, en wy hebben het genoeg, dat 'er drie mededingers naar dien prys zich hebben opgedaan, wier antwoorden nu ook het voorwerp van het onderzoek van des kundigen zullen moeten gemaakt worden.

Dan alvorens deeze zaaken verder te behande- len, kan ik niet voorby UEd. te herinneren, dat
juist

juist deeze dag verkooren is tot deze byeenkomst, om dat dezelve eene epoque maakt in de geschiedenis van ons Vaderland, en voor de tweedemaal de gedachtenis vereeuwiget van die vereeniging, welke op den 23 Januari 1579. tusfchen eenige der vereenigde Provinciën, by de overige sedert aangenoomen, binnen Utrecht ondertee- kend is.

By gelegenheid, dat in het 72 jaar deezer loopende Eeuw binnen deeze Stad gevierd stond te worden, de tweehonderdjarige gedachtenis van de omwending derzelve op den 6 April 1572, trachtte ik in eene korte fchets faam te trekken eenige voornaame lotgevallen van ons Vaderland, van den jare 1555. tot op dat tydfcip.

Sedert heeft de Gefchiedenis der Vereenigde Nederlanden het voorwerp uitgemaakt van de naafpooring van Inlandsche en Uitheemsche Gefchiedfchryvers, en het blyft noch ten huidigegen dage het voorwerp der algemeene verwondering, hoe uit zulke geringe beginzelen een Gemeenebest heeft konnen gebooren worden, zich ftaande houden, en tot zoo eenen trap van glorie en luifter opklimmen, als waar in wy het voorrecht hebben hetzelve te mogen befchouwen. Eenige aanmerkingen daar over, en op de gronden die hoop op dezelfs voortduurenden welstand geeven konnen, koomen my thans niet ontydig voor.

Billyk mag men, de medewerking eener gunstige Voorzienigheid steeds met dankbaarheid onderftellende, deezen gelukftaat toefchryven aan de naauwe vereeniging, die sedert ftand gegreepen heeft tusfchen de Landschappen, waar van 'er zeven thans noch de Vereenigde Nederlanden uitmaaken.

ken. — Holland en Zeeland slooten reeds met den anderen eene byzondere Unie ten jaare 1576; doch de voornaame grondslag werd 'er van gelegd in de Unie van Utrecht ten jaare 1579. eene Unie, noch het plechtanker van dit Gemeenebest, van deszelfs Vryheid en Godsdienst; en waar door zeven Landschappen, ieder zyne volstreckte onafhankelykheid in zich zelf behoudende, zich vrywillig tot één lichaam vereenigden, om nimmer van den anderen afgescheiden te worden; waar by aan ieder deszelfs voorrechten en vryheden geheel en ongeschonden bewaard bleeven. zy zich verbonden tot onderlinge bescherming tegen alle geweld, voorzagen tegen inbreuken, en op het geen tot handhaving van dit Verbond strekken konde.

Hier uit rees al spoedig eene gevestigde regeeringsform; het Opperbevel over de krygsmacht, en het Stadhouderyk bewind aan Prins Willem den I. opgedraagen zynde, werd een Raad van Staaten opgericht, die in afwezigheid der Staaten de voorkoomende zaaken bestieren zoude, en daar in voortvaarde, tot dat de toeneemende bloeiftaat het oprechten der Algemeene Staaten te weeg bracht, in welker daaglyksche byeenkomsten van toen af, gelyk nu noch, door de afgevaardigden uit ieder der Vereenigde Landschappen, op last van de Staaten derzelve, de Oppermacht ieder in zyn eigen boezem behoudende, zonder die aan derzelve afgevaardigden aftestaan, of die met dezelve te deelen, beslooten wordt al het geen tot handhaving der Unie, en uitvoering van het geen daartoe betreklyk is, door hunne hooge principaalen wordt noodig en dienstig geoordeeld. De duurzaamheid dezer regeeringsform hong sedert af,

af, gelyk dezelve noch doet, van de betrachtting dier bekende spreuk, welke nimmer indracht behoorde te lyden, dat eendracht macht maakt; en hier uit zyn sedert voortgevloeid alle die vereenigde pogingen, waar door dit Gemeenebest in staat geweest is, eenen 80 jaarigen Oorlog tegen den machtigen Koning van Spanjen uit te houden, en denzelven daar toe te brengen, dat hy reeds ten jaare 1609. zich genoodzaakt vond met hetzelfde een 12 jaarig bestand te sluiten, en eindelyk in den jaare 1648. by den Munsterschen Vrede hetzelfde voor vry en onafhankelyk te verklaaren. En of schoon, in dien tusfchentyd en sedert, dit Gemeenebest zich meermaalen in de moeilykste omftandigheden, ja wel eens op den rand van dezelfs verderf bevonden heeft, zoo dat nu meer dan honderd jaaren geleeden, drie der Vereenigde Landschappen voor de overmacht van vyandylyke wapenen hadden moeten bukken, en van het bondgenootfchap waren afgerukt, nochtans is hetzelfde telkens wederom daar uit gered; tot heden zyn de zeven pylen vereenigd gebleeven, en het Gemeenebest is fttaande gehouden, door die middelen, waar door het is opgericht, die ook noch de gefchiktste zyn, om het te doen blyven ftaan, en hunne betrekking hebben, op den Godsdienst, de Unie, de Tractaaten en Verbonden, het Krygsweezen en de Geldmiddelen.

De Godsdienst toch is de zuil van deezen Staat. Men herinnert zich noch het zeggen van Prins Willem den I. dat zonder de oeffening van den Gereformeerden Godsdienst dit Land geen drie dagen bestaan kan; dus moet die steeds de heerschende blyven, en gepaard gaan

met vryheid van gewisfe voor die gezindheden, die daar van verschillen, en door hun gedrag geen inbreuk op denzelve, maar zich de oogluiking en gedooging van den Souverain waardig, maaken.

De Unie is van 't grootfte belang, als waar door het evenwicht tusschen de Provinciën moet bewaard blyven, op dat geene derzelve, noch eenige Stad, zich eene meerderheid of gezag boven de andere aanmaatige, zich op zich zelf inlaate tot het aangaan van verbonden met Uitlandsche Mogendheden, Oorlog of Vrede maaken, Krygsvolk werven of afdanken; op dat alle oneenigheden, die onverhoopt ontstaan mochten, ten spoedigsten mogen worden bygelegd, of naar de gronden der Unie beslecht, zonder eenzydigheid, hoofdigheid, drift, twist, haat of verwytt.

Heeft het aanzien van dit Gemeenebest en deszelfs gelegenheid, al vroeg het zelve doen deel neemen in de belangens van Europa, en Tractaaten en Verbonden met andere Mogendheden doen aangaan: ondervond het dikwyls daar van de nuttigheid, dikwyls de nadeeligste gevolgen, zoo wordt voorzichtigheid in het aangaan, goede trouw in de onderhouding vereischt, en dat dezelve nimmer een oorkusfen van zorgeloosheid worden, 't geen zoo veel te gevaarlyker zyn zoude, als het grondbeginzel van zelf-belang algemeener geworden is.

Is het Land gelukkig, dat in Vredens tyd op het Oorlog denkt, zoo zal het Krygsweezen steeds een voorwerp van den grootsten aandacht zyn moeten, om hetzelve tot zoo een staat te brengen en te houden, dat de grenzen beveiligd en verdedigd,
de

de koopmanschap beschermd worde, de land en zee-macht zoodanige zyn, dat geen nydige nabuur uitgelokt worde, zyn voordeel met de verwaarloozing te doen, en het Vaderland geen nuttelooze last voor zyne vrienden worde.

En daar het Geld de Zenuw van den Oorlog is, en dit ontbrekende alles ontbreekt, is het hoog-noodig in 's Lands benoodigdheden te voorzien, en voor de gemeene Schatkist zorge te draagen door opbrenging van het aandeel. 't geen ieder der Landschappen op zich genoomen heeft in de gemeene lasten van het Bondgenootschap te draagen, volgens eene verdeeling geschikt naar het vermoogen van ieder derzelve, en dus daar aan ook ondergeschikt moettende blyven, zoo dat hier in verandering moet plaats hebben, naar mate de gestaatheid, de vermeerdering of vermindering van welstand, de voldoening aan elk mogelyk maakt, en zich vrywillig verbonden heeft, ten welken einde ieder aan zich behoudt de vryheid om niet verder in te stemmen in de gevorderd wordende sommen, dan door dadelyke voldoening achtervolgen kan, en dus niet gedwongen of gehouden kan worden eenig aandeel te draagen in zulke opbrengingen, waar van het verzoek geweigerd heeft en welke het vry stond van de hand te wyzen, op dat in tyds door de overige Bondgenooten daar in zoude kunnen worden voorzien, en door den rykdom van de voorspoedige, het gebrek der min welvaarende vervuld, en het gemeene lichaam altoos in evenwicht gehouden en voor deszelfs bescherming zorge gedraagen worde.

Langs dezen weg dan zal de bloeifland van dit Gemeenebest kunnen gehoopt en verwacht worden,

den, en allermeeft noch, wanneer eendracht daar in plaats heeft, eigen belang voor het algemeen wykt, de goede trouw in alles de grondflag, en het onderling vertrouwen de uitvoering zeker maakt, de Koopmanschap uitgebreid, de kunften en wetenschappen aangemoedigd worden, de deftigheid, matigheid, fpaarzaamheid, Godsdienftigheid de plaats weêr zullen ingenoomen hebben, die zy in de tyden onzer Vaderen bekleedden, en elk in zyn ftaat het zyne daar toe zoo toebrenge, dat men zich met de goedkeurende medewerking eener gunftige Voorzienigheid vleyen mogen.

Dan, myne Heeren, het zal UEd. zeker aangenaam zyn, noch iet te hooren, 't geen eene meer bepaalde betrekking op dezen plechtigen dag heeft, en dit heeft de Heer Secretaris *Te Water* wel willen op zich neemen UEd. voor te draagen, waar toe ik dan ook gaarne Hem gelegenheid geeven zal.

Dus mogen wy, myne Heeren, gedachtenis houden van deeze zoo gewichtige gebeurtenis. Een zoodanig evenement konden wy niet onopmerkzaam laaten voorbygaan; wy hebben in den jaare 1772. en volgende gezien, hoe in verfcheiden Steden dezer Republyk de Eeuwgetyden van derzelve onttrekking aan flaverny en gewetensdwang gevierd zyn; maar hoe zouden die eerfte beginzelen ooit een gelukkig gevolg konnen gehad hebben, waren de Gewesten buiten vereeniging gebleeven, en welke vereeniging kon 'er, naar de gefteeldheid der tyden, beter getroffen worden, dan die by de Unie van Utrecht is vastgefteld. Mogen wy dan dezelve niet wel aanmerken als een gefchenk der hooge Voorzienigheid, die ook hetzelve

zelve nu twee honderd jaaren onder ons heeft doen bewaard blyven, en niet heeft toegelaaten, dat die band noch immer geheel ontknoopt is, wat buitenlandsch geweld daar ook voor een tyd van afgerukt hadde, wat inlandsche verdeeldheden, usurpatien en infractien daar ook losmaakingen in te wege gebracht mogen hebben. Mochten alle verdere verwyderingen voorgekoomen, en de banden van vereeniging nauwer worden toegahaald, en ons Vaderland, door die eenigheid, onder GODS Zegen, eens koomen tot zoo een hoogen trap van voorspoed, als het in de twee nu afgeloopen Eeuwen noch niet heeft kunnen bereiken!

Wyders heeft de Secretaris *Te Water*, in die zelfde Vergaderinge, voorgelezen eene korte rendenvoeringe, welke de *Utrecht-sche Unie* betrof, en van dezen inhoud was:

MYNE HEEREN!

Dit is het jaar! deze is de maand! heden is dezelfde dag! wanneer, twee eeuwen geleden, het Nederlandsche Gemeenebest zyne bestendigheid ontving; — wanneer ons Vaderland, na zulke harde schokken te hebben doorgestaan, gegrondvest werd; — de edele Vryheid, dat onschatbaar voorrecht, zoo lang vertrap, op den throon hersteld; —
het

het gewetensonderzoek, dat afschuwelyk monster, in de helle geboren en in Spanje opgevoed, voor eeuwig uit Nederland verjaagd; — de vrye oefening van den waaren Godsdienst bevestigd; — en de band van vriendschap en eendracht tusfchen fommige Gewesten naauwer toegehaald.

Deze dag is, derhalven, een der merkwaardigfte en aanzienlykfte gedenkdagen voor ons Gemeenebest. Heden zyn twee honderd jaaren verloop, dat het Verbond van vereeniging, die beroemde *Unie*, tot heil van Nederland, te Utrecht gefloten en geteekend is. Wie, die eenig belang ftelt in zyn dierbaar Vaderland, die niet onverschillig is omtrent den zuiveren Godsdienst, die de waare Vryheid naar verdienften hoogfchat, zou op dezen dag niet verblyd zyn? wie niet 's HEEREN goede en alwyze Voorzienigheid, in de grondvestinge van Nederland zoo heerlyk doorstralende, ootmoediglyk aanbidden? wie zou niet volvaardig zyn, om Zyne weldaadigheden, aan ons Land en Volk bewezen, eerbiedigst te erkennen, en ook thans met eene verhevene juichftemme te betuigen: GOD zy geprezen!

Zal eerlang het tweede Eeuwfeft der *Unie*, op eene plechtige en ftaatelyke wyze, door den beroemden Utrechtschen Hoogleeraar *Bondam* gevierd worden in de Stad, waar zy den drieëntwintigften van Louwmaand 's jaars 1579. geteekend, en zes dagen later afgekondigd is; zal morgen in Zeelands Hoofdstad door den gefchiedkundigen Kerkleeraar 's *Gravezande*, en, naar ik vermoede, ook elders, gedachtenis van deze aanmerkenswaardige gebeurtenisse gehouden worden;

den; — het strekt my, want waarom zoude ik zulks verbergen of in het minste ontveinzen? het strekt my waarlyk tot een onuitsprekelyk genoegen, dat ik my juist op dezen dag bevinde in de vergaderinge der Heeren Bestierderen van het Zeeuwsche Genootschap der Wetenschappen, in 't luisterryke gezelschap zoo veeler aanzienlyken van dit Gewest, en te gelyk in de gunstige gelegenheid om, in eene korte redenvoeringe, te herdenken, 't gene voor twee eeuwen, op dezen zelfden dag, den drieëntwintigsten van Louwmaand, tot wezenlyk nut van deze Republyk is voorgevallen.

Het zou dwaaze vermetelheid zyn, indien ik my voorstelde, Myne Heeren! iemand van U te onderrichten, wat 'er, ten tyde der *Unie* en kort te voren, gebeurd zy. Ook begrype ik ten vollen, dat het noch ongerymder zyn zou, indien ik my ten doelwit stelde, zoo veele Staatsmannen, met welker tegenwoordigheid ik my nu vereerd vinde, te willen leeren, hoedanig de Staatkundige grondbeginfels, middelen en oogmerken der Utrechtsche *Unie* waren. Dan, myn oogmerk alleenlyk daartoe strekkende, om ons op dezen dag te herinneren, 't gene elk Nederlander behoorde te weten, en ons onderling aantefpooren tot blymoedige dankërkentenisfe van 's HEEREN hoogstverplichtende gunste, aan Nederland bewezen; vertrouwe ik, dat Gy, aanzienlyke Begunstigers der Wetenschappen, als vrienden der Vryheid van ons Vaderland, my Uwe aandacht, voor een' korten tyd, niet ongaarne vergunnen zult, en my met een toegene-gen hart hooren op een' gedenkdag, welken niemand

mand van ons ooit gezien heeft, of andermaal beleven zal. Hoe zoude ik 'er een oogenblik aan mogen twyfelen, daar de Heeren Staaten van Zeeland, door den mond van den Raadpensionaris *Veth*, verklaarden de *Unie* van Utrecht te beschouwen als het eenig fundament, waar op het roemruchtige gebouw dezer Regeringe gegrondvest staat, het eenige ciment, waar mede deszelfs muuren aan alle kanten vastgehouden worden, de munimenten, waar door hetzelfde tot deze hoogte geklommen is, en de pylaaren, waar op hetzelfde in alle zekerheid berustende, zich zoo heerlyk vertoont in de oogen van de gantsche weereld (a); — daar de Raad van Staate die *Unie* beschouwde als een' eeuwigen band van eenigheid, en mogelyk de volmaaktste akte, waar op ooit eene gemeene Regering of Republyk gegrond is geworden, en daarom waarlyk een meesterstuk van Policie (b); en noch onlangs het Utrechtsche verbond bestempelde met den naam van de Originele Grond-Constitutie van deze Republyk (c). Zulke heerlyke getuigenissen, gevoegd by Uw eigen doorzicht, doen my hopen op eene luisterende aandacht; en Uwe toegene- genheid geeft my een gegrond uitzicht op verschooning van al het gebrekkige in deze reden- voeringe, 't welke Gy door Uwe kundigheden zonder moeite zult kunnen aanvullen en verbete- ren.

Naauw-

(a) L. VAN AITZEMA *Herstelde Leeuw*, bl. 141.

(b) *Notulen van Zeeland 1738*, bl. 21.

(c) *Resolutien van den Raad van Staate*, 28. Aug. 1777.

Naauwlyks waren de meeste Steden van Holland en Zeeland, 't zy vrywillig, 't zy met geweld van wapenen, of op eenige andere wyze, uit de knellende banden der Spaansche overheerschinge en slavernye verlost, — naauwlyks was de beminnelyke Vryheid, zoo in 't stuk van Godsdienst, als in den Burgerstaat, binnen deze Gewesten ingeroepen en aanvanyk hersteld; — of Prins Willem de I, die door eene zeldsaame wysheid en doorzichtige Staatkunde boven alle zyne tydgenooten uitmuntte, dacht spoediglyk op een verbond van vereeniginge tuschen die beide Landschappen, aan welken Hem meest gelegenlag, en wier behoudenis best dienen zou ter bereikinge van zyn roemwaardig doelwit Goed beleid, groote voorzichtigheid, aanhoudende arbeid, en de hulp der beste werktuigen, waren noodzaaklyk, om dit verbond tuschen Holland en Zeeland, in den jaare 1575, en noch nader in het volgende jaar, tot stand te brengen (d). Oranje hadt hier groot belang by; anderen poogden zyn' toeleg, 't zy openlyk en met geweld, 't zy in het heimelyke en met list, te verydelen; hy kwam, echter, tot zyn oogmerk, en deze zaak kreeg haar vol beslag.

De gunstige uitkomst van deze pogingen zal dien wyzen Vorst te meer aangezet hebben tot het doorzetten (e) van de Gentsche Bevrediging, en de

Notulen van Holland, 12 Sept. en 26. Nov. 1576.

(d) WAGENAAR *Vad. Hist.* VII deel, bl. 15—21, 93—95. J. DE TIMMERMAN *Diss. de Unione Hollandiarum inter & Zeelandiam, Traj. ad Rh.* 1748

(e) Notulen van Holland. 12 Sept. en 26. Nov. 1576.

tusſchen de meeste Nederlaſche Geweſten in 't jaar 1576. geſloten, en welke eene ongemeene en algemeene blydſchap onder 't volk verſpreidde, doch die, ſedert, in korten tyd merkelyk daalde en verdween (f).

Was de hope op meerdere vryheid opgewekt en meer levendig geworden door den ſchielyken, doch voor ons Gemeenebeſt recht tydigen, dood van den Landvoogd *Don Louis de Zuniga de Requesens* (g); — de vreeze voor gewelddryvende overheerſchinge en daar uit volgende ſlavernye groeide op nieuw by de komſte van *Don Jan van Ooſtenryk*, 's Konings natuurlyken broeder, een onruſtig, hoogmoedig en eerzuchtig menſch, die voorheen naar 't Ryk van Tunis geſtaan hadt, naderhand dat van Engeland begeerde, waar op Hem door den Paus een volkomen recht opgedragen was, en die, eindelyk, als Landvoogd door *Filips* herwaards gezonden werdt. Was 'er wel iets goeds, of liever, hoe veel kwaads was 'er van hem voor de Nederlanders te wachten? Zyne brieven, die gelukkig onderſchept werden, toonden duidelyk zyn inborst en toeleg; zy ontdekten zyne looſheid en valſchen aart; zy maakten, dat zulken in Nederland, die de oogen en harten wel geplaatst hadden, tegen hem op hunne hoede waren. Prins Willem in 't byzonder, zoo behendig in het ontdekken der diepſte geheimen, zoo geſtepen op menſchenkunde, twee zaaken van het groot-

— 21 — Job. III. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. ()

(f) P. BURMANNUS tom. I. *Anal. Belg. Praefat. p. IX*,
I, en de Schryvers, door Hem aangehaald.

(g) P. BURMANNUS, l. c. p. VIII, IX.

grootste aanbelang voor Vorsten en eerste Staatsdienaaren, om door schyn van woorden niet bedrogen te worden, niemand zonder gewigtige redenen te wantrouwen, dreigende onheilen aftewenden, en zich te versterken tegen allen gevreesden of bedreigden aanval; de Prins, zegge ik, werp aanstonds een kwaad oog op dezen Spanjaard, en waarfchouwde de Algemeene Staaten, in een' brief, aan dezelve in slachtmaand des jaars 1576. uit Middelburg geschreven, dat zy zich voor de trouwloosheid van *Don Jan* moesten wachten, in geen verdrag met hem komen, en hem niet voor Landvoogd aannemen, dan onder eenige voorwaarden, van welke geenzins de minste was, dat het Spaansche en alle ander vreemd Krygsvolk ten Lande moeste uittrekken. Voorwaar! een wyze raad. Men hadt helaas! maar al te veel, ten tyde van Alva en Requesens, onderonden de nadeelige gevolgen van 't verblyf der Krygsknechten in de Nederlanden; en men begreep nu zeer wel, dat *Don Jan*, indien hy, naar zyn schryven aan de Staaten, waarlyk gekomen was om het oproer te bedaren en de vryheid te herstellen, geen zwarigheid behoefde te maken, om zich deze voorwaarde te laten welgevallen, gelyk ook, dat hy, indien de Spaansche benden vertrokken waren, geen vermogen zou hebben, zoo veel kwaads uittevoeren, indien hy anders daar toe gezind mogte zyn. Na lang dralens, besluit hy het gemelde Krygsvolk de Nederlanden te doen ontruimen, doch onder beding, dat zulks te water moest geschieden. Zyn onbezonnen toeleg op Engeland, waar van ik zoo aanstonds gesproken heb, een diep geheim, in dien tyd noch niet

uitgelekt, althans aan weinigen bekend, zal de waare oorzaak van deze zonderlinge en ongehoorde voorwaarde geweest zyn: eene voorwaarde, tot welke de Staaten konden noch wilden besluiten. In welke bogten hy zich draaide, wanneer het aankwam op het goedkeuren en aannemen der Gentsche Bevrediging, is bekend; en noch beter, met welke listen hy 't Kasteel van Namen ingenomen hebbe. Toen bleek ten klaarsten, waarom hy den Gentschen Vrede alleenlyk wilde aannemen tot den tyd toe, dat hem 't zelve berouwen zou; — toen werdt aan allen kennelyk, dat zyne beloften en eeden op eene trouwlooze wyze geschied waren, dat hy nooit 's Lands algemeene ruste en welvaart, maar eigene grootheid en uitbreidinge van zyn gezag in deze Landen beoogd hadde, en dat hy, hoe listig ook, zyn bedriegelyk hart niet genoeg hadde konnen verbergen. Want het is 'er zoo verre af, dat de Staaten van Holland en Zeeland, of de Prins van Oranje, zich door zyne schoonschynende woorden en vriendelyk gelaat, waar van hy zich een korten tyd wist te bedienen, lieten misleiden, dat zy, in tegendeel, te meer op hunne hoede waren, en naauwkeurigst acht op alle zyne woorden en daaden gaven; vooral geduurende de verscheiden onderhandelingen, sedert met hem gehouden, en strekkende tot herstellinge van eensgezindheid, weringe van misverstand, en bevorderinge van 's Lands algemeene welvaart en verzekerdheid. De Algemeene Staaten, ziende, dat alle onderhandelingen met *Don Jan* vruchteloos afliepen, en dat hy zelfs een snood misbruik van hunne langmoedigheid maakte, verklaarden hem,

ten laatsten, voor 's Lands vyand en vervallen van de Landvoogdye dezer Gewesten. Hy bleef echter woelen, zoo lang hy kon, en zocht zich aan de Nederlanders te wreken tot op zynen dood toe, die, tot hun geluk, spoedig volgde, en eenige verademinge ten wege bragt (*h*). — Denkt, mogelyk, iemand by zich zelve; waarom hier zoo breed gesproken van dien trouwloozen en onnatuurlyken Landvoogd? waarom hem niet liever aan zyne plaats gelaten, en de naam van dien eerloozen der vergetelheid opgeofferd? Men zal de redenen aanstonds ontdekken, zoo dra men zyne aandacht vestigt op de inleidinge der *Unie*, waar in *Don Jan van Oostenryk* als het hoofd van hun beschouwd wordt, die alle middelen zochten, om de Nederlandsche Provinciën, geheel, of ten deele, aan zich te onderwerpen, en onder hunne tyrannische regeringe en slavernye te brengen.

Het vermoeden van sommige Grooten, dat Prins *Willem* zelf naar de waardigheid van algemeenen Landvoogd staan zou, en zyn gezag dus al te hoog klimmen, gaf hun aanleidinge om te bewerken, dat *Matthias*, Aartshertog van Oostenryk, 's Konings bloedverwant en broeder van den Keizer, door de Staaten tot algemeenen Landvoogd, doch op zekere bepaalde voorwaarden, wierde aangenomen. *Matthias*, wonder wel in zyn schik met

(*h*) Al het bygebragte, betreffende *Don Jan van Oostenryk*, en noch veele andere byzonderheden, worden door een groot aantal van Geschiedschryveren in 't breede behandeld. Men zie vooral P. BURMANNUS l. c. p. II — CXII.

met deze aanstellinge, kon den voorflag der Staa-
 ten, om Oranje, wiens vrienden ook niet stil ge-
 zeten hadden, tot zynen algemeenen Stedehouder
 in de Nederlanden aantenemen, niet gevoegelyk
 van de hand wyzen. Wie, denkt Gy, myne Hee-
 ren! zal nu het meeste bewind voeren, de Land-
 voogd, of zyn Stedehouder? Wie bereikten nu
 best hun doelwit, die *Matthias* tot Landvoogd
 inriepen, of Oranje en zyne vrienden? Buiten te-
 genspraak, de laatsten. Het bleek op dat pas, ge-
 lyk zoo dikwerf te voren, en ook naderhand, dat
 de naaryver van sommige Grooten geen merkelyk
 nadeel aan den Vorst kon toebrengen, die, onder-
 steund door verstandige en getrouwe vrienden,
 doorgaans zyn oogmerk langs de geschiktste we-
 gen wist te bereiken. Het was gemaklyk te ver-
 moeden, dat een Stedehouder, die reeds diep ge-
 worteld was in 's volks liefde en vertrouwen, die
 's Lands belangen, door langduurige ondervindinge,
 grondig verstond, die sedert veele jaaren groot
 gezag in sommige Landschappen bezat, en die ver-
 stands genoeg hadt om zich deze gunstige gelegen-
 heid ten nutte te maken; het was, zegge ik, wel
 vooruittezien, dat zulk een Stedehouder den nieu-
 wen Landvoogd, die jong en vreemd was, der
 Nederlandsche zaaken geheel onkundig, en wiens
 doorzicht, schoon door *Lipsius* op een' vleyen-
 den toon ten breedsten uitgemeten, niet zeer ver-
 re reikte, in korten tyd naar zyne hand zou kon-
 nen zetten, de klem der regeringe in handen hou-
 den, doch zich van 's Hertogen naam, midlerwyl,
 meesterlyk bedienen. Om van het laatste noch iet
 te zeggen, en zulks met één bewys, doch 't wel-
 ke hier meest te pas komt, te staven; men moet
 niet

niet ongemerkt laten voorbygaan, dat de Prins, wanneer hy zyne goedkeuringe, openlyk, en in geschrift, aan de Utrechtsche *Unie* gaf, betuigde, dat hy tot nu toe de onderschryvinge der *Unie* uitgesteld, doch daar toe eindelyk besloten hadde, alzoo nu zyne Hoogheid, *Matthias*, met een groot deel der Provinciën, verklaard hebben raadzaam te zyn, dat zoodanige *Unie*, tot betere beleidinge der zaaken van het Vaderland, geraamd, gesloten en aangenomen worde, en hy zich verzekerd hieldt, dat in die *Unie* de Overheid en 't gezag der Hoogheid van den Aartshertog niet verkort of verminderd worde. Wie, die deze uitdrukkingen in aanmerkinge neemt, en daar by zich te binnen brengt, dat men, in dien tyd, den Landvoogd als de schaduwe, maar den Stedehouder als het lichaam, of den eersten als den Griffier van den laatsten, beschouwde, zal niet overtuigd zyn van de waarheid en volle zekerheid van het zoo straks gemelde?

Men hadt, tot nu toe, geen opzettelyk, althans zeker geen openbaar voornemen, om Koning Filips voor altyd te verlaten, of van zyne Graaflyke waardigheid in Holland en Zeeland te verstoeten. Eene waarheid zoo duidelyk bewezen, en met bondige redenen gestaafd, behoorde onder ons niet langer tegengesproken en ontkend te worden (i). Hoe men in 't byzonder op dit stuk in Zeeland dacht, blykt, onder anderen, uit het besluit, in grasmaand 's jaars 1578 genomen, en

waar

(i) Men zie de Heeren VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht VI. afdeeling, bl. 1372, 1373, en VAN DE SPIEGEL, Historie de Satisfactie van Goes, bl. 54—73.

waar by werdt goedgevonden, een zegel te doen maken op naam zyner Majesteit, als Graave van Zeeland, en daar op, rondom 's Konings wapen, te stellen: *Philip. D. G. Hisp. Rex. Comes Zeeland.* Men zou daar mede alle stukken zegelen, die op en uit naam van den Graave van Zeeland dienden geschreven en afgegeven te worden. Dan, 't gene onze opmerkinge verdient, men besloot te gelyk, om welke redenen zulks ook moge geschied zyn, den stempelsnyder te belasten, dat hy dit werk moest geheim houden (k). Evenwel zocht men, sedert eenigen tyd, en naderhand, hulp en onderstand by andere Mogendheden: dan in Engeland; dan in Frankryk; dan wederom by den Keizer en de Ryks-Vorsten. De uitkomst beantwoordde of in 't geheel niet, of zeer flauw, aan de verwachtinge der Nederlanderen: die, echter, hier door genoegzaam toonden, hoe diep hunne zaaken vervallen waren, hoe weinig moeds zy op eene gelukkige uitkomst hadden, en dat zy, naar de aanmerkinge van een groot Man (l), wel onder een' Heer konden en wilden staan, doch onder geen' Spanjaard, of ten minsten niet onder de wreede en gewelddryvende Landvoogden, uit Spanje herwaards gezonden. Hoe kwam het toch, dat niemand der Vorsten deze schoone gelegenheid wilde waarnemen, om zich volkomen meester van deze Landen te maken? Was de reden hier van te zoeken in hunne zedigheid, vergenoegdheid, en ongezindheid om de paalen van hun gebied en macht wyder uittezetten? Dit is zelden het zwak der

(k) Notulen van Zeeland, 17 April 1578.

(l) GROTIUS, *Annal. lib. IV. p. 89.*

der Koningen geweest, en zal het, vermoedelyk, nooit worden. — Of was de oorzaak daar van te vinden in hunne liefde en hoogachtinge voor Koning Filips? Neen! hy was by de meesten in den haat; en, op zyn best, by eenigen gevreesd. — Ziet hier, Myne Heeren! een verborgen bestier der Godlyke Voorzienigheid, in de lotgevallen van ons Vaderland doorgaans zoo zichtbaar, en welke toen niet duldde; dat onze braave Voorvaders onder een nieuw juk zouden komen, of dat de gulden zon der alkoesterende Vryheid langer achter donkere wolken zou verborgen blyven. Neen! nu zou, eerlang, een beter en veiliger weg voor Nederlands volk gebaad, en, in weêrwil van allen tegenstand, de deure der Vryheid geopend worden. Dit geschiedde door het sluiten en onderteekenen der vermaarde *Unie* van Utrecht, dien grondslag van het aanzienlyke Gemeenebest der zeven nu Vereenigde Nederlanden; eene gebeurtenis, welker blyde gedachtenis wy, na den afloop van twee eeuwen, op dezen dag mogen vieren.

Indien het volkomen zeker was, 't gene sommigen in dien tyd, naar het schryven van *Languet* (*m*), vertelden, dat Elizabeth, Koningin van Engeland, in het begin 's jaars 1577, die van Gelderland; Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht zou aangeraden hebben, zich door een onderling verbond naauwer te verbinden, onder toezegginge van haaren

(*m*) *Epistolae secretae ad Augustum lib. I. epist. cvii, p. 274.* Deze brief is geschreven uit Praag, den 2 Febr. 1577. Het verhaal, hier hedoeld, begint met *Dicunt*, en schynt, derhalven, door *Languet* in 't midden gelaten te worden.

ren bystand, wanneer zich iemand verftoutte hen te onderdrukken; — fchynen wy echter te mogen vermoeden, dat de Prins van Oranje, om wyze redenen, haar tot het doen van dezen voorflag alvorens zal aangezocht en bewogen hebben. Wie, die de onvergelykelyke wysheid en het diependenkende vooruitzicht van dien Vorst kent, zal ooit kunnen gelooven, dat Hy, die met zoo veel beleids de *Unie* tusfchen Holland en Zeeland hadt weten te bewerken, niet zou gedacht hebben op eene nadere verbintenisfe tusfchen die twee en eenige andere Nederlandsche Gewesten, dan op aanleidinge van den raad der Engelfche Koninginne, welke nochtans zyn oogmerk merkelyk kon helpen begunftigen en doorzetten. Bekende Oranje zelf (n), dat Hy de *Unie* eerst gedreven en daarna bevorderd hadde; wy mogen Hem op zyn woord gelooven, daar wy wel veele bewyzen van voorzichtigheid, maar niet van kwaade trouwe en opzettelyk bedrog, in zyne beide Verantwoordingen aantreffen. Het is 'er zoo verre af, dat de Prins, eerst anderhalf jaar na den raad der Koninginne van Engeland, aan deze *Unie* zou gedacht hebben (o), of haaren raad in 't werk gesteld, dat hy reeds in 't begin des jaars 1577. en zelfs eenige maanden vroeger over dit ftuk in onderhandelinge kwame met eenigen in Gelderland, Friesland, Utrecht en Overyffel, om een vast en onverbrekelyk verbond tot onderlinge verzekerdheid met die van Holland en Zeeland te fluiten (p).

Zou

(n) *Apologie* p. 74. der Fransche uitgave 1581.

(o) *Leven van Willem den I*, III deel bl. 247.

(p) BOR X boek, bl. 776, verg. IX boek, bl. 702.

Zou een stuk van zoo veel belangs ooit tot stand komen, de wég hier toe moest, heimelyk en met omzichtig beleid, vooraf gebaad worden; en dit vorderden vooral de omstandigheden van dien tyd. Geen wonder, dat de Prins, gelyk hy gewoon was in alle gewigtige zaaken te doen, de gevoelens van anderen, die in eenig bewind wáren, ondertastte; hunne bedenkingen op zyn ontwerp zocht te vernemen en overwegen; de gemaakte zwaarigheden deedt oplossen; en hen dus trapswyze bereidvaardig maakte, om hem de behulpzame hand te bieden. Voorzichtig gedrag! ten hoogsten roemwaardig, 't gene anderen zich billyk ter navolginge zullen voorstellen, en 't welke mede oorzaak gaf, dat die wyze Vorst, zoo zelden, in zyne ontwerpen en voorstellen wierde te leuf gesteld. Daarenboven, was hy zeer bedachtzaam en oplettend in 't kiezen van zulken, wier dienst hy, ter bevordering van zyn doelwit, wist te gebruiken, mannen van een blinkend verstand, beproefde kundigheden, van een eerlyk en deugdzaam hart, van een' verstandigen yver voor Vryheid en Godsdienst, mannen, op welker onbezweken trouwe en onwankelbaare standvastigheid hy zich veiliglyk verlaten kon, zoo in andere gevallen, als byzonderlyk in dezen tyd, en by het bewerken van een nader Verbond. Wie kent toch niet de naamen van die groote mannen, in 's Lands geschiedenis met zoo veel roems vermeld, Muis, Ufkens, Martena, Roorda, Thin, en anderen? Noch meer bekend en roemruchtig is Graaf Jan van Nassau, 's Prinses broeder; die, noch in Duitschland zynde, de verdrukte Nederlanders met raad en geld ondersteunde; die het
 Stad-

Stadhouderschap over Gelderland, hem tegen zyne verwachtinge (q) door den Aartshertog en de Staaten opgedragen, op sterken aandrang van zyn' Broeder, aanvaardde; die zoo veel toebragt tot bevordering van de zoo lang getrapte Vryheid, en tot voortplanting van den zuiveren Godsdienst, vooral in Gelderland, waar hy denzelven, met ongelooflyken yver, doch met verstand gepaard, met moed en beleid, gelukkig gevestigd heeft; en die vooral 'sPrinsfen oogmerken begunstigde, en met alle kracht bevorderde, allermeeft ten opzichte van het gewigtig stuk der *Unie*, waar over ik noch wat nader moete spreken. Wisten wy alles, wat die voortreffelyke Graaf, in 't heimelyke en onder de hand, in 't werk gesteld heeft, waren wy alle de brieven machtig, welken hy, ter voortzettinge der *Unie*, in verscheiden Landschappen met eenige aanzienlyke Regeerders gewisfeld heeft; ik twyfele geen oogenblik, of zyne voorzichtigheid zou meer kennelyk zyn, en ons benydbare lofspraaken afpersen: gelyk ik met het hoogste recht schyne te mogen besluiten uit het weinige, 't gene ons is bekend geworden. Want, kort na zyne aanstellinge tot Stadhouder van Gelderland, in bloeimaand 'sjaars 1578, begon hy spoedig het stuk eener nadere vereeniging tuschen Holland en Zeeland en sommige andere Landschappen ter hand te nemen. Hier toe strekten, om alleenlyk eenige byzonderheden aantestippen, 'sGraaven voorstel, door zynen Geheimschryver aan de afgevaardigden van Holland en Zeeland in 'sGravenhage, omtrent het midden van

(q) D. GERDES *Scrinium Antiq. T. I. P. I. p. 103.*

van Hooimaand, gedaan, en waar by hy dezelve poogde te bewegen, om, gelyk hy hun reeds over vyf maanden voorgedragen hadt, zich wat nader met Gelderland te vereenigen, waar by Holland en Zeeland het grootste belang hadden, naardien Gelderland als een voormuur moest beschouwd worden, en de vyand, zich meester daar van makende, aan Holland afbreuk zou kunnen doen (r); — wyders, zyne pogingen, om het eerste ontwerp der *Unie* te Arnhem te doen vervaardigen, gelyk geschiedde; — zyne redenvoering, den eersten September deszelfden jaars, in de vergaderinge der Staaten van Holland daar over gehouden; — zyn wys beleid op de Landdagen van Gelderland; — zyn nadrukkelyk voorstel in de Staatsvergaderinge van Holland en Zeeland te Gorinchem, ruim twee maanden later gehouden: dingen, die u, myne Heeren! van elders (s) bekend zyn, en door my, hier, niet breeder behoeven voorgedragen te worden; doch die ons genoeg doen zien, dat Graaf Jan van Nasfau tyd noch vlyt spaarde, om Holland en Zeeland in een nader verbond met andere Nederlandsche Gewesten te doen komen. Denkt, mogelyk, iemand, hadt het zoo veel arbeids in, om zulke *Unie* tot stand te brengen? Ja zeker! Elk Landschap hadt toen, gelyk noch, zyne byzondere belangen, voorrechten, gewoonten, waar omtrent men niet onverschillig was; de Steden in een en hetzelfde Land-

(r) Dit aanmerkelyk stuk berust ter Griffie der Heeren Staaten van Zeeland.

(s) N. BOND T Hist. van de Unie van Utrecht, bl. 9. en volgg.

Landschap dachten niet op eenerleye wyze; de byzondere Leden der Staats- en Stads-regeringen verschilden aanmerkelyk in hunne raadslagen en bedoelingen. De Edeelen en verscheiden Hollandsche Steden werden haast in een begrip gebragt, dat de gelegenheid tot het aangaan van een nader verbond niet behoorde verzuimd te worden, in zoo verre deszelfs punten niet stredden met de Gentsche Bevrediging; doch andere Steden, vooral Delft, waren van oordeel, dat men in deze zaak niets moest ondernemen, ten ware ook andere Gewesten vooraf van den Gentschen Vrede afzagen, zonder het welke zy meer geraden keurden, zich aan dien Vrede te houden, dan nieuwe verbintenissen te maken (t). In Zeeland vondt het stuk der *Unie* ook zyne bedenkingen, zoo by die van Goes en Tholen, welken ongezind waren daar in te treden, dan behoudens en onverminderd hunne *satisfactien*, als by die van Middelburg, waar men, in 't begin, eene andere *Unie* onnoodig vondt, naderhand besloot, dezelve aantemen, zoo dra de Bondgenooten verklaarden, dat deze Stad, daar door, niet begrepen wierde benadeeld te worden in haare voorrechten, waar op men meende, dat door die van Vlisfingen en Vere indragt gemaakt was, terwyl men, zelfs na het sluiten der *Unie*, niet driffig was, om dezelve in die hoofdstad goed te keuren en openlyk aftekondigen (u). Bepalen wy de aandacht by de overige

(t) Notulen van Holland, 29 Aug en 14 Oct. 1578.

(u) WAGENAAR Vad. Hist. vii deel, bl 263 Historie der Satisfactie enz. door den Heere VAN DE SPIEGEL, bl. 77, 246.

ge Gewesten, de Unie vondt in dezelve, min of meer, ook tegenstand en hinderpaalen. Want, om nu maar te spreken van zulke Landschappen, die noch tot de vereenigde Gewesten behooren, de meeste Geldersche Steden, Amersfoort in het Sticht van Utrecht, de Stad Groningen, waren niet genegen, of weigerden rondelyk, in onderhandelinge op dit punt te treden. Die van Friesland, Overysfel en Drenthe werden, door verscheiden omstandigheden, wederhouden, om zich diep in deze zaak intelaten. Niettegenstaande dit alles, wist de Graaf van Nassau, door welberaden middelen en onvermoeide pogingen, het daar henen te bestieren, dat de Afgevaardigden van verscheiden Gewesten, in Wintermaand 's jaars 1578, naar Utrecht kwamen, over de hoofdpunten en voorwaarden der *Unie*, volgens hunnen last, raadpleegden, en eindelyk, den zesden der genoemde maand, by voorraad tot een besluit kwamen. Men hadt, van tyd tot tyd, de ontwerpen der Unie beschaafd, vermeerderd, verbeterd, en, zoo veel mogelijk was, veranderd ten genoegen der Gewesten en Steden. Dit is bekend, vooral sedert de geleerde en berboemde Burgemeester van Goes, de Heer *van de Spiegel* (†), onlangs de ontwerpen van de *Unie* van Utrecht door den druk aan 't licht gebragt heeft; die daar by zyne belofte, reeds by eene vorige gelegenheid gedaan, vernieuwde, van Nederland te zullen verryken met eene Staatkundige Historie van dit Utrechtsche Verbond, eene belofte, wier vervulling, gaat het naar

(†) Thans Secretaris der Edele Mogende Heeren Staaten van Zeeland.

naar Uwen en mynen wensch, niet lang zal achterblyven. Het laatste ontwerp, op den gemelden dag goedgekeurd, en, op het welbehagen der byzondere Landschappen, vastgesteld, trekt alsermeest onze aandacht, als geteekend door de Gemachtigden van Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland. Dus begon men, in 't midden van den winter, de aangenaamste vryheids-vruchten in Nederlands tuin te plukken. Welk genoeg voor een weldenkend en vaderlandlievend hart! dit ontwerp door zulke Mannen onderteekend te zien, die, ten grooten deele, sedert den eersten dageraad der Nederlandsche Vryheid, in 't jaar 1565 opgegaan, zich openlyk lieten zien, en, na dien tyd, om lief of leed, niet afzagen van hun edelmoedig, welberaden en heldhaftig voorneemen, om Nederlands heil met al hun vermogen te helpen bevorderen. Werden zy, door Alva en zyn Bloed-Raad, gehoond, gebannen, en in hunne bezittingen aangetast; hy kon, echter, de liefde tot hun Vaderland, de Vryheid en den zuiveren Godsdienst, uit hunne harten niet verbannen; en moesten zy, toen, der woede ontwyken, om in haare bloedgierige klauwen niet te vallen en het dierbaare leven te verliezen, zoodra de tyden gunstiger waren en de wreedste wreedheid de Nederlanden verlaten hadt, keerden zy weder herwaards, tot wezenlyk nut van ons Gemeenebest, gelyk in dit geval onwraakbaar bleek. Welk genoeg! de oorspronglyke handteekeningen van zulke uitmuntende Mannen onder het oog te krygen, gelyk my ten opzichte van veele vergund is, of die alle volmaaktelyk afgeteekend en gedrukt te zien, 't gene aan elk van ons nu ge-

beu.

beuren mag, sedert de kostbaare en overheerlyke uitgave der Utrechtsche *Unie*, op last van den Raad van Staate der Vereenigde Nederlanden, in het laatst verloopen jaar vervaardigd. Ik zag my een ruim veld geopend, wilde ik van allen, die dit ontwerp der *Unie* geteekend hebben, afzonderlyk spreken; doch zulks is, hier, te minder noodig, om dat de meesten ons in 't gevolg noch nader zullen voorkomen, als die de *Unie* zelve met hunne handteekens goedgekeurd hebben. Vergunt my, dat ik nu alleenlyk van hun gewage, die de vergaderinge in wintermaand; maar niet in louwmaand van het volgende jaar, ter onderschryvinge van het Utrechtsche Verbond bywoonden. De edele Boetzelaar, wiens naam zoo heerlyk pronkt in 's Lands geschiedenissen, kan aan niemand onbekend zyn: een man, die zyne vryheidliefde, door onderteekeninge van het roemwaardigste Bondgenootschap, al vroeg be- toonde; wien Alva's banvonniss weinig verschrikte; die in de gewigtigste zaaken van het Land gebruikt, en onder de geheimste vertrouwelingen van den Prins gerekend werdt (v). Geen minderen roem behaalde de Stichtsche Edelman Johan van Renesse, wien de wreedheid, aan zyn' vader gepleegd, en 't vonnis van ballingschap, door Alva tegen hem geveld, niet konden aftrekken van zyne trouwe aan 't Vaderland, welks vryheid en voorrechten hy verdedigde, zoo lang hy leefde (w). Mogen wy hetzelfde niet, met alle
reden,

(v) Historie van 't Verbond der Edelen II Stuk, bl. 243 — 245.

(w) Dit zal blyken uit het III Stuk van dat werk; waar ook van Idzaerda zal gesproken worden.

reden, vermoeden van Bartholomeus van den Waell (*), hier uit de Ridderſchap van Utrecht afgevaardigd, ſchoon zyne verdere pogingen ter bevordering van Nederlands heil tot onze kennis niet gekomen zyn. De naamen van Idzaerda en Sixma zyn aan niemand vreemd, die de Frieſche Hiftorieſchryvers doorbladerd heeft, uit welken, in 't byzonder, blykt, hoe veel zy, in hun Gewest, toebagten tot het doorzetten en aannemen der Utrechtsche *Unie*, tot welker verdere geſchiedeniſen ik wederkeere. Ruim ééne maand na deze onderteekeninge der ontworpen *Unie*, werdt de onderhandeling over dit ſtuk door den Graave van Naſſau en de Afgevaardigden uit de Landſchappen hervat, en het ontwerp nader overwogen, naar aanleidinge van verſcheiden aanmerkingen, in de byzondere Landſchappen en Steden daar op gemaakt. De ſterkſte verbeeldingskracht is noch veel te zwak, om zich levendig voortteſtellen het beleid, de voorzichtigheid, ſtandvaſtigheid, gematigdheid, ernſthaftigheid en beſcheidenheid, welke, gedurende deze laaſte raadplegingen, in de byeenkomſten der Afgevaardigden, in hunne harten, woorden en verrichtingen, plaats vonden, en die den weg baanden tot een ſpoedig en eindelyk beſluit. Het zal, echter, niemand vreemd voorkomen, die immermeer gewigtige raadplegingen bywoonde, dat, op dit pas, noch eenige veranderingen in het reeds geteekende ontwerp, hier en daar, ten genoegen der byzondere Geweſten

ge-

(*) Zyn naam wordt wel gemeld in alle afdruksels der *Unie*, geteekend den 23 Jan. 1579; doch niet in den laaſten druk, naar het oorfpronglyke ſtuk vervaardigd.

gemaakt wierden, en dat alle Steden, naderhand, niet even wel te vreden waren. Trouwens, hoe veel arbeids is 'er aan vast, zelfs in eene reeds gevestigde Republyk, de zeven nu Vereenigde Landschappen, ja! de Steden van één Gewest, in zaaken van minder belang, ik laat staan, van het uiterste gewigt, tot eenstemmige besluiten te brengen! Het zou niet moeilyk vallen, dit gezegde met voorbeelden te bevestigen; doch 't is onnoodig. Getuige hier van zy alleenlyk de tegenwoordige tydsomstandigheid! Och of alle vreeze voor noch veel sterker voorbeelden ongegrond en ydel ware! Met onzichtige bedaardheid zal Graaf Jan getracht hebben, de meeste zwaarigheden uit den weg te ruimen, de verschillende begrippen te vereenigen, en aan allen, zoo veel eenigzins doenlyk was, genoeg te geven; met klemmenden aandrang der bondigste redenen zal hy de Afgevaardigden aangezeten en liefderyk gedwongen hebben, om, na zoo veele raadplegingen, het Utrechtsche Verbond met alle hartelykheid en eensgezindheid goed te keuren, ja maar ook zonder enig uitsfel, naardien de nood allen spoed vorderde. 't Gebeurt niet zelden, dat, wanneer het gevaar grooter is en meer naby komt, de allernuttigste besluiten in weinige dagen, en als op staanden voet, met algemeene bewilliging genomen worden, die, anders, een geruimen tyd en langwylige beraadslagingen schynen te vereischen. Dit hadt ook plaats in dien tyd: want 'er verliepen niet meer dan tien of twaalf dagen, van de aankomste der Afgevaardigden tot op de plechtige sluitinge der *Unie*, welke door de meesten en voornaamsten met de grootste gewilligheid onderteekend werdt,

doch door eenige weinigen uit vreeze der bedreigingen, aan hun gedaan, en onder eene heimelyke tegenbetuiging, om dat zy de teekeninge der *Unie* niet langer onder eenige voorwendfels verschuiven konden (x).

Zoo kreeg dan, eindelyk, dit groote werk zyn beslag, en heden twee eeuwen geleden werdt het alom vermaarde Verbond van Vereeniging gesloten en geteekend, binnen de muuren der Stad Utrecht, in 't groote Kapittelhuis ten Dom, in die zelfde plaats, waar nu de Gehoorzaalen der Hooge Schoole zyn, in welke over honderd jaaren het eerste eeuwfeest der *Unie* door den Hoogleeraar *van de Poll*, met eene Latynsche redenvoeringe gevierd is, en ook het tweede eeuwfeest door den Hoogleeraar *Bondam*, eerlang, plechtig zal gevierd worden. Aanmerkelyke plaats! Hier werden, in vroegere dagen en op dien tyd, de Staatsvergaderingen gehouden (y); hier is de *Unie* geteekend; hier worden, sedert meer dan 140 jaaren, de openbaare lessen in verscheiden takken van Wetenschappen door wydberoemde Mannen gegeven. Vergunt my, by deze gelegenheid optemerken, hoe naauw de band zy, vooral in ons Vaderland, tuschen Staatkunde, *Unie*, en Wetenschappen. Wordt die band verbroken, ons Gemeenebest loopt gevaar, en dreigt nedertestorten in een onherstelbaar bederf. Wat is alle Staatkunde zonder wysheid en wetenschappen, wat anders, dan dwinglandye? De *Unie* is het leven der Nederlandsche Staatkunde, haar grondsteun, voedsel en sterkte.

Waar

(x) MATTHAEUS *de Fundat. Eccles. lib. I. p. 143.*

(y) N. BONDT *Hist. der Unie, bl. 21, 22.*

Waar bloeijen de Wetenschappen allermeest? in Landen, waar de Vryheid, de ziel der *Unie*, haaren zetel gevestigd heeft. En is het niet een voornaam deel en doelwit van waare Staatskunde, de Wetenschappen met kracht voortestaan en te bevorderen? Het laatste heeft geen bewys noodig in de Vergaderinge, waar in ik thans het genoegen heb te spreken; en de overige stukken lyden, naar ik vertrouwe, by niemand eenige bedenkinge. Gelukkige Gehoorzaalen! waar in ik hartelyk wensche, en welk Nederlander zal zulks niet met my wenschen? dat na een' afloop van honderd jaaren het derde eeuwfeest zal mogen gehouden worden ter vieringe van de Utrechtsche *Unie*, dat eerste meesterstuk van menschelyke wysheid en doorzichtige Staatskunde. Ik zegge niets te veel, wanneer ik de *Unie* in dat licht beschouwe, en met dezen eernaam becroone. De korthed des tyds, myne bekrompene kundigheden, en vooral Uwe tegenwoordigheid, myne Heeren! verbieden my thans in alle byzonderheden te treden, en het Staatskundige beleid dezer *Unie* aantetoonen; ook is het veiliger te wachten op de Staatskundige Historie van dezelve, waar op wy, gelyk reeds gezegd is, eene gegronde hope hebben. Ik zal my vergenoegen met het voorstellen van deze weinige aanmerkingen, wier uitbreidinge ik gerustelyk aan Uwe eigen overdenkinge durve overlaten. — By alle groote veranderingen in het Staatsbestier en de Regeeringwyze is noodig, dat zich daar toe eene bekwaame gelegenheid opdoe, 't zy dat dezelve ongedwongen is, 't zy dat zy gezocht en door bedekte middelen is veroorzaakt. Wat de geschiedenissen van andere volken en van ons Vaderland

tē dien opzichte aan de hand geven, zal ik niet ophalen. Het gedrag van Don Jan van Oostenryk, te voren gemeld, schynt de naaste aanleidinge gegeven te hebben tot het sluiten van dit Verbond, volgens deszelfs aanmerkelyke inleidinge. — Men wachtte zich zorgvuldigst, om niet aanstonds elk in het oog te doen loopen, dat deze naderé verbintenis een' gevoeligen slag aan de Gentsche Beyrediging, welke reeds aan 't wankelen was, zou toebrengen. — De Bondgenooten openbaarden wel, hoe zy dachten over de aanhangelingen en voornaamste werktuigen van den Koning in deze Landen; doch lieten zyne Majesteit ongemoeid: waar van de reden uit het voorheen gezegde gemaklyk is optemaken. — De hulp, welke de Nederlanders noch van het Keizerryk verwachtenden; de naauwe betrekking van den Algemeenen Landvoogd op den Keizer, als die een broeder van Matthias was; het belang van sommige Landschappen en Steden; de toeleg van Koning Filips, om den band tuschen het Ryk en deze Nederlanden geheellyk te verbreken; en de treffende redenvoering, door den grooten Marnix van Aldegonde op den Ryksdag te Worms in het voorgaande jaar gehouden, in welke hy, 't gene hier vooral moet opgemerkt worden, de Nederlanden deedt voorkomen als naauw met Duitschland verknocht, en een der leden van het Roomsche Ryk (z); alle deze dingen waren zoo veele gewigtige redenen, waarom de Bondgenooten zoo uitdrukkellyk betuigden, dat zy zich, by het aangaan dezer *Unie*, in geen geval wilden onttrekken van of uit het Heilige Room-

Roomfche Ryk. — Wie de fchryver van dit Verbondfchrift, en byzonderlyk van dezelfs inleidinge, geweest zy, is my onbekend; doch dit wete ik, en ziet elk met my, dat hy de waare belangen van ons Vaderland, naar de gelegenheid van dien tyd, op 't naauwkeurigfte doorzag en in den grond verftond. Dit zal ons nader blyken, wanneer wy het oog wenden naar de voornaamfte punten dezer *Unie*. — Eenige Nederlandfche Gewesten verbonden zich, om, ten eeuwigen dage, zoo vereenigd te blyven, als of zy maar ééne Provincie waren, zonder zich ergens door van één te laten fcheiden. Elk Landschap, iedere Stad zelfs, behieldt zyne byzondere voorrechten, vryheden, gewoonten, gerechtigheden; doch zy zouden malkanderen byftaan, met lyf, goed en bloed, tegen alle geweld, hun op 's Konings naam, of van zynen wege, aangedaan, om welke oorzaake het ook mogte zyn. Dit is de ziel der *Unie*; en zoo lang deze huisvest in 't gantsche lichaam der Vereenigde Nederlanden, blyft ons heil bestendig, ons leven, hoe zeer fomtyds aan 't kwynen gebragt, geduurzaam en onafgebroken. Men dacht derhalven toen, gelyk in onze dagen, wanneer zulks niet meer voor eene doodwaardige misdaad gehouden wordt, dat elk der Vereenigde Gewesten de Oppermacht aan zich behoude, en dat dezelve door een vrywillig verbond van vereeniginge aan niemand, wie hy zy, afgestaan worde. Daarenboven, het Staatkundig oog kon, op dien tyd, wel vooruitzien, dat een of ander Gewest, buiten eigen fchuld, en door overmacht van vyandelyke wapenen, van het Bondgenootfchap zou losgerukt en voor een tyd afgefcheiden worden. Gebeurde dit, wat

moest het gevolg zyn? Dat zulke Gewesten voortaan van het Bondgenootschap uitgesloten bleven? Neen maar, dat zy, zoo spoedig mogelyk, naar het recht der wederkeeringe, op nieuw daar mede vereenigd wierden: gelyk wy weten, dat noch in de xvi eeuw plaats gehad heeft omtrent Zutphen, Deventer en Groningen, en, byna honderd jaaren na het sluiten der *Unie*, omtrent Gelderland, Utrecht en Overysfel, welke, 't is waar, by deze gelegenheid, veel van haare oude rechten en vryheden moesten verliezen, doch evenwel tot de *Unie* wederkeerden: welk voorrecht het Landschap Drenthe, onaangezien alle pogingen, vooral in 't jaar 1651 gedaan, tot heden toe blyft misfen. Ik achte het voor my onnoodig, langer by dit stuk stil te staan, te meer, om dat de uitmuntende *Bynkershoek*, de roem van Themis zoonen en de eer der Zeeuwen, reeds hier over in het breede gehandeld heeft (a), wiens voetspoor anderen volgden. Laat ons liever den verderen inhoud van dit Verbond in een kort tafereel voordragen. Alles, wat eenigzins noodig en nuttig was tot vaststellinge van een welgeregeld Gemeenebest, alles wat men hier toe of te betrachten, of te vermyden hadt, werdt door deze *Unie*, op het nauwkeurigste, doch naar de toenmalige tydsomstandigheden en het doelwit der Bondgenooten, bepaald. Hier toe behoorden de onderlinge verdediging tegen buitenlandsch geweld, 't gene minder kracht kan oefenen, als eensgezindheid binnen 's Lands de harten bezielt, en eendragt alle raad-

fla-

(a) *Quaest. Juris Publici lib. I, cap. XVI. VERG. BONDT*
over de *Unie*, bl. 81 — 104.

slagen en ondernemingen bestiert; — de versterking der Steden, welke beter in een' tyd van ruste, dan wanneer de vyand voor de poorten is, geschieden kan; — het heffen der gemeene middelen, zonder welke geen Land zou kunnen bestaan, of tegen den aanval van vyanden beveiligd worden; — het maken van bestand, oorlog en vrede, terwijl men in een' tyd van vrede behoort bedacht te zyn op den oorlog, om niet overrompeld en weerloos bevonden te worden, in een' tyd van oorlog den vyand met kloekmoedigheid en wys beleid moet onder de oogen zien, om niet overwonnen of tot een' lachartigen, schandelyken en nadeeligen vrede genoodzaakt te worden, en by het sluiten van een bestand zorgvuldigst dient in acht te nemen, dat het geen voedsel aan zorgeloosheid en werkeloosheid geve, of de vyand alleen 'er dit nut uit trekke, dat hy gelegenheid hebbe zyne krachten te verzamelen, en naderhand des te geduchter worde; — verder, het aangaan van verbonden met nabuurige Ryken en Vorsten, die, somtyds, en noodzaakelyk en nuttig zyn, doch op andere tyden een Gemeenebest in veele moeilykheden en langduurige oorlogen inwikkelen; — het aannemen van nieuwe Leden in dit Verbond, waar omtrent, vooral in dien tyd, de uiterste bedachtzaamheid hoognoodig was, om door geen nieuwe Bondgenooten verschalkt en ten ondergang gebragt te worden; — de bestelling der muntzaaken, een gewigtig stuk en van het grootste aanbelang, allermeeft in een Land, welks bloei en grootheid van den Koophandel onaffcheidelyk zyn; — het stuk van Godsdienst, die zuil van den Staat, weinige dagen later nader verklaard en zoo bepaald, dat de Hervormden in dezen veilig

waren, de Roomschegezinden niet te vreezen hadden, en elk bevryd bleef van geloofsonderzoek en gewetensdwang, zynde het zeer aanmerkelyk, dat de opheldering van dit punt in den kostbaaren druk der *Unie* niet te lezen zy; — hier by kwam eene bepaling nopens de goederen en het onderhoud der Geestelyken en Kloosterlingen, waar van de nadere verklaring, ook op den eersten van sprokkelmaand vastgesteld, in die oorspronglyke uitgave noch voor handen is; — de beslissing der geschillen tuschen de verbonden Provinciën, of binnen dezelve, gerezen; punten, waar over meermaals twisten ontstaan zyn, doch over welker recht verstand, gelyk wy allen hartelyk wenschen, na dezen nooit meer getwist worde; — de handhaving van recht en gerechtigheid, welke de vastheid van een Land is; — het achterlaten van zulke lasten in eene der verbonden Provinciën, die tot last en nadeel van eene andere zyn zouden; — de vergadering der Staaten van de Vereenigde Gewesten, om, met gemeen beleid, te raadplegen over 's Lands algemeene belangen; — eindelyk, het uitleggen, veranderen of vermeederen van de punten der *Unie*, waar toe byzondere tydsomstandigheden, naderhand, aanleidinge zouden kunnen geven, en zelfs de gezamenlyke Bondgenooten verplichten. — Welk een ruim veld van overdenkingen, in een kort bestek! Wat al zaaken, in weinige woorden! Elk, die ooit de *Unie* van Utrecht gelezen heeft, zal my dit gereedelyk toestemmen. Hoe meer wy dit Verbond, in zyn geheel beschouwd, met aandacht naargaan, en ons daar by te binnen brengen de kommelvolle omstandigheden van dien verwarden tyd, zullen wy deze *Unie* ook

te meer bewonderen als een pronkstuk van uitnemende wysheid en doordringende Staatskunde Gy allen, dit vertrouwe ik gerustelyk, terwyl het regengestelde byna onmogelyk is, Gy allen, myne Heeren! zyt hier van genoegzaam overreed; en 't gene ik heb aengestipt, is overvloediglyk bewezen door de Heeren *van Bynkershoek, de Beaufort, Bondt en Paulus*, of zal, eerlang, door den Heere *van de Spiegel* in een helderer licht gesteld worden. — Sommige punten van dit Bondschrift, ik erkenne het, konden op den duur geen steek houden; moesten of van zelfs vervallen, of buiten kracht gesteld worden; en zyn min bestaanbaar met de Regeringsforme, welke, federt, in ons Gemeenebest heeft stand gegrepen. Dan, wie, dië onbevooroordeeld en met bedaardheid het stuk dieper inziet; die geen vreemdeling is in de lotgevallen der beste Ryken of Gemeenebesten, byzonderlyk van ons Vaderland; die weet, hoe naauw beperkt het menschelyk vernuft zy, en het scherpfste oog van de schranderste stervelingen te kort schie, om al het mogelyke te voorzien; die daarteboven bedenkt, dat de Bondgenooten in dien tyd zich durfden noch konden voorstellen, een Gemeenebest te stichten, hoedanig Nederland, door 's HEEREN albestierende wysheid, tegen hunne verwachtinge en boven alle menschelyke uitzichten, federt, geworden is; wie, zegge ik, die dit alles gadeslaat, zal zoo vermetel zyn, om te besluiten, dat de nakomelingschap onze voorvaders in beleid en Staatskunde overtreffen, of hun een' bereren weg zou hebben kunnen aanwyzen, in het aangaan en sluiten der *Unie* van Utrecht?

Het is niet noodig, dat ik van die dingen, in de-

deze plaatse en voor zulke Hoorders, breeder spreke; en het is buiten myn bestek, dieper te treden in het geschiedkundige, in zoo verre zulks betrekkinge heeft tot de Landen en Steden, welke zich by de Bondgenooten gevoegd hebben, of tot de geschillen, die, van tyd tot tyd, over den zin en het oogmerk van eenige punten gerezen zyn, of tot de plechtige raadplegingen, daar over gehouden, byzonderlyk in 't midden der voorgaande en 't begin dezer loopende eeuwe, of tot de gevolgen, welke de *Unie* van Utrecht gehad heeft, zoo ten aanzien van de nu Vereenigde Gewesten, als ten opzichte van andere Landen en Volken, of eindelyk, 't gene ik eerst had behooren te noemen, tot de plechtige afkondiginge, die, den negenëntwintigsten van louwmaand, met zoo veele teekenen van vreugde binnen Utrecht geschiedde. Dan, by één stuk moeten wy noch een weinig tyds stilstaan, de onderteekeninge van deze *Unie*, heden over twee eeuwen, gelyk wy reeds gehoord hebben, geschied. Dit vordert de plechtigheid van dezen dag; dit eischt de dankbaare nagedachtenis, welke wy, met al het Volk van Nederland, aan die overtreffelyke Mannen verschuldigd zyn; en dit, denke ik, myne Heeren! verwacht Gy ook in dit uur. Trouwens, sprak ik te voren van de voornaamste Onderteekenaars van 't ontwerp der *Unie*, hoe veel te meer past het zulken te vermelden, die de *Unie* zelve eigenhandig onderschreven hebben. Was 'er iemand beter geschikt, om dit Verbond allereerst met zyne onderteekeninge te bekrachtigen, dan die doorluchtige Graaf Jan van Nassau, aan wien de Vryheid en Godsdienst, ons geheel Gemeenebest en Gelderland

land in 't byzonder, de duurste verplichtinge hadden, gelyk te voren is te kennen gegeven, en wien een onzer Geschiedschryveren (b), niet zonder gewigtige redenen, beschryft als een wys, kloek, vroom en verstandig Heer. Zyn naam, 't is waar, wordt alleen gevonden in de beste uitgave der *Unie*; 't blykt, echter, van elders, dat noch vier Edelen, wegens Gelderland, dezelve onderteeekenden, vier Edelen, gesproten uit de hoogaanzienlyke geslachten van Tellich, Pieck, Liere, en Bentinck, waar uit zoo veele uitmuntende mannen, by de eerste opkomst van dit Gemeenebest, en naderhand, voortgekomen zyn, die aan het Vaderland wezenlyke diensten gedaan en hunnen naam der onsterfelykheid toegewyd hebben. Vergunt my, ten hunnen opzichte, deze ééne aanmerkinge te maken, dat, gelyk het Verbond der Vereeniging, nu, door hen geteekend is, zy ook zelve, of hunne Stamgenooten en naaste bloedverwanten, deel hadden aan het vermaarde Verbond en de Smeekschriften der Edelen ter verkryginge van vryheid in 't Burgerlyke en Godsdienstige. Zulk een voorbeeld zy ter navolginge van hunne noch bloeiende nakomelingschap, welke wyslyk roeme op zulke voorouders! Uit Holland, ontmoeten wy hier den edelen van Poelgeest, te meermalen in 's Lands zaaken gebruikt, en die zyne vryheidliefde, gelyk de gemelde Geldersche Edelen, reeds eenige jaaren vroeger hadt doen blyken; — den beroemden Paulus Buys, 's Lands Advokaat, door zyne binnenlandsche verrichtingen, buitenlandsche gezantschappen, en ondenkbaare mishandelingen ten tyde van Leycester, over-

(b) VAN METEREN XXVIII boek, bl. 524.

overvloediglyk bekend; — en Reinier Cant, een^r
 der Regeerderen van Amsterdam, doch van wiens
 byzondere bedryven minder tot onze kennisfe ge-
 bragt is. Nu komen wy tot de Zeeuwfche Afge-
 vaardigden, die vier in getal waren, en thans
 vooral onze aandacht naaf zich trekken; mannen
 van naam en verdienften, aan welken geen Zeeuw,
 tot op dezen dag, denken kan zonder eerbied en
 dankbaarheid. De eerfte, Willem Roels, behar-
 tigde met allen yver, in die zorgelyke dagen, de
 belangen der ftad Middelburg, welke hy als Pen-
 fionaris diende, den tyd van omtrent achtiën jaa-
 ren (c), wanneer Chriſtoffel Roels, vermoedelyk,
 zyn bloedverwant, Raadpenfionaris van Zeeland
 was. Zou hy, indien hy een geboren Zeeuw
 geweest ware, eene plaats in het Staatkundig
 Zeeland verdiend hebben, wy zien met blydfchap,
 dat zyn zoon en kleinzoon in het Geletterd Zee-
 land (d) met lof vermeld worden. — Nikolaas
 Blancx, de tweede Zeeuwfche onderteekenaar der
 Unie, was in de Stads-regeringe te Goes, en nu
 wegens dezelve Gekommitteerde Raad van Zee-
 land, die, uit aanmerkinge zyner kundigheden,
 in veele gewigtige zaaken gebruikt werdt, zoo
 hier, als in andere Nederlandsche Gewesten. Hier
 door verworf hy geen mindere achting, dan zyn
 vader, die ons befchreven wordt als Dykgraaf
 der breede Wateringe, een man van aanzien onder
 de Landzaaten, en aſtammende uit het oud adelyk
 huis van Jerfike (e). — Meer bekend en beroemd
 is

(c) 1577 • 1595.

(d) P. DE LA RUE Gel. Zeeland, bl. 147, 148.

(e) VAN DESPIEGEL Hift. der Satisfactieenz. bl. 232.

Is Pieter de Rycke, een man van aanzienlyke geboorte, uitstekende bekwaamheden, wys beleid, voorbeeldigen wandel; een vriend van Vryheid en Godsdienst; de vertrouweling van den Vader des Vaderlands, die veel gebruik van hem maakte, eerst, te Gent, sedert, in deze Stad, waar hy het Bailliuschap bekleedde, en, ten nutte van gantsch Zeeland, hem aanstelde, na veele andere gewigtige posten bekleed te hebben, tot Plaatsbekleeder van den Eersten Edele dezer Provincie. Mer welken lof hy zich in alle zyne amptsbedieningen gekweten hebbe, hoe groot zyne verdiensten aan Land en Kerke geweest zyn, verbiedt de tyd thans onderscheidenlyk optehalen, en het is aan allen van elders bekend (f). De gedachtenis van dien Man blyve onder ons, en by zyne nakomelingschap, waar onder de President van dit Genootschap, de Heer Winckelman, zich rekenen mag, in bestendige zegeninge! — De laatste, doch geenzins de minste, die, wegens Zeeland, de *Unie* onderschreef, was Kaspar van Vosberghen, aanzienlyk door geboorte, eerampten, en verrichtingen, een man, in wien Godsdienstigheid, heldhaftigheid, Staatkundig beleid, verkleefdheid aan zyn Vaderland, liefde tot de Vryheid, en genegenheid voor den Prins, zich op het naauwst vereenigden. Zyne daaden bevestigden de waarheid van zyn zeggen aan Mondragon, dat hy door eed aan den Prins en de Staaten, door 't gewisse aan den gezuiverden Godsdienst, verknocht was (g). — Ik zoude, indien

(f) W. TE WATER Historië der Hervormde Kerke te Gent, bl. 271-293. A. 'S GRAVEZANDE Gedachtenis van het Synode te Wefel, bl. 131-134.

(g) DE LA RUE Staatkundig Zeeland, bl. 103-107.

ik zulks by U, myne Heeren! noodig oordeelde, verschooninge vragen, dat ik my met de Zeeuwfche Afgevaardigden wat langer bezig heb gehouden: doch ik wil my liever omtrent de overigen bekorten, en naar het einde myner redenvoeringe fpoeden. Een tiental Heeren onderschreef de *Unie*, wegens die van 't Sticht van Utrecht, en een of twee Afgevaardigden in naam der Ommelanden: van welken sommigen, reeds jaaren lang, voor Vryheid en Godsdienst geeyverd hadden; anderen in lateren tyd met hun gedrag bewezen, dat zy, zoo wel met hun hart, als met hunne hand, deze *Unie* geteekend hadden; terwyl niemand van hun, die op dezen drieën-twintigften van Louwmaand het Bondschrift eigenhandig onderschreven, naberouw deswegens betoonde, of, zoo veel my bewust is, zich naderhand tegen deszelfs inhoud opzettelyk aankantte.

Vergunt my, doorluchtige Mannen, roemwaardige onderteekenaars der *Unie* van Utrecht, vergunt my, dat ik, met diepen eerbied en waare hoogachtinge voor Uwen onsterfelyken naam en gezegende gedachtenise doortrokken, in Uwe plechtige vergaderinge verschyne, en U, in naam van alle myne Land- en tydgenooten, toeroepe: Hebt dank voor 't goede aan Nederland bewezen! hebt dank voor alle liefdezorge ten nutte van dit Gemeenebest, van Vryheid en Godsdienst! 't Kan u nooit berouwen, den zwaarsten last getorst te hebben. Uwe nakomelingen en stamgenooten, die, na twee eeuwen, ons dierbaar Vaderland noch blyven versieren, ja! al het volk van Nederland, genieten tot op heden de aangenaame vruchten van Uwen arbeid, die niet ydel was. Gy waart de grootste Mannen van

van Uwen leeftyd; in twee volgende eeuwen konden weinigen U evenaren, ik laat staan, overtreffen; en noch blyft Gy de bewondering der beste vernuften en schranderste Staatkundigen van onzen tyd. Werden Uwe naamen waardig geoordeeld, om in 't koper gegraveerd te worden; zy zullen noch veel dieper en geduurzaamer in 't geheugen en hart van onze Vaderlanders gegraveerd blyven, en met den meesten roem vermeld worden, zoo lang Nederland, Godsdienst, Vryheid en Dankbaarheid zullen aanwezig zyn. — Dan, zal mischien iemand met eenige verwonderinge vragen, ontmoet men, in dit luisterryke gezelschap der Bondgenooten, Prins Willem van Oranje niet? hem, die goed en bloed voor deze Republyk durfde wagen? Waren de onderhandelingen over zoo een gewigtig stuk buiten hem begonnen en voortgezet? nam hy geen kennisse van 't sluiten dezer *Unie*? of werdt die Vorst door menschenvreeze en eigen belang weêrhouden, om de vergaderinge van dien dag bytewonen, en daar de *Unie* te onderteekenen? Niets van dit alles hadt plaats, schoon het waar is, dat die Vorst zich, op dit pas, niet te Utrecht bevonde. Zyne gewoone voorzichtigheid, onbeschryfelyke wysheid en staatkundig doorzicht geboden hem, de onderteekeninge der *Unie* noch eenige weken te verschuiven. Wie bemerkt echter niet, dat de geest van Oranje de Bondgenooten bezielde, en in hunne vergaderinge, op eene onzichtbaare wyze, tegenwoordig was? — My dunkt, ik zie de blydschap op 't aangezicht der Bondgenooten verspreid; ik hoore hen van vreugde in de handen klappen; malkanderen geluk wenschen; tot getrouwheid, standvastigheid en eensgezinde ge-

voe-

voelens verbinden, na dat zy met eigen handen het Utrechtsche Verbond geteekend hadden; my dunkt, ik hoore hen by deze plechtige gelegenheid betuigen: de HEERE, Neêrlands GOD, zy groot gemaakt! Zyn naam worde geprezen, nu, en door alle eeuwen!

Zoo staat derhalven, na tweehonderd jaaren, het gebouw van 't Neêrlandsche Gemeenebest noch vast op den grondslag der Utrechtsche *Unie*! Zoo mogen wy, op dezen dag, gedenken, hoe Nederland, door wonderen van 's HEEREN macht en wysheid gegrondvest, ook door wonderen van Zyne goedheid, tot heden, bevestigd zy en staande gehouden! Gelukkige Vereenigde Nederlanden! Gy zyt uit kleiné beginfelen, tegen verwachtinge en boven alle menschelyke vooruitzichten, tot een aanzienlyk Gemeenebest verheven; Gy deedt, na een' tachtigjaarigen oorlog, Uwen machtigen vyand voor U bukken, hy werdt Uw vriend; en Gy een vry en onafhangelijk volk; Gy waart, op éénen tyd, de schrik van Engeland en Frankryk; Gy hebt de machtigste volken tot Uwe Bondgenooten gekregen; Gy hebt, somtyds, de wet van vrede en oorlog aan anderen helpen stellen; Gy hebt Uwen Koophandel in alle weereld-deelen uitgebreid, en Uw gebied geplant tot in de verste Landen! Uw heil blyve bestendig, en worde noch grooter! Dan, zal dit geschieden, zoo moet, vooreerst, de *Unie* wel bewaard worden. Eendracht maakt macht; doch verdeeldheid is de eerste trap tot ondergang. Wy worden haast verbroken, wanneer wy tegen malkanderen aanstooten. Op Neêrlands volk passe nooit: men heeft hun hart verdeeld, nu zullen zy verwoest worden!

den! Ten anderen, de Vryheid blyve hoog geschat, die Vryheid, welke alle losbandigheid haat. De Godsdienst, ten derden, de waare Godsdienst, behoude onder ons die achtinge en betrachtinge, welke hy overwaardig is. Eindelyk, wy moeten den Vrede op den rechten prys stellen en, zoo veel mogelyk, trachten te bewaren, op dat de Koophandel, de zenuw van den Staat, niet verwoest worde. Het oorlogsvuur, dat reeds ontbrand is, nadere tot onze grenzen niet! GOD geve, dat wy noch veele jaaren de altaaren met dit opschrift: de HEERE is vrede, onder ons opgericht zien; of Hy schenke, indien het oorlog ons aanvalt, heldenmoed, gelyk in vroegere dagen! De HEERE onze GOD zy met ons, gelyk Hy geweest is met onze Vadersen! Hy verlate ons niet! Hy begeve ons niet! Hy stelle dit Vereenigd Gemeenebest tot eenen lof op aarde!

Op deze wyze herdacht het Genootschap de *Unie van Utrecht*, juist op denzelfden dag, waar op, twee eeuwen vroeger, dat gewigtige Verbond door de Afgevaardigden der byzondere Landschappen eerst geteekend is; terwyl anderen plechtige gedachtenise daar van in ons Vaderland vierden, 't zy den volgenden dag, 't zy

*** ** ** ** ** 2

den

den negenëntwintigsten van louw-
 maand, op welken over tweehon-
 derd jaaren de *Unie*, onder vee-
 le blyken van vreugde, te *Utrecht*
 plechtiglyk werdt afgekondigd.
 Mag dit Verbond, twee eeuwen
 laater, noch in kracht zyn, mag
 deszelfs teekening en afkondiging
 ook dan met blyde dankërkente-
 nisse gevierd worden, gelyk de
 vuurige wensch van alle braave Ne-
 derlanders is, dan zal dit Gemeene-
 best boven veele andere zich over
 zyne duurzame bestendigheit kon-
 nen beroemen, en 's HEEREN lof
 met blyde klanken verheffen.

In het bericht, voor 't VII deel
 geplaatst, beloofde men, dat,
 behalven de antwoorden over de
 voorgestelde vraage, in dit deel
 ook de verhandelingen en waar-
 nemingen van verscheiden Heeren
 zouden gevonden worden; doch
 de uitvoerigheid der prys-verhan-
 delin-

delingen heeft zulks belet, en het Genootschap doen besluiten, om de uitgave van die stukken te verschuiven tot het IX deel, 't gene bykans afgedrukt is, en korten tyd na dit deel zal in 't licht komen. Hier vindt men, derhalven, alleenlyk drie Antwoorden op de vraag over de verbeteringe der Schoolen, door de Heeren *Krom, van der Palm* en *van Voorst* geschreven: waar by gevoegd zyn eenige aanmerkingen, ten grootsten deele ontleend uit de overige toegezonden Antwoorden, doch die door het Genootschap niet bekroond waren; en een aanhangfel van den Heere *G. J. Nahuys*, wiens vroegtydigen dood het Zeeuwsche Genootschap, de Hooge School van *Leiden* en de geheele Kerk in *Nederland*, om gewigtige redenen, zeer betreurt, en noch lang na dezen betreuren zal. Die Heer,

nevens anderen verzocht tot de beoordeeling van alle de ingekomene Antwoorden, gaf een zeer uitvoerig schriftelyk bericht over dezelve, en hadt de goedheid, om deze gedrukte aanmerkingen, uit meer andere ontleend, op het verzoek van 't Genootschap, aan het algemeen medetedeelen, en by de verzameling der stukken, de verbeteringe der Schoolen betreffende, te laten drukken. Hier by zyn, in dit deel, noch gevoegd de waarnemingen der Heeren *Mechain* en *Fokker* over de oppositie van Saturnus in 't jaar MDCCLXXVIII, en over de Comeeten in de jaaren MDCCLXXIX en MDCCLXXX. Het belang van zoo veelen in ons Vaderland, wien het of aan gezindheid of aan geldmiddelen hapert, van zich in 't bezit van alle de deelen der Verhandelingen van deze Maatschappye te stel-

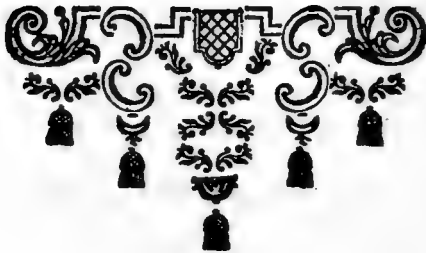
stellen, deedt het Genootschap besluiten, om de stukken over de verbeteringe der Schoolen ook afzonderlyk uittegeven, en ze door dezen weg voor elk verkrygelyker te maken, ten einde het bedoelde oogmerk des te beter te bereiken, 't gene geen ander is, dan de vermeerdering der algemeene kundigheden en de beschaving van 't volk van Nederland. Wordt dit heilzaam doelwit, zoo niet volkomen, ten minsten gedeeltelyk, bereikt, dan zal de arbeid der Schryveren niet vruchteloos zyn, en het Genootschap aangespoord worden, om met allen ernst in zyne pogingen voorttebaren, en niets ongeproefd te laten, wat eenigzins dienen kan, zoo tot eer van GOD, als tot nut van het menschedom in 't gemeen, doch byzonderlyk van Neêrlands volk en Zeelands in-

[CXXXVI]

wooners; op welken 'sHEEREN
zegen ruste tot in het laatste na-
geschlacht!

*Vlissingen, den zevenden
van Iouwmaand 's jaars
MDCCLXXXII.*

JONA WILLEM TE WATER,
SECRETARIS.

L Y S T

DER

VERHANDELINGEN

van het Achtste Deel.

- Antwoord over de verbeteringe der Schoo-
len; door H. J. KROM, Hoogleeraar in
de Kerkelijke Geschiedenissen en Predi-
kant te Middelburg.* Bladz. 1
- Antwoord over hetzelfde; door K. VAN DER
PALM, Fransch en Nederduitsch Kost-
schoolhouder te Delfshaven.* 229
- Antwoord over hetzelfde; door D. C. VAN
VOORST, Predikant te Catzand.* 317
- Verzameling van eenige Aanmerkingen,
uit de overige toegezonden antwoorden
ontleend.* 393
- Aanhangsel, behelzende eenige uittreksels
uit de beoordeeling der Verhandelingen
over de prysvraag nopens de verbetering
der Schoolen; door G. J. NAHUYNS, in zyn
leven Hoogleeraar in de H. Godgelæerd-
heid, en Kerkelyke Geschiedenissen te
Leiden.* 463
- Oppositie van Saturnus, waargenomen den
1 Mey 1778 te Parys, en vergeleken met
de tafels; door M. MECHAIN, Astronome
du Depot de la Marine, te Parys: uit
het Fransch-vertaald door Mr. P. BOD-
DAERT, Med. Doct., Oud-Raad der
Stad Vlisfingen.* 503
- Beginzelen der Comeet van 't jaar 1779,
zynde de 64te wier loopkring berekend
is; door J. P. FOKKER, A. L. M. & Phi-
losophiae Doctor te Middelburg.* 513
- Waarneeming van de Comeet 'sjaars 1780;
door M. MECHAIN.* 531

D R U K.

D R U K F E I L E N .

In het VII. Deel.

Bl. 185, en volg.	staat	DOORZWELLING	lees	DOORZWELGING
— 243, reg. 6.	—	stomp	—	stomp.
— 249, — 17.	—	Pao Gal	—	Pro-Gal.
— 252, — 24.	}	Aloohol	—	Alcohol.
— 253, — 8, 16, 17				

In het VIII. Deel.

Bl. 33.	reg. 17.	staat	der voordeels	lees	des voordeels
.. 40.	— 2.	—	vaceerden	—	vaceerde
.. 45.	— 4.	—	Alphen	—	van Alphen
.. 64.	— 14.	—	denzelven	—	dezelve
.. 72.	— 11.	—	verbetering,	—	verbetering aan- zien,
.. 103.	—	—	πρὸς χάριστον	—	πρὸς χάριστον
.. 109.	— 28.	—	grootste	—	grootte
.. 135.	— 4.	—	Not. lures	—	lunettes
.. 142.	— 16.	—	Ephimeris	—	Ephemeris
.. 155.	— 10.	—	Not. pender	—	pendet
.. 164.	— 15.	—	eenigzins	—	eeniglyk
.. 173.	— 7.	—	vivant	—	vivante
.. 212.	— 5.	—	Jurisprudentiae	—	Jurisprudentiae
..	— 6.	—	legendas	—	legendis
..	— 29.	—	labantos	—	labantes
.. 214.	— 18.	—	amet	—	amat
.. 215.	— 3.	—	Tityrus	—	Tityrus
.. 217.	— 15.	—	Dejenira	—	Dejenira
..	— 27.	—	Laodamica	—	Laodamia
.. 221.	— 4.	—	Aphthonius	—	Aphthonius
..	— 7.	—	Rectores	—	Rectores
.. 226.	— 9.	—	Syrachides	—	Syrachides
.. 228.	— 12.	—	finis	—	finis
.. 333.	— 1, 2.	—	Not. diepden- kenfte	—	diepdenkendste

NB. De twee Platen moeten geplaatst worden achter den Tafel, behoorende tot Bladzijde 530.

ANTWOORDEN

OP DE

V R A A G,

OPGEGEEVEN VOOR HET JAAR
M D C C L X X X,

O V E R D E

V E R B E T E R I N G E

D E R

S C H O O L E N;

DOOR HET ZEEUWSCHE GENOOTSCHAP DER
WETENSCHAPPEN BEKROOND, IN DES-
ZELFS ALGEMEENE VERGADERINGE,
DEN 9. AUGUSTUS 1780.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1910

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

A N T W O O R D

O P D E

V R A A G E :

Welke verbeteringe hebben de gemeene of openbaare, vooral de Nederduitsche Schoolen, ter meerdere beschavinge onzer Natie, nog wel noodig? Hoe zou die op de voordeligste wyze kunnen ingevoerd, en, op een bestendigen voet, onderhouden worden?

D O O R

H. J. K R O M.

Is 'er eene zaak, welke zorg en opletendheid verdient, het is de opvoeding der Jeugd; ten einde men dezelve niet alleen by tyds rechte begrippen van God, en Godsdienst, inboezeme; maar ook in alle rangen en standen, op eenen bekwamen tyd, voor de Maatschappye nuttig maake.

Billyk is derhalven dit stuk, al voor lang, het voorwerp der aandacht van groote Mannen geweest: en treffelyk zyn sommige

Verhandelingen, welke zedert eenigen tyd over dit gewigtig onderwerp zyn in 't licht gekomen.

Dan, zal men in 't opvoeden der Jeugd naar wensch flagen, de regeling der Schoulen moet vooral niet vergeeten worden.

De Ouders, welke de naaste betrekkinge hebben op hunne kinderen, vinden zich doorgaans genoodzaakt, ('t zy wegens eigene onbekwaamheid in sommige byzonderheden, welker kennis tot eene geschikte opvoeding vereischt wordt; 't zy wegens veelvuldige andere bezigheden, in derzelver onderscheiden stand en betrekkingen,) om een voornaam gedeelte van de opvoedinge, inzonderheid het onderwys hunner kinderen, aan anderen over te dragen; van welker kunde, deugdzaamheid, en bekwaamheid in het geven van een geregeld onderwys, in dit stuk, onder 's Hemels zegen, zeer veel afhangt.

Het is derhalven niet evenveel, wie daartoe worde uitgekozen, en op welk eene manier dit onderwys worde ingericht.

Dit ondertusfchen mag ik voor eene uitgemaakte zaak houden, dat de *Schoolers*
ten

ten nutte van de Jeugd veel vooruit hebben , boven het *huisfelyk* onderwijs: al was hier niets , dan eene betaamelijke *na - yver* en het gewend worden aan eene gezellige verkeerling, en nuttige zamenleving, gepaard met het ongevoelig verkrygen van zekere mensch - kunde, zouden deze dingen alleen de *openbaare Schoolen*, boven de *privaate* of huisfelyke opvoeding, verkieslyk maaken.

Dan, hoe dit ook zy, daar zoo veele kinders voornamelyk, en de meesten geheel, worden overgelaaten aan het onderwijs in de gemeene of openbaare Schoolen, behoort deze zaak, *de regeling der Schoolen*, eene der voornaamste plaatzen te beslaan, in 't geen ten nutte der Jeugd en Jongelingschap, en dus ten beste der Maatschappye, geschreven en daadlyk ondernomen wordt. Schoolen immers zyn de plaatzen, geschikt om de jeugd te vormen tot nuttige en welgestelde leden der Maatschappye, elk van dezelve in zynen byzonderen stand.

Schoon nu de Schoolen hier en daar in ons Vaderland op eenen redelyk goeden voet zyn; kan men echter niet ontkennen, dat dezelve, inzonderheid de *Ne-*

derduitsche over 't algemeen, nog wel eenige, ja in sommige opzichten *aanmerkelyke*, verbeteringen noodig hebben, zullen zy strekken tot meerdere beschaving van onze natie. Ik sta geredelyk toe, dat zy, aan welken het onderwijs in de Scholen wordt toevertrouwd, altoos menschen zyn en blyven, dat is *onvolmaakte* en *zondige* schepsels, en dus, zoo min als de jeugd, welker onderwijs en opvoeding (immers gedeeltelyk,) hun wordt aanbevolen, bevryd van alle grondbeginsels der *zedelyke verdorvenheid*, die in dit leven, ook zelfs by den besten, niet geheel overwonnen of uitgeroeid worden, en dat men derhalven geene *volstreckte volkomenheid* van hen, of iemand van dezelve, te wagten heeft in hunne *zedelyke* gesteldheid, zoo weinig als eene *allezinsche volmaaktheid* in derzelve *kunstvermogens* en *bekwaamheden*. Doch het is niet te min zeer wenschelyk de vereischte hoedanigheden in hen, die de jeugd recht zullen onderwyzen, en alle inrichtingen daar toe dienende, zoo ver gebracht te zien, als de menschelyke onvolmaaktheid toelaat. En wie, die 'er immer behoorlyk acht op sloeg, werd niet ontwaar, dat, over het algemeen, de inrichting van ons *schoolwezen* alomme niet zodanig is, als men in eene eeuw, waar

in de gelegenheid tot het bekomen, en vermeerderen, van kundigheden zich zoo overvloedig voordoet, wel zoude wenschen?

Billyk mag men dit veronderstellen; 't geen ik vertrouw dat zoo aanstonds in verscheidene byzonderheden nader blyken zal.

Zeer tydig en gepast is dan de Vraag van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen:

Welke verbeteringe hebben de gemeene of openbaare, vooral de Nederduitsche Schoolen enz.

Welke Vraag ook my aanleiding gaf, om, hoe zeer ook bezet met andere bezigheden, myne gedagten over dit onderwerp te laten gaan, en eenige aanmerkingen, of dezelve het Genootschap mogten aangenaam, en het algemeen van eenigen dienst, zyn, op 't papier te brengen.

De vraag is tweeledig.

Eerst begeert men te weten de verbetering, welke de gemeene of openbaare Schoolen,

6. VERBETERING

len, vooral de *Nederduitſche*, nog wel noodig hebben?

Het tweede lid raakt de wyze, op welke zulk eene verbeteringe op de voordeeligſte wyze konde ingevoerd, en op een' beſtendigen voet onderhouden worden?

Beide deze ſtukken zal ik, eerſt met opzigt tot de *Nederduitſche Scholen*, onderzoeken, welker verbetering de opgegevene vraag voornamelyk betreft.

En dan vervolgens ook over de noodige verbeteringe der *Frantiſche* en *Latynſche Scholen* in ons Vaderland kortelyk eenige aanmerkingen mededeelen.

Volgens welke ſchikking zich deze Verhandeling beſt in twee *Hoofdstukken* zal laaten verdeelen.

H O O F D S T U K I.

§. I.

Zal 's menschen hart wel gevormd worden, 't verstand moet, zoo veel mogelyk, met eene waare en gróndige kennis van God, en den Godsdienst, worden verfierd.

De *onkunde*, de schroomelyke onwetendheid in Goddelyke zaaken, mag te recht als de voornaame oorzaak van het diep verval en toenemend verderf onder de Christenen gehouden worden. *Kennis* en *overtuiging* (twee stukken, waar uit, volgens de aanmerking van den grooten *Mosheim* (a), eene rechtschaapen wetenschap bestaat,) van den Godsdienst, behooren de gemoedereñ ingeplant, en op eene redelyke en geregelde wyze aangekweekt te worden: zal men bewaard blyven voor het schadelyk en steeds toenemend ongeloof, en 't verzaaken der plichten van den geheiligden Godsdienst.

Hoogst noodig is 't, dat daarop vooral worde acht gegeven in Kinderen, in Jonge-

(a) *Zedenleer der H. S. I. D.* 2de ft. p. 504.

gelingen en jonge Dochters, welker tedere harten voor de meeste indrukzels vatbaar zyn.

Zal iemand ook in zynen stand tot nut en sieraad zyn in de Maatschappye, 't is noodig, dat hy van jongs af, door 't aanleeren van noodige en nuttige kunsten en wetenschappen, daar toe worde opgeleid, dat zyn verstand beschaafd, en tevens zyne zeden verbeterd worden.

Dit zyn derhalven zaaken, welke hun, aan wien het onderwys der Jeugd in de Schoolen toevertrouwd is, grootelyks moeten ter harte gaan; waar toe zy de noodige bekwaamheid moeten bezitten, en waar op zy zich met allen ernst behooren toe te leggen.

§ 2.

Buiten twyffel dient 'er eenig onderscheid gemaakt te worden tusfchen de Schoolen ten *platten lande*, en die, welke men heeft in de *Steden*, vooral in de voornaame *Steden*, kunnende sommige kleine Steden of Smalsteden in dit opzicht met de Dorpen in denzelfden rang gesteld, en de Schoolen aldaar onder de Schoolen van het platte land begreepen, worden.

Waar-

Waarom ik met eenig onderscheid van dezelve zal handelen. Beide hebben (myns oordeels) nog wel eenige verbetering noodig.

§ 3.

Heeft iemand gelegenheid gehad de Schoolen ten platten lande, in verscheidene gedeelten van de Republicq, te zien, en dezelve met eenige oplettendheid waargenomen, ras zal hy hebben kunnen bemerken, dat verre de meesten niet zeer geschikt waren, om te voldoen aan de einden, waar toe dezelve moesten dienen, namelyk ter beschavinge van het verstand, ter verryking van hetzelve met Godsdienstige, en andere noodige, kundigheden, en ter verbeteringe der zeeden: ten einde namelyk zulken, die aldaar onderwys genieten, met 'er tyd strekken tot sieraad hunner Christelyke belydenis, en ook in hunnen stand der Maatschappye mogen nuttig zyn.

Laat ik kortelyk eenige voorname gebreken van onze Schoolen ten *platten lande*, en ook in de *Steden* aanwyzen; en, zo ik my niet bedrieg, zal elk, die dezelve overweegt, gereedelyk moeten toestaan, dat

dezelve , althans in die byzonderheden , wel degelyk *verbetering* noodig hebben.

§ 4.

Om nu niet te zeggen , dat op veele , en waarschynelyk de meeste , dorpen slegts eenige weinige maanden van het jaar wordt School gehouden ; dat in sommige buurten , of gehugten , byna in 't geheel geene gelegenheid is voor de ouders , om de kinders ter School te zenden (*a*) , gelyk

(*a*) Verscheiden' buurten namelyk , of gehugten , zyn verre verwyderd van het dorp , waar onder dezelve politicq of kerkelyk behooren , dit maakt het Schoolgaan bezwaarlyk ; te meer , om dat doorgaans alleen in de Wintermaanden wordt schoolgehouden , wanneer de wegen op sommige tyden en plaatzen genoegzaam geheel onbruikbaar zyn ; hoe is het te vergen , dat de Ouders hunne tedere wigten van 5 , 6 , 7 à 8 jaaren , door regen , hagel , sneeuw , stormwinden , langs morsige of zwaar besneeuwde wegen , een half uur , drie quartier uurs , ja sommige byna een uur verre ter School zenden ? — Men duldt dikwyls in zulke buurten geene andere Onderwyzers Doet zich , gelyk wel gebeurd is , iemand op , die eenige bekwaamheid heeft , om tot eene maatige bezolding , de jeugd gedurende den Winter , of zelfs langer tot genoegen der Ouderen in 't *lezen , schryven , zingen* , enz. te onderwyzen , door tusfchenkomst der klagten van den Schoolmeester van 't dorp , wordt het geven van Onderwys , voor eenig loon , zulken perfoon verboden , al vinden de Ouders in zyn onderwys veel genoegen , en door het zelve grooter vorderingen by hunne kinderen

inzonderheid hier en daar op de Veluwe en ook elders plaats heeft; nog ook, dat al vry algemeen de plaatzen of vertrekken, waar in School gehouden wordt, daartoe niet zeer geschikt zyn, waarom ordentelyke lieden, welke de gezondheid hunner kinderen ter harte gaat, niet zonder alle reden, zwaarigheid maaken om dezelve daar te laten onderwyzen; zynde dezelve doorgaans, of zeer togtig, of wegens de laagheid der verdieping, kleinheid van het Schoolvertrek, en het aantal van Schoolkinderen, zeer benaauwd: op welke gebrekkige gesteldheid der Schoolvertrekken over 't algemeen geen acht genoeg gesla-

ren, dan door dat van den gewoonen Schoolmeester: in welk Verbod, wegens de geringe inkomsten van den Dorps - schoolmeester, die tot het geven van onderwijs daar ter plaatze alleen is aangesteld, ook eenige billykheid schynt gelegen te zyn. Ondertusfchen kan nien and loochenen, dat hier in eenige hardigheid is voor zulke ongelukkige buurten, daar men fomtyds de aartigste, de levendigste kinders, by welke de fchran- derheid de oogen uitkykt, niet zonder aandoening van een gevoelig en menschlievend hart, ziet opwasfen, als het redenlooze vee, wordende flegts zonder eenige beschaavinge van den *Geest* tot den lichamelyken arbeid geschikt, zoo dra de ledematen zulks maar toela- ten. En zulks alleen by gebrek van bekwaame gele- genheid tot het bekomen van behoorlyk onderwijs. En wie zal zeggen, hoe veele groote geeften, by gebrek van gelegenheid tot ontwikkeling der vermogens, wel op het land smooren!

gen wordt; waar uit echter mogelyk meer ziekten en onheilen spruiten, dan men wel denkt, en doorgaans wordt waargenomen.

Om van de gemelde dingen, zegge ik, thans niet uitvoerig te gewaagen; zal ik my liever terstond tot de Schoolmeesters, en de wyze waar op het Schoolhouden is ingericht, bepaalen.

§ 5.

Het kan niet ontkend worden, dat veele Schoolmeesters, vooral ten platten lande, niet zeer geschikt zyn tot hunnen post, waar toe meer vereischt wordt, dan men zich doorgaans verbeeldt; want, behalven de noodige kundigheden, waar van zoo aanstonds nader moet gesproken worden, behooren eene goede maate van gezond verstand, om de Jeugd te leiden, van geduld, zagtmoedigheid, deftigheid, gepaard met vriendelykheid, om de liefde, en het vertrouwen der leerlingen te winnen, en eene geduurige oplettendheid op hunne onderscheidene geëartheid, en van de beste manier, om hen op eene ongedwongen wyze tot hunnen plicht te houden, en aan dezelve nuttig te zyn, zich in zulk eenen persoon te vereenigen.

§ 6.

Dan, om my nu voornamelyk by de vereischte kundigheden van *spellen, lezen, schryven, cyfferen en zingen*, te bepalen: dat veelen daar in niet genoegzaam ervaren zyn, om goede Schoolmeesters te wezen, blykt, zonder dat ik iemand personeel be-
doele, of zoeken te benadeelen, by de ondervinding: trouwens, dit is al eene oude klagte, welke de Edel Mog. Heeren Raaden van State reeds noodzaakte, by hun Ed. Mog. *Reglement, om gevolgd te worden* in het aanstellen van Voorlezers, Kosteren en *Schoolmeesters* ten platten lande, in het district van de Generaliteit den 20 July 1709. die bepaaling te voegen § 5. „ dat „ dewyl onder de Voorlezers, Kosteren en „ Schoolmeesters, bevorens aangesteld, „ eenige zouden mogen wezen, welke niet „ allefins hadden de *vereischte bekwaamheid* „ om hunne ambten conform dat *Regle-* „ *ment* waar te nemen, aan dezelve ver- „ gund wordt hun leven lang, hunne amb- „ ten te laten bedienen ten hinnen kos- „ ten, door gequalificeerde Substituuten; „ mids exhiberende aan hun Ed. Mog. at- „ testation, van de respectieve Classen, on- „ der dewelke de plaatzen of dorpen, al- „ waar zy Voorlezers en Kosteren zyn, ge- „ „ hoo-

„hooren. — Dat dezelve by examinatie
 „bevonden hebben, dat zy by gebrek
 „van de vereischte bekwaamheid, en uit
 „geen andere redenen, behooren geëx-
 „cuseerd te worden van hunne ambten in
 „perfoon te bedienen enz.”

§ 7.

Ondertusfchen is 'er ook tegenwoor-
 dig, niet tegenstaande de voorzorgen,
 welke men op veele plaatzen van de Re-
 publicq van tyd tot tyd genomen heeft,
 niet veel reden, om zich over de be-
 kwaamheden der Schoolmeesters ten plat-
 ten lande grootelyks te beroemen. — En
 hier omtrent durve ik my wel beroepen,
 op kundige en oplettende Predikanten, die
 zich de belangen der School op hunne
 standplaatzen eenigzins aantrekken, en op
 anderen, die gelegenheid gehad hebben
 dit te onderzoeken. Men behoeft flegts
 de *examina* van sommige Schoolmeesters,
 nu of dan bygewoond, of hun School be-
 zocht, of maar hun openlyk lézen en zin-
 gen gehoord te hebben, om over hunne
 bekwaamheden of onbekwaamheden te oor-
 deelen.

§ 8.

En hoe kan het byna anders zyn, als men ziet op de perſoonen, welke maar al te dikwyls tot dien post werden verkooren? Veelen, die 'er nimmer toe werden opgeleid, meer gefchikt om achter den ploeg te gaan, en de harde kluiten der aarde te breeken voor 't ontvangen van tarwe, erweten en boonen, dan om de harten der Jeugd te vormen, en met de noodige kundigheid te voorzien. *Heeren*, die de Collatie hebben van de Kosteryen, of het ambt van Voorzanger, (waar aan de post van *Schoolmeester* doorgaans verbonden is,) geven dezelve dikwyls aan hunne bedienden, zonder behoorlyk acht te geven op derzelve bekwaamheid, of geëartheid; en men beschouwt het, helaas! blootelyk als een ambtje, om 'er gedurende zyn leven eenig bestaan uit te hebben, dat een Heer dan aan zynen knecht geeft, die wel bekwaam is om de klok te luiden, de kerk te openen, die op zyn tyd te laten ſchoonmaaken, en de voordeelen van het Koster-ambt te trekken; maar dikwyls volftrekt geene de minſte verëiſchten heeft tot eenen Schoolmeester. — De plaats wordt dan eenigen tyd opengehouden, of voor den nieuwen mee-

meester eenige maanden waargenomen; die tot hier toe beter in staat was om paarden dan kinderen te *dresferen*: Inmiddels maakt de man zich bekwaam, om zoo spoedig mogelyk zyn *Examen* in de gronden van den Godsdienst enz. te kunnen afleggen. — En ondertusfchen aan zulken wordt het dierbaarste dat men heeft toe- vertrouwd, — aan zulken wordt de zorg over de kinderen, het beschaaven van hun verstand, en 't vormen hunner zeden, gerustelyk overgelaaten.

Sommige hebben dan by den post van Schoolmeester nog andere ambtjes, by voorbeeld, van de *Collecte*, het *Secretariaat* enz., *administratien* van Landgoederen, *Rentmeesterschappen* enz. — 't geen voor hen te noodiger is, om dat zy, fomtyds bezwaard met een talryk huisgezin, geen genoegzaam onderhoud uit hun School of Kostery vinden; van welke ambtjes men ondertusfchen dikwyls veel meer werk maakt dan van het School, dat het hoofdwerk van den man behoorde te wezen; fchoon 'er het minste naar wordt omgezien, van welk Schoolhouden 't voornaam oogmerk slegts is, om op den gezetten tyd het Schoolgeld, zoo veel of weinig het wezen mag, van de Ouders te ontvangen.

By

By welke redenen van dit bederf ook nog komt, dat in de verkiezing van eenen Meester ten platten Lande, zoo men waarlyk en onpartydig naar den bekwaamsten ziet, doorgaans meer gelet wordt op zyne *bekwaamheid tot den Kerkedienst*, (die ook niet uit het oog moet verlooren worden,) namelyk een *goede stem*, het *wel lezen en zingen*; als wel op zyne geschiktheid voor de School.

Ondertusfchen kan 't gebeuren, dat iemand eene fraaie stem heeft, vry wel kan lezen en zingen, en met dit alles niet de *minste* bekwaamheid heeft om een goed Schoolmeester te zyn: welke immers, zoo wel als zyne geschiktheid voor den Kerkedienst, aan zyne Aanstellers behoorde te blyken.

§ 9.

Hebben anderen, 't zy dan in de Steden of ten platten Lande, al voor zich zelve eenige meerdere kundigheden en bekwaamheid, hoe veelen echter van dezulken vindt men niet, die niet genoegzaam in staat zyn, om de Jeugd behoorlyk te onderwyzen! hoe gebrekkig is by veelen de manier op welke men dikwyls leert *lezen* en van buiten opzeggen! En hoe wensche-

lyk ware het, dat ook dit gebrek in de Steden by *Schoolmeesters* en *Schoolvrouwen* (by welke men gewoonlyk de kinders in hunne vroegste jeugd, by voorbeeld van het 4 of 5de tot het 7de of 8te jaar ter school bestelt,) niet te veel plaats had!

— Zy schynen te gelooven, dat, zoo haast men de letters kent, de lettergrepen en geheele woorden agtervolgens uitspreekt, 't geen men *lezen* noemt, zulks dan genoeg is; gelyk ook in 't *van buiten opzeggen*, dat het al zeer wel is, wanneer dit volgens 't geheugen, en zonder haperen geschiedt, al is 't dat men niets begrypt van 't geen men opzegt, en zelfs deze en geene woorden uitlaat, van welke somtyds de geheele zin afhangt, waar door alles wat men hoort niets anders gelykt, dan loutere brabbeltaal, nemende ook de moeite niet om die jonge knaapen te berispen of te verbeteren, zoo zy valsche toonen hebben, of in zekere *teeminge* vallen; iets, 't welk zeer eigen is in 't opzeggen aan veele schoolieren. Een gebrek, dat veele altoos byblyft, en dat zelfs sommige Proponenten, ja hun, die alreede Leer- raars zyn, in 't voortbrengen hunner Predikation, nog aankleeft: en 't welk, volgens de aanmerking van den Heer *P. Raques*,

ques (a), is afteleiden uit den invloed ; welken de kwaade aanwenzels by het opzeggen van de lesfen in hunne jeugd op hen gemaakt hebben.

§ 10.

Is 'er iets dat den post van *Schoolmeester* voor hem zelve lastig maakt, en by de jeugd de vordering, op eene aanmerkelyke wyze, verhindert, het is dat verward gebrom en geraas, dat men in de meeste fchoolen vindt, door het famen praaten, het overluid leeren en rabbelen van de lesfen, enz. Zoo dat iemand op eenen vry goeden afitand op de ftraat, zoo de fchool in een der voorvertrekken van het huis gehouden wordt, dezelve reeds van verre gewaar wordt: — eene zeer kwaade gewoonte! eene zeer gebrekkige manier van fchoolhouden! welke oorzaak is dat de kinderen, vooral zy, die nog niet fchryven, geduurende eenen geheelen *voor- of namiddag* niets van eenig belang leeren kunnen, dan alleen in dien korten tyd, dat de leerling, om zyne *les* of *vraagen* op te

(a) In zyn Werk, genaamd de *Euangelifche Leeraar* p. 225. van de Nederduitsche Uitgaave, te Leyden 1744.

te zeggen, aan den lesfenaar van den Meester staat, die nog werks genoeg heeft, van wegen het algemeen gerammel en geraas, zynen kleinen schoolier wel te verstaan, en naar behooren zyn feilen aan te wyzen en te verbeteren. — En hoe geschiedt veelyds het *hooren* en *opzeggen* van de lesfen by hen die *spellen* of *lezen*? — de Meester praat zynen leerling, van letter tot letter, van lettergreep, tot lettergreep, voor, en dat weeken en maanden achter elkanderen; sommige lezen dus, met dit behulp van den Meester, in den Catechismus of de Euangeliën, daar zy nog nauwlyks in staat zyn, om de letters van eene lettergreep, of de lettergreepen van een woord wel zamen te voegen, en behoorlyk uittespreken; waardoor het niet te verwonderen is, dat kinderen, die reeds verscheidene maanden hebben school gegaan, dikwyls na dien tyd niet veel geëffender zyn, dan wanneer zy eerst ter school gezonden werden. — Hoe veel beter ware het, eene behoorlyke stille geduurende den tyd tot het leeren geschikt, in de school te doen in acht neemen; de kinderen daar aan te gewennen, — allen zoo veel mogelyk te gelyk bezig te houden, op zulke of diergelyke wyze, als ik zoo straks melden zal, als ik aan de *ver-*
bete-

beteringe zal gekomen zyn: en op eene ge-
regelde wyze van langzamer hand in 't on-
derwyzen der kinderen in 't *spellen, lezen*
enz. voort te gaan!

§ II.

By dit alles komt nog een ander gebrek,
dat men, helaas! al te algemeen in veele
Schoolen aantreft, ik bedoele de onver-
standige, en veelzins al te gestrengte tugt-
offeninge: waar van de reden op sommige
tyden veel meer in de korselige geäartheid
of in eene knorrige bui van den Mee-
ster, dan wel in eenig wezenlyk wanbedryf
van de Schoolieren te zoeken is; — want
daar, by voorbeeld, de man gisteren vry
goedaartig en toegeefflyk was, is dat blaadje
zedert gisteren aanmerkelyk omgekeerd;
't minste abuis, de geringste misslag wordt
onbedenkelyk hoog genomen, de knorrig-
heid en verdrietelykheid ziet hem geduu-
rig de oogen uit: op zulke tyden wagte
hier zich elk voor schade; want is de man
in zulk eene ongestelde luim, op de min-
ste aanleiding viert hy zyne oplopendheid
den teugel, en of 't verdiend is, of niet
verdiend, *hy slaat 'er onder*, gelyk het
spreekwoord zegt, *als malle Jan onder de*
hoenders.

En gaat het op andere Schoolen zoo erg niet toe, bezitten sommige Meesters hunne driften beter, hoe ongelyk echter en zonder het minste beleid, zonder eenige evenredigheid met de vermeende of gepleegde misdaad, worden de straoeffeningen toegedeeld; (waar in eenige veel milder zyn, dan in eenigen lof of andere belooningen,) om quanswyze zich door zulk een gestrengheid ontzag te verwerven, of het zelve te bewaren; daar het meer eene slaafagtige vrees is, dan een betaamlyk ontzag, meer eene heimelyke afkeerigheid, dan liefde, welke de kinderen bezielt omtrent hunnen Meester, en hun eene gedwongene gehoorzaamheid afperst.

Eene gestrengheid, eene straoeffening zeg ik, dikwyls *buiten alle evenredigheid met de misdaad*. Grovere wanbedryven zal men somtyds over het hoofd zien of met eene ligte bestraffing overstappen; en integendeel, aan loutere beuzelingen of kleine mislagen zich ten strengsten laten gelegen leggen.

Een inktvlek, by ongeluk uit de pen op de tafel of 't papier gevallen, een verkeerde *letter* of *woord* by vergissing in 't schrift gesteld, eene enkele aartigheid, die

die meer geestigheid dan kwaadaartigheid aanduidt, en zoortgelyke kleinigheden, welke ten hoogsten eene kleine berisping, en vriendelyke onderrichtinge verdienden, zullen fomtyds in toorn en woedende drift gestraft worden, als ware 'er de grootste godloosheid bedreven; niet minder byna, dan de zedelyke misdaad van zulk eenen, die zich aan opzettelyk bedrog en leugentaal, aan kleine dieveryen, of, hoe zeer ook gewaarfchouwd, aan een schandelyk vloeken, en ontheiligen van Gods gedugten naam of zoortgelyke zonden, heeft schuldig gemaakt.

Een handelwys voorwaar, welke de schoolieren eene wonderlyke zedekunde moet inboezemen: en de gemelde dingen ten naastenby in den zelfden rang van zedelyk kwaad doen stellen!

Een grillige gestrengheid van zulke Meesters, welke de kinders voor hen steeds benaauwd maakt; en byna zoo bang voor 't schoolgaan als voor den dood doet worden.

Niets is hun aangenaamer, dan daar van bevryd te worden; daar integendeel het zelve met lust en genoeg diende te ge-

schieden, en het onderwys in de scholen, waar van veele kinderen, uit de natuur meest al eeniglyk tot het spel geneigd, buiten zulk eene onredelyke gestrengheid, afkeerig genoeg zyn, zoo aangenaam als mogelyk is, diende gemaakt te worden.

En nimmer behoorden 'er kastydingen plaats te hebben in drift of toorn: nimmer dan in eenige evenredigheid met de gepleegde misdaad, en na voorgaande overreding, dat dezelve wel verdiend waren, en alleen uit zucht en liefde tot het welzyn van de kinderen, met een klaaren weerzin van den Meester geschieden.

§ 12.

By 't geen gezegd is van de manier van *onderwys*, en *tugtoeffening* in verscheidene scholen kan men, myns oordeels, nog eenige andere wezenlyke gebreken voegen, — dat van eenige dingen geen werk gemaakt wordt, welker kunde echter voor elk van 't grootste belang moet gerekend worden, dat men 'er zich niet genoeg op toe legt, om van jongs af aan, het oordeel der kinderen, en oudere schoolieren te scherpen. — Het van buiten leeren bestaat meestal in memorie-werk, zonder oordeel

deel of begrip, — en dat fomtyds van dingen, die weinig of geene nuttigheid in zich hebben (*a*), — dat veele kinders niet naarstig genoeg aan 't school gaan gehouden worden, en de school dikwyls verlaaten, eer zy eenige bekwaamheid hebben, waardoor de vrugt van al het school gaan in dezulken genoegzaam geheel verlooren gaat, het geen althans met opzicht tot sommigen ligtelyk was voortekomen, — en eindelyk, dat 'er, vooral ten platten Lande, en ook in sommige Steden nauwlyks eenige geschikte aanmoediging is, tot verwekking van eene betamelyke *ambitie* of *nayver*, om elkander in 't *leeren*, in 't *schryven*, te overtreffen; en in 't maaken van geduurige vorderingen voorby te streeven.

§ 13.

Zoo heb ik dan eenige grovere gebreken der schoolen aangewezen, welke, he-
laas! vry algemeen plaats grypen. De
zul-

(*a*) Hier over wordt ook, met betrekking tot Duitschland, geklaagd door den geleerden *Mosheim*. Zie *J. P. Miller uittrekzel uit deszelfs zedenleer der H. S.* in 8°. p. 75. „ Tot Schoolmeesters bieden zich meest „ de ongeschikfte lieden aan. — Hunne gantsche on- „ derrichting is grootendeels een onvrugtbaare woor- „ den kramery”.

zulken onder de Schoolmeesters, die bekwaam zyn, en den hun toevertrouwden post zonder de gemelde gebreken zoeken waar te nemen, raken myne berispingen niet; zy behoeven zich dezelve dan ook niet aan te trekken; en zyn in hunnen post te meer achting waardig: terwyl ik vertrouwd dat dezulken my gereedelyk zullen toestemmen, dat de genoemde gebreken over 't algemeen maar al te zeer waarachtig zyn. Andere *verbeteringen*, welke de Nederduitsehe Schoolen noodig hebben, zullen ons van zelfs onder 'toog komen: wanneer wy aanwyzen, waar in dezelve behoorden plaats te hebben, wat 'er name-lyk in de Schoolen al behoorde geleerd te worden, en hoe dat onderwys moest zyn ingericht. Waartoe ik nu overgaa: -- zullende *eerst* voorstellen hoe, myns oordeels, de Schoolen *ter meerdere beschaaving* onzer natie behoorden te zyn ingericht. -- En *dan* onderzoeken welke de *geschiktste middelen* zyn, om zulk eene inrichting op de voordeeligste wyze in te voeren, en op eenen bestendigen voet te onderhouden.

§ 14.

Wat de *inrichting* betreft:

Gaar-

Gaarne sta ik toe: men kan hier fraaije plans opgeven, aangename schilderyen op- hangen. Maar zullen dezelve aanneme- lyk zyn, men moet zorge draagen, dat de uitvoerlykheid, volgens de gesteldheid van ons gemeenebest, daar aan niet ont- breke: — 't geen men tot verbeteringe voorstelt, moet kunnen geschieden; im- mers, indien men handen wil aan 'twerk slaan, 't geen ik derhalven in 't overige van deze verhandeling, zoo veel moge- lyk, zal zoeken in 't oog te houden.

§ 15.

Het is een zaak, die van zelfs spreekt, dat men niemand, dan die bekwaam is, tot geven van behoorlyk onderwys, in die dingen, welke tot zyne taak zullen be- hooren, en tevens stichtelyk is, in zyn gedrag en wandel, tot het schoolhouden moet aanstellen of toelaaten. En 't is grootelyks te beklagen, dat in sommige plaatzen iemand, die niet de minste ge- schiktheid tot dien post heeft; wanneef het met zyn vorig beroep niet meer luk- ken wil, of hem het werken met de han- den begint te verveelen, Schoolmeester worden kan.

En,

En, gelyk het niet te verschoonen is, wanneer men perfoonen tot het H. Dienstwerk onbekwaam, uit een kwalyk geplaatste barmhartigheid, tot Proponenten of Predikanten toelaat, en daar aan het welzyn van geheele gemeenten waagt, zoo berispelyk is ook die verkeerde barmhartigheid, wanneer men Schoolmeesters, die de noodige geschiktheid niet hebben, daar ter plaatze, alwaar zy aan een beoorlyk *onderzoek* of *examen* onderworpen zyn, in hunnen dienst stelt: (al is 't dan met een' *ernstige recommandatie*, om zich, namelyk, verder te oeffenen en in staat te stellen, welke juist niet altyd even zeer wordt nagekomen, en daar het ook, by gebrek van de noodige vatbaarheid, in sommigen wel te voorzien is, dat zy waarschynelyk nimmer tot hunnen post zullen bekwaam worden:) en zulks met oogmerk, om één persoon of huisgezin dienst te doen, zonder regt te bedenken dat men daar aan het meeste voordeel der Jeugd, het voornaame welzyn van zulk eene geheele plaats opoffert. — Niemand moest Schoolmeester of Schoolmeesteres worden, dan die genoegzaame proeven van deszelfs geschiktheid daartoe gegeven hadde.

§ 16.

Zy, welke by gedaan onderzoek, van bekwaame, en daartoe *gequalificeerde*, perfoonen beproefd bevonden, en voorts als Schoolmeesters of Schoolmeesteresfen zyn aangesteld, moeten in dezen hunnen post in zekere *eer* en *achting* gehouden worden, opdat edelmoedige lieden uit den deftigen burgerftand zich over dezen post nimmer fchaamen.

De geringe *bezolding*, de *minachting* by sommigen, fchoon kwalyk denkenden, voor dezen post, zyn de voornaame oorzaaken, dat dezelve niet fterk gezogt wordt van braave en ordentelyke lieden, die 'er anderzins de juifte gefchiktheid toe hebben zouden: naar waarheid leest men by J. P. MILLER *volledig uittrekzel uit de zedenleer der H. S. van J. L. MOSHEIM.* p. 75. „ Tot Schoolmeesters bieden zich meest „ de ongefchiktste luiden aan wyl deze „ mannen veragt, en kwalyk beloond „ worden”.

Een beroep wordt meer of min gevolgd, beoeffend, en volmaakt, naar dat het *voordeel* en *aanzien* geeft, waarvan echter het tweede het meest werkt op edele harten. —

Te

Te recht wordt op dit stuk gezegd in 't voorbericht voor het *Magazyn der Kinderen van Juffr. le Prince de Beaumont* (a).

„ Waaraan moet men den opgang van
 „ den Koophandel in Engeland toefchry-
 „ ven? aan de vernietiging van het voor-
 „ oordeel, dat den Koophandel doet hou-
 „ den voor een beroep des adeldoms on-
 „ waardig. Een getrouw en naarstig Koop-
 „ man kan hier alles verwachten enz.”

En in der daad, zoo iemand uit liefde van zyn beroep, aanspraak heeft op de achting van braave en weldenkende lieden; 't is zulk een persoon, die de noodige vereischten heeft, (welke waarlyk al verscheidene zyn, gelyk zoo aanstonds blyken zal,) om een geregeld onderwys, tot eene goede opvoeding, zoo noodzaakelyk, aan de tédere Jeugd te geven; die eerbied heeft voor zynen pligt, en zich met alle mogelyke oplettendheid en getrouwheid van denzelven poogt te kwyten, in de gewigtige zaak, welke hy op zich heeft genomen; en waar aan zoo veel zorg en moeite vast is; voorwaar zulk een mag billyk zeker *aanzien* en *achting*, met de voorrechten daar uit spruitende, by alle wel-

(a) P. 26. van de *Nederd. Vertaaling*.

denkende, onder zyne medemenschen verwagten! dewelke, wanneer men hem die, nevens eene behoorlyke bezolding, toedraagt, hem natuurlyker wyze te sterker zal aanzetten, om op eene waardige wyze, en uit edelmoedige beginzels, aan zynen pligt te voldoen.

En moet men 't niet voor dwaasheid rekenen, althans, zal het geen schadelyke gevolgen hebben, wanneer men dit beroep niet in behoorlyke achting houdt, 't welk, wel waargenomen, Kerken en Staat, zoo veel voordeels aanbrengt! en eenige schynbaare minachting te toonen voor zulken, die de Ouders zoo aanmerkelyk verligten, in den gewigtigen last der opvoeding, waar toe immers de Ouders de naaste betrekking hebben? — en aan welke wy het beste van den Staat, ik meen de jeugd en jongelingschap, en het dierbaarste dat wy, of onze medemenschen, op de Waereld hebben; onze ingewanden, onze kinderen, wat derzelve onderwys en beschaaving betreft, gerustelyk toevertrouwen.

Men werpe my niet tegen, dat by 't *vermeerderen van het aanzien*, en daar uit spruitende voorrechten, de hoogmoed en trots-

trotsheid van zulke perfoonen, niet zou verminderen, en dat zulk iets, juist voedsel geven zou, op de meeste Dorpen aan de zoo zeer bekende *pedantery* van die half Eerwaardens: want behalven, dat dit verwytt van *pedantery*, schoon ten aanzien van veelen maar al te gegrond, echter op allen niet toepasselyk is, vooral niet op sommige *braave*- en *kundige* Mannen, welke naar hun vermogen en met droefheid over hun eigen gebrek, hunnen pligt zoeken te betragten; zoo verbeeldde ik my vastelyk, dat, was 'er meer aanzien gehegt aan dit beroep; dagt men in 't algemeen, ook onder fatzoenlyke lieden, daar anders over, zulken, die nu dien post schuwen, zich de moeite getroosten zouden, welke daar aan vast is, en dat verscheidene lieden uit den deftigen burgerstand, en van eene goede opvoeding, welke een waare zugt hadden, om in hunnen stand het Vaderland van wezenlyk nut te zyn, (van welke men natuurlyker wyze, die laffe en walgelyke *pedantery* niet behoefde te verwagten,) de talenten zouden oeffenen en aankweeken, welke zy tot de opvoeding en beschaaving van de Jeugd hebben.

En wat zou toch den Zoon van eenen deftigen burger, of eene braave burgerdoch-

dochter, met zulk een' lust beziel'd, beletten, om zich daar toe bekwaam te maken? — en wat zou een wel opgevoed jongman weêrhouden, om dat beroep, ook zelfs, althans vooreerst, op een *Dorp* te aanvaarden? zoo men zich maar van het denkbeeld der *verachting* of *minachting* by lieden van eenig fatsoen, naar den uitterlyken schyn, aan dit beroep verknogt, ontdoen konde?

Hoe wenschelyk zoude het zyn, wanneer zy, die dezen gewigtigen last op zich nemen, zich steeds uit edelmoedige beginzels in dat werk bezig hielden, meer met dat heerschend oogmerk, om waarlyk nuttig te zyn, aan Kerk en Vaderland, dan enkel om der voordeels wil!

En, schoon het ten hoogsten billyk is dat dezulken voor hun zwaar en moeilyk werk, eene behoorlyke, en zoo veel mogelyk, ruime bezolding genieten; dient den zodanigen, welke tot dezen post geschikt en opgeleid worden, al vroeg te worden ingescherpt; 't geen zy zich ook steeds moeten voor den geest brengen; dat het bevorderen van den welstand der Maatschappy hun voornaâm doeleinde zyn moet; waar in edelmoedige zielen, slagen

zy daar in gelukkiglyk , hunne grootſte be-
loning ſtellen.

§ 17.

Wat de plaats betreft , waar in de
School gehouden wordt ; deze diende ge-
ſchikt te zyn : zoo dat 'er wegens *tocht* ,
of *benaauwdheid* in volle Schoolen , en de
beſlotene vunze en verderffelyke lugt ,
geen gevaar is voor de gezondheid , zoo
by den Meeſter , als by de Schoolieren.
Die vertrekken behooren , ſchoon niet
tochtig , echter luchtig en ruim te zyn :
vooral niet te laag van verdieping , zoo
veel eenigzins moogelyk bevryd van den
rook , opdat 'er des winters , naar de
grootheid of kleinheid van het School ,
een maatig vuur kan gehouden worden ,
't welk niet ſlegts van wegen de koude in
den winter noodzaakelyk is , maar ook
een goeden doortocht geeft ; een zaak , in
ſommige Schoolen , met allerlei lugt en
dampen vervuld , zeer noodzaakelyk. —
Inzonderheid behoort 'er zorg gedragen te
worden , dat zonder aanmerkelyke bena-
deeling , door te veel tocht , of te ſchie-
lyk ingelatene wind of koude (want eene
te ſchielyke verandering is doorgaans zeer
nadeelig ,) verſche lugt kan worden bin-
nen

nen gelaaten, zoo dikwyls men die noodig heeft.

Best is 't aan de bovenste zyde der vensters of raamen, in zulke vertrekken, eenige kleinere of grootere opening te maaken, naar de grootheid der benaauwdheid in de School, of de hoeveelheid van versche lugt welke men begeert. — Daar toe zoude ik vooral aanpryzen, by den aanbouw van nieuwe Schoolen, daar dezelve in 't vervolg mogten noodig zyn, of by de verbeteringe van de oude, *raamen*, van welke men het bovenste gedeelte, wanneer, en zoo veel, men wilde, naar beneden kon laten zakken, waar door men deze voordeelen heeft, — eensdeels dat de versche lugt zonder iemand te benadeelen, *van boven* het schoolvertrek indringt, 't welk anderzins, by 't opschuiven van een raam naar boven, het openzetten van een deur of venster, zulke kinders, die in den tocht zitten grootelyks kan benadeelen: — anderdeels dat aan de schadelykste dampen, de verderfelykste deeltjes in de lugt, welke, geelyk de bevinding in meer dan een geval geleerd heeft, doorgaans naar boven klimmen, en zich in het bovenste gedeelte van een besloten vertrek meest ophouden,

door het *nederlaaten* van het raam, de eerste gelegenheid om uit te gaan gegeven wordt; — kunnende daarenboven zulk een raam, *zoo lang* men wil, en men het noodig oordeelt, met meerder of minder opening, blyven neêrgelaaten, zonder eenigen hinder of nadeel aan iemand toe te brengen.

In Kost-schoolen behoort men daarenboven een goede, en ruime opene plaats te hebben, alwaar zich de Schoolieren, in de uren van uitspanninge, in 't byzyn der Ondermeesters, of anderzins onder 't oog van den *Monfieur*, zonder benadeeling, of liever, zoo veel moogelyk, ter meerdere bevorderinge der gezondheid, by goed en droog weêr, met onschuldige *divertisfementen*, by voorbeeld, *palletten*, *kegelen* enz. kunnen bezig houden.

§ 18.

Gelyk de plaats behoort gefchikt te zyn, zoo moet ook de *tyd* om fchool te houden, dagelyks niet te kort of te lang gefield worden, en eenigzins geëvenredigd naar 't getal der discipelen, en naar 't geen in de onderscheidene Schoolen te leeren is: den gewoonen tyd, op de vier

voor-

voornaame schooldagen, Maandag, Dingsdag, Donderdag en Vrydag, kan men stellen voor den middag van 9 tot 12 uren; na den middag van half 2 tot half 5 uren; — en in het midden van den winter, als de dagen op het kortste zyn, tot 4 uren. Op Woensdag namiddag, naar myn plan geschikt tot ander dan het dagelyksche schoolwerk, by voorbeeld, *het spellen van eenige opgegevene woorden uit het hoofd enz.*, kan de School een half uur of één uur vroeger uitgaan, en dewyl de boog niet altyd even zeer kan gespannen zyn, en ook de Meester tyd tot eenige wandeling, bezoek van goede vrienden, of bezorging van zyne eigene zaaken noodig heeft, kan men, volgens 't geene thans meest overäl, en in alle schoolen, gebruikelijk is, des Saturdays middags van den schooltyd uitzonderen, en de Schooljeugd *vacantie* geven.

Maar wat den tyd *van 't jaar* betreft, geduurende welken men zal school houden, deze dient zoo lang gesteld te worden, als maar eenigzins mogelyk is: op de kleinste en geringste plaatzen zelfs moet 'er school gehouden worden geduurende den geheelen winter, ten minsten van het midden van October tot het be-

gin of midden van April des volgenden jaars; op groote Dorpen, en in de Steden, dat spreekt van zelfs, ja overäl, waar zulks maar eenigzins geschieden kan, *het geheele jaar door*: — Hier op behoort men acht te geven op plaatzen, waar, wegens de traagheid der Schoolmeesters, of meerder lust tot andere bezigheden, het gezet schoolhouden te zeer verwaarloosd wordt. — De School-Reglementen, welke'er reeds zyn, brengen dit mede: by het *visiteren* der Kerken, waar zulks in de Republicq plaats vindt, behoorde hier op overäl behoorlyk onderzoek gedaan te worden: althans, in het *Visitatie-Reglement*, 't welk is opgesteld by de C. Synodus van Delft 1721. gerevideerd, gelimiteerd door de Synode van Leyden en Gouda 1722. 1723. en eindelyk gearresteerd in de C. Synode van Rotterdam 1724. en van Breda 1730. te vinden in het Kerkelyk Handboekje bl. 454 en volgende, vindt men onder *de vragen aangaande de Schoolmeesters* te doen, ook *deze*, zynde de 6de: *of zy het geheele jaar tot onderwys der Feugd school houden, daar het moogelyk is*. — Deze vraag moet ook gedaan worden, by 't *visiteren* der Kerken, in Gelderland, volgens de *ordre van visitatie*, te vinden agter de *Synod. Ordonnantien en Reso-*

Resolutien, door *J. Smetius*, zynde onder de vraag-pointen *betreffende de Schoolmeesters* "ook deze §. v. of 't geheele jaar „ door school houden daar 't eenigzins geschieden kan." Ook vinde ik in 't *Compendium* der Kerkelyke Wetten van Vriesland door *G. Nauta* Tit. xxxvi. §. iv. „ yder dorp dient niet alleen een *Schoolmeester* 't geheele jaar te hebben tot „ dienst der kerke en *instructie der jeugd* „ enz." — 't Is waar, als 'er geen stof is, en geen kinderen ter school komen, kan de Meester geen school houden: maar ik verbeelde my, dat wanneer een Meester zulks zegt, en zyn hart op de school, en den bloei der Jeugd ter zyner standplaats, stelde, en dezelve, zoo wel als de Ouders, aanmoedigde, dat het op weinige plaatzen geheel aan stof zou ontbreken; men behoorde hen te verpligten om school te houden, zoo dra, en tot zoo lang een zeker getal discipelen, al was het maar dat van 5 of 6, zich daar toe aanboden: schoon ik 'er niet tegen ben, dat, in zulke gevallen, de tyd om dagelijks school te houden wat korter gesteld worde, en eenigermaate geëvenredigd aan het getal der Schoolieren, al was het, dat men in zulk een klein getal van Schoolkinderen alleenlyk voor den middag school

hield; — en des avonds nog eenigen tyd *vaccerden* voor zulken, die genegen waren, om, na 't verrichten van hun beroepswerk, nog eenig onderwijs in 't *lezen, schryven, zingen* enz. te genieten: gelyk het ook billyk is, dat 'er by zulk een klein getal van Schoolieren, waar aan de Meester zyn' tyd en moeite befteedt, iets meer worde betaald voor het onderwijs; ook door de Diaconyën voor kinderen, die anders voor niet leeren, of voor welken het fchoolgeld uit de Armen-penningen betaald werdt.

§ 19.

En opdat het heilzaam oogmerk te beter bevorderd, en de Meesters tot het fchoolwerk gehouden worden, behoort men te zorgen, dat zy overal behoorlyk *gefalarieerd* worden, zoo dat zy uit dat inkomen, by eene maatige levenswys, in hunnen ftand een onbezorgd beftaan kunnen genieten: — en daar by zorg te dragen, dat zy buiten den Kerk-dienst en 't School-ambt, geene andere posten of bedieningen waarnemen, vooral niet zulken, die den tyd, voor 't fchoolhouden noodzakelyk, wegnemen, of hen in 't naarfzig en getrouw waarnemen van de-
zen

zen hunnen gewigtigen post, die waarlyk wel een geheel man vereischt, hinderlyk zouden kunnen zyn.

Zulke bepaalingen behoorden 'er overal te zyn in de Republicq, en, waar men dien aangaande Wetten en Ordonnantien heeft, dient men wel toe te zien, dat dezelve stipt worden nagekomen, of wederom in *observantie* gebragt, waar die eenigermaate in onbruik mogten geraakt zyn: — In 't *Visitatie-Reglement van de Kerken in Holland*, zoo even aangehaald, en in de *Synodalia van Zeeland*, vinde ik daar niets van onder de vragen, welke de *Voorzangers* en *Schoolmeesters* betreffen, maar wel in de Kerkelyke Ordonnantien van eenige andere Provincien, by voorbeeld, in *Gelderland* moet, by de Kerken-visitatie, onder anderen gevraagd worden, *volg. §. II. van de Artykelen, betreffende de Schoolmeesters;* " of zy hunnen dienst niet vrugteloos maaken met Tapperyen, Pagteryen van Accynsen, Imposten enz." En in de *Kerkelyke Wetten van Vriesland* heeft men *Tit. xxxvii.* dit Artykel: " Een Schoolmeester zal niet te gelyk Pagter mogen zyn, noch dient zich te bemoeijen met den dienst van Notariëren, of voor de Ge-

„ regten te procureren , tot hindering van „ de School- en Kerkedienst enz.” Dit zy nu genoeg aangaande *den tyd* van 't schoolhouden.

§ 20.

Wat in een goed Schoolmeester vereischt worde, zal van zelfs blyken, als ik zal gesproken hebben van de onderscheidene byzonderheden, waar in onderwys moet gegeven worden, en de wyze, op welke zulks ten meesten voordeele geschiedt.

Ondertusfchen is het zeker, dat men van alle Schoolen, ten dezen aanzien, niet evenveel verwagten kan, en dat 'er noodzakelyk tusfchen Schoolen en Schoolen, en tusfchen het onderwys dat in de eene en andere School behoort plaats te hebben, onderscheid dient gemaakt te worden. In de Schoolen alleen voor jongere kinderen geschikt, waar in ik veronderstelle dat dezelve van hun 4de of 5de tot het 6de of 7de jaar blyven (maar hoedani-ge kinderen op de *Dorpen* meestal by de Meesters of hunne Vrouwen worden ter school gezonden) diende dit navolgende geleerd te worden, namelyk het *a. b. c.*
in

in de onderscheidene *figuren* der letteren, zoo in het *Capitaal*, als *gewoon Romeinsch*, en *lopend* schrift enz. prompt *spellen* en *lezen*. Voorts moeten hier de kinderen wel leeren uitspreken, en van buiten leeren, het *allervolmaaktste Gebed*, de *twaalf Artykelen des Geloofs*, en de *Wet des Heeren*, (waar by men voor die wat verder zyn, en het gemelde reeds prompt kennen, eenige korte spreuken, of treffende gezegden uit den Bybel zou kunnen voegen,) — het Bybels geschiedkundig vraagboekje van *Borstius* of een ander kort opstel; de oudste en verstgevorderde ook eenige vragen uit het kleine *kort begrip der Christelyke Religie*. Waar over de Schoolvrouw, naar de vatbaarheid der kinderen, eens of tweemaal in de week diende te Catechizeren; opdat zy dus al vroeg met eenig oordeel leeren, en gewend worden aan een' zekeren lust, om te begrypen het geen zy leeren. En de bevinding leert, dat waarlyk veele kinderen, alreeds in hunne vroegere jeugd, meer begrip en oordeel toonen te bezitten, wanneer 'er maar eenig behoorlyk werk van gemaakt wordt, dan men zich gemeenlyk verbeeldt. Ook behoorde 'er door zulken onder de kinderen, die 't verst in 't *lezen* gevorderd waren (en die daar

daar in een zekere eer stellen zouden,) dagelyks een gedeelte van den Bybel, al ware het maar een half Capittel, of eenige weinige verzen gelezen te worden, terwyl de anderen luisteren. Best geschikt, en meest begrypelyk voor de kinderen zouden daar toe zyn de *geschiedenissen* van het N. Testament, namelyk de 4 Euangeliën, en de Handelingen der Apostelen. — Waar by zouden kunnen gevoegd, en by verwisfeling gelezen worden, sommige der treffendste geschiedenissen uit het O. Testament, by voorbeeld, de opoffering van Izaäk, de droom van Jacob, vooral de geschiedenis van Joseph, ook van David; en gaat de vatbaarheid zoo verre, bespeurt men by sommige begrippen van 't geen 'er gelezen wordt, vervolgens ook eenige der merkwaardigste byzonderheden uit de lotgevallen van Israëls volk, onder 't geleide van Mozes en Jozua, onder de Richteren en Koningen enz.

By dit alles, zou het niet kwaad zyn, dat door een' der oudsten van deze kleine Schoolieren, by 't aangaan der School, of een half uur na dien bestemden tyd, by voorbeeld 's morgens omtrent ten half 10 uren, zeker *kort en beknopt Schoolgebed,*

bed, en voor 't uitgaan van het zelve het *allervolmaaktste Gebed* door een ander, daar toe te verkiezen, eerbiedig wierde opgezegd.

Kon 'er nu daarenboven in deze Schoulen een zeer kort en beknopt opstel van eenige der treffendste gevallen uit de Nederlandsche geschiedenis, waar van een klein gedeelte (al was 't maar tweemaal in de week) zou moeten gelezen worden, ingevoerd worden, zulks zou, verbeelde ik my, den kleinen knaapen zelfs een aangenaam genoegen, en soort van uitspanning geven, (in welker voege dit ook slegts behoorde behandeld te worden,) en hun al vroeg ongevoelig een zekere zugt geven voor de kennis der geschiedenis van hun Vaderland. — Waar by ik nog voegen zou, om hun vroeg eenigen smaak te geven in de nuttige en beschaavende Digtkunst, en hun tevens op eene aangename wyze ongevoelig hunnen pligt te leeren, eene dagelyksche voorlezing uit de eenvoudige, maar kunstige kinderversjes, welke men thans heeft van de Heeren *Alphen*, *Pape*, 't *Hoer*, welke zy door 't lezen van zelfs zullen van buiten leeren, en tevens ongevoelig eenen goeden smaak krygen.

Intus-

Intusfchen begrypt men ligtelyk, in dien de Schoolen voor kinderen, op de gezegde manier zyn ingevoerd, (hoedanig die alle zonder onderscheid behoorden te zyn,) dat dan niet elk, die maar wil, zich tot dit beroep zou mogen begeven, maar alleen zodanigen, welke zich daar toe hadden *bekwaam* gemaakt, en daar van in een behoorlyk *Examen*, ten overftaan van Heeren *Schoolarchen*, blyken gegeven hadden.

Gelyk zy ook met hun Schoolen, zoo wel als de andere, onder Heeren *Schoolarchen* (waar van ftraks nader) ftaan moeten, en deze Schoolen aan eene zekere *visitatie* onderworpen zyn.

Zulke of diergelyke order, ook op de Schoolen voor kinderen zou kunnen oorzaak zyn; dat de kinderen niet genoodzaakt waren veele kwaade *gewoonten* en *gebreken* in 't *spellen* en *lezen*, waar aan zy hier gewend waren, wederom met veele moeite af te leeren, en veel meer nut zouden kunnen hebben, dan thans veelzins, van den tyd, welken zy in deze Schoolen doorbrengen.

§ 21.

Maar om op deze Schoolen niet te lang te staan, zal ik nu overgaan tot het onderwijs, het geen aan de Jeugd, een weinig ouder geworden en tot eenige meerdere vatbaarheid gekomen zynde, in de *schoolen der Meesters* het meest dienstig en noodig is. — Wy zullen zoo straks eenig *onderscheid* moeten maaken, vooral in de Steden, tusfchen Schoolen en Schoolen; maar 't geen ik nu ten aanzien van het noodigst onderwijs zal opgeven, betreft *alle de Schoolen der Meesters* zonder onderscheid; en 't geen ik omtrent de *Schoolen ten platten lande* aanmerke, moet ook op de Schoolen van de *laagste en benedenste Clasfen in de Steden*, voor zoo verre het daar gelden kan, worden toegepast.

§ 22.

Onder die dingen, welke in alle Schoolen, ook ter beschaaving van de natie, moeten worden aangeleerd, komt de *Godsdienst* zekerlyk in de eerste plaats, en boven al, in aanmerking.

Dat dezelve uit zynen aart strekke tot de bevordering van 't geluk, en den waaren

ren

ren voorfpoed, niet flegts van byzondere perfoonen; maar van geheele Volken en Maatschappyën, kan niet gelochend worden: kundige mannen hebben dit in trefelyke Verhandelingen overvloedig bewezen (a); ook leerde dit de ervarenheid van alle eeuwen.

En kan 'er wel iets kragtiger ſtrekken ter bevorderinge van het heil, en tot een waare *befchaaving* eener natie, dan de Godsdienst van Jefus Christus?

Ik ben niet voornemens, en 't is ook thans myn taak niet, in een breedvoerig betoog van dit gewichtig ſtuk te treden. Die dezen Godsdienst van naby heeft leeren kennen, die de waaragtige veranderinge en verbeteringe van het hart, welke dezelve bedoelt, en waar op in dien Godsdienst boven al wordt aangedrongen, in aanmerking neemt:

(a) Men leze dit Stuk kragtig betoogd, in eene der Predicaten van den beroemden Aarts-Bifchop van York, den Heer Sharp, I. D. Pred. VIII. waar van de inhoud is. *De Godsdienst, het eenige middel om een Volk voorfpoedig te maaken* over Deut. V. 29. p. 181. en volg. — Bekend is het voortreffelyk werk over de *voordeelen van den Christelyken Godsdienst*, van den Wel-Eerw. Heere Jac. van Nuys Klinkenberg, thans Predikant te Amſterdam.

neemt: die de zedenleer van dezen grootsten aller menschen, en van zyne dienaaren de Apostelen enz. ja, die de geheele zedenleer van den Bybel, welke den geöpenbaarden Godsdienst bevat, vergelykt met de Zedepligten welke de natuurlyke Godsdienst, in dezen staat der verdorvenheid, en de schranderste zoo wel als de deugdzaamste der Heidenen aan de hand geven, zal gedrongen worden te erkennen, dat deze, ook zelfs tot *regte beschaavinge eener natie*, niet minder dan wyn en water, in kragt en aangenaamheid van elkanderen verschillen.

Anderzins kan ik my gerustelyk beroepen op de gewigtige veranderingen en verbeteringen, overal veroorzaakt, zedert het invoeren van den Christelyken Godsdienst in verscheidene landen en gewesten, op het verdwynen van de barbaarsche woestheid en wreedheid, benevens de schreeuwendste onreinheden, en het straffeloos plegen van de schroomlykste ongerechtigheden, voor de heldere stralen van het licht des Goddelyken Euangeliums. — In der daad, wat men ook moge bybrengen, aan het naarstig inscherpen der zuivere Euangelyleer, aan den Godsdienst van Jesus Christus, moet buiten twyffel de eerste

plaats worden ingeruimd, onder al het geen immermeer tot *beschaaving* eener natie heeft kunnen strekken. (a) Terwyl ik tevens vry mag veronderstellen, dat dezen Godsdienst, van schadelyk *bygeloof* gezuiverd, gelyk dezelve in de publike kerken dezer Landen geleerd wordt, en daarom, de by ons heerschende Godsdienst hiet, ook in zyne geschiktheid ter meerdere *beschaaving* van eene Natie, de voorrang toekomt.

Zaaken,

(a) Wat invloed de Godsdienst van Jesus Christus ook byzonder gehad hebbe op de bevordering van *kennis en geleerdheid*, zoo zeer strekkende tot *beschaavinge* eener natie, is door de ondervinding van vorige tyden bevestigd. Men denke slegs, hoe deze het voornaame middel zy geweest tot verdryving van woestheid en barbaarschheid by verscheidene volken van Europa, inzonderheid door de *Normannen*, op aanleiding van Italiaansche Leeraaren, die zich in Frankryk, en wel voornaamelyk in *Normandyë*, hadden neêrgezet, zedert Normandyë den Christelyken Godsdienst had omhelsd. Aan de Normannen had *Engeland*, had *Siciliën*, en ook de zuidelykst-gelegene *Gewesten* van Italiën, als *Apuliën*, *Calabriën*, — den invoer der *Wetenschappen* te danken, alzo de *Normannen* hunne Leermeeesters werden. Merkwaardig zyn, by het breeder verhaalen dezer byzonderheden, de woorden van den Heer J. L. MOSHEIM, in zyne *Kerkel. Geschiedenisfen*. " Het aanneemen van den „ *Christelyken Godsdienst* had de *ruwe zeden* der slyd- „ baare

Zaaken, welke ik als waarheden, by andere gelegenheden, en door anderen betoogd, ja als op de natuur van de zaak gegrond, voor toegestaan en bewezen mag houden. Immers, om thans geen ander bewys aan te voeren, hy, die de ondervinding raadpleegt, en de oogen niet moedwillig voor het licht fluit, zal moeten erkennen, dat de *meeste beschaaftheid*, by voorbeeld, oprechtheid, eerlykheid, kuischheid, naarstigheit, bescheidenheit, liefde en trouwe, zugt voor den

„baare Normannen zeer verbeterd en beschaafd:
 „want deze moedige krygslieden, die nog onder
 „het *Heidendom* levende, den *verregaandsten af-*
 „*keer* betoonden van *alle wetenschappen* en 't *geen*
 „naar geleerdheid *smaakte*, muntten na hunne be-
 „keering uit, door zich yverig op de kennis van den
 „Godsdienst toe te leggen, en de *fraaije letteren* te
 „handhaaven.

„Deze sterke zugt tot wetenschap, die van dag
 „tot dag toenam, en eindelyk de heerschende drift
 „werd der beschaafdste volken van *Europa*, had
 „veele gelukkige gevolgen. Hier aan moet bovenal
 „toegeschreven worden het groot getal van openbaare
 „Schoolen, op veele plaatzen geopend, als mede
 „de verkiezing van bekwaame en uitmuntende Mee-
 „sters, enz.” Men zie het *IV. D. der Kerkel.*
Geschied. p. 42. der Nederduitsche uitgave.

Dus ziet men, wat ook de *geleerdheid* en *weten-*
schappen in *Europa* aan den *Christelyken Godsdienst*
 verschuldigd zyn.

den welstand van het algemeen, zigt voor kennis en wetenschappen, en wat ik meer als bewyzen eener waare beschaafdheid zou mogen optellen, daar ter plaatze en onder zulken het allermeest heerschend is, waar men zich in dezen Godsdienst het meest oeffent, en 't naaukeurigst naar denzelve zoekt te leven.

Het onderwijs in den Godsdienst behoort dan vooral in de Schoölen niet verzuimd te worden; deze moet boven alles der Jeugd, tot wat stand de kinderen dan ook in de wereld mogen geschikt zyn, ernstig worden ingescherpt. Derhalven heeft men in de aanstelling van Schoolmeesters op dit gewigtig point voornamelyk te zien, en den zodanigen behoort men de voorkeur te geven, die stigtelyk en deugdzaam zyn, die by andere noodige bekwaamheden tot den post van Schoolmeester, waare liefde en achting toonen voor den Godsdienst, welken zy belyden, denzelve door hun voorbeeld aanmoedigen, en bekwaam zyn, om daar in, naar de vatbaarheid der Jeugd, op gezette tyden, eenig geschikt onderwijs te geven.

En wordt hier op over het algemeen wel acht genoeg geslagen? Ware dit echter niet
hoogst

hoogst billyk? Immers de Schoolmeesters zyn verpligt die Leer te *ondertékenen*, zoo als dezelve vervat is in de Formulieren van Eenigheid, — zy behooren derhalven dezelve te kennen. — En aan die ondertékening behoordn alle *Schoolmeesters* zonder onderscheid gehouden te worden; volgens de *Synod. Nation. van Dordrecht Sess. 17.* 't welk ook van allen zonder onderscheid uitdrukkelyk bepaald is in de *Kerkelyke Wetten van Vriesland* door *G. Nauta Tit. xxxvii. Art. vii.* "Alle Schoolmeesters van deze Provincie, zoo Latynsche als Duitsche, als ook die By-schoolen houden; zullen den Heidelbergchen Catechismus, en de Formulieren van eenigheid, zonder eenige uitvlugt dies te neffens, in Clasfe ondertékenen, enz."

Of zulks wel geschied zy by de *Schoolmeesters*, (althans van die, welke ook *Voorzangers* zyn, waar op die Artykelen schynen te doelen,) moet gevraagd worden by de *visitatie der Kerke* in onderscheidene Provinciën, uitwyzens de *Ordre van visitatie in Gelderland § 1.* in de Vraag-Artykelen betreffende de Schoolmeesters; het *Visitatie-Reglement van Holland*, te Delft opgesteld, in de vraag-pointen aan-

gaande de Voorzangers en Schoolmeesters
§ 3.

Daarenboven zyn de Schoolmeesters verplicht, volgens het zelfde Art. van het Dordsche Synode, om *de Jongheid hun toebetrouwd in de fondamenten der Christelyke Religie naarstig te ONDERWYZEN*: welk onderwijs niet blootelyk moet bestaan in de kinderen iets uit den *Catechismus*, of 't kort begrip te laten van buiten leeren; maar 't is, volgens de uitdrukkelijke verklaring van dat Nationaal Synode, " hun ampt, „ alle hunne discipelen naar gelegenheid „ van hunne jaaren en begrip, twee dagen, ten minsten in de week, niet alleenlyk in 't van buiten leeren, maar „ ook in 't verstand der beginselen des „ Catechismi te oeffenen."

Voorts, na gemaakte bepaling van de *driederlei Formulieren van den Catechismus*, welke maar alleen (a) in de Scholen zouden

(a) Het ware in der daad te wenschen, tot voorkoming van schadelyke vooroordeelen, en meerdere wegneming van alle haatelyke broedertwisten, dat men zich in alle Scholen ook sjipt aan deze bepalinge hieldt, en dat geen Vraagenboekjes, van wie, en hoe goed ook op zich zelve, by voorb. noch van den Hr. *Hellenbroek*, noch van den Hr. *Lampe*, noch van iemand

zouden mogen gebruikt worden, te weten van kinders de *twaalf Artykelen des Geloofs*, de *tien Geboden* enz. — voor die wat verder zyn, een *kort begrip van den Catechismus van den Paltz*, — en eindelijk de *Catechismus van den Paltz zelve*, leest men vervolgens: ” ook zullen de „ Schoolmeesters zorge dragen, dat de „ discipelen niet alleen deze Formulieren „ van buiten leeren; maar ook de leer in „ dezelve vervat tamelyk verstaan. Tot „ welken einde zy dezelve naar een ieders „ begrip duidelyk zullen verklaaren, „ en naerstelyk ende meermaals hen afvraagen „ of zy den zin wel hebben begrepen.”

Gelyk zy ook in sommige Provincien, by voorbeeld, in Vriesland, volgens de aldaar gearresteerde Wetten, de eerste en voorste zyn moeten, die gevraagd worden

iemand anders, in de Schoolen, of openbaare Catechisatiën gebruikt werden; dit is *goedgevonden* by de *Clasfis van Walcheren* den 20. September 1736. ten aanzien van de Kerken, onder dezelve resforteerende, gelyk my gebleken is, uit zeker gedrukt *ontwerp en praeadvys* over dit stuk, door *Gedeputeerden van gemelde Clasfis*, en ten zelve dage geconverteerd in eene *Clasficaale Resolutie*; welk stuk ik onder myne papieren gevonden hebbe.

den in de Catechisatiën, opdat zy zoo te bekwaamer mogen zyn, om hunne leerlingen in de gronden der Christelyke Religie te onderwyzen. *Kerkelyke Wett. van Vriesl.* Tit. xxxvii. § viii. En het *Règlement* van de Edele Mog. Heeren Raaden van State, voor de Schoolmeesters ten platten Lande onder het district van de Generaliteit, van 1709. bepaalt: dat een *Schoolmeester* ten platten Lande *niet alleen* een jaar voor zyne aanstelling moet geweest zyn Lidmaat der Hervormde Kerk, en zulks doen blyken met behoorlyke attestatie, volg. § 2. " maar inzonderheid „ dat hy moet zyn van een goed, en „ Christelyk leven, en zoo ver in de „ gronden van de Religie geoëffend, dat „ hy de Jeugd daar in kan onderwyzen. „ zen."

Trouwens deze voorgestelde manier om de Jeugd uit den *Catechismus*, of het *kort begrip*, in den Christelyken Godsdienst te onderwyzen, komt overeen met verscheidene Synodale besluiten zoo voor als na 't Nationaal Synode 1718 en 1719 gehouden, gelyk men ziet in zeker gedrukt *ontwerp en praedyys van Gedeputeerden der E. Clasfis van Walcheren*, over de wyze om de vastgestelde uniformiteit in het Catechi-

techi-

techiferen algemeen in te voeren, van den 20. September 1736.

De Schoolmeesters behooren dan ongetwyffeld, uit hoofde van den post, waar toe zy geroepen zyn, wat meer te weten van den Godsdienst, dan een gemeen lidmaat, om de kinders, althans die van Hervormde Ouders, in den Godsdienst te kunnen onderwyzen, en daar toe ook van deze hunne kunde, volgens hunnen pligt, getrouwelyk gebruik te maaken.

Of het niet zeer nuttig zoude zyn, dat tot gebruik in de Schoolen wierde ingevoerd eèn *kort opstel van de voornaamste pligten der Zedekunde* (waar van men doorgaans zeer gebrekkige en verwarde begrippen vormt,) uit den *Christelyken*, en *vooral den Hervormden Godsdienst* afgeleid, mits dat opstel vooraf goed gekeurd wierde door de Kerk van Neêrland, en als uit haaren schoot voortkwame, wil ik by deze gelegenheid gaarne aan het oordeel van kundige lieden overlaaten. Schoon ik toesta, dat door bekwaame Schoolmeesters, uit den Heidelbergfchen Catechismus, 't welk als een zeer voortreffelyk *Systema theoretico-practicum* mag gehouden worden, ook hier en daar de heerlykste zedelesfen,

welke eenen onmiddelyken invloed hebben op 's menschen waaragtig welzyn, de vatbaare Schoolieren kunnen worden ingescherpt.

Voor het overige konde het geen geringe nuttigheid hebben, tot bevordering en aankweeking van Godsdienstige kundigheden, en ook om de kinderen van jongs af te gewennen, om van den openbaaren Godsdienst, en wel met oplettendheid en vrugt, gebruik te maaken, dat alle Schoolmeesters hun werk maakten om des maandags morgens, ten minsten geduurende den tyd van één uur, hunne Schoolieren te ondervraagen, over 't geen op den vorigen dag, inzonderheid uit den Catechismus, gepredikt was: de kleine kinderen zullen, by voorbeeld, vooreerst kunnen volstaan, met alleen den text te weten; — die wat verder zyn, moeten dien voor den Meester in den Bybel opzoeken; — andere wederom wat meer van 't verhandelde, op gepaste vraagen, moeten antwoorden; alles naar gelang van jaaren, vatbaarheid, en reeds gemaakte vorderingen.

Zulks zou niet alleen de kinderen ten reeds gezegden einde kunnen nuttig zyn, maar

maar ook verscheidene volwasfenen opfcherpen, en met meerder aandagt de Predicaten doen hooren, alzo zulke ordre, wanneer zy stipt wordt onderhouden, aanleiding geven zou, dat de kinders met hunne Ouders of anderen der huisgenooten uit de Kerk te huis komende, dezelve ondervraagden, om eenigzins gevat op 't geen de Meester zou mogen vragen, en te beter beslagen, ter school komen.

Men denke ondertusfchen niet, dat ik van de Schoolmeesters te veel wil vergen; of hun nieuwe lasten opleggen: in tegendeel, dat onderzoek zal juist geschieden op deze of dergelyke wyze, als ik heb voorgesteld, wanneer slegts het *oude*, 't welk in veele Schoolen in onbruik geraakt is, en waar toe verscheidene Schoolmeesters mogelyk ook de vereischte bekwaamheid niet zeer hebben zouden, maar wederom wierd in *observantie* gebragt; Immers dus spreekt het *Nationaale Synode van Dordrecht*, in het zoo even aangehaalde Artysel *Sesf. 17.* " De Schoolmeesters „ hoofd voor hoofd, zullen de School- „ jongeren, welke hun bevolen zyn, „ brengen tot het gehoor der heilige Pre- „ dikaten; maar voornamelyk de Cate- „ chetische, " ('t geen ten aanzien van de

de Armen-Schoolen overal behoorde te zyn, gelyk thans te Rotterdam, en in sommige andere Steden werkelyk geschiedt,)” ende NB. naarstiglyk reken-
 „schap der zelvige afvorderen.”

En opdat dit met nog te meerder vrugt mogt geschieden, ware het te wenschen, dat ook de Heeren Predikanten, vooral in hunne Catechismus-predicatieën (welke doorgaans te lang en te geleerd zyn, gaande dikwyls tegen het oogmerk van deze instelling, het begrip en de vatbaarheid van eenvoudigen verre te boven,) dat gedeelte van het zelfde Artyskel *uit het Synode van Dordrecht* in 't oog hielden, en daar aan poogden te voldoen, 't welk aldus luidt: ” Der Predikanten ampt en
 „ discretie in de Kerke zal wezen, de
 „ Catechismi-predicatieën dermaten opent-
 „ lyken aan te stellen, *dat ze behoorlyk kort*
 „ *zyn, en naar 't begrip*; niet alleen der
 „ volwasfene, *maar ook der jeugd*, zoo
 „ veel mogelyk is, gepast.”

Ik heb op dit stuk een weinig langer ge-
 staan, om dat ik begryp, dat de Gods-
 dienst, by andere heerlyke voordeelen,
 welke hy geeft, de ziel is van een' Staat;
 en dat het geen, 't welk boven al den naam
 van

van waare *beschaafdheid* eener Natie draagen kan, daar uit voornaamlyk zal moeten voortvloeijen.

§ 24.

't Geen voorts in alle *Meesters-schoolen* moet geleerd worden, is het nauwkeurig *spellen*, zoo wel uit het *hoofd*, als uit de schoolboeken; prompt *lezen*, *psalmzingen*, net en duidelyk *schryven*, en wel *cyfferen*; althans tot zoo ver, dat men den regel van drieën wel verstaat; het welk in alle standen, ook in de huishouding, aan de meesten in 't vervolg, wel te pas komt. Een Meester echter, ook op een Dorp, behoorde wel wat verder te zyn, en ten minsten ook de Hoofdspeciën van *Additie*, *Substractie* enz. in de gebrokene getallen te verstaan, of 'er zyn mogten onder zyne leerlingen, die smaak in 't cyfferen vonden, en zich verder begeerden te oeffenen: gelyk men ook zelfs eenige kundigheid van de gebrokens dient te hebben, om eenige sommen uit den regel van drieën, welke door *Bartjens* of *Coutereels* zyn opgegeven, wel te kunnen cyfferen. Schoon ik toesta, dat men, ten aanzien van dit laatste, als voor veel minder noodig, op sommige *kleine* dorpen eenige toegevend-

gevendheid zou kunnen gebruiken, wanneer namelyk een Schoolmeester, anderszins, tot de overige deelen van zynen post behoorlyk in staat was.

Was 'er, behalven het genoemde, gelegenheid, om op eene aangename en genoeglyke wyze, welke als een zeker soort van uitspanninge zyn moest, eenige onderrichting te geven aan die, welke zulks begeerde, in 't geen betrekking heeft tot den *Landbouw*; en op andere Dorpen, die voor de Vaart meer gelegen zyn, in de beginsels *van de Zeevaart*, ten minsten in 't geen die wetenschap zulken, die 'er toe opgeleid worden, meer bevattelyk maaken zou, zulks konde voorzeker op sommige plaatsen aan de Vaderlandsche Jongelingschap veel dienst doen, en zou aan eenen Meester, die daar in eenige ervarenheid had, alle andere dingen gelyk staande, de voorkeur geven. Dan van dit laatste, *de Zeevaart*, zal ik zoo aanstonds by de *Kunst-schoolen* in de Steden eenige nadere melding maaken.

§ 25.

Ik heb te vooren § 12. onder de *gebreken der Schoolen* ook die genoemd, dat van eenige

eenige dingen, waar in het onderwys echter zeer noodig is, niet genoeg, of in 't geheel geen werk gemaakt wordt. Daar toe konde ik brengen de *Bybelsche geschiedenis*; een onderwys, tot regt verstand van Gods Heilig Woord, en om de leeslust van het zelve by de Jeugd op te wekken en aan te kweeken, zeer noozaakelyk; waar in derhalven ook op zekere tyden, al was het maar ééns of tweemaal in de week, onderwys diende gegeven te worden; waar toe ik voor zulken, die 't Historisch Vraageboekje van *Borstius* geleerd hebben, zeer zou aanpnyzen, het nuttig werkje van den Heer *G. van Kessel*, in leven waardig Predikant in 's *Gravenhage*, of de *Bybelsche Historie-vragen* van den Heer *A. van den Berg*, geachten Predicant te *Arnhem*. Waar by zulken, die wat verder zyn, de grootere werkjes van de Heeren *Wats* of *Kulenkamp* te huis konden gebruiken, — of ook by gedeelten op de School, over de les die uit *van Kessel* of *van den Berg* opgezegd was, breeder voorlezen. — Behalven dat ook de verstgevorderde, uit den Bybel zelf, dat gedeelte der geschiedenis, 't welk volgens het boekje van den Heer *van Kessel* enz. op zulk eenen dag de les was, breeder zouden moeten verhaalen, en zich in staat stellen,

stellen, zoo veel mogelyk, om te antwoorden op die vraagen, welke de Meester breeder daar over, naar hunne vatbaarheid, doen zoude.

§ 26.

Maar is 'er iets, dat te veel verzuimd wordt in de Schoolen; en het welk nogtans in allen behoorde plaats te hebben; het zyn de twee *volgende* byzonderheden:

In de *eerste* plaats bedoele ik het onderwijs in de *Vaderlandsche Geschiedenisfen*, waar in uit dien hoofde de gemeene man op eene verwonderlyke wyze onkundig bevonden wordt: daar eene meerdere algemeene kundigheid in denzelven zeer dienftig zyn zoude, ter meerdere *beschaavinge*; en inzonderheid de liefde tot het Vaderland en handhaving der Burgerlyke en Godsdienstige Voorrechten, welke onze Voorouders ten koste van goed en bloed verkregen hebben, grootelyks opwekken en aankweeken: — behalven dat het schandelyk is, onder een beschaafd volk, en inzonderheid voor elk vrygebooren Nederlander, om in de geschiedenisfen, in de merkwaardigste gebeurtenisfen van zyn eigen Vaderland, onervaren te zyn, en
 dus

dus grootelyks te bejammeren, wanneer niet elk geschikte gelegenheid hebben mag om die te leeren kennen!

In der daad, naast den Bybel en den Catechismus, behoorde by waare Vaderlanders, het onderwys der kinderen in de Vaderlandsche Geschiedenissen in aanmerking te komen, opdat eene waare zugt voor 't welzyn van het Vaderland in tedere harten wierde ingeplant, om hen de wonderen van Gods hand, in de opkomst en bewaaring van deze Republicq, niet minder blykbaar, dan oudstydts in de lotgevallen van het Joodsche Volk, te doen eerbiedigen, en, opdat ik niet meer noeme, om een ieder aantemoedigen, tot het najaagen van die deugden, welke onze Voorvaders zo zeer eerwaardig en ook gedugt maakten in 't oog van hunne nabuuren. Ja van alle volken.

Behoorden zaaken van die natuur wel ooit in vergetelheid te geraaken? Zou dat beantwoorden aan 't geene wy aan de nagedagtenis van zulke braave en dapperre Verdedigers van onzen Godsdienst en Vryheid, of liever aan den God van Nederland, verschuldigd zyn? Moest darr niet naast den Bybel en Catechismus (ik

herhaale het,) in alle Schoolen gezet werk gemaakt worden van het onderwijs in de geschiedenis van ons gezegend en dierbaar Vaderland?

Voornaamlyk behooren dezelve gewee- ten, en in de Schoolen aangevangen te worden, van het jaar 1555. af, te weten zedert den *afstand van de Regeeringe* dezer landen, door *Karel den Vyfden*, aan zynen Zoon *Filips*: want schoon ik erken, dat de oorzaken van de troebelen al onder de regeering van voorige Graaven moeten gezogt worden, begint van dat tydftip eerst regt dat geen, 't welk het meest *interessant* is in de geschiedenis der Republicq, als zodanig. — Hier wordt de geschiedenis voor de Jeugd het aangenaamst; — ook zal men, van dit tydftip begonnen zynde, wanneer men wat ouder geworden is, en daartoe in zynen stand tyd en gelegenheid heeft, van zelfs onderzoek beginnen te doen, ook naar de vroegere gebeurtenissen in deze gewesten.

Dit onderwijs behoorde dan, myns oordeels, in alle de Schoolen hier te lande te worden ingevoerd; 't zou zelfs voor de Meesters nuttig zyn, van welke som-
mi-

mige zeker daar niet veel van weeten, zy zouden opgewekt worden, om ook buiten den schooltyd breedvoeriger daar over te lezen, en het merkwaardige aan hunne leerlingen te vertellen; en dus zouden zy, langs dien weg, ook in dit stuk wyzer en meer ervaren worden.

't Is waar, 't ontbreekt ons mogelyk aan kleine werkjes, of korte opstellen van dien aart, datze voor alle Schoolen geschikt zyn; echter kunnen de *Vaderlandfche Historien verkort* van den Heer *Wagenaar* voor eerst beginnende, daar toe zeer wel gebruikt, en 't voornaamste, zedert den gemelden tyd van 1555. van *buiten geleerd* worden: zoo echter, dat men zorge drage, dat de kinderen verstaan, 't geen ze van buiten leeren, wanneer daar aan ook veel minder moeite voor hen zal vast zyn. — Voor anderen, die wat verder zyn, zou men ten gebruike kunnen invoeren zeker daar toe geschikt Werkje, waar van de titul is: *Kort begrip der Nederlandfche Gefchiedenissen, tot gebruik van Neêrlands Feugd*, maar onlangs, in het jaar 1776. te Utrecht by *G. van den Brink* in 't licht gegeven. — Waaruit de verstgevorderden, 't geen zy op order van den Meester t' huis gelezen hadden,

den, zouden moeten verhaalen: ook konde hetzelfde, by gedeelten, op zekere tyden, in de School worden *voorgelezen*, best, mogelyk dat zelfde gedeelte, 't welk *anderen* in weinige korte vraagen en antwoorden uit *Wagenaars verkorte Vaderlandsche geschiedenis* hadden moeten opzeggen, en de anderen volgens dit *kort begrip* op aanleiding van eenige vraagen, door den Meester gedaan, uit het hoofd hadden moeten verhaalen. Ik verbeelde my, dat dat onderwys, wanneer het door een' Man van verstand, om met de Jeugd om te gaan, op die wyze geschiedde, de aangenaamste bezigheid voor onze Vaderlandsche Jeugd in de Schoolen zoude opleveren.

§ 27.

De andere zaak, welke ik in 't oog heb, en welke ik oordeele, dat in de Schoolen moest worden ingevoerd, is het leeren *schryven*, zo wel met de *linker-* als met de *rechter-hand*. — Het is immers zeer mogelyk, dat door onvoorziene toevallen, iemands regterhand, voor altoos, of voor eenen geruimen tyd, onbruikbaar wordt.

Hoe dikwyls, en aan hoe veelen leerde

de dit de droevige bevinding? en hoe veel ongelukkiger is het dan, wanneer men nevens de *regter*- ook niet de *linkerhand* heeft leeren gebruiken? Vooral is zulks in de *Schoolen* noodig in 't *schryven*.

Zou het op de uitterlyke *welvaart* van sommigen geenen merkelyken invloed maaken by 't verliezen of het onbruikbaar worden van de *rechterhand*, wanneer zy in 't geheel met de andere niet *schryven* kunnen, terwyl zy in hun beroep somtyds het *schryven* hoogst noodig hebben? behalven het *ongemak* dat by eenige wezenlyke ongemakken aan de *rechterhand* veroorzaakt wordt, by een ieder, die nooit het *schryven* met de *linkerhand* geleerd heeft.

Moet men zich niet verwonderen, dat men zich niet toelegt, om dezelve zaak, en dienvolgens ook vooral het *schryven*, met beide de handen, even vaardig te kunnen verrichten?

De wyze Schepper heeft ons *twee* handen gegeven, zoo wel als twee voeten, twee oogen en ooren; zullen wy dan de overige ledematen of zintuigen, welke wy dubbel hebben, als van zelfs, en zonder

der dat wy 't byna opmerken, beide gebruiken; beide ongevoelig aan dezelfde verrichtingen gewennen, en onze handen, door zeker schadelyk verzuim, alleen daar van uitzonderen?

De meeste menschen zyn uit de natuur *rechts*, en van zelfs geneigd tot het gebruik van de *rechterhand*; andere in tegendeel, welke uit de natuur *links* zyn, gelyk men gewoon is te spreken, wendt men aan 't gebruik alleen van de *rechterhand*, en zy worden met zekere moeite daartoe gedwongen.

Ik onderzoek, noch bepaal thans, (als tot myn oogmerk niet behoorende,) van waar zulk eene verschillende geneigdheid van onze ledemaaten haaren oorsprong hebbe: welke waarschynelyk ontstaat uit zekere *dispositie*, of de onderscheidene ligging van menschen en beesten reeds voor de geboorte. Maar dit is zeker, dat die geneigdheid, om liever het eene lid van ons ligchaam dan het andere te gebruiken, of zelfs, om het eene lid van beide, welke de natuur ons dubbel gegeven heeft, in sommige oeffeningen en verrichtingen, in 't geheel niet te gebruiken, als 'er maar van jongs af aan werk van

van gemaakt wordt, ligtelyk in kinderen te veranderen, en te overwinnen is.

De bevinding leert dit immers overtuigend genoeg, zelfs in redelooze dieren; inzonderheid in paarden, die men, schoon uit de natuur links of rechts zynde, als zy behoorlyk gedresfeerd worden, links of rechts, zoo als men 't hebben wil, kan leeren loopen, en zekere *exercitien* verrichten. Hoe veel te meer is zulks dan mogelyk in redelyke schepfels? men zag in sommige gevallen, wanneer eene droevige omftandigheid van dezen of geenens zulks noodzaakelyk maakte; wat men eindelyk, zelfs reeds tot zekere jaaren gekomen, schoon dan met veel meer moeite, door a nhoudende oefening verkrygen kan. Ik heb ook zelf, nog niet lang geleden, schrift gezien, door drie kinderen van 8, 11 en 13 jaaren, met de linkerhand gefchreven, 't welk voor 't geen zy met de rechterhand gefchreven hadden, maar nauwlyks behoefde te wyken. Waarom dan deze gewoonte in de Schoolen niet algemeen ingevoerd? Waarom de kinderen niet geleerd en gewend, ook met de linkerhand te fchryven, 't welk in verfcheidene gevallen zoo wel kan te pafte k men? Waar-

om zou men hen, met dezelfde moeite voor den Meester, niet den eenen dag met de rechter-, en den anderen dag wederom met de linkerhand kunnen laten schryven? of tweemaal op eenen dag met een onderscheiden hand, zoo dat het hun genoegzaam onverschillig wierd, welke van beide zy daar toe gebruikten? —

In der daad dit mogt men, myns oordeels, als eene aanmerkelyke verbetering, en welke met weinig moeite, al konden de Schoolmeesters nog zelve niet schryven met de *linkerhand*, by de Schoolkinderen van langzaamer hand kon worden ingevoerd.

§ 28.

Wat nu de wyze van Schoolhouden aangaat, de Meester moet, onder het zorg draagen voor eene behoorlyke stilte gedurende den leertyd, (waar aan de Schoolieren, zoo de order van de School dit medebrengt, van zelfs al spoedig zullen gewend worden,) zoo veel mogelyk *alle syne leerlingen te gelyk*, gedurende den geheelen schooltyd, zoeken bezig te houden.

Dit mag in den eersten opslag vreemd
en

en onmogelyk fchynen, het zou echter minder moeite kosten, dan men zich verbeeldt; wanneer een Meeſter maar het noodig beleid had, en gebruikte, en zich als met de borst daarop toeleidde.

Laat ik dit voorbeeldshalven in eene korte ſchets eenigzins bevattelyk maaken.

Ik *verdeel*, by voorbeeld, de School van den Meeſter, waar in ik my Schoolieren van onderscheiden ouderdom en kundigheden voorſtelle, in *drie* of *vier* Claffen.

Ik onderſtel dat zich in dezelve bevinden kinderen, welke nog zelfs de *letters* van het *a. b. c.* niet kennen, of maar even *twee* letters tot *eene* lettergreep leeren maaken.

Deze plaatſe ik op de laagſte Claffe.

Op de *tweede* Claffe heeft men zulken, die verder zyn in 't *spellen*, en reeds beginnen te *lezen*.

Op de *derde* Claffe, die redelyk vaardig den gewoonen druk *lezen*, en daarenboven *ſchryven*.

Op de *vierde* eenigen, die loopend of geschreven schrift leeren lezen, en daarenboven ook *cyfferen*. —

Allen worden ook eenigen tyd geöeffend in 't *Psalmgezang*.

Den schooltyd beginnende, geeft de Meester onmiddelyk na 't gewoon schoolgebed, aan de kinders *van de benedenste* Clasfe hun werk. Hy schryft, by voorbeeld, op een zwart bord, in School opgehangen, met kryt, twee of drie letters, welke op eenigen afstand, voor al die kleine Schoolieren duidelyk te zien zyn, of hy heeft die reeds vooraf gereed gemaakt, of wel, hy deelt aan elk van die kinderen twee of drie letters, gelyk men dezelve heeft, op bord-papier geplakt, in 't rond, van zulk eene figuur, als de onderscheidene kinders bezig zyn dezelve te leeren, — ook schryft hy op dezelfde wyze voor de anderen op die Clasfe eenige *lettergreepen*, elk uit twee, of ten hoogsten uit drie letteren bestaande, en heeft dit eenigen tyd geduurd, hy leert de verstgevorderde, welke haast die Clasfe staan te verlaten, op dezelfde wyze twee lettergreepen aan elkander koppelen: *deze letters* moeten zy allen hem

zoo straks in hun *a. b. c.* boek aanwyzende, en zeggen, hoe zy genoemd worden, de andere de opgegevene *lettergreepen* vaardig spellen.

Terwyl deze kleine knaapen op de letters kyken, die in hunne *a. b. c.* boekjes nazoeken, en de andere van hen zich tot het wel spellen en uitspreken van de opgegevene syllaben gereed maaken, helpt de Meester terstond de *schryvers* aan 't werk, die dus genoegzaam terzelfder tyd aanvangen hunne schriften te *schryven*. — Onder dat *schryven* is de Meester bezig de lessen te overhooren van de 2de Classe (te weten van beneden gerekend): 't geen hy die opzegt, kwalyk *leest* en *spelt*, laat de Meester door een ander verbeteren, moettende *alle* op die Classe, de les, terwyl een van hun opzegt, in hun boek nazien; en elk op zyn beurt daar uit spellen en lezen. — Tot nog toe zie ik het geheele school bezig: en doordien de geheele 3de Classe moet nazien, wat 'er beurtelings door een van hen gespeld of gelezen wordt, om op de eerste vraag van den Meester te kunnen zeggen, of iets *goed* gespeld, gelezen of uitgesproken zy, of wel om de *fout* van hem die opzegt te *verbeteren*, heeft elk van die
ge-

geheele Clasfe dezelfde vrugt en nuttigheid, als hy hebben konde, indien de Meester dien geheelen tyd, met hem alleen had doorgebracht: middelerwyl laat hy al eens het oog gaan over de fchryvers, onderricht den een of anderen, die de hand niet wel houdt, of zyn werk niet vlytig en oplettend genoeg verricht. Deze 2de Clasfe in dezer voegen de lesfen opgezegd hebbende, laat hy nu by zichzelfs nalezen of overfpellen, 't geen zy by hem hebben gedaan, met *recommanda-
zie* om te onthouden 't geen hun geleerd is, en de fouten by eene volgende gelegenheid te verbeteren; hy geeft hun vryheid, om de volgende les by zichzelve, en in ftilte natezien, of staat hun toe, naar dat de omftandigheid, en de meeste genegenheid van de kinders het medebrengt (waarop hy acht dient te geven, zonder dat zy het byna zelve merken,) om hunnen Catechismus, Bybelsche of Vaderlandsche Historie voor den volgenden dag, doch elk by zichzelve in ftilte, natelezen en te overdenken: 't welk hun dezen morgen, geduurende het overige van den schooltyd werk verſchaft; of anderzins geeft hy sommige van hen eenige *tekſten* op, met capittel en vers uit het Oude en Nieuwe Testament, welke zy
by

by zichzelven in den Bybel moeten opzoeken, en hem voor 't eindigen der School aanwyzten; waardoor zy zich gewennen aan 't behandelen van den Bybel, en eene zekere gemeenzaamheid, met de volgende der boeken in denzelven krygen.

Dit gedaan zynde, vervoegt zich de Meeſter weder by de laagſte Clafſe, onderzoekt of men daar het opgegevene kent, zo niët, hy onderricht hen, en geeft 'er nog een of twee letters, of enkelde *ſyllaben* by.

Thans mag ik onderſtellen, dat de ſchriften, althans by verſcheidenen, geſchreven zyn; de Meeſter kan nu ook gevoegelyk met de *ſchryvers* aan 't werk komen: hy hoort dan hunne leſſen, en laat dezelve, korter of langer, naar de tyd zulks toelaat, iets lezen; en wel eerst, die van de *vierde* of *hoogſte Clafſe*, omdat die nog *cyfferen* moeten, die ook na dit *opzeggen* der *leſſen* terſtond aan dat werk geholpen, en de ſommen hun ſpoedig opgegeven worden. En terwyl deze met dit werk bezig zyn, worden de ſchriften *gecorrigeerd*, eerst van de *derde Clafſe*, dat is, van die geenen, welke nog niët cyfferen.

Tusfchen beide roept de Meester wel eens een of ander van de kleinste knaapen by zich, om te onderzoeken, of men wel genoeg werk 'er van maakt, om zoo aanftonds de opgegeevene *letters* of *letter-greepen* te kennen enz. daarop worden nu ook de *fchriften* van de *hoogfte* Clafse *gecorrigeerd*, de *fommen* nagezien, voor zo verre dezelve gereed zyn; aan anderen, die 'er niet mede te regt hadden kunnen komen, hun misflag, en de reden daarvan, aangewezen; — dit gefchiedt, terwyl zy, die flegts *alleen fchryvers* zyn, en welker fchriften even te vooren *gecorrigeerd* waren, vryheid hadden bekomen, om by zichzelven den Catechismus, Bybelfche of Vaderlandsche Historie natezien, of, zullen ze haast aan 't cyfferen beginnen, zich de tafel van *multiplicatie* by zichzelven eigen maaken, of de naamen der *psalmmooten* enz., naar de Meester meent dat het de onderscheidene leerlingen meest noodig hebben.

Waarna de Meester kortelyk zyne kleine Schoolieren nader *examineert* over de hun opgegeevene *letters* of *syllaben*. En terwyl hy daar nog mede bezig is, haalen inmiddels de eerften van elke Clafse, op zyn order, de fchriften en pennen
op,

op, van hen, die volgens gewoonte de opgegevene *correktien* hadden moeten na-maaken, en deelen de psalmboeken rond. Elk zoekt den te zingen psalm op; en laat het de tyd toe, de Meester, nu ook met de kleinste kinderen gedaan hebben-de, vraagt beurtelings, de eene reis aan die, op een ander tyd wederom aan een ander deze of geene vraag over de *zang-nooten*, de *wyze* van den psalm enz. laat voor af, gaat de psalm in *B. mol* of in *B. duur*, dien sleutel zingen, door een der verstgevorderden, en ook der pas beginnenden.

Waarna eindelyk met het *zingen* van van één of twee psalmverzen, en 't eer-biedig opzeggen van het gewoon school-gebed, of wel het allervolmaaktste ge-bed, door iemand van den Meester, daartoe telken reize te benoemen, de School voor ditmaal gescheiden wordt.

Na den middag worden 'er by de opge-geevene letters en syllaben, voor de laag-ste Clasfe, nog twee of meer bygevoegd, en voorts gaat de School in dezelfde or-de, en op dezelfde wyze wederom haa-ren gang; alleen met dit onderscheid, dat 'er nu op de linkerzyde van het schrift
het

het zelfde geschreven wordt, met de *linkerhand*, 't welk voor den middag op de regterzyde met de regterhand geschreven was.

§ 29.

Ligtelyk begrypt men, zal 'er zulk eene orde op de Schoolen plaats hebben, dat 'er verscheidene dingen *voor* den schooltyd, en *niet geduurende* dien tyd, geschieden moeten, by voorbeeld: het *vermaaken van pennen*, het *voorschryven* van *letters* of woorden, uitgezonderd van enkele schriften, vooral van zulken, die nog meest noodig hebben, by voorbeeld, *in 't houden van de hand en pen*, het maaken van de letters, door het voorbeeld van den Meester onderricht worden: in welk voorrecht, van door den Meester te worden voorgeschreven in hunne tegenwoordigheid, men hen beurtelings kan doen deelen.

Dat ook de Meester, geduurende den schooltyd in zyn school moet zyn, en zich inmiddels met geen ander werk bezig houden, zonder dat hy buiten de hoogste noodzaakelykheid vermag dezelve, geduurende een goed gedeelte van den dag, *alleen* aan 't bestuur van *Ondermeesters* overlaaten.

Dan,

Dan, schoon de Meester by het houden van deze of foortgelyke inrichting een veel grooter School dan anders met vrucht *alleen* zal kunnen waarnemen, is 't echter noodig, wanneer het getal zyner Schoolieren te groot wordt, by voorbeeld wanneer het boven de 40 of 50 gaat, dat hy voorzien zy van eenen bekwaamen Ondermeester, opdat die acht geve op de Schryvers, terwyl de anderen hunne lesfen opzeggen, opdat hy tusfchenbeide het oog laate gaan, op het leeren van de kleinste kinders, en dezelve, zoo 't noodig is, onderrichte, — en ook sommigen van hen, die cyfferen, in een of andere byzonderheid te recht helpe. — Vooral is deze Ondermeester noodig om *voor* of *tusfchen* de Schooltyden den Meester in 't *vermaaken* der pennen, het *vervaardigen* van *letters* of *regels* tot voorschriften behulpig te zyn.

En is het getal van Schoolkinderen al te groot, loopt het by voorbeeld boven de *honderd*: zal de Meester van zulk een School verplicht zyn tot het nemen van twee bekwaame Ondermeesters, die hem nu in 't overhooren der lesfen, het *corrigeren* der Schriften, het nazien der *sommen*, inzonderheid van de *ligfte* (alzo dit alles voor *een* Man onder zoo veele

Schoolieren te veel, en te zwaar is,) de behulpzaame hand moeten bieden; zoo echter, dat elk van hen dagelyks zyn bepaald werk heeft, het oog van den Meester over alles gaat, en alle de Schoolieren (de kleinste zelfs niet uitgezonderd,) beurtelings ook by den Meester hunne lessen moeten opzeggen, en de onderscheidene Classen *beurtelings* zoo wel aan den Op- per- als Ondermeester hunne Schriften moeten vertoonen, die zorg dragen moet voor een geregeld onderwys, en geschikte vorderingen zyner Schoolieren, waar voor hy by de Ouders of Voogden, en hen, die voorts het opzicht over de Scholen hebben mogen, alleen of voornaamelyk verantwoordelyk zyn zal. Gelyk 'er ook geene kastydinge over eenig wangedrag, hoe ook genaamd, dan, *alleen door den Meester* zelve zal mogen geoeffend worden.

§ 30.

Op andere dagen, wanneer door de kleinste de *Geloofsartykelen* enz. door de volgende een les uit het *kort begrip der Christelyke religie*, en door de verst gevorderden uit den *Heidelbergischen Catechismus*, wordt opgezegd: moet de gantsche School aandagtig gehouden worden. Daar toe kan de

de Meester zelf; terwyl hy de benedenfte Classe het *geloof* of eenige korte *Spreuken* laat opzeggen, tusschen in, daar over een of andere eenvoudige vraag doen, dan aan die, dan wederom aan een ander van de hoogere Classen, die door zulk eene gewoonte van den Meester oplettend gemaakt worden, gelyk de Meester ook niet vergetten moet den leerling eenigen lof te geven, die hem 't best beantwoordt en de meeste oplettendheid toont.

Voorts moet over de les uit het *kort begrip* en den *Catechismus* behoorlyk, en op eene eenvoudige wyze, worden gecatechiseerd; dezelfde vraag, die men niet kon beantwoorden, en daarom door den Meester zelven beantwoord werdt, kort daar op, nog eens herhaald worden, opdat men zie of de zaak wel gevat en onthouden zy, dit maakt oplettendheid op 't geen tot hunne onderrichtinge gezegd wordt: te meer, omdat de Meester zyn genoegentooning, over dezulken, welke hem niet vrugteloos even te vooren het een of ander hadden laten zeggen of ophelderen. Tot zulk eene *oeffening* behoort een geruime tyd gesteld te worden; by voorbeeld het grootste gedeelte van den *Woensdag morgen*.

En opdat zulks in een behoorlyke orde geschiede, en allen ook hier in zoo veel mogelyk te gelyk bezig zyn, moeten alle de Schoolieren, ten minsten die tot dezelve Clasfe behooren, uit het kort begrip, of den Catechismus *dezelfde les* leeren, die niet te groot moet zyn, opdat 'er niemand verdriet in kryge, en opdat de min vatbaarer nevens de overigen van zulk eene Clasfe gelykelyk het zelfde gedeelte zouden mogen leeren: alleenlyk zou men de vlugsten en verst gevorderden de *bybeltexten* ten bewyze by die afdeeling van den Catechismus of 't *kort begrip* aange-teekend, boven de algemeene les kunnen opgeven, of eenige *korte en eenvoudige* vraagen over 't kort begrip, waar toe ik dan, (zoo men een kort opstel begeert,) het *boekje van S. Molenaar enkel over het kort begrip*, als voor de Jeugd zeer geschikt, wel aan alle Schoolen durve aan-pryzen.

Komen 'er nieuwe Schoolieren op eene of andere Clasfe; dezen moeten *daar* beginnen, waar ook de anderen zyn; of loopt het boekje in 't kort ten einde, zoo lang wagten met mede te leeren, tot het zelve haast wederom wordt aangevangen, inmid-dels onder 't Catechiseren van de overigen

bloo-

blootelyk toeluisteren, en hun nu en dan, ter beproevinge van hunne vermogens, een of andere vraag, al is het maar by herhaaling van 't geen even te vooren, door anderen beantwoord is, door den Meester gedaan worden.

Woensdag na den middag zoude ik schicken, om de kinders eenige *opgegevene* woorden uit het hoofd te laten spellen, de *syllablen* van het gespelde woord nauwkeurig te laten optellen, hen in het onderscheid van *klinkers* en *medeklinkers* en de *interpunctatien* te onderwyzen; het onderscheid tuschen het gebruik van *een* of *meer* klinkers in onderscheidene lettergreepen te leeren; waar in veelen van onzen landaart, by 't schryven van brieven als anderzins, zoo zeer het spoor byster zyn, en voorts 't geen tot eene goede *Orthographie* en *Spelkunst* van Duitsche en ook sommige onduitsche woorden behoort: waar in de Meesters over het algemeen wel wat beter behoorden ervaren te zyn; en waartoe eene *korte*, doch goede en duidelyke *Nederduitsche Grammatica* of *Letterkunst*, door publicq gezag, overal in Neêrlands Schoolen ingevoerd, niet ondienstig zyn zou (*a*).

Het

(*a*) Het invoeren van eene goede *Nederduitsche Gram-*

Het overige van den tyd op dezen namiddag kan besteed worden aan een klein ge-

Grammatica achte ik zeer noodig; geen eene ken ik 'er die voldoet. En zonder zulk eene *Grammatica*, door eenige taalkundige lieden opgesteld, en, door openlyk gezag, algemeen ingevoerd, zal men niet ligt tot kennis van verscheidene byzonderheden van onze taal komen; maar ten aanzien van dezelve in een aanhoudende onzekerheid blyven moeten.

In een middelmatig goed School dient men eenig onderscheid te leeren, tusfchen de onderscheidene *naamvallen* en *geslagten*, iemand behoort te weeten of hy, by voorbeeld, *de* of *den*, *des* of *der*, of hy *hun* of *haar* schryven moet.

Maar verscheidene dingen zyn 'er, zelfs de *Orthographie* betreffende, welke een Meester zyne leerlingen niet kan leeren, en al oeffende hy zich naarstig, zelf nooit met zekerheid kan weeten, of men, by voorbeeld, moet schryven in sommige gevallen, *bemint* of *bemind*, *gevreesd* of *gevreest* enz. Dat de 3de persoon van het werkwoord *hy* of *zy* *bemint* met een *t* moet geschreven worden, spreekt van zelf, ook het *deekwoord* met een *d*, als een *adjectivum* of *toevoeglyk* woord, gebruikt, als namelyk, wanneer ik zegge een *bemind*, *geliefd*, *gevreesd* man; want ik moet in den *teler* de *d* behouden en zeggen, des *beminden* mans, of van den *beminden* man. Maar zoo klaar is het niet, of ik moet schryven, hy is *bemint* of *bemind* *gevreesd* enz. de een zegt met een *d* want het is en blyft een *participium* of *adjectivum*, en zal thans zelfs schryven *geweesd*, schoon men nimmer zegt *geweesde*: neen zegt een ander, het moet zyn *bemint* met een *t*, want in zulk een zin wordt nu het woord *onveranderlyk* en *onbuigbaar* 't wordt als 't ware tot een *byvoeglyk* woord, *adverbiafcit*, en in dezen zin, blyft *bemint* in alle perfoonen onveranderlyk. Zoo ook, moet men schryven *eeuw*, *loeuw*? of *eeu*, *leew*? wie zal

gedeelte uit de *Bybelsche* of *Vaderlandsche* *geschiedenis*; waartoe mogelyk op de andere re

zal het zeggen? het oud gebruik pleit voor het eerste. Taalkenners echter meenen dat de *w* reeds het zelfde is, als een dubbeldé *u* waarby men géén derde voegen mag, moet men schryven *achten* of *agten*, *gezicht* of *gezig* enz. ? in 't eerste woord, wordt by my *agt octo* geschreven met een *g*, maar in de uitdrukkingen *ik achte*, *hy acht*, met een *ch* onderscheidshalven, waartoe ik in andere woorden wederom géén noodzaake vinde. Moet men schryven *hy looft*, *hy lieft* enz. of *looft*, *lieft*? het laatste zal iemand zeggen, want het werkwoord is *lieven*, *loven*, zulken, die zoo zeer voor 't gebruik van de *v* zyn, dat zy zelfs schryven *hy heeft*, schoon 't werkwoord niet is *heeven*, en men nergens heeft, *wy*, *zy* enz. *heeven*. neen zegt een ander, dit is groote dwaasheid, de *v* komt op 't einde van een lettergreep niet te pas, al is zelfs 't werkwoord *lieven looven* enz. onze taal is ryk in letters, wy hebben daar de *f* voor, en het past ons, die in zulke gevallen te gebruiken. Voorts, wanneer moet ik in 't meervoudig getal *één* en wanneer *twee* klinkers gebruiken? moet ik schryven *ooren oogen* of *oren ogen*, gelyk sommigen doen? het eerste zoude ik verkiezen, al mogt men al in het oud duitsch in 't enkelvoud geschreven hebben *oge ore*, thans schryft men *oog*, *oor*, en iemand die de taal niet volkomen magtig is, zal by voorbeeld in zyn *Woordenboek*, wanneer hy de betekenis van *oogen* of *ooren* weten wil, niet zoeken, *og* maar *oog*, niet *or* maar *oor*. En laat my iemand van onze grootste letterbaazen eens regt zeggen, wanneer ik *hen*, en wanneer ik *hun* schryven moet: in sommige gevallen is 't onwederprekelyk: neem eens wanneer ik zegge, in den *gevenden* naamval, *ik heb het hun gegeven*, *toegestaan* enz. maar moet ik nu zeggen *aan hun*? Ja zekerlyk, zegt de een, het is, en blyft de *Dativus* of *gevende* naamval; neen

re dagen, in de week fomtyds ook wel een half uur of een quartier uurs zou kunnen besteed worden.

Den

zegt een ander, zoo dra 'er voor het voornaamwoord (*pronomem*) een zeker *voorzetzel* komt, is het onveranderlyk, en men moet altoos schryven *aan hen voor hen van, door hen* enz. wie nu heeft hier gelyk? ik kan het niet beslisen: en wie zal het doen? meermalen heb ik over dit laatste en soortgelyke zaaken, langduurige en ernstige, schoon vriendelyke, twistredenen by gewoond, van mannen, die men onder de grootste kenners van onze taal reket, zonder dat de een in staat was den anderen te overreden. Duizend andere byzonderheden van dien aart, zoude ik mogelyk nog kunnen bybrengen, 't geen mannen, die de Latynsche of Fransche taal maar middelmatig verstaan, zal doen verkiezen liever in die, dan in hunne eigene moedertaal iets te willen in 't licht geven, om niet onderworpen te zyn aan de berispingen van sommige oudere of jongere letterbaazen, in dingen waarover zy zelve het niet regt eens zyn, en waarin zy van hunne keuze naauwlyks eenige bondige reden weten te geven. Is dit zoo? weten zulke groote Taalkundigen het niet, hoe zullen het de Schoolmeesters weten, en op goeden grond hunne Schoolieren leeren? 't zou dan, myns oordeels, aanmerkelyk dienen tot verbeteringe en beschaavinge van de Scholen, zoo wel, als om eens eindelyk onze moedertaal in zulke en andere byzonderheden op eenen vasten voet te brengen, wanneer een Nederduitsche *Grammatica*, door drie of vier kundige Mannen opgesteld, en door publicq gezag bekrachtigd, in alle Scholen van Nederland wierd ingevoerd. 't Is my om 't even hoe men omtrent de verschillende spelwyze van sommige woorden bepaaling maakt, *als het maar bepaald is*, hoe men schryven moet, al wilde men in sommige gevallen,

Den *Saturdag morgen* dient men wederom, voornamelyk voor de Catechisatie te stellen. Indien men het over 't algemeen voor eenen *Latynsche* taal, voor eenen *Nederduitschen* taal, onderscheiden wil, en in de *Latynsche* taal, waarin men geen onderscheid wist te maaken, deze uitspraak doen, gelyk ten aanzien van eenige byzonderheden plaats heeft in de *Latynsche* taal, (die genoeg zou zyn, om een Schryver op eenmaal te bevryden van de ongenadige Critiques van dezulken, die anders mogten oordeelen,) *utrumque valet* of *perinde est, het is beide goed*. Tot gezaghebbers konden by 't opstellen van zulk een *Grammatica*, als *auctores Clasfici*, in aanmerkinge komen, eenige voornamelyk Werken van groote Taalkundigen, neem eens de *Vaderlandsche Geschiedenis* van den Heer *Wagenaar*, en vooral de keurige *beryming der Psalmen*; waarin men op zekere gronden geoordeeld heeft, dus, en niet anders, te moeten schryven, en deed zich hier en daar eenige duisterheid of onzekerheid op, dat verschil konde men door den Nederduitschen *Cicero*, ik meen den Heer *Hoofst*, of Hollandischen *Tacitus*, gelyk hem de Raadsheer *Van de Zande* noemt, zoo daar in zyn werk gelegenheid toe was, laten beslissen.

Op die wyze zou men eindelyk tot kennisse van zyn Moedertaal komen; verschejdene byzonderheden op eenen vasten voet brengen, berispingen ontgaan, en door het algemeen invoeren van zulk eene *Grammatica*, of *Letterkunst* die niet te groot moet zyn, by Meesters en Schoolieren, eene groote beschaaving ten dezen opzichte in de Nederduitsche Schoolen brengen kunnen.

Waarschynelyk zou het vervaardigen van zulk eene Nederduitsche *Grammatica*, of *Letterkunst*, voor de Schoolen geschikt, het best, en gevoeglykst worden toevertrouwd aan de *Maatschappye der Nederlandische Letterkunde, te Leyden*, indien een of meer van haare leden zich daartoe geliefden te verledigen of zelfs zou

voor de Schoolieren te zwaar oordeelde tegen dien tyd wederom een klein lesje van buiten te leeren, zou men de les van Woensdag, met eene zeer kleine vermeerdering kunnen herhaalen, ook de voornaamste Vraagen daar over gedaan, zoo veel de Meester zich die nog kon herinneren; moetende de Leerlingen van de 2 eerste Clasfen vooral prompt, en zonder hapering, die afdeeling, uit den Heidelbergfchen Catechismus opzeggen, waar over op den volgenden dag staat gepredikt te worden, en waar over de Meester op den eerstkomenden Maandag, voor men het gewoon werk van die week begint, eenige eenvoudige vraagen zal doen.

Het overige van den Saturdag morgen, kan nu tot het opzeggen van eenige vraagen uit de *Verkorte Vaderlandsche Geschiedenis*, en het vraagen over dat gedeelte (zynde het zelfde, het welk in de afgelopen week nu en dan is voorgelezen uit het breedere kort begrip der *Vaderland-*

men, dit verkiezende, eene *Prys-waag* daartoe strekkende kunnen opgeeven, en de best gekeurde *Grammatica*, ten verzoeke der Maatschappye met publicq gezag bekrachtigd, der Schoolen worden ingevoerd.

landsche Geschiedenisfen) met vrugt besteed worden.

Wanneer dus alle kinderen te gelyk, zoo veel mogelyk, ter hunner oeffening wierden bezig gehouden, en het onderwys op deze of dergelyke wyze ware ingericht; verbeelde ik my, dat het Schoolhouden niet half zoo lastig, als thans, zyn zou voor de Meesters, en dat over het algemeen de Schoolieren, naar gelang van hunne vermogens, by een bekwaam Man, in twee jaaren meer zouden vorderen, dan, op de thans gebruikelijke manier van Schoolhouden, in vier of vyf jaaren.

Ik zeg op deze of *dergelyke* wyze, want eenen vasten en algemeenen regel voor alle Schoolen des aangaande op te geven, is niet wel mogelyk; men moet hier iets aan 't *beleid* van de Meesters, en de *onderscheidene gesteldheid* hunner Schoolen overlaten. By 't gebruik maaken van zulk eene orde, als ik heb voorgesteld, zal een oplettend man van zelf zien, wat er in zyn School, des aangaande diende veranderd, verschikt, en verbeterd te worden.

§ 31. *De Socratische manier*

Hoe minder intusfchen dit onderwijs over het geheel, en vooral het *Catechiseren*, en het Onderwys in de *Bybelsche en Vaderlandsche Geschiedenissen*, de gedaante van eene les heeft, hoe nuttiger, en hoe aangenaamer hetzelve voor de Jeugd zyn zal. — De *Socratische* manier om te onderwyzen, voor zoo ver die kan plaats hebben, is zeer nuttig, en voor de Jeugd het bevalligste. Die bindt de aandacht der Leerlingen ongevoelig aan den mond en lesfen van den Meester. Dezelve wordt dus genaamd naar *Socrates*, wien men voor den Uitvinder van dezelve houdt: en van welke leerwys *Plato* in zyn School de algemeene regelen in acht nam: *Socrates* n amelyk, wien men den lof van eenen fchranderen Wysgeer niet kan betwisten, maakte zich als 't ware tot eenen leergraagen Schoolier van die geenem, welke hem tot hunnen Leermeeſter hadden verkoo- ren; hy lokte hunne meeningen uit; kwam hun door gelykeniffen, en andere ophel- deringen te hulp; verbeterde, zonder dat zy 't byna merkten, hunne dwalende be- gripfen, en zulks enkel, door het doen van nieuwe vraagen, waar door zy, op 't ſpoor komende, eindelyk zelve voortbrag- ten,

ten, 't geen hy wilde, dat zy leeren zouden, en 't geen zy van hem hadden willen vernemen. Zy leerden dus zelf denken, en men plagt daarom van hem te zeggen dat hy *zielen ter waereld* bragt (a).

Hoedanig een soort van onderhoud of zamenfpreeking, met weinige Leerlingen beter, dan met veele te gelyk, geschieden kan. Zoo naa mogelyk echter mag men het zelve poogen te volgen, zoo de onderwyzer daar van kennis heeft, en eenige bekwaamheid daar toe bezit; gelyk ook zy, voor welken het geschikt is, reeds eeniger mate moeten weten hun verstand te gebruiken.

Een leerwys, waar toe oefening, oplettendheid, en nadenken vereischt wordt, en waar toe, dat bekenne ik, elk niet even zeer in staat is; maar zy die 'er 't naast bykomen, zullen ongetwyffeld de meeste vrugten doen, en de Jeugd het sterkste aan hun onderwys verbinden: want

houd

(a) Van dezen leertrant, en hoe het onderwys behoorde ingericht te zyn, indien het waare nut der *Socratische* leerwyze zal behouden worden, kan men een kort onderricht vinden by *J. P. Miller*, in zyn *Uittreksel uit Mosheims Zedenleer der H. S.* p. 76. en volg.

houd aankomende kinderen twee of drie uren bezig met zeker leerzaam onderhoud, dat eenigzins vry en onbepaald is, geef hun tusfchen beide vryheid om nader te vraagen 't geen zy niet begreepen hebben, — breng hen van langzamerhand weder tot de zaak, waar van eigenlyk moet gehandeld worden, doch welke, meer of min begon uit het oog te raken, — draag zorge, dat zy niet beschroomd worden, u iets te vragen, al komen de vragen fomtyds al wat belachlyk voor, waar door u de gelegenheid zou benomen worden, om hunne begrippen te kennen, en hen in verfcheidene byzonderheden beter te onderrichten. — Tracht in zulk eene leerwys de liefde en het vertrouwen van uwe Leerlingen te winnen: — en zy zullen, op zulk eene manier onderricht wordende, nauwlyks bemerken, dat men een uur of twee doorbrengt, met een bepaald oogmerk om hen te leeren, zy zullen vorderen, zonder dat zy 't weten, en met zoo veel genoegen met hunnen Meester den tyd doorbrengen, als of zy denzelfven (waar toe anderzins de jongheid niet ongenegen is,) onderling met fpeelen of praaten, over enkele beuzelingen gefleten hadden.

Hoe minder 'er droogheid of ook gestrengheid plaats heeft by het onderwys, hoe beter het is, roede, stok, of plak moeten hier toe, zoo weinig mogelyk is, gebruikt worden. Deze manier om te onderwyzen, en zyne lesfen in te scherpen, is geschikter voor het redelooze Vee. Op een andere wyze moeten *beesten* hunne kunsten en *exërcitien* leeren, op eene andere wyze *menschen* behandeld worden, die al in hunne vroege jeugd voor eenig *redelyk onderwys* vatbaar zyn. En straffen, welke het denkbeeld van groote *verachting* en *schande* met zich brengen, moeten in 't geheel geen plaats hebben in de Schoulen; dan alleen in zeldzame gevallen, en dan maar omtrent zulken, welke, na herhaalde beproeving, wegens laagheid van geest, voor geen andere aanmoediging tot eenige naarstigheit, of voor andere middelen ter hunner verbetering, vatbaar zyn:

Best is het voor zulken, die lui of telkens geheel onoplettend zyn, als zy blootelyk door 't onthouden van hunne genoegens, tot hunnen plicht gebragt worden; zoo dat zy by voorbeeld: eenigen tyd in School moeten doorbrengen, om te leeren 't geen zy door traagheit of agteloosheit niet op zyn' tyd gedaan hadden, terwyl de

ove-

overigen reeds uit de School zyn, of op die namiddagen, waar op voor anderen geheel of gedeeltelyk *vacantie* is.

Doch een Meester heeft het in 't verwerven van de liefde en achting zyner Onderwyzelingen al verre gebragt, wanneer de vrees om de genegenheid van den Meester te verliezen, op zich zelve, onder de gedaante van een der zwaarste straffen by hen voorkomt.

§ 32.

Om de Schoolieren met meer yver en gezetheid te doen leeren, behoorde 'er een zekere betaamelyken *nayver* of *ambitie* op alle Schoolen, in de leerlingen gebragt en aangekweekt te worden. — Een Meester die eenig beleid heeft, en 'er op gezet is, dat zyne Schoolieren met yver en vermaak leeren, kan dit op onderscheidene wyzen doen: allergevoegelykst door het laten *winnen* of *verliezen* van plaatzen, op de onderscheidene Classen; zoo konden zekere oeffeningen, eens of twee maalen in de week, om de *plaatzen* gaan, by voorbeeld, het prompt *van buiten opzeggen der lesfen voor de Catechisatie* des Saterdag, het *spellen uit het hoofd*, enz. op

Woens-

Woensdag namiddag; — terwyl ook een ieder, die onder het *Catechiseren* of onder 't behandelen van de Bybelsche en Vaderlandsche Historien, of ook van de regels der *Orthographie*, des onderzocht zynde, niet weet, door zyne onoplettendheid of praatzugt, wat de Meester daar laatst aan zynen medeleerling gevraagd hebbe, terstond zyn plaats moet verliezen, en overgeven, aan den geenen die op hem volgt, wanneer die zulks weet; of zy beide aan een' *derden*, die achter hen zit, en zoo vervolgens, 't geen de stilte en de aandacht op de School gevoeglykst zou bevorderen; welk winnen of verliezen van plaatsen dan by de gemelde *exercitien* zonder oogluiking, en zonder eenig aanzien van personen geschieden moet, en waar van de Meester, by eene aanmerkelyke winst of verlies, wel zekeren ophef kan maaken, " wat het naamelyk te zeggen is, „ zoo veele plaatsen gelyk te winnen, of, „ daar men somtyds de eerste of de tweede was, op een Clasfe, wel twee of „ drie plaatsen op eenen middag te verliezen. " Ondertusfchen die eerst op School, of op een nieuwe Clasfe komt, wordt op dezelve agter aan geplaatst, en kan alleen door naarstigheit en oplettendheit het voorwaarts brengen.

Hoedanige manier op alle Scholen in gebruik gebragt zynde, volgens myne verbeelding, dikwyls veel meer, dan vrees voor stok of plak, zoude te weeg brengen.

Ook behoorden 'er op zekere tyden, (ware het mogelyk, ten minsten tweemaal in 't jaar,) door Heeren Schoolärchen eenige prysjes of kleine verëeringen, by gelegenheid van het *Schoolëxamen* gegeven te worden, aan de *naarstigsten* en *verst gevorderden* op elke Clasfe: niet flegts aan die geenen, welke het best *schreeven* (want het spreekt van zelf, dat iemand die by voorbeeld *twee jaaren* heeft leeren *schryven*, zulks beter doen moet, dan die nog maar *een half jaar* met het leeren daar van is bezig geweest,) maar aan die, welke zedert het voorige *exämen*, waar van *het schrift om den prys* van elk moet bewaard en vertoond worden, de *meeste vorderingen* hadden gemaakt, en voorts ook in de andere byzonderheden, die op de Schoole geleerd worden: boven hunne medeschoolieren op zulk eene Clasfe hadden uitgemunt, en uit dien hoofde het meest de voorste plaatzen (waar van door den Meester wekelyks op zekere lyst behoорlyke aantekeninge konde geschieden,) hadden in bezit gehad. — Zyn 'er by geval op de

de School kinders van zulke Ouders, die een' anderen Godsdienst, dan den Hervormden, belyden, dezen behooren daarom niet uitgeslooten te zyn van de mogelijkheid om een' prys te bekomen; mits zy tot een *æquivalent* van 't geen de anderen uit den Catechismus moeten leeren, in de *Vaderlandsche Historie* of eenige andere nuttige Oeffening, zoo veel te bekwaamer bevonden werden: 't welk zeer geschikt zou zyn, om de lust tot het maaken van vorderingen, en de zugt, om daar in zelfs anderen voorby te streeven, ten sterksten aan te moedigen.

Opdat nu elk het genot hebbe van zulke wel ingerichte Schoolen, behoorden de Ouders hunne Kinders in dezelve te zenden, en zoo lang te laten, als mogelijk is, immers tot zoo lang, dat zy in de voornaamste byzonderheden, welke zy, als nuttige leden van de maatschappye behooren te kennen, bekwaam geoordeeld worden, door hen, wien 't opzicht over de School is aanbevoelen.

Ik beken, dit is moeiljelyk, en men kan het niet dwingen in een land van vryheid: Echter moeten door Predikanten, die dikwyls den meesten invloed hebben; en an-

deren, die in 't welzyn der maatschappye belang stellen, by voorkomende gelegenheden alle *persuasive* of overredende middelen, daartoe worden in 't werk gesteld, by Ouders, die daartoe eenig vermogen hebben, doch nalaatig zyn: en ten aanzien van anderen behoorde de gelegenheid om *voor niet* in al het voorgemelde het noodig onderwys te ontvangen, op geene plaats in de Republicq te ontbreken.

Omtrent de zoodanigen, die eenigen Onderstand uit de Diaconyen of andere Armen-penningen ontvangen, kan men by onwilligen eenige sterkere middelen, om hunne Kinderen tot *menschen*, tot nuttige leden van de maatschappye te maaken, by de hand neemen.

't Geen my aanleiding geeft om met een woord in 't byzonder iets te melden, van zulken, die voor rekening van de Diaconye ter School gaan, inzonderheid *van de Armen of Diaconye Scholen*.

§ 33.

Kinderen van behoeftige Ouders, behooren zoo min als anderen verzuimd, of hunne opvoeding verwaarloosd te worden.
Meer-

Meermaalen zag men uit dezulken iets groots voor *Kerk* en *Staat*, of ook voor den Land- of Zee-dienst gebooren worden. Ons Vaderland heeft daar van reeds veele voorbeelden opgeleeverd: de geringheid van geboorte, of tydelyk vermogen, heeft de goede Voorzienigheid door groote gaven en bekwaamheden van den geest by sommigen rykelyk weeten te vergoeden. Waarschynelyk zou men meer daar van zien, wierden ook dezulken overal regt beschaafd, en voor de maatschappye aangebragt door een geregeld onderwys, zoo dat aan de zielvermogens behoorlyke gelegenheid gegeven wierd, om zich te ontwikkelen: — En wie, die wel denkt, zal de zoodanigen verachten om hunne geringe geboorte? wie, de zoodanigen, wanneer zy der maatschappye in hunnen stand tot welzyn strekken, niet voor nuttige leden van dezelve houden?

En inzonderheid dezulken, welke door hunne kundigheden, dapperheid, of beleid, gepaard met waare deugdzaamheid, hun Vaderland tot eer, en der maatschappye tot wezenlyk nut en voordeel, strekken, zelfs niet boven veele anderen lofwaardig achten?

Voorzeker eene aanzienlyke geboorte is hoog te schatten, wanneer iemand met de geboorte en eertitels ook de braafheid geërfd heeft, waar door zyne Voorouders zich dezelve het eerst verworven hebben: maar juist dezelve maakt iemand te meer verachtelyk, wanneer hy door traagheid, vadzigheid, of ondeugd, zyn luisterryk geslagt, tot onëer verstrekt, en geen gebruik maakt van de gelegenheid, om zich tot voordeel der maatschappye bekwaam te maaken, welke hem zyne geboorte of tydelyke middelen, of wel die beide boven veele anderen aan de hand gaven. Immers zoo begrypen het zelfs de Heidenen; bekend is het gezegde van Ulysses by *Ovidius* (a) in zyne *Redevoering over de Wapenen van Achilles*.

*Et genus et proavos et quae non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.*

dat is:

„ En geslagt en afkomst en 't geen wy
„ niet zelf verricht hebben, dat alles wil
„ ik *nauwlyks* het onze noemen.”

Merkwaardig is by *Luciaan* (b), in het Plei-

(a) *Metamorph.*

(b) *Luciaan* Διάλ. Νεεράων. *Dial.* κ. d. i. de 20ste *Zamenpraak*.

Pleidooi tusfchen *Alexander*, *Hannibal* en *Scipio* over den *Vóorrang*, voor den onderaardschen Rechter *Minos*, de taal welke *Hannibal* voert tegen *Alexander*, die het gebied van zynen Vader *Philippus* had ontvangen, en het zelve flegts had vergroot, en uitgebreid, voortbouwende op 't geen zyn Vader begonnen had, daar hy (*Hannibal*) zelf alles van den grond had moeten ophaalen, en het echter zoo verre had weeten te brengen, als hy gedaan had „ Dat hy namelyk, het daar voor hield, τὰς μάλιστα ἐπαίης ἀξίως εἶναι, ὅσοι τὸ μὴδὲν ἐξ ἀρχῆς ὄντες, ὅμως ἐπὶ μέγα προεχώρησαν. 't geen daarop uit komt „ dat de zoodanigen, volgens zyn oordeel, den grootsten lof verdienden; die uit een zeer gering beginzel (*a*) tot iets groots waren opgeklommen. ”

Daar dit zoo is, en alle weldenkenden op die wyze 'er over oordeelen, mag men de opvoeding van dezelve dan wel verwaarloozen? en wanneer de geringe en onwetende Ouders van sommigen dit doen, is de maatschappye verpligt zich dezelve, zoo wel als andere haarer leden, behoorlyk aan te trekken.

Op

(*a*) Eigenlyk, en naar de letter „ die van den aanvang niets zynde nogtans tot iets groots gekomen zyn. ”

Op geene plaats in ons Vaderland, behoorde het dan den onvermogenden aan gelegenheid te ontbreken om hunne kinderen of *pupillen* in alle de voorgenoemde dingen *voor niet* te laten onderwyzen.

Op Dorpen en in de kleinste Steden, daar geene afzonderlyke Armen-Schoolen zyn, behoort dit te geschieden voor rekening van de Diaconye in de gewoone School, mits 'er vooral gezorgd worde, voor eene behoorlyke kleeding, reiniging, enz. van de zulken; opdat de andere Kinderen deze niet behoeven te vermyden, noch de Ouders der zoodanigen immer reden hebben, om zich, van wegen overgeërfd ongedierte door hunne Kinderen, te beklagen,

Maar in de Steden van eenige meerdere grootte, vooräl, in voornaame Steden, behoorde het aan de noodige Schoolen voor behoefligen niet te ontbreken. Waar in ook zulke Kinders onderwys kunnen ontvangen, welker Ouders geene toereikende middelen of inkomsten hebben, om hen in andere Schoolen te laten onderwyzen.

't Is te bejammeren, dat in sommige
voor

voornaame Steden te weinig *Diaconye-Schoolen*, ja fomtyds maar één *Diaconye- of Armen-School*, gevonden wordt; en dat uit dien hoofde, als 'er geen plaats genoeg is in de School, fomtyds verscheidene Kinderen, misfchien van zeer schoone vermogens, by gebrek van opvoeding of geregeld onderwys, waartoe de Ouders zelve noch tyd noch bekwaamheid hebben, geheel onbeschaafd blyven, en nimmer tot eenig nut en voordeel voor de maatschappye worden; waartoe sommigen, konde 'er maar gezet werk van gemaakt worden, mogelyk de grootste geschiktheid zouden gehad hebben.

Inderdaad, moest 'er iets worden aangemoedigd, het is dit, de *zugt* om behoorlyk onderwys te ontvangen: kan 'er iets voor de maatschappye meer *Oeconomisch* zyn, dan dat ook dezulken tot wezenlyk nut van dezelve van jongs af worden aangebragt en opgekweekt? zie daar een' nieuwen *Oeconomischen tak*, welke aan het *Vaderland* geenzins het minste voordeel zou aanbrengeu.

Is het dan niet te betreuren, dat in zulk een gezegend Land, als de *Republicq* is, waar men van tyd tot tyd aan vreemde

landen zoo veel gelds geeft tot den opbouw of *verbetering* van Kerken, Pastoryhuizen en Schoolen, ja, daar men jaarlyks door de respectieve Clasfen en Synoden van alle de Provinciën geheele sommen voor noodlydende Kerken, te weten voor *Predikanten*, *Schoolmeesters*, enz. naar buiten 'slands verzendt, 't geen ik geenzins wil afkeuren; dat men, zeg ik, in sommige Plaatzten van ons eigen Vaderland gegronde reden heeft om te klagen, over gebrek aan een genoegzaam getal Schoolen, en wel over gebrek aan toereikende gelegenheid tot een behoorlyk onderwys, voor *alle* onvermogenden, zoo als hetzelve tot eene ware beschaaving der zoodanige en tot algemeen voordeel voor het Vaderland behoort te zyn ingericht.

Wenschelyk ware het, dat hier overal voor gezorgd wierd! dat vermogende menschen, die geen naastbestaande vrienden of erfgenaamen hebben, of zonder merkelyk nadeel van dezelve, zulks doen konden, by 't vermaaken van legaten *ad pios usus*, gelyk men gewoon is te spreken, ook aan 't stichten van zulke *fundatiën*, het oprechten, namelyk, van meerdere Schoolen voor behoefstigen, dagten! Vooral op zulke plaatzen, daar dezelve niet,
of

of tot het noodig onderwijs niet genoeg toereikende zyn: — Hier door zou men het Vaderland en veele zyner medemenschen den grootsten dienst doen: men zou zorgen voor het waare welzyn der zielen, van zulke kinderen, waar van de meesten, anderzins, als het veulen van een Woudezel opgroeijen, en hen tevens tot nuttige leden van de maatschappye maaken.

Voor eenige jaaren heeft in geen onaanzienlyke Stad in 't Sticht van Utrecht zeker Heer, *Carel Gabry*, wel waardig dat zyn naam der vergetelheid onttrokken wordt, tot verligting der Diaconye, en ter meerdere zorg voor het Onderwys der Kinderen van behoeftige Ouders, een Capitaal, zoo ik wel onderricht ben, van *dertig duizend Guldens* tot verbetering en onderhoud van een Armenschool gemaakt, waar van men zedert de vrugten geniet. — En waarschy nelyk zal dit ook in andere plaatzen meer gevolgd worden, als men de waare nuttigheid daar van maar regt begrypt, en over het algemeen in de Schoolen, ook in de Armenschoolen, de opgenoemde gebreken, zoo veel mogelyk, worden weggenomen, en de noodige verbeteringen ingevoerd.

Men

Men werpe my niet tegen, dat de invoering van meerdere Scholen, tot onderwys voor behoeftigen, de andere Schoolmeesters in zulke steden, grootelyks zoude benadeelen, vooral, wanneer ook de kinders van onvermogenen, doch *die van de Diaconye niet gealimenteerd worden*, in zulke Scholen voor niet onderwys krygen konden: want daarop zoude ik antwoorden:

1. Dat het *byzonder belang*, van eenige weinige perfoonen, voor het *algemeene* wyken moet.
2. Maar daarenboven, zouden zulke Scholen alleen geschikt zyn voor de kinderen van *onvermogene* Ouders, die in gemoede konden verklaaren, dat zy, schoon geene giften van de Diaconye trekkende, buiten het vermogen waren, om *alle* hunne kinderen, of ten minsten *eenigen* van dezelve, ten hunnen kosten ter schoole te zenden, terwyl het van de meeste Ouders niet te vermoeden is, dat zy, zelve in staat zynde om het Schoolgeld te bekostigen, voor hunne kinders het onderwys in de Armenschoolen verzoeken zouden. En geschiedde dit al eens van enkele perfoonen, welke het Schoolgeld, schoon bezwaarlyk, al-

- althans voor één of twee, onder een getal, by voorbeeld, van vyf of zes kinderen zouden kunnen betaalen, wat zwaarigheid! en hoe weinig zal dit ten aanzien van de andere Schoolen geven of nemen kunnen?
3. Behalven dat ik my vastelyk verbeelde, dat wanneer, by een behoorlyk *exämen*, overal de *bekwaamheden* van eenen Meester blyken moeten, eer hy kan worden aangesteld, en niet langer, elk die wil, 't zy hy bekwaam is, of niet bekwaam, maar een School oprichten of overnemen kan; en de Schoolen volgens de opgegevene of soortgelyke School-reglementen moesten worden ingericht, onder 't opzicht van kundige, en getrouwe Schoolärchen, dat, zeg ik, in dat geval, het getal van Schoolmeesters op veele plaatzen niet te groot zyn zoude, en dat zulke bekwaame Meesters, by die goede inrichting van hunne Schoolen, zich over een al te klein getal van Schoolieren over 't algemeen niet zouden behoeven te beklagen.
4. Om niet te zeggen, dat het getal der Schoolen en Schoolmeesters naar evenredigheid van de grootste der onderscheidene

dene steden of dorpen, en naar het aantal der inwoonders, zou kunnen bepaald worden: zoo dat alleen by *vacatuur* van een School een nieuw bekwaam Meester door Heeren Schoolärchen, naar voorafgaand exämen, wierd aangesteld, wanneer alle byschoolen zorgvuldig behoorden geweerd te worden.

5. Gelyk het, myns bedunkens, ook te wenschen was, dat 'er middel mogt gevonden worden, om alle de Schoolmeesters, (behalven een maatig Schoolgeld van de kinderen) uit 's lands of stads kasse te betaalen, en, by *vacatuur* van het eene tot het andere school te bevorderen; welk tractement voor Schoolmeesters zou kunnen gevonden worden uit zekere kleine *belasting*, onder den naam van *Schoolgeld* of dergelyke benaaming, waar in elk behoorde te deelen, immers elk Burger, die zeker bepaald inkomen jaarlyks had, (by voorbeeld, 600 Guldens of daar boven,) het zy hy zelf kinderen had of niet. In hoedanige instelling geene onredelykheid of onbillykheid is, alzoo onvermogene lieden niet zelden een talryk huisgezin van kinderen hebben, ten diensten van de maatschappye in hunnen stand, indien
- van

van derzelve opvoeding en onderwys maar behoorlyk werk kon gemaakt worden, en gegoedde lieden wel eens weinig van kinderen bedeed, of ook wel geheel kinderloos zyn, en ondertusfchen de geheele maatschappye in de voordeelen van die Schoolen deelen zou (*).

§ 34.

Dit vooraf over de noodzaakelykheid van Diaconye- of andere Schoolen hebbende aan-

(*) Iets dergelyks fchynt men gehad te hebben in de beroemde *Zedenschoolen* der oude *Perfiaanen*. Althans die werden ook niet door gemeene loon-trekkende Meesters beftierd. Van welke *Perfiaanfche Schoolen* men uit de *Cyropædie van Xenophon* eenig berigt kan vinden in de *Algemeene Historie*, uit het *Engelfch vertaald*, by *Westerbaan*, D. IV. p. 477 en 478.

„ Die Schoolen dienden om de liefde tot de deugd
 „ en een afkeer van de ondeugd inteboezemen. —
 „ Om dit oogmerk te bereiken mogten de Ouders, vol-
 „ gens de Wetten, hunne Kinderen zulk eene opvoe-
 „ ding niet geven, als zy wilden; maar moesten hen
 „ naar *openbaare schoolen* zenden, alwaar ze met
 „ groote zorg werden opgevoed; — tot dat ze den
 „ ouderdom van zeventien jaaren bereikt hadden.
 „ Deze Schoolen ftonden niet onder het opzigt van
 „ *gemeene loon-trekkende Meesters*, maar werden be-
 „ ftierd door luiden van den eerften rang en de beste
 „ zeden. — Die in deze Schoolen niet waren opge-
 „ voed, werden van alle bevordering en beämpten
 „ uitgeflooten.”

aangemerkt, zal ik nog kortelyk eenige byzonderheden melden, welke vooral ten aanzien van deze Schoolen behoorden plaats te hebben.

1. 't Geen ik van de *lugtigheid der School-vertrekken*, de gelegenheid om versche lugt in te laten, zoo wel, als van het noodzaakelyk onderwys, en de manier om school te houden gezegd hebbe, moet ook op deze Schoolen worden toegepast, inzonderheid het eerste, raakende de ruimte en verdere geschiktheid van het school-vertrek, 't geen elk onder zulk een groot aantal van kinderen, dat men daar heeft, welke juist altoos niet van de netste en zindelykste Ouders zyn, voor Meester en Kinderen, ten hoogsten noodzaakelyk zal oordeelen.

2. Wat de Onderwyzers van die Schoolen betreft, daartoe moeten zonder gunstbewyzing, of acht te geven op de voorspraak van dezen of geenen, de *bekwaamste* die zich aanbiedt verkoren, of zelfs, daartoe op- en aangezocht worden: moetende bezolding voor zulk een zwaar en moeijelyk werk ter meerdere aanmoediging van bekwaame mannen, van wegen het publicq of uit de byzondere daartoe gemaakte fond:

fondszen, liever wat te ruim, dan te bekrompen, gesteld worden.

3. 'Er moeten aan den Meester de noodige Ondermeesters worden toegevoegd, om hem behulpzaam te zyn in diervoe-gen, als reeds van de andere Schoolen gezegd is. Is zulks ergens noodzaakelyk, het is in de meeste Armenschoolen, die doorgaans vry talryk zyn, en waar van het getal der schoolieren in groote Steden somtyds tot by, of over de drie honderd be-loopt. — Zoo dra dan het getal is boven de 50 of 60, zal men hem *één*' Ondermeester geven, en *twee*, wanneer het gaat boven de honderd, of honderd en twintig is; en loopt het boven de twee honderd, hy zal vryheid hebben om uit de oudste en bekwaamste schoolieren nog een' *derden* tot Ondermeester aan te brengen en, met goedkeuringe der Opzienders van zulk een School, provisioneel aan te stellen; die wanneer hy zich, onder 't opzicht van den Meester verder oeffent, en goed getuigenis heeft; by vacatuur als *tweede* of *eerste* wer-kelyke Ondermeester zal kunnen invallen.

Ik weet wel, dit aanstellen van bekwaame Ondermeesters zal eenige meerdere kosten vereischen: maar waarom zou men,

indien de fondsen niet toereikende mogten zyn, dezelve, vooreerst althans, niet kunnen neemen, uit de bekwaamsten, in de *Wees- of Armhuizen*, waar men somtyds geen ongeschikte jongens of jongelingen in de school heeft; waar van men sommigen, die *lust* en *genie* hebben, tot Ondermeesters in de Diaconye-schoolen kon aanbrengen en opleiden, die zich, onder het opzicht van den Meester, van tyd tot tyd al meer bekwaam zouden kunnen maaken.

Dezen kon men buiten aanmerklyk bezwaar of onkosten tot Ondermeesters aanstellen, mits by hunne aanstelling niet zynde beneden de agtien, noch boven de vyf en twintig jaaren, terwyl ik in de Meesters zelf van zulk een zwaar en werkelijk school, by hunne aanstelling den ouderdom van dertig of ten minsten, zoo hy in bekwaamheden mogt uitmunten, van agt en twintig jaaren vereisfchen zou.

Uit zulke Ondermeesters, 't zy dan uit de Godshuizen, of van elders gekoren, konden met den tyd de bekwaamste Schoolmeesters voor andere Schoolen, ook ten platten lande gebooren worden: ja zelfs zulken, aan welke by vacatuure van de School, uit hoofde van hunne bekwaamheden,

den, en bekomene geschiktheid daar toe, de post van Meester in dezelve met de meeste vrugt kon worden toevertrouwd.

4. Dewyl de bevinding leert, dat de kinderen veelyds te vroeg, en eer ze regt bekwaam zyn, uit de schoolen genomen worden, en ook zelfs uit de Armenschoolen, 't geen vooral omtrent de jongens plaats heeft, opdat de Ouders door het ambagt dat zy leeren zullen, al vroeg weekelyks eenig klein voordeel van hen mogen trekken, zullen de ouders aan welker kinderen het onderwys in deze schoolen vergund wordt, zich moeten verbinden, dezelve een' zekeren bepaalden tyd aldaar te laten, 't zy twee, drie of meer jaaren, naar gelang van derzelve ouderdom, en niet vermogen dezelve voor dien tyd uit de school te houden, of tot het leeren van een handwerk te bestellen; dan alleen in enkele buitengewoone gevallen, en met toestemming van Diakenen, of andere Opzienders, die daar niet ligtelyk toe moeten komen, begrypende dat het een verkeerde zuinigheid zyn zoude, door een al te vroegtydig vertrek van sommigen plaats voor anderen te maaken, of om op die wyze beter voor 't onderhoud der Ouders te zorgen, en de Diaconye eenigzins te verlig-

ten, alzo daar door de moeite en kosten tot het onderwijs der zodanigen besteed, by gebrek van eene redelyke bekwaamheid, byna geheel verlooren gaat.

5. Ook zal men vooral hier de kinderen aan 't sfipt waarneemen van de School houden: al zoude men, zoo het anderzins niet te krygen ware, tot eene *poenaliteit*, wanneer de kinderen telkens buiten wettige reden weg bleven, *de gewoone gift tot alimentatie*, voor die week, aan de Ouders, die van de Diaconyepenningen trekken, onthouden; althans zoo zulks geschiedt door de schuld en met toestemming van de Ouders, of eenige andere *poenaliteit*, om ook tot vlytig schoolgaan te noodzaaken, de kinders van zulken, aan welken, schoon niet *gealimenteerd* wordende, het onderwijs alhier is toegestaan.

Van welke *absentien* der Schoolieren de Meester kan verplicht worden, weekelyks een getrouwe lyst voor de Opzienders van de School open te leggen, opdat 'er naar de waare redenen van dezelve behoorlyk onderzoek kunne gedaan worden.

6. Ook in deze Scholen behooren op gezette tyden eens of tweemaal in 't jaar
pleg-

plegtige *Exämina* te geschieden, en aan de naarstigsten en meestgevorderden op de onderscheidene Clasfen, op dezelfde wyze als op de andere gewoone Schoolen, eenige prysjes of kleine verëeringen te worden uitgedeeld, welker getal eenigermate naar het aantal der leerlingen op zulk een School of Classe behoort geëvenredigt te zyn.

7. De bepaaing van 't *Synod. Nat.* van *Dordrecht Sess. 117.* „ dat de Meesters gehouden zullen zyn, de Schoolieren, die hun bevolen zyn, *te brengen tot het gehoor der Heilige Predikatie*, voornaamlyk *de Catechisatie*”, zal ten aanzien van deze Schoolen in volle kragt worden onderhouden; gelyk ook in sommige Steden, en thans ook te Rotterdam, met vrugt geschiedt, en daar zulks niet geschiedt, dient het wederom in gebruik gebragt te worden, waartoe de kinderen des Zondags voor den tyd van den Godsdienst in de School kunnen vergaderen, en vervolgens door den Meester en Ondermeesters, ten minste des namiddags, tot de Catechismus - predication geleid worden.

§ 36.

Dit zy genoeg over de noodige verbeteringe van de *openbaare Schoolen in 't algemeen*,

meen, en in 't byzonder van de *Diaconye- of Armenfchoulen*: alleen zal de vraag zyn hoe krygt men daar toe de gefchikte perfoonen? en hoe kan zulk eene voordeelige inrichting op eenen beftendigen voet onderhouden worden? Doch eer ik tot de beantwoordinge daar van overgaa; moet ik nog kortelyk eenige bedenkingen opgeven, ten aanzien van de inrichting der Schoolen, inzonderheid in de *Steden*, en eenige verbeteringen, welke dezelve ter meerdere befchaaving van onze natie nog wel zouden noodig hebben.

§ 37.

Ik zal thans vooronderftellen, dat overal in de *Steden* de Schoolen ftaan, of behoorren gefield te worden, onder het opzicht van drie of vier *Schoolärchen*, uit de bekwaamften, zoo wel als aanzienlykften der Stad, daar toe verkoren, als namelyk, uit twee leden van den Magiftraat, benevens eenen Predikant, welke Schoolen in de *Steden* men behoorde te hebben (tot voorkoming van alle wanorde of verwarring der dingen onder elkanderen,) van twee of drie foorten of rangen, gelyk ik 'er thans, behalven de *Armen- en Kinderschoolen* flegts twee vooronderftellen zal

§ 38.

§ 38.

In de eerste of laagste soort, waar minder betaald wordt, is 't genoeg, dat zelfde onderwijs te geven, en in diervoegen ingericht, als wy met opzicht tot de openbaare scholen in 't algemeen reeds breedvoerig en klaar genoeg bepaald hebben. Ondertusfchen kan het gebeuren, dat iemand een zeer goede gefchiktheid hebbe, om een Schoolmeester te zyn, en uitftekend bekwaam is om in de meeste der vereifchte byzonderheden, by voorbeeld, den *Godsdienst*, het *Lezen*, *Schryven*, *Cyfferen* enz. behoorlyk onderwijs te geven; maar die juist in eene andere byzonderheid zoo bekwaam niet is, als die, by voorbeeld, de gave niet heeft, gelyk 'er veelen zyn, van *wel te zingen*; terwyl een ander die gave by uitftek bezittende, en zich daar in boven dien zeer wel geoeffend hebbende, wederom niet zeer vatbaar zyn kan voor de *Cyfferkunst*: Den zodanigen behoort men juist daarom de gelegenheid niet te weigeren, om met zyne andere kundigheden in den post van Schoolmeester der *Vaderlandsche Jeugd* van nut te zyn; Maar echter zulk een Schoolmeester, wien de eene of andere van deze kundigheden ontbreekt, een perfoon namelyk,

die of niet *Zingen* of niet *Cyfferen* kan, zal dit, als op zyn School geleerd worden, op zyn uithangbord, of in de *Conditien* van zyn School, niet mogen stellen, ten ware hy met toestemming en tot genoegen van Heeren Schoolärchen een' Ondermeester name, die ook van zyne bekwaamheid, daar in byzonder, aan Schoolärchen overtuigend had doen blyken.

In de *Acte* van *aanstelling*, die elk Schoolmeester, na een wel afgelegd *Examen* ontvangen moest, behoorde door Heeren Schoolärchen onderscheidenlyk gemeld te worden, tot welk soort van onderwys de Meester ware bekwaam gekeurd en toegelaaten: opdat Ouders of Voogden, die hunne kinderen of pupillen ter School willen bestellen, des begeerende, daaruit kunnen zien, wat zy op eenen goeden grond van zulke Meesters verwagten mogen.

§ 39.

Een *andere* soort of *Classe* van *Nederduitsche* *Schoolen* in *de steden*: en zelfs, zoo 'er gelegenheid toe is, ook op groote en voornaame dorpen, behoort die te zyn, in welke, behalven de straks gemelde noodzaakelyke dingen, ook eenige andere
nut-

nuttige Kunsten en Wetenschappen geleerd worden; als daar zyn, by voorbeeld, de *Muzyk*, het *Italiaansch boekhouden* (tot welk laatst genoemd Onderwys, men ook de Meesters van andere Schoolen, zoo zy het verstonden, vryheid zou kunnen verleenen,) eene goede *Orthographie* en eene *verdere* kunde van de regels der Nederduit- sche taal, de *Geographie*, beginsels van de *Mathesis*, het *Teekenen*, het wel opstellen van *Brieyen*, enz. alles gevoegd by eene goede houding en *beschaafde manieren*, waarop ook in de andere Schoolen, maar byzonder in het laatst genoemde soort, vooral acht moet geslaagen worden.

't Geen volgens het te vooren gezegde in *alle Schoolen* moet geleerd worden, zyn noodzaakelyke kundigheden, voor elk mensch, in alle rangen en standen op de wereld.

De andere, welke tot eene hooger Clasfe van Schoolen behooren, zyn gedeeltelyk in *sommige* standen, waartoe men wordt opgeleid, van eene groote noodzaakelyk- heid, gedeeltelyk strekken zy tot sieraad, en meerdere beschaaving der zodanigen, die 'er met vrugt in onderwezen zyn.

In eenige van dezelve, namelyk de *Geographie*, het *boekhouden*, en vooral, de *Orthographie* en *regels der Nederduitsche taal* behoort de Meester zelf ervaren te zyn, om daarin dagelyks onderwys te kunnen geven. En geeft hy blyken hiervan in zyn *Exämen* ten overstaan van Heeren Curatoten of Schoolärchen, men zal hem aanstellen tot het houden van een *Nederduitsch Kunst-School* met den titel van *Nederduitsch Kunst-Schoolhouder* of wel *Kunst- en Kost-Schoolhouder*; welken titel niemand zal mogen voeren, of voor zyn huis of school stellen, dan die, na gedaan *Exämen*, daartoe behoorlyk is *geädmitteerd*.

Ondertusfchen behoort zulk een Meester by de gemelde kundigheden, in 't *lezen*, *fchryven*, en *cyfferen* uit te muntten, vooral in 't laatste, omdat men in een *Kunst-School* gelegenheid hebben moet, om zich in het zelve veel verder te oeffenen, dan in andere Scholen.

't Is waar, 't is alle de Heeren Schoolärchen niet te vergen in alles, by voorbeeld, in het *boekhouden*, het *cyfferen*, zoo bedreven te zyn, als de Meester zelve, die *geëxamineerd* moet worden: maar het *exämen* kon door twee of drie perfoonen

van

van de verëischte kundigheid, in onderscheidene takken, ten overstaan van Schoolärchen, geschieden, by voorbeeld, het *exämineeren* in het *Italiaansch boekhouden* en cyfferen kon men door een der kundigste Kunst-Schoolhouders in hunne tegenwoordigheid laten geschieden.

Tot het onderwys in andere zaaken, te weten de *muzyk*, het *teekenen*, het *geven van een goede houding* aan 't lichaam, zyn voor zulk een School, ook andere *Meefters* noodig, die den zodanigen, welker Ouders of Voogden dat verkiezen, op gezette tyden moeten lesfen geven, 't geen echter zoo veel mogelyk onder 't oog van den Meefter dient te geschieden. Maar tot het onderwys in den Godsdienst, behoorde de Meefter zelf verplicht te worden, om namelyk, ten minften eens in de week, gelyk van de andere Schoolen gezegd is, de geheele school, immers, die op dezelve den Hervormden Godsdienst toegedaan zyn, volgens den *Catechismus* of het *kort begrip* te kunnen Catechifeeren; waarin de Meefter dus ook by zyn Exämen zyne geoeffendheid en bekwaamheden toonen moet.

En dit zou ik zoo veel te meer nood-
za-

zakelyk keuren, opdat men van de goede gevoelens van den Meester, waaraan het vormen van zoo veele tédere harten wordt toevertrouwd, tot gerustheid van alle braave Ouders, uit zyn gedaan Exämen zou onderricht en overtuigd zyn; in deze bedorven tyden, in welke de Hooge Overheid, byna jaarlyks, in de Uitschryving van den Biddag, haare regtmatige klagten vernieuwt, over de steeds toeneemende losbandigheid, zoo wel in *sentimenten* en beginsfels, als in zeden.

Schoon ik 'er echter niet tegen ben, dat *daarenboven*, op gezette tyden, een bekwaam en behoorlyk *geädmitteerd* Catechifeer-Meester (ook in de tegenwoordigheid, zoo 't geschieden kan, van anderen,) die kinders nader kwamen onderwyzen, welker Ouders of Voogden hen gaarne in de Godgeleerdheid wat verder geoeffend zagen.

Dit is 't, waarin op een *Kunstschool* een geregeld onderwys moet gegeven worden: zonder dat men hier vooral 't behandelen van de *Vaderlandsche geschiedenis* vergeten mag.

Voorts behoort ten allen tyde uit de

Acte

Akte van zyne aanstellinge behoorlyk te kunnen blyken, waarin elk *Kunst-Schoolhouder* is geëxamineerd en beproefd bevonden, om daarin te kunnen onderwys geven.

Gelyk dan ook voor zyn *huis* of *school*, waar van de naam zyn zal, *Kunst-school*, of *School van kunsten en wetenschappen*, noch ook op de *Conditien* van zyn school, welke hy uitgeeft, iets anders zal mogen gesteld of beloofd worden, dan het onderwys in die takken van kunst of wetenschap, waartoe hy volgens bepaalinge, in zyne *akte* uitgedrukt, na gedaan *exämen* is geädmitteerd. Terwyl de *admissie* van andere *Meefters* of zyne *Ondermeesters* tot het onderwys in de overige takken, by voorbeeld, de *muzyk*, het *teekenen*, enz. ook in de conditie mag worden gemeld: doch welke conditie van geen kragt zal zyn, dan na behoorlyke *adprobatie* van Heeren *Schoolärchen*, bekrachtigd met hunne *Onderteekening*, of ten minften door een' van dezelve: welke *adprobatie achter de conditie* moet gedrukt worden. En by welke Heeren *Schoolärchen* verklaaren, „ dat die *Conditie* is conform de *akte* van „ *aanstelling*, zynde de *Kunst-School-* „ *houder N. N.* tot het geven, of laten „ ge-

„ geven onder zyn opzicht, van het on-
 „ derwys in alle de gemelde byzonderhe-
 „ den, na gedaan Exämen, behoorlyk
 „ *gequalificeerd*, en in die of die stad of
 „ plaats *geädmitteerd*. ”

Is de Meester in een' of anderen tak, welken hy zelf behoorde te weten, niet genoeg ervaren, by voorbeeld in het *Psalmzingen* of *Italiaansch boekhouden*, waarin hy echter gaarne had, dat ook in zyn School onderwys wierde gegeven, zoo zal het hem kunnen worden toegestaan, een' bekwaamen Ondermeester tot zulk een' tak aan te neemen, doch geenen anderen, dan van den hier te lande heerschenden of Hervormden Godsdienst, en van een goed getuigenis, mits hy daarenboven vooraf, ten overstaan van Heeren Schoolärchen, onderzocht en tot dien post *geädmitteerd* worde.

Op deze wyze zal men grootsche beloften voorkomen, welke dikwyls, ten aanzien van sommigen, niet dan loutere *rodemontades* zyn, op borden voor de Schoolhuizen geplaatst, en op de uitgegevene *School-conditien*.

Langs dezen weg zal men, tot het houden

den van *Kunst-Schoolen* voor de Jeugd beter mannen krygen, die waarlyk bekwaam zyn, en van welker kunde zich Ouders en Voogden kunnen verzekerd houden.

Langs dezen weg eindelyk zou men het zich billyk tot eer rekenen, als *Meeſter van een Kunst-School*, ja ook tot *Ondermeester* in het zelve geädmitteerd te zyn.

Zoo ik my niet bedrieg, zou zulk eene onderscheiding der *Nederduitsche Schoolen* in onderscheidene rangen van *gewoone en Kunst-Schoolen* en het invoeren der opgegevene bepalingen, en inrichtingen van zulke *Nederduitsche Kunst-Schoolen* op eene aanmerkelyke wyze tot beschaavinge van veelen onzer Natie strekken kunnen.

Waarom toch moeten zulke kunsten en wetenschappen alleen in *Franschen Schoolen* geleerd worden? Hoe groot is het getal van zulken, welke die taal niet verstaan! en veeler gelegenheid brengt het niet mede, om, tot aanleeringe van dezelve, twee of drie jaaren in een *Fransch-School* te gaan? Zal men de zodanigen onder onze *Vaderlandsche Jeugd* van de gelegenheid uitsluiten, om zich ook in wel ingerichte *Schoolen*, in die beschaavende

vende Wetenschappen te oeffenen? Mogelyk was het zeer goed, voor onze Vaderlandsche Jeugd, dat het onderwijs in dezelve *doorgaans in de Nederduitfche taal* en op Nederduitfche Schoolen gefchiedde; mogelyk is dit de voornaame reden, dat veelen, na een jaar of twee onderwijs in dezelve te hebben genooten, 'er zop weinig van weeten; omdat, namelyk, dit onderwijs gefchiedde in een taal, welke zy toen nog niet, of niet half genoeg, verftonden.

En zou het zelfs niet mogelyk zyn, dat 'er zulke Schoolen ook voor jonge Dochters, die de Fransche taal niet magtig waren, wierden opgericht, waarin onder 't opzicht van eene bekwaame, Godsdienstige, en wel gemanierde Leermeefters, en één of meer Ondermeeftersfen, in de Nederduitfche taal, by de nuttige en noodige handwerken, aan *jonge Juffrouwen* en vermogende Burger-Dochters, door onderscheidene Leermeefters, onderwijs in een of ander van deze *beschaavende en verfierende* Wetenschappen, gegeven wierd?

§ 41.

Maar behalven de genoemde Wetenschappen is 'er nog iets, waarin Jongelingen in sommige Nederduitfche Schoolen, inzonderheid in zulke *Kunst-Schoolen*, opzettelyk behoorden geëffend te worden, en dat men, helaas! te zeer verzuimt, daar het zoo aanmerkelyk tot nut en voordeel van het Vaderland zou kunnen dienen. Ik bedoel de behandeling van de *Aard- en Hemel-Globe*, benevens eenige beginsfels van de *Sterrekunde*.

Ik spreek niet van de groote nuttigheid van deze verhevene Wetenschap, voor een ieder, ter verheerlykinge van zynen grooten Schepper. Ik zwyge van het aangenaam genoeg, 't welke dezelve vooral opleevert, — van de vooroordeelen welke zy wegneemt, — van 't vermaak dat dezelve by nagten zelfs aan den Zeeman geeft, wanneer hy op den wyden Oceaan niet dan den hemel en 't water zien kan, maar dit wilde ik, dat wierd opgemerkt, hoe dienstig de beëffening van die wetenschap, inzonderheid voor *Zeelieden* zyn zou, en dus hoe voordeelig voor ons Vaderland, dat voor de *Scheepvaart* boven veele andere landen zoo wel gelegen is,

en daar mede ook zeer wel weet zyn voordeel te doen.

Hoe wenschelyk ware het dan, en hoe zeer konde het in dit opzicht tot eene goede *befchaavinge* strekken van sommigen in ons Vaderland, ik meen vooral dezulken, die tot de Zeevaart worden opgeleid, dat 'er in sommige Schoolen gelegenheid ware, om al vroeg in hunne Moedertaal eenig onderwys te krygen tot de behandeling van de *Globe*, en voorts in de *Astronomie* of Sterrekunde.

Van verscheidene Wetenschappen, die zoo noodzaakelyk niet zyn als deze, en die meer onder de *Ornamenten* of sieraaden voor den mensch in zynen stand moeten gerekend worden, krygt men in sommige Kunst-Schoolen eenigen smaak en bevatting, en tot deze heeft men doorgaans ter waereld geene aanleiding, die den zoodanigen, welke vervolgens de *Stuurmanskunst* moeten leeren, zoo aanmerkelyk zouden te stade komen, en zonder welke, myns oordeels, dezelve niet in den grond kan geleerd worden.

Om dit voor elk op te helderen, dient men te weten, dat de *miswyzinge van het*
Com-

Compas op de onderscheidene plaatzen, gelyk ook de *breedte* en *lengte*, (dingen zoo zeer noodzakelyk voor een' Zeeman,) niet dan door middel van de *Sterrekunde nauwkeurig* kunnen geweten worden; om van de trapswyzige vermindering, van de grootheid der lengte-graaden, en andere byzonderheden niet eens te spreken.

Hoe nuttig kon misfchien, immers voor eerst beginnende Zeelieden, het gebruik van een nauwkeurig gemaakte *Globe* wezen, ('t zy dan van *Martin* of die van *Adams*, enz.) om hun spoedig een denkbeeld te geven van het waereld-ftelsel, (*systema mundi*) en hen op eene aangenaame, meer gemakkelyke en begrypelyke wyze de *breedte* en *lengte* te leeren zoeken, en althans ten ruwften te bepaalen, ja ook om van dag tot dag, *zelfs* zonder dat men tafels noodig had, ten minften 'tot op een' halven graad toe, de *amplitude* der Zon, dat is, haare verwydering van 't *waare Oosten* Noord- of Zuidwaards by haaren opgang, en haare Zuidelyke of Noorde-lyke verwydering van het *Westen* by haaren ondergang, genoeg waartenemen, iets dat, gelyk alle Zeelieden weten, zoo zeer van nooden is om het *waare Noorden*, en daaruit de *miswyzingen van het*

Compas op onderscheidene plaatzen te kennen, en nauwkeurig te bepaalen: En waartoe hun, als de Zon eenigzins zichtbaar is, des morgens en 's avonds het Peil-Compas, om de Zon te peilen, en des middags het Octant of de Graadboog om dezelve te schieten, tevens zeer wel te stande komt; daar, by betrokken lugt des morgens en 's avonds, mogelyk nog wel eenige andere rooyingen op vaste sterren of planeten, wanneer die zich vertoonden, en als menze kende, en haaren juistten stand, uit het welfstellen van de hemelglobe, op zulk een' tyd, voor een goed of middelmatig sterrekundigen zouden te maaken zyn, daar ik my thans niet kan inlaaten. Doch hoe nuttig is althans deze Wetenschap, om door het schieten van een bekende ster in haare *culminatie* of door het waarneemen van haar hoogte en *azimuth*, myne juiste of Noorder- of Zuide-breedte te weten, en zeer nauwkeurig te berekenen!

Maar, dat ik nu boven al beöoge, dezelve kan nauwlyks gemist worden om eenige bepaaling op de *lengte* te maaken, die door geen ander middel, dan door deze Wetenschap tot nog toe voor eenen Zee-
man

man met eenige nauwkeurigheid te bepaalen valt.

Waartoe by hen , die 'er kundigheid van hadden , zeer zou te pas komen het waarnemen van den afstand *der Maan* , op sommige bepaalde tyden , van een of ander der vaste sterren , door derzelve afstand van de Maan , op gegevene tyden , van drie tot drie uren , die op de hoogte van Parys door een Genootschap van Geleerden aldaar , zelfs eenige jaaren te vooren , nauwkeurig berekend en in het zeer nuttig Werk , genoemd *la Connoissance des temps* , aangeteekend is , 't welk wy nu reeds hebben voor het jaar 1782. Wanneer men nu den meerderen of minderen afstand der maan van zulke ster ter plaatze waar men is , waarneemt , zoo kan men , dewyl de maan oogenblikkelyk en geregeld voortloopt , daaruit al zeer nauwkeurig by helder weêr de lengte weten , en al vry naby bepaalen , hoe *veel mylen* , enz. men zich beöosten of bewesten den *Meridiaan* van Parys bevindt. Waartoe men vooral de voornaamste sterren in den *Zodiak* of dierenriem , inzonderheid de sterren van de eerste grootte in dezelve , die zeer gemakkelyk van de andere te onderkennen zyn , wel behoort te weten.

Ik flaa toe, deze waarneming, om door dezelve, namelyk, de *juiste lengte* te weten vereischt eene goede opmerking, en eene nauwkeurige begrooting en berekening van de Graaden aan alle plaatzen des hemels; waaraan men echter door opmerking en ondervinding meer en meer zal gewend worden; en waartoe de Zeelieden ook hunne tafels van de wasfende graaden mede krygen.

Mogelyk echter gaat het nog wel zoo nauwkeurig, de *lengte*, op welke men zich bevindt, op te maaken uit de bedekking van een of andere fter in den *Zodiak* door de Maan, hoedanige bedekkingen, insgelyks in de *Connoissance des temps* berekend en bepaald zyn; dewyl, gelyk wy weten, de *immersie* of *ingang*, van zulk een fter, en ook haare *emergie* of *uitgang*, op alle plaatzen van den Aardbol, waar de maan dan zichtbaar is, op het zelfde tydftip wordt waargenoomen: door welk middel men dus de *lengte*, waarop men is, uit vergelyking van den *Meridiaan* van Parys, al vry nauwkeurig weten kan: Het welk, uit het geen ik van een ander middel om de lengte met eenige zekerheid te bepalen nu zeggen zal, eenigzins klaarder zal worden.

'Er is namelyk nog eene derde en zeer eenvoudige manier, om door middel van de Sterrekunde daar zeer nauwkeurig agter te komen: door namelyk den juisten tyd der *Eclipsen* van de *satellites* of *wagters* van Jupiter waar te neemen: wanneer die treflyke en zoo kenbaare dwaalster, zynde de grootste en heerlykste in ons geheel Zonnestelsel, op die plaats waar men zich bevindt, zichtbaar is, en de schommelende beweging van het schip die waarneeming toelaat (*).

Men weet, namelyk, dat deze planeet zeer kenbaar is, en dagelyks niet aanmerkelyk van stand verandert, alzoó hy in byna twaalf jaaren maar eens zynen loop om de Zon volbrengt, vorderende dagelyks maar bykans 5 minuten op zynen loopkring, en dus, na' genoeg, omtrent een

(*) De Heer MAUPERTUIS zegt 'er van, na dat hy kortelyk van dit middel om de lengte te vinden gesproken had, „*Mais pour observer ces Phénomènes, il faut, de longues lures: & le mouvement du vaisseau, qui fait perdre a chaque instant de tels objets, en rend l'usage impracticable.*” *Lettre XXI. sur la longitude*, in de *Oeuvres de MAUPERTUIS*, Tom. II. p. 350. Zoo ik wel onderricht ben, heeft men wel reeds gepoogd onder de Engelschen of Franschen die waarneeming op Zee mogelyk te maaken, maar tot nog toe zonder een' gewenschten uitslag. Wenschlyk zou het zyn, dat in deze onze eeuw,

een jaar zich ophoudt in een en hetzelfde he-neltéken, waar door hy nog te beter kan gekend en waargenomen worden: men weet vervolgens dat deze hoofd-*planeet* voorzien is, met vier *by-planeeten*, welke men gewoonelyk zyne *satellites*, wagers of maanen noemt. — Deze wagers beweegen zich (zeer zichtbaar door eenen middelmatigen *Telescoop*,) in korten tyd rondöm hunne hoofd-*planeet*, die de naaste is by dezelve in minder dan twee dagen, of nauwkeuriger gezegd, in één dag 18 uren, 27 minuten en 34 secon-den: de *tweede*, binnen de 4 dagen; de *derde* in ruim 7 dagen; de *vierde* in ruim 16½ dagen. — Daar men nu de Cirkels van hunne loopbaanen uit de aarde van ter zyde ziet, en derzelve vlakken waarin zy loopen niet zeer veel verscheelen met het vlak der *Ecliptica*, zoo dat zy met de-

zoo vrugtbaar in nuttige uitvindingen, hierop door lieden des kundig iets wierd uitgedagt, *Kykers van een groot veld*, en het bezorgen van *eene stille houding*, zoo veel mogelyk, aan den Waarnemer, zouden daartoe, dunkt *my*, vooral vereischt worden. De Heer *Maupertuis* schynt op de aangehaalde plaats zulk eene uitvinding nog niet geheel hoopeloos te stellen. Waardig is de gemelde *Brief*, handelende *sur la longitude*, of, *over de lengte*, betrekkellyk dit stuk te worden nagelezen: waar men ook zien kan, dat om van de lengte een goed begrip te hebben, de kundigheid van de *Globe* of *Sphere* niet kan gemist worden.

dezelve maar zeer kleine of scherpe hoeken; by voorbeeld, van ruim 3 of 4 graaden maaken, moet daaruit voort spruiten; dat 'er geduurig *taaningen* of *Eclipsen* van die *wagters* op onzen Aardkloot gezien worden, zoo datze in de *schaduw* van *Jupiter* geraaken, en *daaruit* na eenigen tyd weder te voorschyn komen, of ook, dat men dezelve, als een zwart vlekje, over den schyf van *Jupiter* ziet heenen loopen.

Het begin van deze *taaninge* zoo wel als de uitgang van die Maanen uit de Hoofdplaneet, zyn met eene groote nauwkeurigheid reeds eenige jaaren, voor dat ze voorvallen, op de lengte van *Parys* berekend, en van dag tot dag aangeteekend in het zo even genoemde Werk *la Connoissance des temps*. En, daar 't hier op aankomt, dit zyn juist verschynfels, welke altoos, overäl op den Aardbol, waar die Planeet zichtbaar is, op één en het zelfde tydftip gezien worden: waar uit derhalven by eene nauwkeurige waarneeming, wanneer die op Zee moogelyk is, door middel van het verschil van 't meerder of minder verloop van den dag, ter plaatze waar men zich bevindt, en de waarneeming doet, ook het *verschil* van de lengte tuschen die plaats en *Parys* zeer eenvoudig

dig en gemakkelyk is te berekenen: by voorbeeld; om het kortelyk met een geval op te helderen: Ik weet uit de berekening, die anderen voor my gedaan hebben, namelyk uit de *Connoissance des temps*, dat de naaste of eene andere *Satelles* van Jupiter moet *eclipsen*, ik zie dat het *begin* of *einde* van die *taaning* moet voorvallen dezen avond ten 9 uuren, maar by myne waarneming geschiedt zulks reeds een *quartier* vroeger, te weten, een *quartier* voor den tyd, op welken die volgens de lengte van *Parys* bepaald was, of om klaarder te spreken: wanneer ik dezelve waarneeme is 't op de plaats waar ik my bevinde eerst *quartier* voor 9 uuren, daar uit besluite ik ontegenzeggelyk, dat ik zoo veel meer *westwaards* myne lengte hebben moet, en kan nauwkeurig berekenen, hoe veel mylen ik thans in *lengte* westwaards van den Meridiaan van *Parys* verwyderd ben; dat ik, by voorbeeld, my niet op den Meridiaan van *Parys*, maar ten ruwsten gerekend, omtrent op die van *London* bevinden moet.

Vergeef my, Leezer! wie gy zyt, dezen uitstap, welken ik zelf voele dat te groot is. Juist komende aan een myner begunstigde liefhebberyen, bemerk ik, dat ik onge-

ongevoelig in zekere langwyligheid (*) verval, terwyl myn geest zich mogelyk wat te hoog boven het laage *Schoolstof* verheft. — Wy zullen straks van den hemel tot de aarde wederkeeren, laat het gezegde maar daar toe dienen, dat wy overtuigd worden uit de bygebragte staalen, hoe nuttig het zou zyn, en hoe zeer het zou

(*) Het zou echter zyne nuttigheid kunnen hebben voor sommigen, dit stuk, zoo het ooit in hunne handen komen mogt, een weinig breedvoeriger te zien uitgehaald, met eenige bewyzen gestaafd, en door voorbeelden opgehelderd. Althans meermaalen heb ik ondervonden, dat het moeilyk was, zelfs sommige zee-verende lieden, van welke veelen de Stuurmans-kunst meest *machinaal* leeren, volkomen te overtuigen van de groote nuttigheid van de *Hemelloopen Sterrekunde*: het geen my echter van anderen gaarne werd toegestaan, schoon men zich beklagde over gebrek van bekwaame gelegenheid om zich daar in naar behooren hier te lande te oeffenen. Men kan, het is waar, veelzins op zee te recht raaken en zich behelpen met de kennis van de zeevaart, welke men zich hier gewoonlyk, en vervolgens naader door de bevinding, verkrygt, indien zich alles wel schikt, en 'er geene buitengewoone voorvallen of ontmoetingen komen. Maar hebben 'er deze plaats, dan is het ligtelyk te begrypen voor elk, schoon hy anderzins geen kennis heeft van de zeevaart, dat men dan dikwyls ook in de grootste verlegenheid en somtyds ongelegenheid moet geraaken, waar voor men waarschyntlyk zou zyn behoed geweest, indien men had kunnen gebruik maaken van de voordeelen welke de *Sterrekunde* aan de hand geeft.

zou kunnen strekken tot *befchaavinge* van lieden tot de Zeevaart geschikt, wanneer zy in hunne aankomende Jongelingschap, in sommige *Kunst-scholen*, aanleiding hadden, om in hunne Moedertaal van eenen bekwaamen Onderwyzer de behandeling der Globen en de beginsels der *Astronomie* te leeren, daar, zoo veel ik weet, behalven het horologie van *Harrisfon* en het *verbeeterd bestek* (a), de drie genoemde waarnemingen de eenige middelen zyn, om op onderscheidene plaatzen nauwkeurig de lengte te berekenen, (die echter van zoo veel belang in de Zeevaart is,) welke tot hier toe bekend zyn.

Hoe nuttig en voordeelig zou het voor hen zyn in meer dan een opzigt, de Planeten en de *voornaamste* der vaste Sterren te kennen, en met de Hemelglobe te kunnen omgaan? hoe noodig de Sterren, inzonderheid van de eerste grootte in den *Zodiak* of Dierenriem, (die slegts weinige in getal, en zoo ligt te onderkennen zyn) wel

(a) Over welk *verbeeterd bestek* zy, die daar lust toe hebben, in de *openbaare lesfen* van den Heer P. Steenstra, *Amsterd.* 1770, kunnen nazien de *tweede les*, p. 28. en volgende.

wel te weten, om de gezegde *observatie* op den afstand der Maan van dezelve van tyd tot tyd te leeren doen?

Hoe voordeelig inzonderheid *Jupiter* met zyn gezelschap in derzelve stand wel te kunnen vinden en waarnemen? daar zy zich nu by gebrek van deze kundigheden met hunnen *Klaas de Vries* of *Gietermaker*, die immers op *alle plaatsen* de nauwkeurigste aanwyzingen niet doen kunnen, behelpen moeten. Schoon men in gemelde Schryvers, die waarlyk hunne verdiensten hebben, onderscheidene *propositien* heeft tot het vinden en berekenen van de *breedte* en *lengte* uit het waarnemen van bekende Sterren, en welke *propositien* zy, die zich tot de zeevaart schikken, wel op *het papier* leeren uitcyfferen en bewerken, maar waar van de meesten, by gebrek van de kennis dier Sterren aan den hemel, op zee, om de waare breedte te vinden, geen gebruik kunnen maaken.

Zynde het onder de hemelfche lichaa- men alleen de Zon, waar op zy met hun *Peil-compas*, *Octant*-, *Graad*- of *Azimuth-boog* alleen gewoonlyk de volstrekt noodige waarnemingen doen moeten.

Daar

Daar dan deze kundigheid zoo voordeel-
 lig is voor de Zeevaart, en zoo aangenaam
 en opleidend voor eenen ieder, die 'er
 wat van weet, waarom moet dezelve al-
 leen in de *Latynsche taal* en op de Hooge
 Scholen geleerd worden, en daarom voor
 zoo veelen onzer Vaderlandsche Jeugd,
 en verre de meeste van onze Zeelieden,
 ontoegangelyk blyven? De *Mathesis subli-
 mior*, eene nauwkeurige berekening van
 de *Eclipsen*, van de *Cométen* in derzelve
 loop, en foortgelyke dingen, wil ik gaar-
 ne alleen aan de Academien laten, opdat
 men van daar ons zulke werkjes levere,
 als de *Connoissance des temps*, de Engel-
 sche *Ephemeris*, *Nautical Almanack*, &c.;
 maar zoo verre diende elk Zeeman gevor-
 derd te zyn, dat hy de voornaamste by-
 zonderheden in die werkjes verstaan, en
 daar van gebruik maaken konde.

Elk begrypt dan, dat ik 'er juist geen de
la Landes, *Eulers*, *Hennerts* of *Bode's* van
 wilde gemaakt hebben; maar hun gelegen-
 heid geven, om in hunne jeugd in de
 Nederduitsche taal zoo veel te leeren, als
 zy naderhand, ter volkomener beoeffening
 van de Stuurmanskunst, noodig hebben.

't Is waar, hier of daar vindt men een'
 Onder-

Onderwyzer in die wetenschap in de Nederduitsche taal, maar hoe weinig Steden hebben dit voorrecht? en hoe weinige Jongelingen of derzelve Ouders komt het gelegen, zulk eenen voor hunne kinders alleen, 't zy geheel of eenige uren op den dag, aan te neemen?

De gelegenheid, om in die wetenschap eenigen smaak te krygen, behoorde algemeenere te zyn: En het zou eene wezenlyke *verbeteringe* zyn tot meerder beschaving van de natie; indien dit onderwys, immers in *eenige Nederduitsche Kunst-scholen*, vooral in de Steden van *zeevaart*, waar voor ons Vaderland zoo voordeelig gelegen is, wierd ingevoerd; niet slegts in den naam (want mischien vindt men wel *de belofte van onderwys op de Globen en in de Astronomie* voor sommige Kunst-scholen geplaatst,) maar *in der daad*: zoo, dat een bekwaam man in de kunst, na blyken van zyne ervarenheid in die wetenschappen te hebben gegeven, althans in voornaame Steden op een zeker convenabel tractement tot *Astronomus*, of *Onderwyzer* in de *behandeling der Globe* en in de *Sterrekunde*, inzonderheid voor de Kunst-scholen in zulk een Stad, wierde aangesteld, waar in elk der Schoolieren,

VOOR

voor welken zulks begeerd wordt, op gezette tyden onderwys in gemelde wetenschappen bekomen kon.

Zoo ik my niet bedrieg, zou zulk iets voor de meeste jonge lieden in zulk School eene aangename bezigheid zyn: te meer, daar reeds zoo veel is in 't werk gesteld, om die wetenschappen, zonder dat men daar toe voor eerst veel van de *Mathefis* noodig heeft, bevattelyk en zeer aangenaam te maaken: met *Globen*, met *Orreriën*, en *Planetaria* kan men de verbeelding hier merkelyk te hulp komen; hun van tyd tot tyd by handzaam en helder weêr de *voornaamste* der Sterren en *Gesterntens* van het Noorder halfmond aan den hemel aanwyzen: als, behalven de *Poolster*, de *grootte Beer*, de Sterren van *Cassiopea*, *Arcturus* in het beeld van *Boötes*, *Lucida Lyrae*, *Athair*, *Corona* met de *Gemma* in dezelve, *Capella*, vooral het groot Starrenbeeld van den verrukkelyken *Orion* &c. en foortgelyke, door iemand die wat oplettend is, allen zeer spoedig en gemakkelyk te kennen, zoo wel als de meer Zuidelyke, *Sirius*, *Procyon* en anderen; naderhand de Starren van de eerste grootte in den Dierenriem, neem eens, het oog van *Taurus* of den *Aldebaran*, *Cor*
en

en *Cauda Leonis*, *Spica Virginis* &c. welke by eene goede stelling van de Globe byna van zelf gekend, en, door eenen goeden Onderwyzer, der Jeugd al vroeg zeer gemakkelyk kunnen geleerd worden.

Zoo veel wetenschap van de *Mathesis* of Wiskunst, dat men zelf eenige waarnemingen kan doen, zullen zy, die tot de zeevaart worden opgeleid, vervolgens krygen, wanneer zy onderwys ontvangen in de Stuurmanskunst; behalven dat daar in ook eenig onderwys behoorde gegeven te worden in zulke Kunst-scholen, in zoo verre, dat men ten minsten door geschikte Onderwyzers eenigen smaak daar van bekomen konde. Hier leeren zy *provisioneel*, en dit hebben zy dan vooruit, de Globen gebruiken, het Waereldsgestel beschouwen, de Sterren kennen, de Planeeten in hunne onderscheidene loopkringen waarneemen, begrypen wat 'er zy van derzelve *voortgang*, *schyndbaaren stillstand*, en *teruggang*, Kykers en Telescopen stellen en gebruiken, de Kunstwoorden *Culminatie*, *Azimuth*, *Amplitude*, *Dagboogen*, en foortgelyke verstaan; 't welk alles hun aanmerkelyk zal te stade komen, om naderhand binnen een' korten

VIII. DEEL. K tyd,

tyd, met één byzondere aangenaamheid, en ongelooflyken voorfpoed zeer gegronde vorderingen in de Stuurmanskunst te doen, en in staat te zyn, om niet flegts op het papier, maar aan den hemel zelfs de *voordeeligste* en nauwkeurigste waarnemingen en berekeningen te kunnen in 't werk ftellen.

Men denke niet, dat daar toe geene Onderwyzers in de Nederduitsche taal zouden te bekomen zyn; want zoo dit onderwys een noodzaakelyk vereischte wierd van eenige Kunst-schoolen in de voornaamfte Steden, en men daar toe bekwaame Mannen zocht, tot eene ordentelyke belooning, wat zou verhinderen, dat daar toe geene Jongelingen van smaak en liefhebberye zouden kunnen opgeleid en gebruikt worden? En zulks, daar men hier en daar langs hoe meer tot de beëeffening van die verhevene wetenschap, op eene gemakkelyke wyze aanleiding krygt: ook zelfs door sommige werkjes ten dien einde in 't licht gegeven, gelyk ik daartoe deze navolgende: *het Waereldstel gemakkelyk gemaakt*, door den Heer N. Schmid (a),
de

(a) Uit het Hoogduitsch vertaald, en gedrukt te Haarlem 1774.

de vertaalinge van 't klein-werkje van den Heer *Ferguson* in 8°. en vooral de *Astronomische Oeffeningen*, 2 deeltjes in 8°. met afgezette plaatjes, gedrukt te Amsterdam by Houttuyn 1771. wel durve aanpryzen: waar uit men met eene kleine onderrichting zich al redelyk zal kunnen voorthelpen, en waar van het laatstgenoemde, myns oordeels, voor het schoolgebruik niet ongeschikt zyn zou. Ten ware men liever de uit het Hoogduitsch vertaalde werkjes van den Heer *Bode* verkoos, die anderzins, in 't vervolg, voor die zich verder oeffenen wilden, konden te pas komen; schoon zy, als van eene uitneemende klaarheid, by een geleidelyk onderwyf in de Sterrekunde, al vroeg konden gebruikt worden.

Dus verre van de Nederduitsche Kunst-schoolen.

§. 42.

Nu zal ik deze *Verhandeling*, voor zoo veel dezelve de noodige *verbetering* der Nederduitsche Schoolen betreft, kunnen eindigen, wanneer ik nog kortelyk deze vraagen zal hebben beantwoord: *Hoe krygt men*, zoo de opgegevene inrichtingen zullen plaats grypen, *voor alie Schoolen be-*

kwaame Meesters? en welke middelen zyn 'er uit te denken, om dezelve op eenen voordeelingen en bestendigen voet te onderhouden?

Wat de eerste vraag betreft: zeer dienstig zoude het zyn kunnen, en tot een uitgebreid nut voor de Schoolen, wanneer in eenige voornaame Steden van elke Provincie fundatien wierden gesticht, of zeker soort van huizen opgericht, waar in door eenige ervaren persoonen goede *Schoolmeesters* of *Schoolmeesteressen* gevormd wierden, waar in, onder 't opzicht van een voornaam en kundig persoon, de nodige *instruclien* gegeven wierden, voor de onderscheidene Clasfen of soorten van Schoolen. Daar zy, die zich tot den Schooldienst begeven wilden, vooraf zekeren tyd, korter of langer, naar hunne vatbaarheid en bekwaamheid, in al 't geen tot den post van Schoolmeester vereischt wordt, zich behoorden geoeffend te hebben, eer men zich tot het aanvaarden van een School mogt kunnen begeven, of zelfs in voornaame Schoolen voor *Ondermeester* verkiesbaar zyn.

Terwyl zy, die zich tot den Schooldienst aanboden, behoorden voorzien te zyn met een getuigfchrift van de Meesters

fters of den Opziender van zulk een huis, noopens hun gedrag, en geschiktheid tot leiding en onderwys der Jeugd, met byvoeging voor welk foort van School zy waren bevoegd gekeurd, en in welke byzonderheden zy bekwaam geoordeeld werden een goed en geregeld onderwys te geven. — Terwyl aan geene anderen, dan die waarlyk bekwaam, en tot onderwys voor de Jeugd geschikt waren, zulke getuigfchriften behoorden verleend te worden; Daar de overigen, die men bevond, dat geene genoegzaame geschiktheid of vermogens hadden, moesten opgewekt en aangefpoord worden, om zich liever tot een ander beroep of levensftand in de waereld te begeven.

Maar dewyl zulke huizen of gefichten vooreerst nog niet te voorzien zyn, immers nog zoo spoedig geen plaats kunnen vinden, zal ik eenige andere middelen voorflaan, om daar van inmiddels gebruik te maaken. En dat zyn eenvoudig deze navolgende:

1. *Niemand* zal Schoolmeester kunnen worden in *Steden* of Dorpen, dan, na een *behoorlyk Examen*, ten overftaan van *Schoolarchen* en in den *Godsdienst* door

den Kerkenraad, Clasfis, of eenige gedeputeerden uit dezelve, zoo als dit op sommige plaatzen gebruikelijk is.

Zal men, in middelmatige plaatzen, niemand tot het oeffenen van een Ambagt toelaaten, waaraan zoo veel niet gelegen is, zonder het doen van een *proeue*, ten overstaan van *Dekens* en *Hoofdmannen* van de respectieve Gildens, hoe onverschoonelyk is het dan tot zulken gewigtigen post, als die van Schoolmeester, waarvan voor 't Vaderland zoo veel afhangt, onbekwaame personen zonder *examen* op veele plaatsen toe te laaten; zoo dat elk, die maar wil, zich tot dien post begeven kan! een misbruik, een verzuim, 't welk nergens door de geheele Republicq behoorde plaats te hebben!

2. Dat *Examen* moet geschieden in *gemoede* en *getrouwheid*, gedurende een behoorlyken tyd, en in alle de byzonderheden, waarin zy zullen moeten onderwyzen; ook omtrent de *wyze* waarop de Jeugd moet geleid, en het onderwijs in de School ingericht worden: moerende de *onbekwaame* tot dien post, van wien zy ook anderzins tot den *Ker-*
ke-

kedienst of het waarneemen van de *Kostery* (welke ten platten lande al veel aan het Schoolämbt verbonden is) mogen zyn aangesteld, zonder oogluiking worden afgewezen: al zou men op gepaste middelen bedagt zyn, om, gelyk het is op eenige plaatzen, die ambten te splitzen, alzoo iemand tot het eene bekwaam, en tot de waarneeming van het andere ten eenemaal ongeschikt zyn kan.

3. Tot dat *Examen* zal niemand kunnen worden toegelaaten, dan na vertooning van goede getuigschriften, nopens het *Lidmaatschap*, goed en *Godsdienstig* gedrag, enz. terwyl het wel behoorlyk was, dat zulk iemand, die zich voor *Meester* aanbod, by attestatie moest doen blyken, dat hy ten *minsten een jaar* Lidmaat der publicque Kerke dezer Landen geweest ware.

4. De *Jaaren* van een *Meester* of *Ondermeester* behoorden bepaald te zyn, wanneer zy, namelyk, zullen mogen worden aangesteld, by voorbeeld, voor een' *Meester* van een gewoon School kon men den ouderdom van 20, in de steden van 22 jaaren, en voor een' *Onder-*

meeſter, die van 17 of 18 jaaren bepaalen : heeft zulks plaats ten aanzien van ſommige andere poſten of bedieningen, die bepaaling van eenen gevoeglyken Ouderdom behoorde hier ook plaats te hebben, voor dezen poſt, welke geëffendheid, beleid, en bedaardheid vordert.

5. 't Zou niet kwaad zyn, dat iemand hier of daar een School willende oprichten of overneemen, geduurende eenigen tyd, ſtel ten minſten een jaar, of half jaar, in 't School van een ander bekwaam man als Ondermeeſter moeſt hebben gefungeerd. En dat de zoodanige verplicht waren, in zulken geval een getuigſchrift te brengen, zoo van hun goed gedrag, als van hunne bekwaamheid tot het behandelen en onderwyzen der Jeugd.
6. De Schoolarchen in de ſteden, dienen zich tot de bezorging der Schoolen met alle zorgvuldigheid en oplettendheid te verledigen; onder alles ook de noodige toezigt te hebben op de Ondermeeſters, om daaruit gewoone Schoolmeeſters voor hunne of andere Schoolen aan te kweeken, en zoo veel in hun is, beide, Meeſters

fters en Ondermeesters, tot hunnen pligt zoeken te houden.

7. Wenschelyk zoude het zyn, dat door Hoog Gezag, de gemelde Artykels ingevoerd en tot stand gebragt wierden.

§ 43.

Maar dan blyft nog deze bedenking over: gesteld zynde, dat zulke inrichtingen en verbeteringen overal in ons Vaderland der Schoolen wierden ingevoerd; hoe zal men dezelve, voornamelyk ten platten lande, wel, en op eenen bestendigen voet doen onderhouden?

Van de Schoolen in de Steden, (welke ik Heeren Schoolarchen aanbeveele,) zal ik nu niet verder handelen: van 't geen ik omtrent de Schoolen, ten platten lande, zal aan de hand geven, mag, zoo veel het in de steden kan stand grypen en te pas komen, ook daar gebruik gemaakt worden.

Het ware in der daad grootelyks te wenschen, dat de hooge Overheid dezer Landen zich de zaak der Schoolen, zoo dienftig voor eene goede opvoeding der Jeugd, waaruit alle verbeteringen, ook vooral in

de zedelyke gesteldheid , zullen moeten voortkomen , ernstig aantrok. Kan iets de ware beschaafdheid der Natie , de goede gesteldheid van het Vaderland bevorderen , het is juist dat stuk , *eene goede inrichting der Schoolen* ; een zaak derhalven van dien aart , datze wel waardig is voor 's Lands Vaderen , om 'er bepaaldelyk en met ernst op te denken , en de gepaste middelen ter bevordering van haaren welstand met yver ter hand te neemen (*a*) : kan het

Fi-

(*) Het is zoo ver van daar , dat dit zorgen voor eene goede inrichting der Schoolen eenigzins beneeden de waardigheid zyn zou van de Vaderen des Vaderlands , dat zulks hun veel eer tot eenen uitnemenden roem en hunne nagedagtenis tot eenen bestendigen zegen verstrekken moet. Merkwaardig en treffend is de taal van MICH. IGNAT. SCHMIDT , waar mede hy den verdienden lof geeft aan den Prins-Bischoep van *Bamberg* en *Wurtsburg* , wegens deszelfs yverige zorge voor de Schoolen , in zyne *Methodus tradendi prima elementa religionis , sive Catechisandi* , in *Præfat.* welke ik niet ongepast oordeele hier ter neêr te stellen : dezelve luidt aldus : „ Materiam hanc (*Catechisandi*
 „ *methodum*) eo magis nostris convenire temporibus
 „ censui , cum maximam Germaniæ partem , æmulis
 „ quasi studiis , Scholarum optimæ compositioni vacare
 „ videamus , ipseque etiam REVERENDISSIMUS AC
 „ CELSISSIMUS S. R. J. PRINCEPS AC DOMI-
 „ NUS , ADAMUS FRIDERICUS , D. G. EPISCO-
 „ PUS BAMBERGENSIS & WIRCEBURGENSIS ,
 „ FRANCIE ORIENTALIS DUX , &c. hanc rem
 „ in primis numeret curis , multis jam præclarissime
 „ ordinatis , quibus prima juventutis instructio pluri-
 „ mum

Financieele, het bevorderen en begunstigen van handwerken en *Traficquen*, kan iets, hoe ook genaamd, wel meer den waren en innerlyken welstand van het Land bevorderen, dan eene goede opvoeding der Jeugd, de hoop van den Staat, de verwagting van het nageflagt? En kan deze zonder goede Schoolen, en eene geregelde inrichting daar van, by alle leden van de Maatschappy wel behoorlyk plaats vinden? Groote Mannen zien dit belang voor den Staat in. En de schranderste en geöeffendste verftanden hebben het, vooral zedert eenigen tyd, niet beneden zich gerekend voor de Jeugd te fchryven.

Het geen in 't *Nationaal Synode* van *Dordrecht* den Predikanten is aanbevolen, om namelyk de Meesters, zoo zy nalaatig zyn, tot hunnen pligt te vermaanen, de school dikwyls te bezoeken, de vlytigheid der Meesters

„ *mum juvatur. Dignum sane tanto PRINCIPLE &*
 „ *Præfule opus, quo novo adhuc titulo Pater patriæ,*
 „ *educatione nimirum publica restaurata, sæculis re-*
 „ *motiffimis audiet. Ecquid enim cum Patris munere*
 „ *propius connèxum, quam subjectorum bonæ educa-*
 „ *tionis invigilare? quod majus conferri potest benefi-*
 „ *cium in integram provinciam, ferosque adeo nepo-*
 „ *tes, quam eo curam suam convertere, ut boni*
 „ *Christiani cives atque subditi, ex quibus falus ec-*
 „ *clesiæ ac Patriæ pender, efformentur? ”*

sters op te scherpen, in de wyze van Catechiseren voor te gaan, enz. sess. 17. behoort elk Predikant, als een gedeelte van zyn ambt, in 't oog te houden, en getrouwelyk na te komen: Maar dit betreft, voornamelyk, het onderwijs *in den Godsdienst*: somtyds is 't moeijelyk voor een Predikant, 't zy alleen, of zelfs met behulp van den *Kerkeraad* en Magistraat, den Meester tot zyn' pligt te houden, of zoo hy nalaatig is, klagten tegen hem by de *Clasfis* in te brengen. De Predikant heeft zynen Meester dikwyls te veel van nooden, de onderlinge betrekking is te naauw, men kan op sommige plaatzen elkanderen te veel genoeg, of onäangenaamheden verwekken, en dit doet mogelyk sommige Predikanten (want die zullen ook altyd menschen blyven) hier en daar, naar de school weinig omzien.

Men behoort derhalven, by 't geen den Predikant en Kerkeraad is, en altoos blyft, aanbevolen, nog op eenig ander middel bedagt te zyn. Wilde men de voorgeslagene inrichtingen, in *alle*, immers in de *meeste* byzonderheden, wel waargenomen, en op eenen *bestendigen* voet onderhouden hebben.

Zoo ik het wagen durve, om daartoe een gevoegelyk middel aan de hand te geven, het zou uitkomen op dit volgende.

Myns oordeels zou het ten gemelden einde allerheilzaamst wezen, zoo 'er door Hoog Gezag *Schoolarchen* of *Inspectores* der *Schoolen* over onderscheidene *Districten* ten platten Lande wierden aangesteld, welker post zyn zou:

1. In 't gemeen, het oog te hebben op de *Schoolen* van zulk een *Distrikt*; toe te zien of 'er overal op de Dorpen en in de onderscheidene buurten geschikte gelegenheid was tot onderwys der Jeugd; of de *Schoolvertrekken* wel geschikt, en in behoorlyke orde waren, dan, of daar omtrent eenige verzoeken, tot *vergrooting* of *verbetering* ter plaatze waar het behoort, dienden gedaan te worden.
2. Op zekeren bepaalden tyd de *Schoolen* van zulk een *Distrikt* op te nemen, met iemand uit den Magistraat, 't zy Burgemeester, of Schepen, of Secretaris van de plaats, benevens den Predikant, in tegenwoordigheid van Heer, of Ambagsheer, van zulke plaats, zoo dezelve daarvan voorzien was, die van den tyd

tyd van het School-examen vroegtydig moet verwittigd, of wel die tyd met overleg van zulken Heer, door den Schoolarch van het district bepaald, worden.

3. 't Moet daarenboven den *Inspecteur* of *Schoolarch* vry staan, zoo dikwyls, als hy 't noodig oordeelt, de Schoolen van zyn District te bezoeken, de Kinderen te examinieren, of in zyne tegenwoordigheid te laten examinieren, hunne schriften na te zien, enz.
4. Opdat de *plegtige*, 't zy jaarlyksche of halfjaarige School-visitatie, nimmer ter loops zouden geschieden, zal het den Schoolarch niet vry staan, meer dan de Schoolen van *twee* of, zoo 'er geene byschoolen zyn, en de plaatzen niet te verre van elkanderen zyn verwyderd, ten hoogsten van *drie dorpen*, op eenen dag plegtig te visiteren.
5. In deze Vergadering van den *Inspecteur* met de overige Heeren van de plaats, daartoe, benevens den Predikant benoemd, zal men de schriften nazien, die voor het *examen* geschreven zyn, elk op een vel of half vel papier, en die

die eenige dagen vooraf, benevens de fchriften, welke in het laafte Examen gediend hebben, (opdat men te beter de vorderingen mag kunnen zien,) ten huize van den Heer Predikant of Burgemeefter door den Meefter moeten *bezorgd worden*, om behoorlyk te kunnen geëxamineerd worden: gelyk ook, na zulk een *examen* met onderling overleg, de vorderingen zullen beoordeeld, op de onderscheidene Claffen de prysjes toegewezen, en, indien mogelyk, ook terftond uitgedeeld, worden.

6. De Schoolarchen zullen gehouden zyn jaarlyks uiterlyk een maand na de gehoudene plegtige School-vifitatie, aan de daartoe aan te ftellene Opper-Schoolarchen, uit de Hooge Magten van elke Provincie of Quartier, eene fchriftelyke opgaafe te doen van den ftaat der Schoolen onder zyn diftriët, — 't getal der Schoolieren op elke fchool, — 't gedrag der Meefters, — de aan hem gedaane klagten, waartoe, om dezelve weg te neemen, en den meerderen welstand van een of ander School te bevorderen, hunne veel vermogende hulp mogt noodig zyn.

Het welk, om 'er thans niet meer by te voegen, myns oordeels, zonderling geschikt zyn zou om eene goede regeling der Schoolen, wel en bestendig te doen onderhouden: en onder 's Hemels zegen grootelyks tot welzyn en beschaavinge onzer Natie zou kunnen verftrekken.

H O O F D S T U K II.

De vraag der Zeeuwfche Maatschappye betreft *inzonderheid* de Nederduitfche Schoolen.

Dus heb ik aan den voornamen inhoud en bedoeling van dezelve tragten te voldoen; Echter, dewyl dezelve zich daartoe zoo *volftrekt* alleen niet bepaalt, of men fchynt in de antwoorden ook iets 't welk tot de noodige *verbetering der andere* Schoolen betrekkelijk is, te verwagten; zal ik nu, fchoon zeer kort, ook myne aanmerkingen, zoo nopens de *Fransche* als *Latynfche* Schoolen in ons Vaderland, ter overweginge voordragen.

I. A F D E E L I N G.

Over de *Fransche Scholen*.

Gewoonlyk heeft men tweederlei foort van Fransche Scholen, namelyk voor *jonge Heeren* en voor *jonge Juffrouwen*.

2.

Van de Fransche Scholen voor *jonge Heeren* behoeve ik nu nauwlyks te handelen. 't Geen ik te vooren van de *Nederduitsche Scholen* gezegd heb, moet ook op deze worden betrekkelyk gemaakt.

Alleen zal ik nu daar deze weinige byzonderheden byvoegen;

1. Dat het over het algemeen eene betere *inrichting* dezer *Fransche Scholen* geven zoude, wanneer men die op soortgelyke wyze als de Latynsche in zekere *Clasfen* verdeelde, en dat 'er elk half jaar door Heeren *Curatoren van de Fransche Scholen* een zeker foort van promotie der Discipelen geschiedde, van de eene Classe naar de andere, met toedee-ling van eenige pryzen aan de naarf-igsten en meestgevorderden. De taal be-

hoorde zoo veel mogelyk geleerd te worden naar de regels van een goede *Grammaire*: de eerst aankomenden moeten vooral wel leeren *Declinéren* en *Conjugéren*: en voorts moet eenige reizen, ten minsten vier maalen in de week, op elke *Classe* een *théma* gemaakt, namelyk een zeker opstel uit het *Nederduitsch* in 't *Fransch* overgebracht, en dagelyks een zeker gedeelte uit een *Fransch* werk van styl en smaak, buiten den schooltyd in 't *Nederduitsch* overgezet, en in de School verbeterd, en vervolgens geëxpliceerd, worden. Doch die van de hoogste *Classe* dient men te oeffenen, om onderscheidene *Autheurs* voor de vuist te explicéren.

Waar uit men dan ligtelyk begrypt, dat een goed onderwyzer in een *Fransche* School beide de talen, de *Nederduitsche* en *Fransche*, wel eenigzins grondig behoorde te verstaan.

Van de feilen in de *Thémas* zoo wel als de *Ignorantien* in de lessen: behoort door den *Monsieur* nauwkeurige aantekeninge gehouden te worden, en volgens dezelve de *promotien* en *uitdeeling der pryzen* te geschieden.

2. Dagelyks dient 'er een Capittel uit den Franschen Bybel, onder de noodige stilte, en met eerbied geleezen, en weekelyks door elk, die van den Hervormden Godsdienst is, een gedeelte uit den Geneeffschen Catechismus van *Calvyn* of ook uit den *Catechismus* van *Saurin* of *Superville* te worden opgezegd: zoo echter, dat men niemand iets laat van buiten leeren, ten zy hy het vooraf hebbe overgezet, en hy den zin daarvan verstaat. Immers het behoort, buiten allen twyffel, onder de duurste verplichtingen van Ouders en Meesters de Jeugd kundigheden van den Godsdienst te geven, zuivere begrippen daarvan in te boezemen, en aan te kweeken, waartoe, zoo wel als aan andere beschaavende Wetenschappen, op alle, en ook op deze, Schoolen gezette tyd moet besteed worden: Maar ook dit zal grootelyks kunnen dienen, om te beter en spoediger deze en geene uitdrukkingen van de Theologie, zekere *kunst-termen*, gelyk men dezelve noemen mag, te verstaan, en met meer vrugt gebruik te kunnen maaken van de Fransche Predicaten, waartoe de Jongelingen doorgaans gehouden worden, doch welke hun, hoe kort sommige van dezelve

ook mogen duuren, dikwyls nog veel te lang vallen, omdat zy 'er zeer weinig van verstaan en nog minder van begrypen.

3. Dewyl deze Schoolen gewoonelyk ook Kost-Schoolen zyn, in welke de jonge lieden, zoo wel *buiten*, als onder den schooltyd, zeker opzicht noodig hebben, behooren dezelve vooral, van bekwaame en deugdzaame *Onder-Monfieurs* voorzien te zyn, die niet flegts voor halve knechts van den *Monsieur* of de Discipelen moeten dienen; maar eenigzins gehouden worden, tot dat geen, het welk eigenlyk den post van eenen *Onder-Meester* uitmaakt. En kan men daartoe krygen zedige jongelingen, van eenen goeden smaak, van kundigheid in eenige nuttige Wetenschappen, en die met vriendelykheid en beleid met de Jeugd weeten om te gaan, deze zyn voor een *Fransch Kost-School* zeer veel waardig. Zulk een *Onder-Meester* zal in de uuren van uitspanning zelf, 't zy onder 't wandelen, of andere oeffeningen, hen by voorkomende zaaken bepaalen, dingen doen opmerken, kleine natuurkundige waarneemingen met hen doen, een geschiedenis verhaalen, nuttige

tige gevolgen daaruit trekken, een zedelies inscherpen, en 'er dus zyn werk van maaken, om eigenlyk dat geen te doen, het geen men noemt, iemand al speelende onderwyzen.

Met een soort van weerzin zullen zyne jonge luiden deze leerzaame uitspanning verlaaten, en zich, na verloop van den bepaalden tyd, van hunnen Onderwyzer scheiden, nauwlyks begrypende dat hy geduurende één of twee uren niet gedaan heeft, dan hen te onderwyzen, en hun verstand met de nuttigste kundigheden te verryken.

4. De uitspanningen moeten nimmer, dan onder het oog van den *Monfieur*, of onder het opzicht der *Onder-Monfieurs* plaats hebben, en alleen zulke worden toegestaan, die de gezondheid bevorderen, althans dezelve niet benadeelen, vooral niet dezulke die met eenig gevaar gemengd zyn, als *zwemmen*, *visfchen*, *hoog springen*, en foortgelyke.

3.

Een weinig uitvoeriger zal ik moeten zyn over de *Fransche Schoolen voor jonge Juffrouwen*.

Waarlyk zeer veel wordt 'er verëischt in eene *Mademoiselle*, die geschikt zal zyn om jonge Juffrouwen regt te beschaaven, wel te vormen, en voor haar bestemming in de waereld nuttig te maaken.

De Fransche taal, handwerken, eene goede houding, beschaafde manieren, zekere smaak in eenige nuttige Kunsten en Wetenschappen, ook sommige takken van de *huishouding*, zyn de zaaken, waarin hier het noodig onderwys behoort te worden gegeven; en by dit alles dienen ook hier de *Vaderlandsche Geschiedenisfen*, en bovenal de kennis van den geöpenbaarden *Godsdienst*, de Wysheid die van boven is, niet vergeeten te worden.

't Geen van dit laatste gezegd is, by de andere Schoolen, inzonderheid die der jonge Heeren, zal ik thans niet herhaalen.

4.

De vraag is thans alleen: Voldoen die Schoolen over 't algemeen aan die oogmerken? Hebben Ouders of Voogden doorgaans reden om zich te bedanken over de aanwinst van noodige kundigheden, en beschaafdheden, gedurende den
tyd

tyd welken hunne kinderen, tot hunne redelyke kosten, aldaar hebben doorgebracht?

Is het by veelen niet meer de mode, de heerschende gewoonte om hunne Dochters, één of twee jaaren, op een Fransch School te bestellen; dan wel de overtuiging van het waare nut, 't geen veele Ouders daartoe doet besluiten?

't Is waar, eenige dezer Fransche Schoolen in ons Vaderland zyn van dien aart, dat, zoo'er by de Juffrouwen zelve eenige *genie*, eenige *lust* en *yver* is, om wat te leeren, 'er nog wel eenige vorderingen te maaken zyn: schoon over het algemeen sommige gebreken dezer schoolen dienden te worden uit den weg geruimd, zullen dezelve tot waar nut van die voor de maatschappye beminnelyke scephfels strekken, en in dat opzicht onze Natie regt beschaaven.

't Zy my geoorloofd hier een plaats te geven aan zekere gezegden van den Eerwaardigen Heer *Fordyce*, in zyn voortreffelyk werkje, welk ik, boven veele verdartelende of zedenbedervende Romans, de jonge Jufferschap gerustelyk durve aan-

pryzen, genaamd *de Vriend der jonge Juffrouwen* (n) terwyl ik niet zal beflisien, maar liever aan het oordeel van elk des kundigen overlaaten, of, en in hoe verze, die gezegden ook op de Fransche Kostschoolen voor *jonge Juffrouwen in ons Vaderland* toepasfelyk zyn: zy zyn te vinden in deszelfs eerste Redenvoering p. 22. en 23. van het 1. Deel, en luiden aldus: „ Het is heden ten dage een alge-
 „ meen gebruik geworden, zelfs onder
 „ geringe Winkeliers en Handwerkers,
 „ die om hunnen meerderen niet toe te
 „ geven, kosten doen die de staat hun-
 „ ner middelen niet toelaat, de jonge
 „ Dochters op Kostschoolen te bestellen.
 „ Behoef ik te vraagen, wat zy meestäl
 „ hier leeren? ik zeg meestäl, want uit-
 „ zonderingen zyn 'er, en zulke zelfs,
 „ die aan de Meesteressen waarlyk eere
 „ doen. Buiten deze uitzonderingen,
 „ weet men, dat het voornamelyk uit-
 „ loopt, op *het leeren van zich op te schik-*
 „ *ken, dansen, slegt Fransch te spreken,*
 „ *lasse beuzelary te praaten,* ik weet niet
 „ wat niet al, *vrypostige en laatdunkende*
 „ ge-

(n) Uit de Engelsche in de Nederduitsche taal overgezet, en voor de 2de maal gedrukt te Amsterdam 1779.

„ gebaarden aan te wennen, en ingevolge
 „ van dit alles, zich zelven als volmaakt
 „ wel begaafde Juffers aan te merken. Ik
 „ zwyg van de bedenkykheden die 'er
 „ mogen zyn, met opzicht tot het bederf
 „ haarer zeden. Dus toegerust komen zy
 „ in de groote waereld, enz.” Niemand
 der bevallige sexe zal my dan, vertrouwe
 ik, de gemaakte, of verder te maakene
 aanmerkingen, op 't geen ter haarer op-
 voedinge in de Fransche Schoolen wordt
 te werk gesteld, ligtelyk ten kwaade dui-
 den, men moge zich verzekerd houden,
 dat dezelve geschieden om, ware het mo-
 gelyk, die jonge Juffrouwen aan welke
 door de gunstige bestellinge der Goddely-
 ke Voorzienigheid, zulk eene beschaaven-
 de opvoeding mag ten deele vallen, te
 aangenaamer en bevalliger in 't verlicht
 oog van het weldenkend menschdom, voor
 den stand haarer bestemming te geschikter,
 en voor de maatschappye te nuttiger en
 voordeeliger te maaken.

En wie twyffelt 'er aan, daar zulke Juf-
 frouwen, en dat somtyds al zeer spoedig,
 eenen zeer aanmerkelyken invloed staan
 te krygen, op den bloei, en innerlyken
 welstand van het Vaderland, daar de be-
 schaaving van het verstand, de vorming

van het hart, de regeling van het gedrag, voor den man met wien zy trouwen, voor de opvoeding der kinderen welke zy staan voort te brengen, en voor de maatschappye in 't algemeen, (gelyk de zoo evèn gemelde Heer *Fordyce* in dezelfde Leerreden uitdrukt) (*) van het allergewigtigst belang zyn; wie, zeg ik, twyffelt 'er dan aan, of ook de regeling van deze Schoolen, tot derzelver beschaaving geschikt, diende overäl in de Republicq, zoo veel eenigzins mogelyk is, op eenen goeden voet te zyn, of gebragt, en, onder het opzicht van bekwaame Curatoren of Curatricen, voor derzelver goede inrichting gezorgd te worden.

Myne aanmerkingen echter daar over, alzoo dit stuk flegts *van ter zyde* in de Vraag van het Zeeuwsche Genootschap begrepen wordt, zullen voorts nog maar weinig zyn.

5.

Een der voornaamste gebreken, wat het
on-

(*) *Vriend der jonge Juffrouwen*, p. 27. welke byzonderheden in 't vervolg van die Leerreden, op èene aangenaamen trant uitgebreid en betoogd worden.

onderwys in de Fransche taale betreft, is dit, dat dezelve niet regt, en niet genoeg, volgens de regels eener goede *Grammatica* geleerd wordt, uit welken hoofde men zich niet behoeft te verwonderen, dat lieden, die kenners van die taal zyn, zich niet zelden (met den Heer *Fordyce*) beklagden, over het slegt Fransch, 't welk inzonderheid de jonge Juffrouwen op de Schoolen aanleerden.

Hoe zeer wordt 'er gezondigd tegen eene goede *Orthographie* door Juffrouwen, welke somtyds reeds twee of drie jaaren hebben ter school gelegen? hoe dwaalt en vergist men zich daar in by aanhoudendheid!

En is dit wel te bewonderen? veele *Mademoiselles* verstaan die zelve niet, al zyn zy ook geboorene *Françoises*. Men behoeft dikwyls maar de brieven te leezen van de Juffrouwen, aan hunne Ouders, Voogden, of andere bekenden, ja van de *Leermeesteressen* of *Demoiselles* zelve, en men zal nauwlyks éénen regel vinden zonder aanmerkelyke feilen tegen de *Orthographie*; op eene zonderlinge wyze ziet men daar door de *geslagten*, de *wyzen*, de *tyden*, enz. verward en door elkanderen

ge-

gehaspeld. Nauwlyks fchynt men fomtyds in 't fchryven onderscheid te weten, tusfchen *aimer*, *aimez*, *aimé*, en duizend diergelyke of andere buigingen der woorden.

Men leert fpreeken, ik beken het, voornaamelyk over eenige huisfelyke zaaken: en dat doorgaans al vry fpoedig, maar hoe leert men zulks? 't is waar, fomtyds vry vlug, maar ook tevens vol feilen. En een kenner van de taal, die daarom dikwyls zwaarigheid maakt, om zonder zich wel te bedenken, eer hy nog aan 't vaardig fpreeken gewoon is, dezelve flegts voort te rabbelen, ontdekt ras by 't hoo- ren van dat zo genaamd vlug fpreeken, dat men nog niets van den waaren aart der taal verftaat: En zulk een inderdaad kan niet anders dan 'er by zich zelve van walgen, als hy fomtyds eenen hedendaagschen *Petit-maitre* of eene *Côquette*, die 'er zich vry wat *airs* op geven, dat zy eenen geruimen tyd het Fransche School hebben gefrequenteed, met ruim zo veel blyken van onbefchaamdheid en verwaandheid, als van onkunde, de misfelykfte brabbeltaal hoort uitftooten.

Men maake echter hier uit geen befluit,
als

als of ik 'er tegen ware, dat de Juffrouwen zich vroeg gewennen aan 't spreken van de taal, dat men door het *spreeken en hooren spreken* pooge te leeren, en zich zoo de taal meer zoeken eigen te maaken: Integendeel, dit is zeer nuttig en noodig; dit kan in eene *langue vivante* of *levende taal*, gelyk de Fransche is, zeer gevoegelyk geschieden; maar 'er moet meer gedaan worden; en het een moet met het andere saamen gaan. Men dient 'er al ras zich op toe te leggen, om eenige gronden te hebben, volgens de voornaamste regels eener goede *Grammatica*. *Mademoiselle* moet terstond corrigeeren, als 'er een fout gesproken wordt. — En niet slegts te kennen geven, dat het gezegde, door die of die Juffrouw, eene fout in zich behelsde, en hoe het moest verbeterd worden, maar waarom het gezegde eene fout zy, waarom het zoo moet verbeterd worden, wyzende de Juffrouwen naar 't geen haar deswegens in haare *Grammaire* wordt geleerd. Om dan dit gebrek te verbeteren, moet in alle deze Fransche Schoolen eene goede *Grammaire* geteerd, en de regels zoo van de *Orthographie*, *Etymologie*, als ook de meest voornaame van de *Syntaxis* van tyd tot tyd worden ingescherpt.

By aanhoudendheid dient 'er gelet te worden op het *spellen* zoo wel als het *leezen* der Juffrouwen. Ook moet het *Declinieren* en *Conjugeren* wel geleerd en onderhouden worden.

Dagelyks byna moest *Mademoiselle* in de School zeker *opstel*, 't zy een *Thème* van het duitsch in 't *Fransch*, 't zy een *Franfchen brief* laten maaken, of althans *corrigeren*, het geen des avonds te vooren, buiten den Schooltyd, daartoe door de Juffrouwen was opgesteld.

De eerstbeginnende zouden kunnen volstaan met eene opgegevene *Declinatie* of gedeelte eener *Conjugatie*, aan de oudste en verstgevorderde onder de Juffrouwen moet nu en dan het opstel van een' brief van onderscheiden inhoud worden overgelaaten, waar van *Mademoiselle* alleen den *korten inhoud* of *materie* opgeeft.

Ook behoorde dagelyks een of ander werk van *smaak*, by voorbeeld, eenige *Contes Moraux*, deze of geene *Elôges* van voornaame perfoonen, in de School voorgelezen en beurtelings door de Juffrouwen geëxpliceerd te worden, al waren het maar eene of twee bladzyden op elken morgen.

Hoe-

Hoedanige Aucteuren tot dit schoolgebruik door Heeren Schoolarchen behoorden bepaald te worden. Comedien, al waren het Zedekundige zoo min als deze of geene Romans, (schoon ik wel wil gelooven, dat de leezing van enkele der zoodanigen in de School de goede zeden niet schadelyk zouden zyn, en wanneer men met de noodige voorzichtigheid eene keuze deede (*), de waare kennis van de taal, zeer zou kunnen bevorderen,) zoude ik daar toe juist niet sterk durven aanpnyzen, uit vreeze, dat men welligt te grooten
 smaak

(*) By voorbeeld de *Treurspelen* van *Racine*, inzonderheid zyne *Esther* en *Athalia*, en foortgelyke, zoude men anderzins de Jufvrouwen zonder bezwaar mogen in de hand geven. Maar hoe fraai en onschuldig ook sommige Toneelstukken van *Voltaire* aan liefhebbers van dit foort van schriften mogen voorkomen, zoude ik zwaarigheid maaken het leezen van enige derzelve op de School, of buiten den Schooltyd aan de Juffrouwen toe te staan; opdat zy door zyne geestigheid geen smaak krygen in zyne anderen werken, en aanleiding tot eene gemeenzaamheid met de verpestende schriften van eenen man, die hoe zeer hem ook de groffte mislagen, in de *oude*, somtyds ook zelfs in de *nieuwe* historie, in de *Aardrykskunde* enz. meer dan eens zyn aangewezen, waar uit hy zyne spotteryen en tegenbedenkingen ontleende, echter steeds zyn vernuft op alle mogelyke wyzen heeft in het werk gesteld ter beschimpinge van de Gewyde boeken, en ter benadeeling der dierbare Euangely-leer van onzen Hoogst-gepreezen Heiland.

smaak in dat soort van schriften krygen mogt, waartoe veeler geneigdheid van zelve te zeer overhelt, en men van dezulke wel ligt tot slegtere, ja tot zedenbedervende en verwoestende, gelyk de meeste zyn, mogt overflaan.

Eenige voornaame byzonderheden uit *l'Histoire Romaine* of deze en geene gewigtige voorvallen uit *l'Histoire de la Patrie* kunnen in meer dan een opzicht hier haare nuttigheid hebben. Misfchien zou het korte Werkje, dat men voor het laatste heeft, en op sommige schoolen voor jonge Heeren, by kleine gedeeltens, van buiten laat opzeggen, tot deze voorleezing wat al te kort zyn: wenschelyk ware het daarom, dat eene kundige hand de voornaamste en gewigtigste byzonderheden uit de Nederlandfche geschiedenis in een' goeden styl, tot zulk een gebruik, in 't Fransch overbragt. Dus kreeg men onder het leeren van de Fransche taal, wel ook ongevoelig, eenige kennis van de Vaderlandfche Geschiedenis.

Deze en geene spreekwyzen of gezegden, die den aart van de taal beter leeren verstaan, moet *Mademoiselle* onder het lezen doen opmerken; na 't aflezen van

ze-

zeker gedeelte daarover ondervraagen, opdat zy moge verneemen, of 'er met vrugt geleezen zy, en door deze gewoonte elk gehouden, en aangespoord worde om onder het leezen aandagtig te zyn. En heeft *Mademoiselle* daartoe het vermogen, en maakt zy 'er tevens de pryslyke gewoonte van, om sommige dingen die geleezen mogten zyn, 't zy een *geschiedenis*, 't zy een of ander leerzaam Vertoog, wat breeder uit te breiden, geduurig eene betaamelyke nieuwsgierigheid op te wekken of aan te kweeken, uit het voorgeleezene eenige *zedekundige* of andere *leerzaame* gevolgen te trekken, en daar door de Juffrouwen als van zelve aan zich en aan haar onderwys te verbinden, haar School zoude voorzeker daar door zich des te meer boven veele andere aanpryzen.

Niet kwaad was het ook van tyd tot tyd de Juffrouwen buiten den schooltyd iets te laaten leezen, om des anderen daags daarvan een kort opstel, 't zy dan in 't Fransch, 't zy in 't Nederduitsch, naar dat *Mademoiselle* het voor elk nuttigst keurt, te vertoonen, of wel om *gepraepareerd* te zyn, daarvan mondeling in 't Fransch of Nederduitsch een *verhaal* te doen, of althans nopends den inhoud van het gelee-

zene in de School behoorlyk bericht te geven.

Ondertusfchen, zullen deze dingen plaats hebben, zal men klaar en geregeld onderwys geven, in de Fránfche taal, den *aart* van de taal, het verfchil of de overeenkomst, van of met de onze, doen opmerken, en wel infcherpen: zoo behoort de *Mademoifelle*, of ten minften eene der geene die *nevens* of *onder* haar het School helpt waarneemen, in beide de taalen wel te zyn onderwezen.

7.

Een ander gebrek, immers op fommige Schoolen, is dit, dat 'er doorgaans te weinig eerbied is by de Juffrouwen voor de Meesters, die na den fchooltyd eenig ander onderwys komen geven, en te weinig oplettendheid op hunne lesfen.

Heeft een Juffrouw zelve lust tot het *teekenen*, de *muzyk*, het *dansfen*, dat gaat fomtyds nog het beste. Maar wat het *Schryven*, het *Cyfferen*, en vooräl het *Catechiferen* betreft, men doet, wat lusteloos zynde, of niet veel geleerd hebbende, zyn best, om den Meester, is hy wat goedäartig, op een ander gesprek te brengen,

gen, ondertusfchen loopt de tyd door, en het uur is weg, eer men byna begonnen heeft. — Om dit gebrek te verhoeden behoorde 'er in alle Schoolen eene gezette Catechifatie te zyn in de School zelve, 't zy dan door *Mademoiselle* zelve, zoo zy daartoe by haar *examen* was bekwaam bevonden, het zy door een bekwaam *Catechifeermeester* of *Catechifeermeesteres*, terwyl voorts al het overig onderwys, zoo veel mogelyk, onder het oog, en in de tegenwoordigheid, van een der *Mademoiselles* behoorde te gefchieden.

8.

Ook zyn mogelyk in sommige Kostfchoolen de Juffrouwen, na den fchooltyd des namiddags, doorgaans wat al te lang buiten het oog van haare Opzichteressen. Ik weet wel, de boog kan en mag niet altyd gespannen zyn, men moet zich op eene onfchuldige wyze, ten meeflen genoegen, eens kunnen vermaaken of verlugten, 'er moet behoorlyke tyd zyn voor uitspanning. Elk zoekt dan ook gewoonlyk zyn gezelfchap, iedere Juffrouw voegt zich by die, welker humeur en denkwyze haar best aanftaat. En dit is zeer natuurlyk. Dan, het past *Mademoiselle*, om zoo veel

M 2

zulks

zulks doenlyk is waar te neemen, wat in dien tusfchentyd de meest geliefkoosde uitfpanningen der Juffrouwen zyn. Het telkens leezen van flegte Comedien, van zedenbedervende Romans, moet zoo wel, als het houden van zotte en onnutte discoursen, met alle magt worden te keer gegaan, opdat de fmaak, helaas! niet reeds zoo vroeg bedorven worde: *Mademoiselle* kan by gepaste gelegenheden daartegen niet te ernftig waarfchouwen, of te zeer haar ongenoegen toonen, wanneer zy bemerkt, dat zulks echter tegen haare vermaaningen aan fomtyds mogt gefchied zyn; en is 'er een of ander onder haare Onderwyzelingen, welke zy klaarlyk kan bemerken, dat reeds het ongeluk heeft van in dien fmaak te vallen, zorgvuldig moet 'er worden toegezien, dat deze aan eene andere, eene jongere, niet tot bedervinge ftrekke. Eene aangenaame en nuttige gefchiedenis, een zedekundig verhoog van geest en fmaak op een' fchertfenden trant, kunnen den fmaak verbeteren, en aan zulke Juffrouwen, welke liefhebbers zyn van leezen, een nuttig en vervrolykend *divertifement* opleveren.

Ondertusfchen moet *Mademoiselle* met beleid en vriendelykheid, zonder dat de
Juf-

Juffrouwen het byna merken of zoo opvatten, over alles het oog laten gaan, waartoe het haar zeer wel zou te pas komen, als zy de kunst verstond, om de achting en 't vertrouwen van haare Onderwyzelingen te winnen.

Tot voorkoming van te veel gelegenheid, om zich lang met eenige zedeberevende boeken op te houden, heb ik daarom reeds §. 6. voorgeslagen, om de Juffrouwen, buiten den schooltyd, eene middelmatige taak te geven, uit een of ander werk van *smaak en vernuft*, 't zy dan tot een kort opstel, 't zy om zich tot het *verhaalen* van een of andere byzonderheid, den volgenden dag te *præpareren*. Dit konde haar aangenaam bezig houden, en tevens dienen, om haar in 't leezen van goede boeken te doen smaak krygen.

9.

Nog een gebrek is 'er eindelyk in deze Schoolen, het welk ik niet geheel met stilzwygen kan voorby gaan, omdat het my, als een van de grootste voorkomt; het bestaat hierin, dat in dezelve de opvoeding der Juffrouwen te veel op *eenen gelyken voet* geschiedt, daar dezelve tot

onderscheidene rangen en posten in de waereld geschikt zyn; de eene Juffrouw, die van het eerste aanzien is, en van geld en goed overvloeit; schynt uit de School komende voor eerst te zullen behooren tot die zeldzaame wezens, die zich slegts met haaren opschik, geduurige *divertisements*, het bywoonen van *assemblées* en *pleizierpartyen* zal hebben bezig te houden, en in zulke gezelschappen met haare schoonheid en begaafdheden te schitteren, dat is, die ter School schynen gelegen te hebben, enkel omdat het zoo de mode is, en voorts geschikt zyn om, vervolgens, *volstrekt niets* te doen.

Eene andere Juffrouw wordt van haaren *Papa* met verlangen uit de School verwacht, om in zeker werk te komen, om namelyk zyne *huishouding waar te neemen*, en als een andere Moeder het opzicht te hebben over haare jongere Zusters of Broeders. — En Vader, die buiten de huishouding bezigheids genoeg had, verlangt sterk, om, benevens zyne overige Kinders de aangename vrugt te mogen genieten van die kosten, welke hy twee, drie, jaaren of langer op het Fransche School aan zyne Dochter besteed had.

Een andere Juffrouw, misfchien van maatig fatzoen, uit den burgerftaat, de Dochter van een of ander burgerheer, fchoon zynog al zoo ras niet tot het waarneemen der huishouding geroepen wordt, past het echter niet zich in alles met de eerst gemelde gelyk te ftellen: en echter, hoe weinig onderscheid kan men dikwyls tufchen de Juffrouwen van den eerften rang, en uit den deftigen of middelmatigen burgerftand, wanneer zy uit de School te huis komen, befchouwen! zy fchynen elkanderen volmaakt te willen gelyk zyn, in *kieeding*, in *kapsel*, in *opfchik*, in *houding* en manieren, zoo dat iemand, die de Juffrouwen niet kende, tufchen eene Dochter van een' vermaarden Edelman, of een' Heer die onder de eerften van het Land behoort, en van een' middelmatigen Heer uit den burgerftand, nauwlyks eenig onderscheid zou weten te maaken. Terwyl verfcheidene dezer Juffrouwen niet fchynen te begrypen, omdat haar nooit anders geleerd is, hoe befpoottelyk zy zich juist door haaren optooi en houding aanftellen in 't oog van haare medeburgers of burgeresfen, en sommige, welke nu tot zekere bezigheden geroepen worden, uit de Fransche School niet veel overbehouden, dan 't geen haar in haare betrekking zeer

misftaat, benevens eene goede maate van *chagryn* of verdriet, dat zy kunnen noch mogen in de groote waereld mede doen met zulke *Dames*, met welke zy zich te vooren genoegzaam in eenen rang geplaatst rekenden. Niet dat ik 'er tegen zyn zou, dat zulke Juffrouwen van verfchillenden rang en geboorte in één en dezelfde School by elkanderen waren, in tegendeel, dit geeft eene onderlinge gemeenzaamheid, dit maakt zelfs al vroeg zekere verbinteniffen en betrekkingen tusfchen onderscheidene Claffen en rangen van menfchen, welke anderzins door te veel opzien van den eenen, of een foort van minâchting van den anderen kant, doorgaans te verre van elkanderen verwyderd blyven. Ook begrype men my zoo niet, als of ik het zou afkeuren, dat een man van een matig fatzoen en bedryf in den burgerftand, wanneer de Voorzienigheid hem met toereikende of zelfs overvloedige middelen gezegend heeft, zyne dochter of dochters tot het verkrygen van eene goede *educatie* op zulke Schoolen bestelde, wat zou hem daarvan behoeven te weêrhouden? Waarom zal hy in eene vrye Republicq daartoe niet dezelfde vryheid hebben, als menig groot Heer, wien 't misfchien, wat zyne huisfelyke omftandigheden betreft, ruim

zoo bezwaarlyk valt? en daar zyn beroep, zoo min als de bezigheden en bekwaamheden van zyne vrouw, toelaaten, om ten zynen huize voor eene geregelde opvoeding van zyne kinderen, de behoorlyke zorg te draagen.

Maar dit wilde ik in die Schoolen hebben, dat elk der Juffrouwen daar eene kleedinge kon, en mogt hebben, en eene opvoeding krygen naar haaren stand, en de keuze haarer Ouderen: Dat, by voorbeeld, de *Mademoiselles* niet zoo zeer haare gezetheid toonden op dien grooten opschik en praal by elk haarer Kost-Juffrouwen; ook by die uit den burgerstand; om langs dien weg kwanswyze zoo veel te beter met haar School in kerken en op openbaare wandelplaatsen te *brillèren*; En vooral, dat 'er in onderscheidene takken der *huishoudkunde* de noodige onderrichting wierde gegeven, in dier voegen dat beurtelings sommige Juffrouwen eenigen tyd van den dag nevens eene der *Mademoiselles* of *Onder-Mademoiselles* opzicht moesten hebben over de keuken, de schikking der tafel, enz. andere over de bewaaring van het linnen, een derde gedeelte over het behandelen van de wasch, stryken, styven, mangelen, en zoo vervolgens;

waarin weekelyks het ééne gedeelte het andere konde vervangen, terwyl uit de oudste Juffrouwen eenige konden gebruikt worden, om ten aanzien van sommige taken der huishoudinge, onder het oog der *Mademoiselle* aan haar aanbevolen, zeker boek of behoorlyke aantekening te houden van dagelykschen ontvangst en uitgaave, 't welk van tyd tot tyd moet nagezien worden, en de Juffrouwen geleerd, hoe alles dient gedaan te worden met behoorlyk overleg, en hoe men in verscheidene byzonderheden best de *menage* zal kunnen betragten.

Ware het niet wenschelyk, dat burger Juffrouwen, en al waren zy zelfs van meerder aanzien in de waereld, daartoe gehouden wierden op deze Scholen! 't zou haar sommige uren buiten den noodigen Schooltyd op eene *nuttige* wyze voor lichaam en geest en met voordeel doen doorbrengen: zy zouden tevens leeren begrypen, dat zy vervolgens iets zouden moeten doen in de waereld, waartoe zy zich hier in de School moesten bekwaam maaken. En waren of kwamen zy immer al in zulke omstandigheden, dat zy zelve die dingen niet behoefden te doen, wat nadeel kon het haar geven daar kennis van

van te hebben: zy waren dan ten minsten in staat, om tot het een of ander goede schikkinge te maaken, en haare dienstboden de noodige orders te geven.

10.

Opdat zulk eene order en inrichting dezer Schoolen op eenen goeden en bestendigen voet onderhouden worde, is vooral noodig, dat overal waar deze Schoolen zyn, of waar zy vervolgens worden opgericht, bekwame *Curatoren* en *Curatricen* over deze Schoolen worden aangesteld, onder welker opzicht deze Schoolen staan moeten, en door dezelve afzonderlyk, ten minsten tweemaal of viermaal in 't jaar, worden *gevisiteerd*: door *Curatoren*, om de vorderingen der Juffrouwen in de Fransche taal en andere Wetenschappen te onderzoeken; door de *Curatricen* (daartoe te verkiezen uit de aanzienlykste des volks, en tevens eene of twee Juffrouwen, van de bekwaamste uit den deftigen burgerstand,) om de *handwerken* na te zien, en hunne onderscheidene bezigheden en vorderingen in huishoudenlyke zaaken opte-neemen.

Langs welken weg ook deze Schoolen,
myns

myns oordeels, tot meerder voordeel en beschaavinge onzer Natie, eene aanmerkelyke verbeteringe zouden kunnen erlangen.

2. A F D E E L I N G.

Van de Latynsche Scholen.

Zoo kome ik eindelyk tot de *Latynsche School*.

Zoo ergens, hier is het waar, dat de openbaare Scholen verre te verkiezen zyn boven het *privaat* of huisfelyk onderwijs, om redenen reeds in het begin van deze Verhandeling bygebragt, welke ik niet zal herhaalen.

En deze Scholen zyn, in de meeste Steden van ons Vaderland, op eenen vrygoeden voet, schoon sommigen, dat zal men niet ontkennen, in de eene of de andere byzonderheid, nog wel eenige verbeteringe noodig hebben.

2.

Ik veronderstel als eene zaak die elk moet toestemmen, dat men voor deze Schoolen naar de bekwaamste Mannen tot *Rektor* en *Praeceptoren* moet omzien, zonder aan gunst of byzondere toegenegenheid voor min bekwaamen iets toe te geven; Maar 't is te gelyk waar, dat de *bekwaamheid* hier vooral moet gepaard gaan met een *Deugdzaam* en *Godsdienstig* Character. 'Er wordt te veel aan deze Meesters toevertrouwd, om daarop geen byzonder acht te slaan; niet minder name-lyk, dan het onderwys van Jongelingen, die de bloem van de Natie zyn, Jongelingen gesprooten uit de aanzienlykste lieden, of uit den deftigsten burgerstaat, waarvan sommigen voor de eerste en gewigtigste posten, van *Land*, *Stad* of in de *Kerk* geschikt zyn. Is de *Rektor* of *Praeceptor* een heimelyk verächter van, of spotter met, den geöpenbaarden, of met den Hervormden Godsdienst, die de Godsdienst van het Land is, welke eenen schadelijken invloed kan het voorbeeld, het gedrag, sommige schertzende gezegden by voorkomende gelegenheden, of lasse spotternyen met de bediening van het Euan-gelie, met Regtzinnigheid, met ingeto-
gen-

genheid, tot *verwoesting*, in plaats van wåre *befchaaving* der zeden en gemoederen, op de tedere harten maaken by Jongelingen, die hunnen *Praeceptor*, en vooral hunnen *Rector* wegens zyne geleerdheid, en mogelyk daar bykomende verwaandheid van sommigen, veelyds voor een *onfeilbaar* mensch aanzien. *Αὐτὸς ἔφα*, dat is hun doorgaans bewys genoeg.

Ik ben verzekerd, dat braave *Rectoren*, die achting voor den Godsdienst hebben, my dit zullen toestemmen, te wel overtuigd (en ach! waren 'er nimmer bewyzen van voor handen!) welk een onbeschryfelyk nadeel, zulke onnutte meubelen, met alle hunne geleerdheid en grootspraak by hunne onderwyzelingen, der maatschappye kunnen toebrengeu.

Van harten wensche ik, dat 'er niemand der zoodanigen onder hun getal gevonden worde!

Verre zy het ook van my, iemand hunner hier van te beschuldigen of verdagt te maaken.

Ik heb te veel omgang gehad met verscheidene dezer Heeren; al te zeer ben ik over-

overtuigd van veeler braafheid en godsdienstige gevoelens, en men is te veel verschuldigd aan sommiger kunde en geleerdheid, dan dat ik hun niet eene ware hoogächting in myn hart zou toedraagen, en erkennen de groote verpligting, welke de Natie waarlyk heeft aan den aanhoudenden en vermoeienden arbeid van braave *Rectoren* en *Praeceptoren*.

Dit echter kan men niet ontkennen, dat sommige Heeren *Literatores* ('t zy dan met of zonder grond, 't welk ik nu niet zal onderzoeken) by anderen, die wat ernstig denken op het stuk van Regtzinnigheid, in eenige verdenking zyn geraakt, of zy wel zeer ingenomen zyn met de *leer* en *Constitutie* van de Hervormde Kerk: waartoe mogelyk het gedrag van dezen of geenen *Literator* wel eens eenige aanleiding kan gegeven hebben, 't welk men niet dan met de grootste onredelykheid en 't schreeuwendst onregt op de rekening van *allen* of de meesten stellen kan.

Of de *Rectoren* en *Praeceptoren*, die niet tevens Predikanten, of Proponenten zyn, in sommige steden en provincien, de formulieren van eenigheid onzer kerke onderteekenen, weet ik niet, dit weet ik, dat het
het

het op verscheidene plaatsen niet geschiedt, daar men zich vergenoegt met eene *attestatie* van *Lidmaatschap*, schoon zulks bepaald is in de *Post Acta* van het *Nationaal Synode van Dordrecht* Sess. 164, waar men ook het formulier van ondertekening voor de *Rectoren* vindt. Volgens 't *Visitatie Reglement van Delft* 1721. boven reeds aangehaald, moet by de *Visitatie* onderzocht worden, in plaatsen waar *Latynsche Scholen* zyn, „ of de *ondertekening* der *Formulieren* geschied zy, nade *ordre* van de „ *Post Acta Synod. Nation.* Sess. 164.” In de *Kerkelyke Wetten van Vriesland* geapprobeerd door de *Edel Mog. Heeren Gedep. Staaten van die Provintie*, heeft men daarvan ook een uitdrukkelyk *Artikel Tit. xxxvii. art. vii.* „ *Alle Schoolmeesters* van deze „ *Provincie*, zoo *Latynsche* als *Duitsche* „ *zullen den Heidelbergfchen Catechismus* „ *en de Formulieren* van eenigheid dies „ *te neffens in Clasfè ondertekenen*, enz.” Omtrent de *Belydenis* of *Belydenissen* des *Geloofs* was zulks reeds te vooren bepaald ten aanzien van de *Schoolmeesters* in 't algemeen, in het *Synod. Nation. van Middeburg* 1581. *art. 37*, en van 's *Hage* 1586. *§. 47* en *48.* gelyk uit het *Kerkelyk Handboekje* kan gezien worden.

Nimmer, zoo veel ik weet, zyn deze bepalingen ingetrokken, of die wetten afgeschafte: Echter fchynt die ondertekening, immers op verfcheidene plaatzen, te zyn in onbruik geraakt: Doch 't zou niet kwaad zyn, wanneer men dezelve, althans by de aanftelling van nieuwe *Rectoren*, wederom zagt in te voeren (en zy die van harten de leer der publicque Kerk van het Vaderland omhelzen, zullen immers daar omtrent geen zwarigheid maken), opdat men in 't algemeen van de Godsdienftige beginzels dezer mannen te beter moge overtuigd zyn, waar van, onder de fteeds toeneemende losbandigheid in *beginzels* en zeden, (waar over 's Lands Hooge Magten jaarlyks in hunne Biddags-brieven niet ongegrond klaagen), voor den bloem van Neêrlands Jeugd zoo veel afhangt.

3.

Wat nu het *onderwys* in de Latynfche Schoolen zelf aangaat; daartoe heeft men, zal alles, wat hier te leeren valt, wel geleerd worden, eenige jaaren noodig; want fchoon het waar kan zyn, dat men hier of daar de Latynfche Schooljeugd wat te lang ophoudt, zullen kundige lieden my toeftaan, dat 'er voor gemeene of dagelyk-

sche verstanden der Schoolieren ten minsten 5 of 5½ jaaren, en voor de vlugste en naarstigste (een *praecox ingenium*, of vroegryp verstand, uitgezonderd) 4½ of 4 jaaren dienen besteed te worden, om de taal met al het geen daartoe behoort *wel* te leeren, zich daar mede eenigzins gemeen te maken, de voornaamste aucteuren te verstaan, en eenen goeden styl te verkrygen. Schoolen, waarin men binnen de 2, 2½ of ten hoogsten 3 jaaren gewoonlyk alles afdoet, hebben doorgaans weinig te beduiden, schoon zy om de minste kosten, van sommige minkundige Ouders of Voogden, boven andere mogen in trek zyn. Jongelingen, die zulke Schoolen in twee of op zyn hoogst in drie jaaren doorloopen hebben, schoon zy al telkens met pryzen van de eene naar de andere Classe mogen zyn gepromoveerd, vergeeten veelderlyds al spoedig hun Latyn, en wonen zelden met die vrugt, als anderen, de Academische lessen by; ten ware zy hunne zwakheid bemerkende, zich verder oeffenen, en door aanhoudende vlyt en naarstigheid dat gebrek vergoeden. — Hoe bespottelyk maken zich dan by elk verstandig man die grootsprekende baazen, die zich laten voorstaan, binnen anderhalf of twee jaaren de *Latynsche taal in den grond*, en mogelyk ook

ook wel het *Grieksch* daar by, aan eenen aankomenden Jongen of Jongeling te kunnen leeren!

Te meer heeft men hier een' geruimen tyd noodig, alzoo men de Kinderen thans meestal vry jong op het Latynsche School bestelt, en op de Latynsche Schoolen ook de beginzelen van de *Grieksche* taal geleerd worden.

Trouwens, om de Latynsche taal eenigzins grondig te verstaan en daarin redelyk wel te kunnen schryven, behoort men eene goede kennis te hebben, niet alleen van de *Grammatica*, maar ook van de *Rhetorica* (zoo de *tropi* als *schemata*) en de *Dialectica* of *Logica* (a).

Daar-

(a) By de herstelling der Schoolen, inzonderheid in de XI. eeuw van het Christendom, leerde men de zoogenaamde *zeven vrye Kunsten*. De eerste trap dezer Wetenschappen was de *Spraakkunst*, die door de *Redenryk-* en *Redeneer-kunde* gevolgd werd, drie kunsten of wetenschappen bekend onder den naam van het *Trivium*, een naam in de tyden der Barbaarsheid reeds uitgevonden, om daar mede de gemelde wetenschappen te beduiden, welke allerëerst op de Schoolen werden onderwezen, en waarvan herkomstig is de naam van *Triviaale* schoolen, welke men nog gewoonlyk aan de *Latynsche* geeft. Wanneer de Leerling nu hierin genoegzaame vorderingen gemaakt had, ging men met hem verder tot het zoogenoemde *Qua-*
dri-

Daarenboven, om met vrugt goede Latynsche Schryvers te lezen, om de *Poëten*, om de *Clasfici* en andere *auctores in prosa* wel te verstaan, moet men eenige kundigheid krygen van de Romeinsche Oudheden en Geschiedenissen, van de *Historia Mythica* of Fabel-geschiedenis, van de oude *Geographie* volgens *Pomponius Mela* met de kaarten van *Ptolomeus*: Alle zaaken, waartoe tyd verëischt wordt, en waarin op goede en wel ingerichte Schoolen, meer dan flegts oppervlakkig, tot goed verstand der oude en beste Latynsche Schryvers, op

drivium, bevattende deze vier Wiskundige wetenschappen, de *Rekenkunde*, *Zangkunde*, de *Meet- en Sterren-kunst*. Men zie onder anderen J. L. MOSHEIM, in zyne *Kerkel. Geschiedenis der XI. Eeuw*, II. D. Hoofdst. I. §. 5. Zynde het IV. D. p. 44 en 45. der Nederduitsche Uitgave.

Wat ondertusschen elk der hier van ons gemelde wetenschappen, namelyk, de *Grammatica*, *Rhetorica* en *Logica* toebrenge tot verstand van de taal, tot *beraad* van den *styl*, het verstaan, of ook het *plaatzen* van de *argumenten* of bewysredenen in eenig Opstel of Redevoering, is den Geleerden bekend, 't geen ook kan gezien worden by JO. GOTTL. HEINECCIUS in *Fundam. Hist. Cult. Proëem*. §. VIII. Heineccius spreekt van de *Philosophia* en verstaat 'er door eene *grondige kennis van de zaaken* waar over men spreken of schryven wil; inzonderheid moet men denken om de *Dialectica*, welke *argumenten*, *definitien*, *verdeelingen*, *oorzaaken*, *gewroegen*, enz. aan de hand geeft, en dezelve ook in de Schryvers, die men leest en *explicæert*, doet verstaan en opmerken.

Op zyn tyd, en naar de toenéemende vatbaarheid der Jeugd, gereegeld onderwijs gegeven wordt. Uit het geen wy tot hiertoe gezegd hebben, kan dan worden opgemaakt, wat 'er al, behalven een wys en voorzichtig beleid, om dagelyks met eerst aankomende Jongelingen om te gaan, de kunst, om liefde tevens en ontzag by hen te verwekken en te bewaaren, benevens eene klare en vatbaare *methodus docendi* in een' goeden *Rector* verëischt wordt.

En aan zulk eenen, met bekwaame Curatoren, laten wy de regeling van de School, of Schoolen, onder zyn opzigt, de schikking der onderscheidene Clasfen, en wat op elk van die moet geleerd of geëxpliceerd worden, gaarne over; weshalven ik van dat alles niets zal melden.

Alleenlyk zal ik eenige *weinige* aanmerkingen maaken over eene en andere zaak, waar omtrent mogelyk in de meeste Latynsche Schoolen nog wel eenige verbetering zou te maaken zyn.

4.

Dat op deze Schoolen vooral betamel-

N 3

ly-

lyke *ambitie* behoort plaats te hebben onder de discipelen; dat dezelve moet *bewaard* en *aangekweekt* worden; dat een *Rector*, *Conrektor* of *Præceptor* zich met alle kragt daar op moeten toeleegen; dat daar door, meer dan door de vrees voor eenige straf, de vlyt en naarstigheid worden opgewekt, en geduurige spoorlagen vinden; wyders dat in alles wat op School geschiedt, inzonderheid alles, wat om den prys verricht wordt, gelyk ook in het beloonen van de naarstigheid, zonder eenig aanzien van perfoonen de nauwkeurigste rechtvaardigheid moet plaats grypen; dat alle bepalingen en schikkingen omtrent de kans om een' prys te bekomen, moeten zyn naar redelykheid en billykheid; dit alles zyn zaaken, welke ik, als by elk weldenkenden toegestemd, hier veilig mag onderstellen. Maar dit schynt my toe een gebrek te zyn, 't welk echter op sommige Schoolen plaats heeft, dat men namelyk al te veel verschil maakt, tusschen het eene *Thema* en het andere, dat men by voorbeeld 10, 20, 30, of nog meer fouten in de ordinaire *themata* rekent, tegen *éene* fout in een *Thema*, 't welk gemaakt wordt voor 't *Examen*, dat is, gelyk men 't anders noemt, voor den *Rector* of Heeren *Curatoren*, hoedañige *themata*

mata 'er 3, 6 of meer, naar de order der schoolen is, in 't half jaar gemaakt worden: dit kan voor sommigen zeer hard zyn; een Jongeling die zynen makker *honderd* of meer fouten boven is in 't half jaar, en in alles het verre van hem wint, kan door één ongelukkig *Thema*, of door maar weinige fouten meer te hebben in zulke *Themata*, van den prys verstooken zyn, waarmede de andere heenen gaat, of ten minsten agter of beneden hem den tweeden of lageren prys ontvangen. Ook kan dit te veel aanleiding geven aan den *Rector* of *Præceptor* tot eenig onregt aan den eenen, of gunstbewys aan den anderen wien men genegen is, en boven den minder begunstigten wil voortrekken: en al geschiedde zulks niet, de *Rectoren* vallen by de Ouders of Discipelen ligtelyk onder zulk een kwaad vermoeden, inzonderheid, wanneer het eens gebeurt, dat een zoontje van een *Regent*, *Curator* of ander *voornaam Heer*, den zoon van een burger, schoon die het geheele half jaar genoegzaame blyken van meerdere bekwaamheid en vorderingen gegeven had, hem juist in die *themata*, wegens het groot verschil, dat men in de waarde der fouten maakt, den prys, of wel den voorrang afwint.

Dat zulke *themata* iets vooruit hebben, wanneer het maar niet te veel is, (by voorbeeld dat een fout gerekend wierd op $1\frac{1}{2}$ of 2. in de overige *themata*,) kan ik toegeven: Best echter wordt in andere Scholen het onderscheid dezer *themata* voornamelyk daarin gesteld, dat dezelve wat grooter en moeielyker zyn, dan de *ordinaires*, opdat de *Rector* en *Curatoren* daaruit te beter der Jongelingen bekwaamheid en geoeffendheid in sommige regels beproeven; voorts dat dezelve met alle *naukeurigheid* nagezien, en de fouten zeer stipt en streng gerekend werden.

5.

Wat het *van buiten* leeren betreft, dit moet ongetwyffeld geschieden; schoon niet te veel, noch al te veel lessen te gelyk; en vooral moet een *Præceptor* zorg draagen, dat zyn leerling vooraf begrype, althans aanleiding hebbe gehad om te kunnen begrypen, indien hy heeft willen opletten, dat geen, hetwelk hy leert; dit leeren geeft alleen voordeel; dit maakt het van buiten leeren te gemakkelyker. Het is in de meeste Scholen de gewoonte, dat men al vroeg begint met de *Ety-mologia* en *Syntaxis* te laten leeren in 't

La

Latyn, en ik ben 'er niet tegen, *mits* men vooreerst zeer kleine lesfen geeft, hun vooraf de les uitlegt, en doet verstaan, en hen by de *Syntaxis* het *Duitsch* tevens doet leeren en opzeggen. Het is te bejammeren, dat Jongelingen, die reeds eenigen tyd zyn op de School geweest, dingen leeren en opzeggen, by voorbeeld, dat fraaië en nuttige stuk de *Syntaxis figurata* van *Vosius*, of zyne *Rhetorica contracta*, zonder byna iets daarvan te verstaan, en zo zy het al in zoo verre verstaan, dat zy het ten naaften by kunnen overzetten, echter zonder iets daarvan te begrypen. Wat vrugt kan zulk leeren hebben? geen wonder, dat veelen na weinige jaaren byna geheel vergeeten hebben, dat zy ooit de *Rhetorica* of *Syntaxis figurata* geleerd hebben. En zoo gaat het fomtyds met meer andere byzonderheden. Deze dingen moet men de Scholieren verklaaren, en hen dezelve, zoo veel men kan, doen begrypen, zal dit leeren aan het einde beantwoorden, zal het geen vergeeffche arbeid zyn.

6.

Behalven het leeren der lesfen, moeten 'er zoo dikwyls mogelyk *thematata* gemaakt,

eenige *Auctores Classici* geëxpliceerd, en voorts by de geenen die wat verder zyn eenige *Exercitatie*n in 't Latyn opgesteld worden.

Van elk dezer byzonderheden zal ik slegts met een enkel woord handelen, en de gebreken daarin op sommige Schoolen met de noodige verbeteringen kortelyk aanwyzen.

7.

Wat aangaat de stoffe of inhoud van de *themata*; ik ben 'er geenzins tegen, dat men die veelzins uit de oude geschiedenissen der Grieken of Romeinen, of uit de fabelkunde ontleene, noch ook dat dezelve nu en dan eenige leerzaame lessen in zich behelzen, maar waarom zou men ook niet vooral zyn werk 'er van kunnen maaken, om van tyd tot tyd door middel van de *themata*, eenige voorname stukken uit onze eigene *Vaderlandsche Geschiedenis* te leeren, en de *Vaderlandsche Jeugd* daar mede meer gemeenzaam te doen worden?

Zou men by voorbeeld aan een *Classis*, welke zich reeds eenigen tyd geoeffend had in het Expliceren van *Corn. Nepos* niet

niet konnen opgeven, in eenige agter een volgende *themata*, sommige *voornaame byzonderheden*, of wel een kort bestek van het leven van *Willem den Eersten*? van *Mauritz*? van *Fredrik Hendrik*? van *Brederode*? *Lumei*? en andere onsterffelyke helden van Neerland? door welke opstellen die Jongelingen van zelve eenige gemeenzaamheid krygen zouden, onder het opzicht van een' goeden *Praeceptor*, welke de zaaken in dier voegen een weinig wist te schikken, met den styl van *Nepos*. Zoude wederom voor eene andere *Clasfis* worden opgegeven, sommige der gevoerde *Oorlogen*, *Veldslagen*, *Nederlaagen*, *Veroveringen*, welke zulke jonge luiden eenige gemeenzaamheid gaf met den zuiveren en fraaien Historischen schryffstyl van *Julius Caesar* enz. Langs dezen weg had men een onderscheiden nut van het *thema* maaken, byzonder ook dit voordeel, dat de Discipelen daar door ongevoelig in de geschiedenis van hun eigen Land geoeffend wierden. En wilde een man van kündigung in de taal, en tevens in 's Lands geschiedenis, zich verledigen, om in een diergelyk Thema-boekje, als de *Themata* van den Heer *Jo. Fr. Reitz*, de voornaamste byzonderheden, uit de *Vaderlandsche Geschiedenis*, in zekere gelei-

leidelyke orde te bevatten en uit te geven, die zou daar door de Vaderlandsche Jeugd geen' kleinen dienst doen.

Men kon 'er hen zelfs buiten den schooltyd gebruik van laten maaken. En het konden goede voorschriften zyn voor *Præceptoren*, om schoon hier en daar met eenige verandering van woorden en spreekwyzes, ook diergelyke *themata* voor den prys optegeven. Voorts is in *de wyze*, op welke men gewoonelyk in de Scholen zyn *thema* maakt, ook van langerzaamerhand zeker gebrek te verbeteren.

De doorgeleerde Abt de *Longuerue* zegt ergens van *Gregorius den Nazianzener (a)*:
 „ Quand je lis S. Gregoire de Nazianze,
 „ il me semble voir un écolier, qui fait
 „ un bon thème, en copiant & imitant
 „ ses Auteurs, mais qui tombe, des qu'ils
 „ lui manquent”.

In hoe verre dit toepasfelyk zy op dien
 Eer-

(a) In *Longueruanorum secunda parte* p. 105, 106, volgens de aantekening van den Heer *Jo. Bapt. Casp. d'Aulse de Villoison* in de *Prolegomena* van zyne fraaie uitgaave der *Pastoralia van Longus* p. XXVI.

Eerwaardigen Kerkvader, zal ik thans niet onderzoeken; maar dit is zeker, dat de Schoolieren veel al zoo te werk gaan; geen een zin byna, ja genoegzaam geen een woord, van eenig belang, of het moet opgezocht worden in de *Phrases*, getrokken uit een' of ander *Auteur*, of ook in de *Etymologia* of *Syntaxis*. Dit kan in het begin niet anders wezen, en het is zelfs pryslyk, maar het moet niet altyd duuren, men vertrouwt daar door te veel op zyn boeken; en, schoon men reeds zwaare *themata* zonder of met weinig fouten maakt op de Schoolen, durft men naderhand nauwlyks een volzin in 't Latyn spreken, of kan die voor de vuist schryven, zonder terstond aanmerkelyke feilen te begaan, is 't al niet tegen de *Syntaxis*, ten minsten tegen de *Etymologia*, ik meen tegen de *genera*, *declinatie*n in sommige naamvallen, tegen de *praeterita* en *supina* der werkwoorden. Vraagt iemand, hoe zal men dit voorkomen of het gebrek eenigzins verbeteren? ik antwoorde: het is eene goede zaak, dat in sommige Schoolen de *Ignorantie*n in de *lessen* opgetekend, en nevens de *thema* fouten, tot het bekomen of niet bekomen van een' prys, in aanmerking genomen worden. Maar daarenboven kan 'er nog een spoorslag zyn,

om vooral de *Etymologia*, de *Præterita* en *Supina*, enz. zoo wel als de *Syntaxis* wel te leeren, en met *applicatie* hunne *Aucteuren* te expliceren: namelyk, dat men nu en dan eenige *thema's* moet maaken voor het *Examen*, en de *Curatoren*, al waren het 'er maar één of twee vooreerst in elk half jaar, zonder eenig boek, zelfs niet de *Grammatica* te mogen medebrengeu of gebruiken; en waarvan alleen de betekenis van sommige woorden, welke zy niet weten konden, hun dienden gezegd te worden. Dit zou de naarstigheid tot leeren, tot *prompt leeren* opwekken, en het geheele half jaar door de oplettendheid en opmerkzaamheid onder het expliceren meer gaande houden. En zy zullen dus het genoemde gebrek van zelve eenigzins afwennen.

8.

Wat het *expliceren* betreft, het spreekt van zelf dat men de beste en geschikteste *Aucteurs* moet neemen; met de gemakkelijksten beginnen, en niet al te schielijk overgaan tot zulke, welke zeer zwaar zyn; maar ook, de *Præceptor* moet hen zulken *Auteur*, wien men *expliceert*, leeren kennen, van zyn' *leeftyd* en de
aucto-

auſtoriteit of 't gezag welke hy heeft in de Latynſche taal, onderrichten, en ook by voorkomende gelegenheid onder het explicceeren te kennen geeven, wat *al*, wat *niet* mag worden nagevolgd: waar toe by voorbeeld in de *Comici*, gelyk *Teren-tius* is, telken reize gelegenheid voorkomt, en is het mogelyk, ook iets zeggen van de onderscheidene drukken, of wel de *beste* uitgaave van zulken Aucteur. Door zulk eene onderrichting krygen de Discipelen ongevoelig eenigen ſmaak van de *Historia Literaria*, en leeren althans daar door kennen de onderscheidene *ætates Linguae Latinae*.

Billyk mag ik veronderſtellen, dat de *Praeceptoren* hier in niet onkundig zyn, anderzins, zoo 'er een of ander zyn mogt, wien deze noodige kennis ontbrak, hy kon immers by de Heeren *Pope Blount* of *Sax* in hunne nuttige werken dien aangaande overvloedig te regt raaken, en anderzins zal hem de nuttige en beknopte lyst der *quatuor Linguae Latinae ætates earumque ſcriptores*, welke men vindt achter het *Lexicon antibarbarum* van *Noltenius*, een boek dat geen *Rector* of *Praeceptor* miſſen kan, genoeg te regt helpen.

Een *Reclor* of *Præceptor* moet, zoo veel mogelyk, zorg dragen, dat men in het *expliceren*, zoo wel met gemak en plaizier, als met vrugt voortgaat. Om het een en ander te bevorderen, moet hy *niet te veel gelyk* opgeeven, en de les, welke t' huis moet gemaakt worden, althans in den beginne, als men een' nieuwen Aucteur krygt, en tot dat de jonge lieden een weinig aan zyn styl gewend zyn, daags te vooren in School vooraf expliceren, of door een discipel van een hoogere Clasfis laten vooraf expliceren: voorts onder 't expliceren van zulken Aucteur den zin wel doen verstaan, en het fraaie van den styl, de *Lumina Orationis*, ik meen de *figuræ*, *tropi* en *schemata* enz. doen opmerken.

Ook moet men niet al te schielyk tot *Cicero*, noch *Poëta principes*, *Virgilius* of *Horatius* overgaan: en komt men tot *Cicero*, de *Epistolæ selectæ* door *Valkenaar*, en de *Orationes selectæ* door *Zurck* uitgegeeven, zyn voor het Schoolgebruik zeer geschikt; dan, hier vooral moet men hen by de *elegantien*, by de *tropi* en *schemata*, stil houden, en in de Oratien de kragt en kunst der argumenten doen opmerken, en

is

is by sommige vatbaarheid daar voor, ook hier vooral de *doctrina periodorum* niet geheel vergeeten.

Men dient ook jaarlyks eenige reizen, maar niet al te dikwyls, van aucteuren te veranderen, en eenigen derzelve onderling te verwisfelen, opdat zy met verfcheidenen kennis maaken, en tevens van die allen eenigen fmaak krygen. Niet te fchielyk moet men overgaan tot die welke al te zwaar zyn, om regt verftaan en begreepen te worden, gelyk *Virgilius*, inzonderheid *Horatius*. De *Æneis* van *Virgilius* is ongetwyffeld een meesterftuk van *Poëzy*, *Vinding*, *Schildering*, enz. vooral oordeelt men zoo onder de kenners over de zes eerfte boeken van dezelve (a). Hoe treffend

(a) Alhoewel de overige, zelfs ook de laafte drie, namelyk de X, XI en XII. Boeken, die men oordeelt dat door den Dichter zelve nog het minst voltooid zyn, treffende ftukken, fraaije fchilderyen in zich vervatten. Hoe aandoenlyk wordt, by voorbeeld, daar de dood van Pallas door Turnus, en het wegdragen van hem op zyn fchild, van dezen Dichter getekend! hoe beweeglyk het sneuvelen van Laufus! hoe fterk de woede deswegens van Mecentius! hoe ftout en meesterlyk het sneuvelen van dien held door de hand van Æneas! Hoe eigenaartig in het volgende XI^{de} boek het *tropaem* of zegeteken toegesteld uit de wapenen van Mecentius! hoe fchilderagtig, hoe treurig de Lykftaatie van Pallas, — enz. Hoe fterk en

fend zyn verscheidene stukken, inzonderheid in de *Carmina* of de *Oden* van *Horatius*? Maar is 't niet wonder? Van de veertig of vyftig jonge luiden, die veel behaagen vinden in den zoetvloeienden *Ovidius*, zyn 'er nauwlykws twee, die eenigen smaak kunnen krygen in *Virgilius* of *Horatius*. Wat is daar de reden van? waarlychynelyk al veel, dat zy dezen zoo wel niet kunnen verstaan of begrypen, dat men dat geen, het welk in dezelve waarlyk treffend is, niet genoeg deed opmerken.

't Geen ik zoo aanstonds aanbeval, om namelyk, niet te veel te gelyk op te geven, en ook van te voeren, wanneer 't noodig is, de les of een gedeelte van dezelve voor te expliceren; komt by deze *Poëten* vooral te pas: anderzins krygen de *Discipelen* 'er spoedig verdriet in, en worden den *Mantuaner* zoo wel als *Venusiner*

stont is doorgaands die Poëzy! hoe levendig de verbeeldingskracht! Hoe treffend zyne *Profopopoeïen*! Hoe fraar en ongedwongen zyne *gelykenissen*! en hoe meesterlyk weet hy zich daarvan te bedienen, en hoe ongevoelig, ja, als van zelf, zynen Lezer die voor den geest te brengen! In welke twee laatstgemelde byzonderheden (*profopoeïen* namelyk en *gelykenissen*) men onder ongewyde Dichters weinigen, die hem gelyk zyn, zal aantreffen.

finer dichter, wat ook anderen daarvan praaten mogen, ras moede, en dus komen 'er weinigen van de Schoolen, die daarin bedreven zyn en zich aangespoord vinden, om zich vervolgens meer en meer daarin te oeffenen. En hoe kan het anders, of de jonge lieden moeten 'er verdriet in krygen, als men hen vooraf niet onderricht van sommige dingen, welke zy buiten dat onmogelyk begrypen kunnen? waardoor zy den geheelen avond over *één gezegde* van zulk een' Dichter te zoek maaken, welken zy tot nog andere bezigheden rykelyk noodig hadden?

Verscheidene *Oden* van *Horatius* zyn (gelyk in zeker opzicht de *Psalmen* van *David* en anderen,) daarom vooral moeilyk om te begrypen, omdat men niet regt weet de aanleiding tot het opstel en de voornaame bedoeling van zulk eene *Ode*: verder, (dit begrypt elk,) wil ik de vergelyking tusschen de gewyde *Psalmen* en de *Gezangen* van eenen *Horatius* niet hebben toegepast of uitgebreid. Maar daarenboven kunnen sommige dingen in die voornaame *Dichters* niet regt begrepen worden zonder eenige kennis, zelfs *van de Romeinsche Rechten*.

Dit heeft nog maar onlangs de Heer *Wilh. Corn. Ackersdyk* aangetoond in zyne *Disfertatio Philol. Jurid. de Utilitate & auctoritate Poëſios & Poëtarum in Jurisprudentia, nec non de Utilitate Jurisprudentæ in legendis & explicandis Poëſis, Traj. ad Rhen. 1779.* en ook het laaſte gedeelte met verſcheidene voorbeelden zoo uit *Horatius* en *Virgilius* als anderen bewezen, inzonderheid *Part. II. Sect. 2. C. II & III. p. 117. 134.* Zyn Wel Edele had echter die lyst nog kunnen vermeerderen, met eene aanmerkelyke plaats uit het III. Boek der *Carmina* van *Horat.* de V^{de} Ode welke my onlangs by gelegenheid dat het geſprek viel over het moeijelyke en tevens ſchilderägtige en aandoenelyke van *Virgilius* en *Horatius*, een zeer kundig Vriend deed opmerken; 't is die Ode, waarin vooral de *ſtandvæſtigheid van Regulus* in 't wederkeeren naar Carthago gezongen wordt. Hoe aandoenlyk, hoe treffend maar tevens ook hoe ſchilderägtig zyn daar onder andere deze regels:

*Fertur pudicæ conjugis osculum
Paryosque natos, ut capitis minor
A ſe removisse, & virilem
Toryus humi poſuisse vultum;
Donec labantos conſilio patres
Firmaret, &c.*

Maar

Maar wie kan dezelve regt verstaan? Wie, al heeft hy al eenige geoeffendheid in de Latynsche taal, begrypt wat de Dichter zeggen wil, met die woorden *Capitis minor*? die niet weet, dat 'er zekere, en wel drierlei *Capitis diminutio* in het Roomsche Recht bekend is, *familiae*, *Civitatis* en *libertatis*, in welk laatste geval, zynde de *maxima capitis diminutio*, zich Regulus in zyne tegenwoordige omstandigheden bevond, in welke omstandigheid hy, gelyk daar zoo aandoenelyk geschilderd wordt, de liefdekus van zyn echtgenoot weigert, en zich ook zelfs de tegenwoordigheid zyner kinderen, als zynde, name-lyk, vry geboorene, ontrekt, enz. 't geen onder het leezen voor een teder gemoed eene aandoenelyk vertooning maakt.

Wanneer nu zulk iets een' Jongeling te vooren gezegd is, werkt hy met vermaak, wint daardoor veel tyd uit tot wat anders, welken hy alleen aan die twee woorden *Capitis minor*, zonder nog regt de betekenis te kunnen uitvinden, zou hebben moeten besteden, en hy voelt reeds onder het opmaaken van zyne *Explicatie* het aandoenelyke van zulk een meesterlyk Schilderstuk.

Wyders moet 'er vooral ook niets geëxpliceerd worden dat in staat is de zeden te bederven, of te verwoesten: en daarom zulke dichters en dichtstukken, hoe goed ook anderzins in de taal, hier zorgvuldig vermyd worden.

Men begint in sommige Schoolen wat vroeg, en, behoudens beter oordeel, wat al te vroeg met de *Bucolica* en *Georgica* van *Virgilius*, alzoo tot begrip van sommige plaatzen in dezelve, nog al eenige kennis van de *Fabelkunde* behoort. Het fraaije van het *Rustische* of *Boersche* wordt dikwyls ook niet wel gevat, 't geen men moet doen opmerken; *Virgilius* wilze zelf met zulk een oog gelezen hebben, laattende *Damoetas* zingen:

*Pollio amet nostram, quamvis sit rustica,
musa.*

Maar 't geen ik meest heb tegen het expliceren van de *Bucolica* in de Schoolen, is het *Obscoene*, het ontugtige, dat 'er in voorkomt, en dat de *Praeceptoren*, zonder het maaken van eene keuze uit de onderscheidene *eclogæ* maar laten voort expliceren, daar zy immers gemakkelyk om een of andere reden, zonder dat de jonge
lui-

huiden byna bemerkten, wat 'er in stond, deze en geene konden overflaan: de eerste *Ecloge*, by voorbeeld, *Tityrus* genaamd, kan onschuldig, en met vermaak, behandeld worden: ook de IV^{de} of *Pollio*: Fraai en schilderagtig is in dezelve de beschryving van de *gouden eeuw* by de geboorte van dien Persoon, hy mag dan wezen wie hy wil, op welken *Virgilius* die *Ecloga* gedicht heeft. Zulke stukken zyn aangenaam en treffend. De *Præceptoren* of *Rectoren* moeten 'er met hunne Discipels niet schieelyk over heen loopen: om thans van andere fraaiheden uit de *Bucolica* of *Georgica* niet te spreken.

Maar zoo is 't niet met sommige anderen, waarin *Virgilius* toont, wie hy geweest zy, en 't welk ik in zyne vaerzen bejammere en verfoeije. Zulke stukken moet men met de Jeugd voorbygaan. Hoe kunnen zy, by voorbeeld, expliceren uit de *Palæmon* of de 3de *Ecloga* dit zeggen van *Damoetas* vs. 8, 9.

*Novimus; et qui te, transversa tuentibus
hircis,*

Et quo, sed faciles Nymphæ risere, sacello.

en in die zelfde *Ecl. V.* 66. dit antwoord van *Menalcas* aan *Damoetas*:

At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas?

Buiten dit weinige, en 't is jammer dat het 'er in is, is deze *Ecloga* niet van de ergste of ongeschiktste, om te behandelen; maar *verfoeilijk* is de 2de of de *Alexis*. Men heeft genoeg aan het begin

Formosum pastor Corydon, &c.

In dien smaak loopt dat geheele stuk door. 'Er is buiten zulke stukken genoeg ook in de *Bucolica*, dat kan geëxpliceerd worden: zulke dingen dient men voorby te gaan: want verstaan de jonge luiden de zaaken niet, en expliceren zy zonder te weten, wat 'er bedoeld wordt, dan krygen zy ras verdriet in dat werk, dat hun vermaak moest wezen; en verstaan zy het, dan lachen zy dikwyls onder elkanderen over dat geene, waarvan hun het sterkste afgryzen moest worden ingeboezemd. Iets dergelyks heeft men aan te merken, ten aanzien der *Heroïdes* van *Ovidius*, en verscheidene *Oden* uit de *Carmina* van *Horatius*.

De *Tristia* van *Ovidius* en zyne *Metamorphosis* zyn doorgaans zeer geschikt voor de Scholen; leerzaam zyn ook de *Heroïdes*,

des, welke hier en daar gebruikt worden; althans indien de *Rector* of *Conrector*, voor het laten bewerken of overzetten van een' brief, een goed en beknopt verhaal doet van het byzonder stuk uit de *Fabel-Geschiedenis*, waarop dezelve betrekking heeft, ten minste bekwaame aanleiding geeft, om het ter plaatze waar zulks te vinden is, by voorbeeld, in *Hyginus*, of in eene *Dictionarium Poëticum* of elders, te kunnen lezen, en hen vervolgens onderzoekt, of zy zulk eene geschiedenis in haare omstandigheden weten. Hoe zal anderzins een jongeling, al is hy al eenigzins in het Latyn bedreven, by voorbeeld, de *Dejanira*, de *Hypermnestra*, *Medea*, &c. met vermaak bewerken, en met vrugt en goed verstand expliceren? Maar, zoo leerzaam de *Heroides* zyn, op dien voet behandeld, zoo zeker is het ook, dat de *Rector* met voordagt de jonge luiden eenige byzonderheden moet laten overflaan, en dat zoo veel te meer, omdat dezelve, wat de zaak betreft, zich voor hen vry wat gemakkelijker laten verstaan, dan de bedoelde stukken uit de *Bucolica* van *Virgilius*. Vry zeedig is, by voorbeeld, de *Laodamice*, de *Hypermnestra*; maar wie zal zulks zeggen kunnen van de *Sappho*, die 'er op volgt? en welke mogelyk in dit opzicht

al een van de slegtste is. Wie zal met zyne jongelingen deze en eenige volgende vaerzen uit dien brief expliceren?

- „ Hæc quoque laudabas, omnique a
 „ parte placebam;
 „ Sed tunc præcipue, cum fit amoris
 „ opus,
 „ Tunc te plus solito, &c.

Behalven eenige uit de *Epodoi*, van *Horatius*, als de VIII^{te} de XI^{de} *ad Pettium con- tubernalem*, de XII^{de} en diergelyke, zyn 'er ook onder zyne *Oden*, welke een Rector zyne jonge luiden niet moet laten expliceren, by voorbeeld, die *ad Venerem* in het I en III^{de} Boek, *ad Ligurinum*, zyn- de de 10de van het IV^{de} Boek, vooral ook de 5de van het II^{de} Boek. In *Lalagen*, *Nondum subacta*, &c. Zelfs zoude ik de naast vorige *ad Xanthiam Phocium* liefst willen hebben overgeslagen, zoo wel, als Boek I. *Od. 19. de Glycera*, *Od. 23.* aan *Chloë*, en *Od. 25. ad Lydiam*, en foort- gelyke. 'Er is buiten deze genoeg in de *Carmina* van dezen Lier-dichter, het geen leerzaam, en tevens aangenaam ja treffend is: by voorbeeld, de 22te *Ode* van het I^{te} Boek, *ad Aristium*: die dus begint:

„ Integer vitæ, scelerisque purus
 „ Non eget, &c.

de 10de van Boek II. *ad Licinium.*

Rectus vives Licini, &c.

en andere van dat foort, zoude ik, Reëtor zynde, liever by herhaaling laten *expliceren*, in het geheugen prenten, en de jonge luiden by het fraaije en aangenaame ſtilhouden.

Een Reëtor ondertuſſchen, indien hy wys en voorzichtig wil handelen, moet niet eens de reden zeggen, waarom hy deze of die ſtukken overſlaat, anderzins heeft niet zelden plaats, *Nititur in vetitum, &c.* Kan hy niet eene keuze maaken, zonder daarvan juist rekenſchap te geven? en zeggen, by voorbeeld, nu gaan wy eens tot die over, deze is zeer leerzaam; of de zoo veelſte is eene fraaije *Ode*, laaten wy die nu expliceren; — of, die nu volgt is wat duifter en zeer moeilijk (gelyk dit van ſommigen der gemelde, vooral voor jonge luiden, wel zeker zoo is,) die zullen wy liever voor als nog overſlaan! of iets diergelyks?

In de *Æneis* van *Virgilius* weet ik niets, dat van dezen opzichte eenige aanmerkelijke zwarigheid heeft, buiten eenige weinige dingen in het IV^{de} Boek, inzonderheid de bekende conversatie van *Æneas* met *Dido* in de Spelonk, vs. 165. *seqq.*

- „ Speluncam Dido, Dux & Trojanus
- „ eandem
- „ Deveniunt, &c.

Het geen echter nóg veel beter dan het gemelde uit de *Bucolica*, gelyk ook uit *Ovidius* en *Horatius*, met de verëischte omzichtigheid kan behandeld worden. Welke dingen in de *Æneis* minder zwarigheid hebben, alzoo die meer in het voorby gaan, en niet zoo zeer met oogmerk om kwaade geneigdheden te bevorderen en aan te zetten, daar voorkomen.

Uit de *Georgica* herinner ik my niets van dien aart, schoon ik ook gaerne erkenne daarmede minder gemeenzaam te zyn dan met zyne *Æneis*. Doch dit zy genoeg hier van. Bekwaame Rectoren en Praeceptoren, die tegen het bederf der jeugd zoeken te waaken, dienen zelve tot het maaken van eene goede keuze, de noodige oplettendheid en eene behoorlyke zorgvuldigheid te gebruiken.

abundant ab 10.

Wat nu betreft het maaken van sommige *Exercitatie*n, als *Brieven*, *Chreïäe*, volgens 't voorschrift der *progymnasmata* van *Aphthonius*, het onderwys in de *Fabelkunde*, de *Romeinsche Oudheden*, de oude *Geographie* en *Logica*, waartoe gezette tyd dient genomen te worden, op des *Rectores* School: daarvan zal ik niet afzonderlyk handelen, te minder, alzoo ik bemerke dat deze verhandeling reeds veel breeder is uitgelopen, dan ik my heb voorgesteld: maar het by 't gezegde laten, als ik 'er alleen nog maar zal hebben bygedaan, dat de gemelde *Exercitatie*n vooral niet moeten worden nagelaaten.

Ja dat men (tot voorkoming of weering van het straks genoemde gebrek der Schoolieren, om alles uit de boeken van anderen te willen ligten, terwyl zy verleegen staan, als die hen verlaaten) hen ook al eens nu en dan zulk eene *exercitatie* 't zy dan een *brief* of *Chreia*, waarvan slegts de korte inhoud is gedicteerd, zonder boeken en *ex tempore* in de School moet laten maaken; gaat dit in 't eerst zoo goed niet, is zulk eene *exercitatie* gebrekkelyk, wat zwaarigheid men kan hun zelfs te gemoet

ko-

komen en aanmoedigen met de bekende Spreuken, *qui numquam male, numquam bene*; — *Fabricando Fabri finis*; en diergelijke.

II.

Nu nog een kort woord over het Grieksch: en dan zal ik dit stuk eindigen. Het *declinéren* en *conjugéren*, de *formatio temporum*, voorts de voornaamste regels uit de *Grammatica* (zynde die van *Wellerus* voor de Schoolen zeer geschikt,) moeten prompt geleerd en ingescherpt worden, men moet de jonge luiden vooral gemeenzaam maaken met het gebruik van den *articulus*, ook van de *voces encliticae*. Zulke kleinigheden, gelyk zy schynen, kunnen naderhand iemand in 't lezen en verstaan van een taal zeer ophouden? gebrek aan kunde daar aan kan somtyds eenen geheelen zin duister maaken. Vervolgens behoort men hen vaardig te maaken in de *derivatie* van de woorden van de onderscheidene *tempora*, en *persoonen*, met de daar uit voortvloeiende betekenis, waartoe de *Methodus admirabilis* van *Cattierius*, door den Heer *Abresch* uitgegeven, zeer kan te pas komen.

Ook moeten zy geoeffend worden, in de

de onderscheidene *accenten*, derzelver *plaatsing*, verplaatsing of verandering, en onderscheiden gebruik. Leeren zy dat op de Schoolen niet, zy krygen 'er naderhand zelden het regte begrip van, en worden genoodzaakt, by gebrek van kunde, altoos 't Grieksch, ook zelfs als zy iets uitgeven mogten, daar *Grieksch* in te pas komt, zonder *accenten* te schryven; iets dat echter thans, helaas! te veel op sommige Schoolen verzuimd wordt; daar nogthands dezelve van een zeer oud gebruik zyn. *Salmasius* schryft dezelve al toe aan *Aristophanes* (a) (wien men immers voor een' der beste kenners en voortreffelykste Grieksche Schryvers houdt) die volgens de Heeren *Pope Blount* en *Sax* reeds vierhonderd jaaren of meer voor de geboorte van den Zaligmaaker bloeide; — Daar dezelve binnen zekere vaste regels besloten zyn, en overeenkomstig dezelve by alle Grieksche Aucteuren gebruikt worden; — ja daar de Grieksche *accenten*, zo wel als de *Spiritus*, *dikwyls*, zeer *dikwyls*, alleen de waare beteekenis van een woord bepaalen. Hoe kan men dezelve dan, zonder aanmerkelyk verlies, geheel weglaaten? Is 't niet onverschoonelyk, dat

daar

(a) Vid. *Morhof Polyhist.* 1. 1. pag. 54.

daar in op sommige Schoolen geen of geen beter onderwys gegeven wordt? zoo dat de discipelen haast geen onderscheid meer zullen weten tusfchen de uitspraak en betekenis van de woorden bij voorbeeld *ἔμμι* en *ἔμμι*, βίβη *vita* d. i. het *leven*, en βίος *arcus*, een *hoog*, en honderd andere woorden. Wat mag van deze kwaade gewoonte de reden zyn? Mifchien heeft *Gesner*, dat fieraad weleer der Hooge School van Göttingen, zoo veel ongelyk niet (zonder dat ik de kunde van Geleerde Mannen wil te kort doen,) als hy ergens zegt (a). *In eo delitescere nonnumquam studet Ignorantia*. En inderdaad veelen zouden denkelyk boven de Griekfche woorden wel *accenten* zetten, zoo zy die allen maar wel wiften te plaatzen. Met genoeg zien ik dat in zekere gedrukte *Wetten van het Latynfche School te Middelburg*, ontworpen en bepaald door Heeren Curatoren, toen de Hoog Geleerde Heer *Kluit* aldaar *Rektor* was, en dus onder zyn opzicht, zorg gedragen wordt p. 15., dat de discipels het Griekfch moeten leeren *met de accenten*; 't geen te wenfchen was, dat over al plaats vond (b).

Ver-

(a) *Ad Heinecc. Fund. stil. P. I. Cap. I. §. III.*(b) Ik weet wel, dat *H. C. Henninius* niet veel op-

Vervolgens moet ook de *syntaxis* (zyn-
de die van *Poselius*, vry goed,) geleerd
en begrepen worden.

En wat het *analyfëren* en *explicèren* be-
treft, de jonge lieden moeten, zoo veel
mogelyk, gemeenzaam gemaakt worden
met het N. Testament, en ook met eeni-
ge andere Schryvers. Behalven een ge-
deelte uit de *Ilias* van *Homerus*, heeft men
verscheidene stukken uit andere van de
beste Griekfche Schryvers, in profa by el-
kander in de *Collectio Scholastica* van *Balck*,
't welk

opheeft met de Griekfche accenten, en geoordeeld
wordt omtrent dit ftuk over het geheel geleerdelyk
te hebben gefchreeven. Ik bezit zyn werk niet; en
kan het thans zoo fpoedig niet bekomen. Maar wat
met genoegzaamen grond tegen de gemelde byzonder-
heden kan worden ingebracht, hoe geleerdelyk dan an-
derzins dat werk ook moge gefchreven zyn, beken-
ne ik voor als nog niet te kunnen begrypen. Laat
het zoo zyn, dat de accenten die oudheid niet heb-
ben, dat men de oude *penningen* en *opschriften* zon-
der accenten vindt, gelyk ik ook gereedelyk toeftaa,
dat zy in het *metrum* niets te beduiden hebben; men
heeft dezelve, ook in vermyding van dubbelzinnig-
heid, noodig geoordeeld, toen de taal veel meer dan
thans in bloei was, en gelyk *Wellerus* in zyne Gram-
matica, p. 63. wel zegt, „ Het zy genoeg, dat men
dezelve tegenwoordig in de Griekfche boeken ge-
bruikt vindt, weshalven zy moeten geleerd worden
van een ieder die in de Griekfche taal wel zal bedre-
ven worden. ”

't welk daartoe een zeer goed Schoolboek is. Maar bovendien was het niet kwaad voor zulken; welker werk het zyn moet het Grieksch van het N. Testament, en de onderscheidene spreekwyzen grondig te verstaan, en te kunnen ophelderen, dat men ook by afwisseling iets expliceerde uit de zoo genaamde *Apocryphe* boeken, neem eens uit *Syrachides*; de *Septuaginta*, *Josephus*, of uit de *Tryphon* van *Justyn* den Martelaar, welke Schryvers met het Grieksch van het N. Testament meer overeenkomst hebben.

Om ongevoelig eenige *Copia Vocabulorum* te krygen, konden eens in de week de moeiljkste woorden, welke in de *Explicatie* zyn voorgekomen, voor eene Grieksche les, van buiten opgezegd worden.

Ook diende 'er eens in de week een Grieksch *Thema* te worden gemaakt, dat ook te veel verzuimd wordt; en het zou, myns oordeels, niet kwaad zyn, dat 'er ten minsten, behalven de latynsche Pryzen, by elke promotie ook een Grieksche prys aan hem, die daar in het meest had uitgemunt, wierde toegedeeld.

Zeer nuttig en noodig is het, dat deze Schoolen overal staan onder het opzicht van Heeren Curatoren, waartoe men uit de aanzienlykste leden der Maatschappye, inzonderheid van de Stad, waar de School is, de *kundigsten* en die het meest liefhebbery voor de taalen en Schoolen hebben, dient te verkiezen, zulken van welke de Schoolieren een goed vertrouwen hebben, dat zy over hun werk, hunne feilen, hunne vorderinge, enz. wel en nauwkeurig kunnen oordeelen, een zaak, die een ieder in 't oog loopt, welke ik dus niet verder uitgebreide.

B E S L U I T.

Ziet daar myne Heeren! eenige aanmerkingen over de Schoolen, inzonderheid de Nederduitsche, en derzelver noodige *verbeteringen* in sommige byzonderheden, ontworpen op aanleiding der vraage, van het Zeeuwsche Genootschap (welks loffelyke pogingen de God der Wetenschappen be kroone met zynen genaderyken zegen!) aan UWEd^{lens} vóorgedragen. De Schryver die Eer heeft Lid te zyn van het Genootschap; en het zich altoos tot een voor-

recht zal rekenen ter bevordering van UWED^{lens} pogingen, en ter bereiking van de bedoelde einden mede te werken, vleit zich eenigzins met de hope, schoon zyne Verhandeling breedvoeriger geworden is, dan hy zelf gedagt had, dat dezelve het Genootschap niet geheel onaangenaam zyn zal: en tekent zich ter voldoeninge aan deszelfs billyke wetten, alleenlyk met deze Zinspreuk:

„ *Ingenuas didicisse fideliter artes,*
 „ *Emollit mores, nec finit esse feros.* ”

A N T W O O R D

OP DEZELFDE

V R A A G E:

O V E R D E

VERBETERING DER SCHOOLEN.

D O O R

KORNELIS VAN DER PALM.

Hoe nuttig de voorgestelde Vraag zy, en welk eenen invloed zy op ons Gemeenebest heeft, zal uit onze Verhandeling moeten blyken.

Het is waer, het voorstel behelst in zich geene diepzinnige waerheden, maer kundigheden, die de teedre jeugd, den bloei van ons Vaderland, betreffen; dan dit is de waere reden waerom het allereenvoudigst moet opgelost en voorgesteld worden. Het uitvoeren der voor te stellen regelen moet uit het mis- of verkeerd gebruik der zaek afgeleid worden, en der-

halven, als van zelfs, uit het wezenlyk belang der jeugdelingen blyken. Des niet te min is de behandeling der zaak gantsch niet gemakkelyk: Regtstreeks is, mynes wetens, hier nimmer over geschreven; alles wat wy zullen bybrengen, moet op een naeuwkeurig onderzoek en eene wel waergenomen ondervinding steunen; voorts zyn hier een aental zaken, die wy slechts in het voorbygaan moeten aenraken, trouwens in het voorstellen der regelen tot verbetering, behoeft men alleen, zonder uitbreidinge, de gebreken, welke deze verbetering noodig gemaekt hebben, op te geven. Het voorstel verdeelt zich als van zelfs in de volgende deelen.

1. Zullen wy handelen over de openbare Scholen in 't gemeen.
2. De Nederduitsche Scholen in het byzonder.

By elk stuk zullen wy de beschaving en verbetering, naer de ons toeschynende minst kostbare wys, voorstellen. Het eerste zynde, volgens het voorstel, het min voorname deel, zal ik zeer kort en by wyze van Aenmerkingen behandelen.

In het laetste zal ik, meer uitgebreid, over alles wat tot de hoofdzaak betrekking heeft handelen.

Door *gemeene* of *openbare* Schoolen verstaen wy: alle plaetsen waer de Kinders van de Leden der Maetschappye, door vast gestelde Meesteren, ter volmakinge hunner opvoedinge, kunnen onderwezen worden.

Het zyn deze openbare Schoolen die, in het voorstel, van de nederduitsche onderscheiden worden en eene byzondere, doch min uitvoerige, behandeling vereischen. In dezen wordt de jeugd in alle vreemde talen, volgens het oogmerk hunner Ouderen, onderwezen. Als daer zyn: de Latynsche, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, voor het overige is my onbewust dat 'er in andere Europeaensche talen eenig *openbaer* onderwys gegeven wordt. Van sommigen dezer Schoolen is het getal nog zeer gering: by voorbeeld: de Engelsche en Hoogduitsche, waer van 'er slechts eenige weinigen, in de voornaemste Steden van ons Land, gevonden worden: waerom het onnoodig is om van deze ieder afzonderlyk te spreken. Te meer, daer eenige algemeene aenmerkingen, die

wy over de Latynsche of Fransche Schoolen moeten maken, hier toe ook kunnen gebragt worden.

Voorzeker verdienen, in deze Verhandeling, de Latynsche Schoolen den voorrang: De bloei onzer jeugd, de hoop des Vaderlands, moet hier de gronden leggen, om, in vervolg van tyd, met lof in de geleerde weerd te verschynen: Hoe gelukkig is ons Land, dat hun getal hoe langs hoe meer toeneemt en derzelver voortgang, door het aanmoedigen der Heeren Rectors en Preceptoren, bevorderd wordt.

Men heeft voor lang getwist, of het gewoon onderwys, in die Schoolen wel nuttig ware. De lange tyd dien men noodig heeft om deze tael magtig te worden, en bekwaem te zyn om naer de hooge Schoolen gezonden te worden, heeft aanleiding tot gewigtige bedenkingen gegeven. Het kan in dit eenvoudig voorstel het oogmerk niet zyn, om des aengaende eene breede uitweiding te wachten. De verschillende gedachten der geleerden hebben de veranderingen en verbeteringen dus onderscheiden opgegeven, dat men, in dezen, veel beter uitkiezen, dan nieuwe regels

voorstellen kan. Men heeft over dit onderwerp slechts de werken van *Locke* en *Rousseau* naer te zien: vooral hebben zich hier over uitgelaten de Heeren Schryvers der Zedekundige opvoeding', die de pryzen, in den jare 1763. by de Maetschappy der Wetenschappen te Haerlem hebben weggedragen: Byzonder heeft zich hier omtrent uitgelaten K. van der Palm in de vierde Verhandeling §. 61. pag. 92. en vervolgens. Uit het een en ander zal men bespeuren, dat wanneer de geleerden het slechts eens waren, 'er hier wel eene beschaving ten goede kon gemaekt worden: Doch, zoo lang men geene volkome overeenstemming vindt, zal men best doen den gewoonen voet te volgen: Terwyl de Heeren Opzieners dezer Schoolen, naer bevind der zaken, van de by die Schryvers gemelde aenmerkingen hun voordeel kunnen doen.

'Er is eene andre Vraag, die mede aen zeer veele verschillende bedenkingen onderhevig geweest is: zy is deze: Wanneer moet men de jeugd aen het openbaer onderwys in de Latynsche tale overgeven? 'Er zyn geleerde en agtingswaardige mannen van oordeel, dat men met de Latynsche, even gelyk met de levendige talen:

by voorbeeld: Het Fransch en Engelsch moest handelen: dat men de kinders, zonder zich aen de regels der tale veel te bekreunen, al vroeg behoorde te gewennen dezelve te spreken, dat men dus doende, met weinig moeite, de moeielykste zinuïtingen zou magtig worden en op eene gemakkelyke wyze, het geene nu met veel harsfenbreken geleerd wordt, al speelende zich zou eigen maken.

Ik beken zeer veel achting voor die geleerde Heeren te hebben, echter zyn myne denkwyzen, in dit stuk, geheel van de hunne onderscheiden. Het is zoo, men heeft kinders in de vorige eeuwen gehad en mogelyk worden 'er nog gevonden, die, al zeer vroeg, de Latynsche even gelyk een levendige tael, konden spreken. Dan wat was hier de oorzaak van? Niets anders als de byzondere aenleiding die zy door hunne Ouderen of Bestierderen daer toe hadden: welke gelegenheid slechts aen weinigen te beurte valt. Vraegt men: waerom zulks door een geduurig spreken in de Schoolen niet zou kunnen bevorderd worden? Ik antwoord, dat wy op zich zelfs, hier niets tegen zouden hebben, wanneer men niet verzuimt om te gelyk de gronden dier tael te leeren, waer voor
de

de Kinders in de eerste jaren onvatbaer zyn. Dan laten wy recht uit spreken: Zyn 'er in deze eerste jaren geen andre en nuttige kundigheden te leeren? by voorbeeld hunne Moederspraek, de gronden der Aerdryks- en Historykunde, de Reken, Wis en Stelkunde, onontbeerlyke kundigheden voor de aenzienelyke burgers van ons Land, welke wetenschappen men de jeugdelingen veel al te vergeefs zal pogen in te prenten, wanneer zy 15 of 16 jaren bereikt hebbende, door het afloopen der Schoolen, in hun begrip, ver boven derzelver grondbeginfelen, meenen gestegen te zyn.

Zyn 'er vroeg uitbottende verstanden, andere H. de Groots, J. Canters, Anna M. Schuurmans en soortgelyke sieraden van ons gemeenebest, dezen zyn, als zoodanig, buiten ons bestek: Immers kan het onderwys, in de openbare Schoolen, naer hen niet ingericht worden? Hier moet men de gewoone wys van onderrichten volgen, zal men niet het voordeel van eenige weinigen, maer het gemeene welzyn betrachten. Uit het een en ander schynt ons genoeg te blyken, dat kinders van 7, 8 of 9 jaren geene voorwerpen zyn, die men aen het leeren der talen, in deze *openbare Schoolen* moet overgeven. De

De Vraag blyft dan: Wanneer moet men deze tael op de openbare Latynfche Schoolen beginnen te leeren? Indien men in aenmerking neemt de wys, langs welke men gewoon is deze tael te onderwyzen, en te gelyk acht geeft op de vry gemeene onvatbaerheid der jeugd ben ik, voor my, van oordeel, dat men onze Kinders op zyn vroegst niet voor de twaelf jaren naer dezelve zenden moest; waerlyk was het een of twee jaren later het zou 'er niet erger om zyn: in dezen tyd zyn de jeugdelingen vatbaer om de gronden dier tael te begrypen, te meer, als zy die van hunne Moedersprake vooraf geleerd hebben, wanneer zy dan 5 of 6 jaren met het leeren dier tael doorgebracht hebben, komen zy in de geschikte jaren, om naer de hooge Schoolen gezonden te worden: wie dus met de twaelf jaren op de Schoolen komt en binnen den tyd van zes jaren deze tael niet magtig wordt, zoude ik raden zich niet op de Studien, maer op een ander beroep toe te leggen. Wanneer zy nu een gelyk getal van 5, 6 of 7 jaren, naer de omftandigheid van zaken en middelen vereisfchen, op de hooge Schoolen geweest zyn en in de eerste jeugd de gronden der wetenschappen, waer van wy boven gewag gemaakt hebben, geleerd hebben,

twyffel

twyffel ik geenszins of zy zullen als bekwame jongelingen van de hooge Schoolen komen. Zy zullen minder voor de verleidingen op de Academien vatbaer zynen, in hunne Studien, op wisfer gronden voortgaen. Ook kan het eenen Leeraer, Rechtsgeleerden of Geneeskundigen niet schaden, dat hy zyne mondige jaren bereikt heeft, alvorens hy zyn beroep begint te oeffenen. Wil men voorts zien welke voordeelen uit het naervolgen van het geen ik hier voorgesteld heb, volgen, men leze de vertogen over de Zedekundige Opvoedinge, der Maetschappye te Haerlem ingeleverd, van welken ik reeds boven gewag gemaekt heb: Indien deze verandering al niet algemeen mogte aengenomen worden, om dat de eerezucht de Ouders veel al prikkelt om Kinders te hebben die al vroeg de Latynsche Schoolen zyn doorgeloopten, elke stad, wat zeg ik, elk burger kan hier zyn voordeel doen: Ik stap hier van af en ga over tot de Schoolen waer in de Fransche, Engelsche, Hoogduitsche of andere talen der nederlandsche jeugd, ter volmakinge hunner opvoedinge noodig, worden onderwezen. —

Hoe onontbeerlyk de kennis van vreemde talen voor de jeugdelingen, die men tot den Koophandel, Krygsdienst of andre byzondere oogmerken oplegt, zy, kan ligt begrepen worden. Naerdien nu elks vermogen niet toelaat zyne Kinders byzondere Meesters te geven, worden de openbare Schoolen, om deze talen te leeren, hoogst noodig. —

Indien het hoofdöogmerk dezer verhandeling ware, deze Schoolen alleen te behandelen, zouden wy dezelve in twee foorten: te weten, in *kost* en *gemeene* Schoolen, onderscheiden, en dan van elk derzelve, naer heuren aert en byzondre gebruiken spreken. Dan, nu wy ons voornamelyk tot de nederduitsche Schoolen moeten bepalen, zal ik myne verbeteringen en aenmerkingen meest laten gaen omtrent zulke dingen, die, of met de nederduitsche Schoolen gemeen zyn, of op de beschaving en het voordeel derzelve betrekking hebben.

Voor eerst: Zal ik eenig onderzoek doen aengaende de personen welken men, om de jeugd te onderwyzen, in deze Schoolen moest verkiesen, en hoe-

hoedanig hun onderwys moest ingericht zyn.

Ten tweeden: Spreek ik van den aenleg dier Schöolen. In hoe ver zy al of niet, in de plaetten waer zy gehouden worden, nuttig zyn.

By elk dezer stukken zal ik de verbetering en beschaving door allereenvoudigste en zeer min kostbare regelen voorstellen. —

De eerste vraag hier te overwegen is: welke zyn de bekwaemste personen om onze jeugd de vreemde talen te onderwyzen? —

De gedachten onzer Landgenoten zyn hier zeer onderscheiden. Verre de meesten hunner zyn van oordeel, dat men, om de vreemde talen te onderwyzen, zulke personen, die van het land, waer die talen gesproken worden, afkomstig zyn, moest verkiezen. Men geeft hier deze reden van. Voor eerst: zeggen zy: Wie is 'er meer en beter in staet om deze talen te spreken of te onderrichten, dan zy die dezelve van hunne teedre jeugd af gesproken hebben? Hebben dezen niet alleen het

het ware dialect , of de zuivre uitspraek en kunnen zy die niet best andren mededeelen ?

Ten andren: Dewyl zy onze Moederspraek niet magtig zyn, worden de Kinders genoodzaakt geduurig met hun te spreken en gewennen zich dus ongevoelig en als van zelfs aen de moeielykste zinuïtingen, waer door zy binnen korten tyd de geheele tael magtig worden.

Dan laten wy deze reden eens een weinig nader inzien en wy zullen bemerken, dat een zekre trek, onzen Landäert zoo eigen, om vreemdelingen boven onze eigen inwoonders te bevoorrechten, en niet de opgenoemde reden 'er de ware oorzaak van zy.

Is 't niet enkel inbeeldig te denken, dat men van vreemdelingen alleen het juiste dialect zou moeten leeren? Is niet de tongval by alle volken, naer de byzondere plaetsen daer zy wonen, zeer onderscheiden? Hebben onze Nederlanders, door de moeilykheid onzer sprake niet het vermogen om alle levendige talen magtig te worden? Doet hier by, dat wy, in ons midden een aantal Landgenoten hebben, die

die van genaturalizeerde vreemdelingen afkomstig zyn en zekerlyk bekwame voorwerpen, tot dezen post, kunnen worden.

Wat de andre reden belangt. Een bekwame Meester, die zyne Leerlingen eene vreemde tael zal onderwyzen, maekt byzonder zyn werk dat zy, door een geduurig spreken, zich de tael magtig maken, en dewyl het levendige talen zyn, moet zyne School een levendig afbeeldsel van het land, welks tael in dezelve gesproken wordt, wezen. Des heeft een vreemdeling hier niets vooruit. Men zou zelfs in aenmerking kunnen geven, of een Meester, die te gelyk onze Moederspraek magtig is; niet beter in staet zy om hen al sprekende te doen leeren, dewyl hy de meening hunner zinuïting best verstaet en hen, onder het spreken, onderrichten kan? Doch laten wy nu eens zien, hoe gevaerlyk het somwyl zy, zyne Kinders aen Vreemdelingen toe te vertrouwen.

Wat hebben wy dierbarer dan onze Kinders? moeten wy niet de uiterste zorg dragen dat hun aert niet bedorven, noch hunne zeden verbasterd worden? Hoe noodzakelyk is het dan, dat wy hen, aen wier zorg wy hunne teedre jeugd overla-

ten, grondig kennen. Dan, wat is 'er van deze Vreemdelingen! De meesten hunner kennen wy niet; velen zyn 'er wier zeden en godsdienstige begrippen verre van de onzen verschillen, andren betoonen zich oplopend en schynen weinig achting voor hunne opvoedelingen te hebben; ten zy dezen zich in hunne begrippen en gedragingen geheel naer hen in alles schikken. Zouden wy hier niet een deel van de oorzaken vinden waerom 'er veele van onze Nederlanderen zoo verbasterd zyn? Dan laten wy hier nog eene andre reden by doen: zyn deze vreemdelingen wel in staet om de Kinders dat geen, het welk in die jaren, in die Schoolen, behoorde geleerd te worden te onderwyzen? veelen hunner bezitten geene andre kundigheid dan de tael van hun land; het Schryven en Cyferen, twee zaken voor onze jeugd onontbeerlyk, zyn hun meestäl onbekend; de gronden der tale, waer in zy onderwyzen, weeten velen niet, des zou men haest moeten vragen hoe het mogelyk zy, dat zy dus boven onze Nederlanders gekozen worden? Waerlyk om geene andre oorzaak dan uit een trek om vreemdelingen boven onze eigen Landgenoten voor te staen. Eene neiging die door lang bestyden, in onze dagen, een weinig schynt

te

te verminderen, waerom wy ook hoopen dat deze onze aenmerking te meer grond vinden en voordeel doen zal. Wat moet men hier ter verbetering en beschaving in 't werk stellen?

Uit het geen wy boven voorgesteld hebben blykt, dat wy onze welmeenende Nederlanders, ter verbetering onzer Schoolen, willen aanbevelen hebben, geene andre Meesters voor hunne Kinders te verkiezen dan dezulken welken by ons geboren en opgevoed zyn. Reeds heb ik aengetoond dat het ons aen geen lieden, die zich hier toe kunnen bekwaem maken, ontbreekt. Het voornaemste vereischte in zoodanig een is de Tael. Deze moet hy vaerdig spreken en grondig verstaen. Alvorens hy tot het onderwyzen toegelaten wordt, dient hy, door het afleggen van een vaerdig examen, de proeven van zyne bekwaemheid, in alles waer in hy de jeugd onderrichten wil, te geven. Van zulk een examen, zal ik by de behandeling van het tweede deel nader spreken. Nu hebben de Ouders slechts te kiezen. In deze keus nochtans moet de voorzichtigheid de voornaemste rol spelen, opdat men uitzoeke zulke Onderwyzers, wier zachte aert en oordeelkundige leiding, benevens de

bestiering van het verstand der Kinderen ook de verbetering van hun harte ten doel hebben. Dus heb ik het eerste lid van dit voorstel afgehandeld en aengetoond: welke de bekwaemste personen zyn om de jeugd in de vreemde talen te onderwyzen. Gewis een voornaem stuk, het geen niet weinig ter beschaving en verbetering dier Schoolen strekken kan. Nu zal ik onderzoeken: Hoe men op de beste wyze het onderwijs moet inrichten om der jeugd tot voordeel te zyn.

Wanneer wy de Schoolen waer in de vreemde talen, hier te Lande, onderwezen worden, bestendig en onpartydig naergaen, verwonderen wy ons geen oogenblik dat 'er zoo veele Nederlanders zyn, die, in hunne jeugd, de talen geleerd, maer naderhand alles vergeten hebben. Wat al aenmerkingen zouden wy kunnen maken. Zoo op de Leerboeken, als de wys op welke men zich van dezelve bedient, wy zullen het een en ander, zoo kort mogelyk, voorstellen; om 'er de noodige verbeteringen uit af te leiden.

Voorzeker ontbreekt het ons aen geene Spraekekunsten en opstellen waer in de vreem-

vreemde talen, tot dienst der jeugd, voorgesteld worden. Het waere te wenschen, dat men in deze opstellen wat meer de eenvoudigheid betracht en naer de vatbaarheid der jeugdelingen gezien hadde: vooral dat de Schryvers een weinig meer kundigheid van onze nederlandsche Sprake bezaten: Hier door kon de jeugd in eene vreemde en te gelyk in hunne Moedersprake onderwezen worden. Men kan hier by doen, dat 'er, in deze werken, eene zekre opklimming, naer de vordering der jeugd, diende in acht genomen te wezen; waer door men het verstand allengskens van het gemakkelyke tot het moeielyker bragt en den voortgang geregelder maekte. Alles wat wy hier omtrent ter verbeteringe en beschavinge kunnen zeggen is, dat wy hartelyk wenschen, dat 'er eens een geleerd en in vreemde talen ervaren man moge opstaen, die het voor zich niet te laeg schat om eene allereenvoudigste Spraekkunst in de onderscheiden talen op te stellen, dezelve in byzondere deeltjens verdeeld, opdat deze als een model, waer naer alle vreemde Spraekkunsten ingericht moesten zyn, mooge dienen: Waerlyk hy zal een groot werk verrichten en der Maetschappye eenen merkelyken dienst gedaen hebben. Hoe groot dit gebrek zy, nog

veel grooter is 'er in het onderwys zelfs. Dit laetste heeft zynen grond voornamelyk in de onkunde der Meesteren; verre de meesten hunner weten de eerste beginsels der talen niet, wel ver van den waren grond derzelven te kennen. Nu laet men de jeugd volgens de bovengenoemde opstellen van buiten leeren, zonder hun eenig begrip van het geen zy leeren te geven; waer door het ontwyffelbaer moet volgen, dat zy in de ware kennis der tale onkundig blyven. Welke vorderingen kan men verwachten van een' jongeling die heeft leeren Conjugeeren, Declineeren en Themata maken, enz. terwyl noch zyn Meester, noch hy, weten wat de Spraekdeelen zyn, of op hoedanig een wys de woorden moeten geschikt worden om eene goede reden uit te maken? Men zou voorzeker onze Taelmeesters en hun Schoolwerk te kort doen, indien men dit gezegde tot allen, zonder onderscheid, wilde uitstrekken. Dan ik ben wel, en na een grondig onderzoek, overreed, dat 'er maer weinige Schoolen zyn, waer in men, even gelyk in de Latynsche, de talen, volgens de gronden onderwyst. Moet men hier niet de ware reden zoeken, dat, gelyk ik boven zeide, velen in hunne jeugd talen leerden, maer naeuwlyks hunne

Schoo-

Schoolen verlieten, of, binnen korten tyd, al het geleerde vergeten hadden? wat zal men hier ter verbeteringe en beschavinge voorstellen? Hoe zal men het in dezen best op eenen eenparigen en bestemden voet brengen?

Het valt zeer moeielyk een voorschrift, naer het welk zich alle Meesters, in het onderwys, zouden moeten schikken, voor te schryven. Een verstandig man schikt in zyne Lesfen zich meest naer den aert der zaken. Hy stelt zich zynen Leerling, wiens vermogens en bekwaemheden hy grondig kent, in deszelfs sterk en zwak voor, en tracht van stap tot stap, hem, naer gelang der zaken, in het geen hy onkundig is, te onderrichten. —

Dan, het gezegde verhindert niet dat 'er zyn algemeene en beproefde wegen die, bestendig in het werk gesteld, de jeugd eene volledige kennis in de gronden der Talen zullen geven. Ook zal een Oordeelkundig Meester nimmer weigeren iets, dat voor zyne Leerlingen nuttig kan zyn, naer te volgen. Wy achten het dierhalven niet onvoeglyk, ja hoogst noodig, om, daer wy bezig zyn regelen ter beschavinge en verbeteringe der Schoolen voor

te stellen, eene wys op te geven, door welke de jeugd, zoo wel in de gronden hunner Moedersprake als in die der tale, welke zy leeren, zal vatbaer worden. Wy zullen hier echter zeer kort zyn: terwyl wy hier slechts een plan, dat, naer bevind der zaken, vermeerderd en uitgebreid kan worden, pogen voor te stellen.

Het Spellen en Lezen is voorzeker het eerste het geen de jeugd, by het leeren eener vreemde tale, moet onderwezen worden. Wanneer de Kinders hier in ervaren zyn wilde ik hen grondig de kennis der Spraekdeelen doen opmerken. Dit werk is niet zoo moejelyk als men veel al denkt; immers zoekt men deze op de Latynsche Schoolen al vroeg de aenkomende in te prenten? Zeer gemakkelyk doet men eenen Leerling zien, welk onderscheid 'er tusfchen een *Werk-* en *Zelfstandig* woord is, dit gekend zynde zullen zy ligt bemerken, dat de *Toevoeglyke* woorden dezelfde betrekking op de *Zelfstandige* als de *Bywoorden* op de *Werkwoorden* hebben: waer uit men kan zien of een woord *Toevoeglyk*, dan of het als een *Bywoord* gebruikt wordt. Voorts kan men, door veele voorbeelden, aenwyzen, dat in de plaets van vele *Zelfstandige* en *eigenaemwoorden* van personen,

nen, om de geduurige herhaeling te vermyden, andere woorden, die de zaken uitdrukken, gebruikt worden: zie daer de kennis der *voornaemwoorden*. Verder zal men hem aenwyzen, hoe sommige woorden, of aen de *Voornaemwoorden*, of aen de *Werkwoorden* deelnemen, waerom zy *Deelwoorden* genaemd worden. De overigen als de *Voegwoorden*, *Voorzetsels* en *Tus-schenwerpsels* zyn volstrekt onveranderlyk; en volgens hunne benaming genoegzaam bekend, zy kunnen gemakkelyk begrepen en onderwezen worden. Dit eerste en voornaemste deel der Spraekkunst kan niet genoeg ingeprent worden, zonder het zelve wel te verstaen, is alles als vruchteloos; in tegendeel, dit eenmael begrepen zynde, zal het overige gemakkelyk en als zonder moeite geleerd worden.

Na deze kennis verkreegen te hebben, zou ik met mynen Leerling tot het buigen der *Zelfstandige*, *Toevoeglyke* en *Deelwoorden* en het tydvoegen der *Werkwoorden* overgaen; deze laten zich gemakkelyk van buiten leeren. Hier kan men byvoegen de regeering der *zelfstandige* bedryvende *werkwoorden* en der *voortzetselen*; dus legt men eenen vasten grond om tot de *Constructie* ofte *Samenvoeging* der woorden

den en der reden over te gaen. Nu vormt een oordeelkundig Meester verscheiden vragen, om den Leerling wel te doen onderscheiden, in welk eenen naemval elk woord staet, en doet hem de kracht der tael smaken. Wanneer deze gronden wel gelegd zyn, twyffel ik geenszins, of de Leerling zal vatbaer zyn, om het geen in de Syntaxis of woordvoeging gezegd wordt, duidelyk te verstaen. Deze heeft de Meester hem slechts te doen lezen en herlezen, en 'er eene duidelyke uitlegging van te doen, voorts al het geleerde hem in zyne Thematata te doen opmerken, en 'er is grond dat hy, al vry rasch, in dezelve, en alles wat hem onderwezen is, volkomen ervaren worden zal.

Zie daer een kort voorstel het geen een bekwaem Meester, naer zyn oogmerk, zal kunnen uitbreiden en schikken. Men zal hier gemerkt hebben hoe weinig ik van het van buiten leeren gesproken heb, ik heb dit met opzet gedaen, waerlyk 'er is geen werk meer lastig en min nuttig: Die vlug in het van buiten leeren zyn, vergeten wel rasch het geen zy geleerd hebben, die niet vaerdig in het zelve zyn, kunnen niet anders dan met moeite, en somwyl met slagen en dreigementen, tot het
zelve

zelve gebragt worden. Des voordeel ik, dat men 'er slechts zoo veel als tot verkryging van eenige woorden noodig is, gebruik van moet maken; en dat het zeer noodig zy, dat wy, in het opgeven der verbeteringen van onze Schoolen, den Meesteren waerschuwen, om hunne Leerlingen niet meer te doen van buiten leeren dan hoogstnoodzakelyk is. Ik zal in myn tweede deel wel gelegenheid hebben om hier nog iets van te zeggen. Des keer ik tot myn opgegeven plan weder, en durf 'er met grond van zeggen dat wanneer men, in de Schoolen van het zelve gebruik maekt; de Leerlingen, gesteld dat hunne Meesters de grond der tale die zy onderwyzen, zelfs verstaen, vry bekwamer dan door het hedendaegsch onderwys zullen worden. Nog zal men hier door dit voordeel bereiken, dat zy, die op zulk eene wys onderwezen zyn, te gelyk in den grond van hunne moedersprake zullen kundig worden, het geen maer weinigen van onze Jongelingen gebeurt, schoon 'er aen hunne opvoeding noch kosten noch moeite gespaerd worden. Nu zal ik, volgens myne opgaef, nog spreken van den aenleg, het nut en de wys van bestaen dier Schoolen.

Niets is gemēener in ons Land dan dat de Schoolen waer in de vreemde, dat zyn de Fransche of Engelsche talen geleerd worden, in hunnen aenleg, te gelyk tot kost- en gemeene Schoolen geschikt worden, insgelyks dat in vele Schoolen onze Nederlandsche Spraek tevens met de vreemde tael onderwezen wordt. Twee gebreken, die niet dan de uiterste verwarring kunnen te weeg brengen, en der Jeugd nadeelig zyn. Men behoeve slechts een weinig opmerking te gebruiken, en men zal bespeuren, dat de jonge Heeren, wier gantsche opvoeding aen hunnen Meesteren wordt toevertrouwd, veel moeten lyden, wanneer de Meester nog met de zorg van anderen overladen is. Aen den anderen kant loopen deze laetsten veel gevaer om slechts als een bywerk, met veel achteloosheid, behandeld te worden. Nog nadeeliger is het eene School tot Fransch of Engelsch enz. en te gelyk tot Nederduitsch aen te leggen. Dit geschiedt veel al in de Steden, daer de Meesters geen genoegzaam bestaen hebben om van het behandelen eener tael alleen te leven; of wanneer zy, eene tael meer dan hunne moederspraek bezittende, zich vleijen in staet te zyn om in die tael, benevens in hunne moedersprake, onderrichting te geven; voor-
al

al grypt dit op de aenzienlyke Dorpen van ons Land plaets; de voornaemste personen, veelyds om hunner eigen Kinderen wil, of het voordeel dat zulke plaetsen, uit het vertier der Kostschoolen, vermeenen te trekken, worden aengezet om geene andre Meesters te begeeren dan zulken die in staet zyn om eên bloeiend Kostschool op te richten.

Hoe schoonschynend of ingebeeld zulk een voordeel is, valt niet moejelyk aen te toonen. Het is waer men verkiest Taelmeesters, die somtyds eenen goeden naem verkregen hebben, maer men denkt niet dat, wanneer zy niet zeer naeuw van geweten zyn, in plaetse van bekwame Meesters die hunnen pligt omtrent de Dorpsche Jeugd betrachten, te hebben, verkozen, dit werk wordt overgegeven vaen Ondermeesters die, niet zelden, meer hun eigen belang dan het nut dier kinderen ter harte nemen; of die in hun bestier zeer verstandeloos en ongestadig zyn. Ik mag dit stuk hier te meer uithalen, omdat het voornamelyk op de Nederduitsche Dorpschoolen betrekking heeft; in hoe ver ik hier den spyker op het hoofd sla, zal elk, wie zyn verstand gebruikt, ligt kunnen beoordeelen: Laet men anders onderzoeken, of de
Jeugd

Jeugd van sommige Dorpen, daer bekwaame nederduitsche Meesters zyn, niet ver zal overtreffen die plaetsen daer men Fransche Kostschoolen heeft, en men zal myn gezegde wel haest bevestigd zien.

Dan hier is de vraag: Hoe zal men dit kwaed tegengaen? op welk eene wyze de Kost- van de gemeene Schoolen onderscheiden, en de Taelmeesters verplichten om op hunne Schoolen slechts ééne tael te onderwyzen?

Hoe moejelyk deze voorgestelde vragen, in den eersten opslag, mogen schynen, niets is gemakkelyker dan hier eene merkelyke verbetering en beschaving te maken.

Voor af vooronderstel ik, dat niemand tot Taelmeester moet aengesteld worden, ten zy hy, by wyze van een examen of onderzoek, proeven van zyne kundigheid gegeven heeft. Wanneer nu zulk een Meester verlof verwerft, om onze jeugd in eene tael te onderwyzen, behoort hy zich te bepalen, of zyn oogmerk zy een Kost- of gemeen School op te rechten: Dit vastgesteld zynde, zal hy zich verbinden om zich alleen by zyn Kostschool te

te bepalen, of in zyn gemeene School niet meer dan eene tael te gelyk te onderwyzen. Ten einde dit voorgestelde nu op eenen bestendigen voet onderhouden worde, hebben slechts de Opzieners der Schoolen, waer van ik in myn tweede deel spreken zal, een wakend oog te houden: dit heeft maer eenige weinige jaeren in zwang te gaen, en de zaek zal als van zelfs vlotten.

Dan hier ryst eene bedenking, die ik niet voorby kan gaen, zy is deze: Indien men de Schoolen dus naeuw beperkt, zullen de Meesters een deel van hunne Schoolieren verliezen: op welk eene wys zullen zy dan een bestaen verkrygen? om de opgegeven zwaarigheid uit den weg te ruimen moet men opmerken.

Voor eerst: wanneer men den voorgestelden weg inslaet, zal het getal der Meesteren, die in vreemde talen onderwyzen, merkelyk verminderen; velen zullen genoodzaekt zyn zich by het onderwyzen hunner moedersprake alleen op te houden, bewust dat hunne kundigheden veel te gering zyn, om, uit het onderwys eener vreemde tale alleen, hun onderhoud te verkrygen.

Ten

Ten tweeden: Uit kracht van het examen zal niemand, die geene genoegzame kundigheid bezit, zich durven aengeven; waer door veele Vreemdelingen zullen geweerd worden, en 'er alleen zoo veel overblyven als 'er een goed en deftig beftaen uit zullen kunnen trekken.

Hier kunnen wy bydoen, dat ook de Loon voor het onderwys merkelyk zal kunnen vermeerderd worden: Immers is het eene bekende zaek, dat het groot aental Onderwyzers, zelfs de bekwame Meesters, hindert, eenen behoorlyken Loon voor hunnen arbeid te bedingen; Doe hier by, dat, daer de vaerdigheid der Meesteren vermeert, menfchen, die in ftaet zyn hunne kinders in vreemde talen te laten onderwyzen, nimmer karig zullen vallen om de moeite, die aangewend wordt, te betalen. Laten wy eens, door eene kleene proef myn gezegde nader ftaven.

Wy ftellen dat een Meester, die in de Franfche of Engelsche talen, onderwyst, een aental van dertig leerlingen heeft; over de grootheid van dit getal zal zich niemand beklagen, dat hy dezen des morgens van 9 tot 12, en des nadenmiddags van 2 tot 4 uren onderrichting geeft.

Wie,

Wie, die van een goed onderwys en van de vordering van zyn kind verzekerd is, zal zulk een' Meeſter $f\ 50 : 0 : 0$ in het jaer voor zyne moeite weigeren? Die zulks niet betalen kan, zal best doen zyne kinderen geene vreemde talen te laten leeren. Zie daer een inkomen van $f\ 1500 : 0 : 0$'s jaers. Nu heeft hy nog den gantschen avond voor zich, behalven de voordeelen die uit zyn verſchot ryzen. Is dit geen inkomen dat, met reden, voor het huisgezin van een' Schoolmeeſter genoegzaam is? Wat nu de Kostſchoolen betreft: Gemerkt dezen Meeſteren niet alleen, of voornamelyk, de zorg der talen, maer ook de beſchaving van den geest en het verſtand is aanbevolen, zal niemand hen, daer hun de bloei der nederlandsche Jeugd is toevertrouwd, eenen ruimen loon weigeren. Zie daer de zwarigheden opgelost. Ik heb aengetoond, hoedanig de Schoolen waer men in de vreemde talen onderwyst, moeten ingericht zyn, om het meeste voordeel te bejagen, op welk eene wys deze onderrichting moet geſchieden en waerdoor alles in orde kan gehouden worden. Dit ſchat ik genoeg te zyn, om aen myn eerſte deel te voldoen. Ik heb met opzet niets van de Schoolen der jonge Jufferen gezegd: omdat het geen ik van

de opzieneren der Schoolen en het leeren der vreemde talen aengemerkt heb ook op dezen, naer hunnen stand, kan toegepast worden, doch voornamelyk, omdat het voorstel vooral de Nederduitsche Schoolen betreft, waeronder men, voor zoo ver ik weet, geen Schoolen der Jufvrouwen heeft. Nu zal ik tot het meer voorname overgaen, terwyl wy hier weder eenige dingen, die ook betrekkelyk tot het eerste deel kunnen gemaekt worden, zullen aentreffen.

Hoe noodig een naeuwkeurig onderzoek aengaende den aert en het gestel der Nederlandsche Schoolen zy, blykt uit de natuur der zake zelve. Nederland is ons Vaderland, Nederlands Jeugd de onze, derzelve welstand te behartigen is de pligt van elk Vaderlander, wat zeg ik een voornaem deel van zynen Godsdienst. De Wel-Ed. Maetschappy, die wy de eer hebben dit verhoog aen te bieden, heeft ook deze tot haer voornaem doelwit. Zy eischt van ons dat wy alle de mogelyke verbeteringen en beschavingen, die in de Nederduitsche Schoolen kunnen vallen, zullen opgeven. Dan wat is hier niet al te verbeteren! het gantsche Schoolwezen. De Meesters zyn veel al onkundig, zoo dat

dat men 'er zelfs een spreekwoord van ontleent; hunne verrichtingen werktuigelyk, de inzichten hunner Schoolen missen het rechte doeleinde, en maer weinig boeken zyn naer de vatbaerheid en den staet der Jeugd geschikt. Doe hier by dat 'er een groote verscheidenheid in de Schoolen plaets grypt: dit alles maekt deze stof, hoe eenvoudig in zichzelve, ten uiterste moeielyk. 'Te meer daer men, naer myn oordeel, in het voorstel der verbeteringen en beschavingen zeer eenvoudige en overredende middelen gebruiken moet, opdat de Meesters dezelve uit al hun vermogen, gebruikende, hier getrouw de behulpzame hand bieden en deze verbeteringen niet slechts beschouwend maer werkdadig ter uitvoer mogen gebragt worden. Dit einde heb ik my voorgesteld, de gebreken zal ik, zoo veel mogelyk uit den stand der Schoolen bewyzen. De beschavingen zoo opgeven, dat ze algemeen, en op elke plaets in 't byzonder in 't werk kunnen gesteld worden. Ik ga ter zaek over.

De Nederduitsche Schoolen kan men in twee onderscheiden soorten verdeelen.

I. In zulken: daer het onderwys ten kosten der Ouderen gegeven wordt.

R 2

II. In

II. In andren, waerin de kinders voor rekening der Steden of armen het onderwys ontvangen.

In alles wat de Meesters, de Leerboeken, het onderwys, met één woord, de gantsche Schoolhouding betreft, is geen merkelyk onderscheid, om welke oorzaak wy, in onze verhandeling, deze orde zullen houden: dat wy

1ste Spreken over de Nederduitsche Schoolen in 't gemeen; en opgeven alles wat wy ter hunner beschaving en verbetering zullen dienstig oordeelen. —

2^{den} Zal ik eenige aanmerkingen over de Armschoolen maken, welke aanmerkingen hunne betrekking zullen hebben: op den aert dier Schoolen, het onderwys in dezelve, zoo als het overeenkomstig den stand dier Kinderen moet geschikt zyn, eindelyk het ware oogmerk dat men zich in deze liefdedaed behoort voor te stellen.

Wanneer wy de Nederduitsche Schoolen, zoo in de Steden als ten platten Lande, derzelver inrichtingen, de Kinders, hunnen staet en jaren, de wys op welken zy onderwezen worden, met één woord,
den

den gantschen staet dier Schoolen, bezien, vinden wy een aental van waernemingen, die ons opleveren den grondslag eener opgave tot verscheiden verbeteringen, welken, eenmael op eenen bestendigen voet gebragt, het heil der Nederlandsche Jeugd zouden uitwerken. Doch, om in zulk eene zee van zaken behoorlyk te slagen, en te gelyk het oordeel myner Rechteren gemak aen te brengen, zal het noodig zyn eene verdeeling der zaken, langs welken ik myn plan zal laten afloopen, op te geven. Wy zullen spreken

1sten Van de Bestierderen of Meesteren dier Schoolen.

2^{den} Van de Jeugd die in dezelve onderwezen wordt.

3^{den} Van de boeken die gemeenlyk gebruikt worden.

4^{den} Van de wys op welke men die gebruikt.

Telkens zullen wy uit de kennis van het misbruik den weg ter verbetering afleiden.

'Er is geen naem die meer achting en eerbied verdient dan die van Meester, het waer te wenschen dat zy allen die denzelven dragen, door hun verstand, geaertheid en wyze van verkeer zich denzelven waerdig maekten. Dan hier is geen klein gebrek. Moet men zich niet ten uitersten verwonderen, dat 'er zyn een groot aental, die buiten staet zyn eenen behoorlyken brief te schryven? wat zeg ik, te kunnen boekstaven of spellen? hoe klein is het aental der geenen die eenige, zelfs maar eenige geringe kennis hunner moedersprake hebben? veelen schynen door een geduurig verkeer met de Kinderen een soort van houding en trotsheid verkregen te hebben, waerdoor zy by de Kinders als statige en ongenaekbare wezens, doch by de Weereld als pedanten en zotten aengezien worden. In de Steden ziet men veel al Schoolmeesters die nergens minder dan tot dien post opgelegd zyn; menschen die, te traeg om te werken, dit zittende leeven verkozen hebben. Eertyds pleeg men op de Dorpen meer te zien op eene schoone stem, om eenige toonen langdradig op te deunen, dan op een verstandig en deugdzaam man. Ik zwyg van zulke plaetsen daer men onbekwame dienstboden, die men anders niet wel wist te plaetsen, het

School-

Schoolmeester-ampt opgedragen heeft. Ik beken openhartig, dat ik met schroom en tegenzin deze dingen opgeef; het zy ver van my, dat ik zou durven of willen denken, dat zy allen met dat euvel besmet waren; dan was onze Jeugd ongelukkig; neen, daer zyn 'er die in de geleerde weereld blyken van oordeel en kundigheid gegeven hebben, aen wier zorg de Jeugd niet dan met eerbied en toegenegenheid, tot aen het einde hunner dagen, denken zal. Dan dit getal is klein; ons verhoog is ingericht, om hetzelfde te vermeerderen; daer toe zyn wy genoodzaekt om de gebreken, in heuren waren aert voor te stellen, opdat wy de noodige middelen ter verbetering kunnen opgeven. Om hierin recht te slagen is hoogst dienstig, dat wy de reden van zulk een verregaende onkunde in de Meesteren eens nader onderzoeken: hier door zullen wy het kwaed zoo veel te beter in zynen aert kunnen tegen gaen.

De eerste reden der onkunde komt uit het groot aental der Meesteren, het geen men, in weerwil van hunne zeer geringe inkomsten, vindt. In veele Steden zyn 'er ten minsten $\frac{1}{3}$ meer dan genoeg om het werk waer te nemen. Dorpen die slechts 5 of 6

honderd guldens in het jaer opbrengen, zyn niet zoo rasch ledig, of men ziet een' aendrang van Meesteren, die in getale groot, maer in kundigheden klein zyn. Wat is hier het gevolg van? Vele kundige Liederen, die anders niet ongenegen zouden zyn zulk eenen post te begeeren, worden afgeschrikt, te meer daer, in het verkiesen, om reden reeds boven opgegeven, veel al de minst bekwaemste worden voorgetrokken.

Een tweede reden is: Omdat de meeste Schoolmeesters zich van hunne jeugd af, niet op dien post hebben toegelegd. Is het in alle beroepen noodig dat men, van zyne eerste jaren af, door alle de standen heenen loopt, om den waren aert van zyn werk te leeren kennen; het is niet min waerachtig met dit beroep. Hier moet men niet slechts zyn werk van de eerste gronden af en de wys op welk het geleerd wordt kundig zyn, maer men moet als 't ware met de jeugd zelfs opgegroeid wezen, om heur zwak en sterk te weten, om en hier van, Meester geworden zynde, zyn voordeel te doen.

Eindelyk omdat, voor al in ons Land, het Schoolmeesterschap zedert vele jaren in een soort van minachting by velen geraekt

raekt is. Ik weet wel dat het windrig gedrag van velen hier de oorzaak van geweest zy, doch dit laet niet na, dat vele geschikte lieden, die anders hunne kinders tot dit werk zouden afgezonderd hebben, nu voor hen iets anders ten beroepe verkiezen. Waer uit dan vloeit, dat vele gemeene lieden, zonder opvoeding, hunne kinders tot Schoolmeesters aenleggen, waar door deze post, die anders uit zichzelf achtingswaardig is, van onkundige lieden moet worden waergenomen. Uit deze drie opgegeven redenen zal men de oorzaak van den slechten toestand der Meesteren kunnen begrypen, en, als van zelve de middelen ter verbeteringe beramen; dan, naardien dit het hoofdoogmerk van het geheele voorstel is; zullen wy, om in alles duidelyk te zyn, eerst onderzoeken, welke kundigheid een nederduitsch Meester moet hebben, wanneer hy, tot nut der jeugdelingen, zynen post bekleeden zal. —

Even gelyk alle menschen onderscheiden vermogens en kundigheden bezitten, en 'er geen beroep is of zy die het waernemen hebben 'er verschillende bekwaemheden toe, zoo is het ook met de Schoolmeesteren; deze zal altoos in vermogen boven geenen uitmunten en met grooter

vaerdigheid zyn beroep dan een ander waarnemen ; dit belet echter niet dat 'er zyn byzondere kundigheden, die aen byzondere posten alleen eigen zyn, in dewelken zy, die 'er anderen in moeten onderwyzen, behooren ervaren te zyn. Om nu te zien wat eenen nederduitschen Schoolhouder te weten noodig zy, heeft men slechts in te zien wat werk hy, in zyne School, zyne Leerlingen moet onderwyzen.

Het eerste dat een nederlandsch Meeſter zyne jeugdelingen moet doen leeren, is het *Spellen* zyner moedersprake. Is het niet te beklagen als men in de brieven of andere Schriften van Schoolmeesteren de gebreken by meenigten verspreid ziet! Dit is maar al te waerachtig; dat het min bekend is, komt dat 'er slechts weinig menschen over de Spelkunst kunnen oordeelen, en dat dit gebrek alrede, door de onkunde der Meeſteren, algemeen is doorgedrongen. Het is waer, dat onze nederduitsche Spelling, tot nog toe, in alles op geenen eenparigen voet gebragt is, dan de gebreken waer van ik hier spreek, raken eigenlijk deze geschillen niet. Een nederduitsch Schoolmeester moet dus eene goede kennis van de Spelling onzer Sprake hebben. Hy
moet

moet niet alleen de gemeene boeken, die men in zyne School gebruikt, hier over gelezen hebben, maer hy dient 'er onze taelkundige Schryvers op naer te zien, opdat hy eindelyk eenen vasten grond verkryge. Zoo ver gevorderd zynde, zal hy zyne Leerlingen hier in grondig kunnen onderwyzen. Hier mag een Meester niet ligt afstappen, de Spelling is de grond van alles wat een nederduitsch Meester onderwyzen moet. De Ouders zullen niet kwalijk doen om, in dezen, de gangen van den Meester naer te gaen; by verzuim 'er hem toe aan te zetten, opdat de jeugdeling goeden voortgang make. Zie daer de eerste zaek die een Meester bezitten moet, welker kennis voorzeker iets ter verbetering en beschaving onzer Schoolen toebringen zal.

Het *Lezen* is de tweede kundigheid waar in een Meester ervaren behoort te zyn. Weinig menschen zyn 'er, die grondig wel kunnen lezen. Een goed Lezer moet, door de buiging zyner stemme, de kracht der zaken en woorden die hy leest uitdrukken, en schoon hy nimmer de gebaren van eenen Toneelspeeler moet naäpen, noch windrig, noch verveelend moet zyn, behoort hy echter, door zyn lezen, de aandacht

dacht zyner hoorderen op te wekken en anderen van zelve te doen opmerken, dat hy verstaet, het geen hy leest: Voorzeker moet men den Bybel anders dan de Courant lezen. Wie weet niet welk een onderscheid van styl 'er tusfchen een dichtstuk en het onrym is? Dit moet een goed Lezer alles in acht nemen. Hy moet de aendacht gaende houden, zich zelve en anderen vermaken. Hoe nuttig is 't, dat zulks der jeugd ingeprent en duidelyk onderwezen worde? Welk een invloed dit op hun gedrag heeft, wordt van weinigen opgemerkt. Een Jongeling die wel kan lezen, vermeerdert, wanneer men hem slechts de noodige boeken geeft, al lezende zyn verstand, men kan hem ligt tot een beminnaer der schoone letteren maken; en onttrekt hem, dus doende, uit gevaren waar in de onwetende jongelingen vallen. Laet een Meester op deze wetenschap zich ernstig toeleggen! Dat hy de noodige boeken daer toe leze, de kracht van het geen hy leest versta. Voor al moet hy zorgen, dat zyn Leerling allè gemaktheid in het lezen leere vermyden, en eene eenvoudige onopgesmuktheid behouden. Wanneer de Schoolmeesters hunne Leerlingen hier in ervaren maken, zullen onze nederduitsche Schoolen een merkelyk voordeel bekomen. —

'Er is geen konst waer in onze nederduitsche Meesters, over het algemeen gerekend, meer ervaren zyn dan in die van Schryven. Voorzeker is dit een voornaem deel van hun werk. In een Land daer de Koopmanschap bloeit, moet de jeugd noodzakelyk in het welschryven ervaren gemaekt worden. Vele menschen moeten, door het zelve, de middelen van hun bestaan verkrygen; ook is het genoeg bekend, hoe zeer onze nederlandsche Kooplieden op het Schryven van eene keurige hand gesteld zyn. In het onderwyzen moet men onder het oog houden, dat men deze zaek wel als noodig, maar nimmer met verzuim van andre dingen behandelen moct. Immers behoort het Schryven niet tot die kundigheden waer door het verstand verlicht en het oordeel bondig wordt. De domste menschen kunnen hier de ervarenste worden. Uit het gezegde, leide ik af, dat een nederduitsche Schoolmeester deze konst noodzakelyk bezitten, en zyne Leerlingen inprenten moet; zoo echter, dat hy zich geduurig zal voorstellen, dat 'er behalven dit nog veel ander noodzakelyk werk, in zyne School te verrichten zy, opdat hy even sterk de beoëffening van den Geest, als de konstige behandeling der penne onder het oog houde.

Ook

Ook wordt in onze nederduitsche Schoolen de Cyfer- of Rekenkonst onderwezen. Deze wetenschap is voor alle menschen, in alle standen, zeer nuttig. Door haer wordt het verstand geopend, door de kennis der betrekking, die de getallen op elkander hebben, leert de jeugd de overeenkomst en het onderscheid der voorkomende dingen zachtkens en ongevoelig opmerken. Hoe noodzakelyk het zy, dat hy, wie de jeugd in deze dingen zal onderwyzen, dezelve wel verstaet zal niemand tegenspreken. Het waer te wenschen dat onze Schoolmeesters wat meer in de beginfelen der Wiskunde ervaren waren. Deze is de grond van alle Cyferkonst, zy is, in onze dagen, vry gemeener dan voorheen, en zal het wezen onzer Schoolen merkelyk verbeteren, wanneer onze Schoolmeesters zich op dezelve een weinig toeleggen. Hier door zou onze jeugd van hun op eene gemakkelyke wys onderwezen worden, daer dezelve anders tegen het Cyferen als tegen eenen berg opziet: of, zonder eenige vrucht, in het zelve schynt voortgang te maken.

Hier by zoude ik het, in het bepalen van de kundigheden, welken een nederduitsch meester bezitten moet, kunnen laten.

ten. Dan 'er zyn nog twee dingen die, naer myn oordeel, wanneer zy, benevens het opgenoemde, in onze Schoolmeesteren gevonden wierden, het sieraed onzer onderwyzeren zouden uitmaken: en, binnen weinig jaren, veröorzaken, dat onze Nederlanders meer kundig in veele wetenswaardigē dingen zouden worden.

Het eerste is *de kennis van onze Moedersprake*. Immers is deze zoo moeielyk niet of een man wiens werk het is alle dagen in dezelve te onderwyzen; zou 'er zich zelve in kunnen ervaren maken, te meer daer men thans Spraekkunsten die zeer eenvoudig, en tot het gebruik der kinderen geschikt zyn, heeft. Is het niet hoogstbetamelyk dat een Meester die andren bekwaem moet maken, zelve in zyne eigen tale kundig zy? welk een nut zou dit te weeg brengen! Kennis baert lust, de Meester zou met genegenheid en doorzicht zynen Leerling onderrichten, byzonder op het *Spellen* en *Lezen* acht geven, zoo veel zyn tyd en de vermogens der jeugd toelieten, hen in de eerste beginfelen onderwyzen. Dus zouden, ten minsten de sneedigsten, hier in eenige vorderingen, die hun in vervolg van tyd nuttig zouden kunnen zyn, maken. Indien men eenmael

zoo gelukkig mogte worden, om onze Schoolmeesters hier in smaek te doen krygen, waerlyk men had een merkelyke verbetering en beschaving te weeg gebragt.

Het tweede daer men, by het kiezen van eenen Meester acht op geven moet, is het Carácter of Zedig bestaen van den Onderwyzer. Het is juist niet noodig dat een Schoolmeester eene zeer groote kundigheid in de Godgeleerdheid bezitte, welke lesfen van deugd en menschenliefde hy zyne Leerlingen ook pooge in te prenten, altoos moet zyn Schoolwerk van dat van den Predikstoel onderscheiden blyven, of hy wordt, onder schyn van godvrucht, aen zynen waren pligt ontrouw. Dan het is van de hoogste aengelegenheid, dat hy van eenen zachten aert en taei geduld zy. Hy moet zich geduurig vertegenwoordigen dat Kinders, geene volwasfchen menschen, aen zyne zorg toevertrouwd worden. Gelyk hy aen den eenen kant zyne achting bewaren moet, zoo mag hy aen den anderen kant nimmer wreed wezen. Een Kind zal van de 7 tot de 10 jaren, zelden moetwillig beledigen, nimmer zal het dit doen, aen eenen verstandigen en voorzichtigten Leermester. Alle kwaed, dat niet moetwillig geschiedt, moet niet an-

anders dan met vriendelyke onderrichtingen en overredende vermaningen tegen gegaen worden. Ongemeen groot is de invloed welk een Meeſter, door zyn gedrag en behandeling, op het vormen van den aert der Kinderen heeft. Een Kind beziet vry algemeen zynen Meeſter, als een volmaekt patroon dat in alles zyn navolging waardig is. Een Wreedäert maekt haefstige en oploopende menſchen. Een Trotschäert vormt, door zyne voordaed, een ſoort van winderige en onverdragelyke Schepſelen, die men gemeenlyk, met een onduitsch woord, Pedanten noemt; met één woord, 'er zal altoos iets van het Character van den Meeſter in den Leerling overgaen, het geen veel al zeer bezwaerlyk uitgeroeid wordt. Dit is eene ſtof die voorwaer de hoogſte oplettendheid verdient en dubbeld waardig waer, om afzonderlyk behandeld te worden. Genoeg is het dat wy het gezegde te berde brengen, om aen te wyzen, hoe noodig het zy om naeuwkeurig op het Character der Meeſteren acht te geven. Nog kan men hier by doen, dat driftige Meeſters meenigmael de oorzaak zyn, dat zwakke geſtellen, door hun gedrag, geheel ongelukkig worden. Wie weet niet dat een herhaelde toorn, in een teder geſtel, eene geduurige

rige vrees en fchrik te weeg brengt, waer
 uit veelyds eene allerongelukkigfte ge-
 aertheid ontftaet. Hoe gelukkig zal ons
 Nederland worden, wanneer de Bestierers
 hunner jeugd, van een zedig zachtmoedig
 beftaen zyn! veele voordeelen zullen hier
 voor de jeugd uitryzen! Zie daer de kun-
 digheden, met welken ik onze nederland-
 fche Schoolmeesters gaerne bekleed zag,
 opgegeven, dan hoe veel verschillen ver-
 re de meeften hier van! hoe zal men hen
 best hier toe brengen! zullen niet alle po-
 gingen hier toe aengewend, geheel vruch-
 teloos zyn? gantsch niet, wanneer men
 flechts, door vooroordeel of eigen belang
 niet al te fterk aen oude gewoontens ge-
 hecht is, en die zaak met ernst ter hand
 wil nemen. Men heeft het Schoolmee-
 fters ampt alleen eenige achting by te zet-
 ten en te maken dat het die waerdigheid
 en naem verkryge, welk een deugdzaam
 en verftandig Meefters verdient. Om dit
 uit te voeren heeft men alle omzichtigheid
 in het verkiefen te gebruiken, en niemand
 dan na een ryp beraed tot dien post toe
 te laten. Doch hoe elendig is het in de-
 zen opzichte thans gefield? daer zyn Dor-
 pelingen zoo ongelukkig, dat hun fomwy-
 le, door hunne Heeren, Meesters, die
 nergens minder dan tot dien post in ftact
 zyn,

zyn, worden toegezonden, gelyk wy boven reeds opgemerkt hebben; op andere plaetsen maekt men eene verkiesing, die meer uit gunst dan kunst geschied: In verre de meeste steden, onzer vereenigde Landschappen, hangt de keus der Schoolmeesteren van de regering af, en de aenstelling geschied veel al min of meer vaerdig, naer mate die Sollicitanten min of meer by de Heeren in gunst staen. Hoe zeer zulk eene handelwys oorzaak van een aental onbekwame Meesteren moet zyn, wordt van zelfs begrepen. Het zoude dan niet weinig ter verbetering en beschaaving onzer Schoolen strekken, als wy eenen weg konden aenwyzen, waer door wy, in onze Schoolen, konden verkrygen zulke Onderwyzers, die in alles wat wy boven opgenoemd hebben, kundig waren: wy zullen het ons best toe schynend middel daer toe voorstellen.

Om bekwame Schoolmeesters te verkrygen heeft men slechts het loflyk voorbeeld van het vorstelyk Delft naer te volgen, gelyk, zoo ik wel onderricht ben, ook reeds van eenige weinige andere Steden geschied is, te weten: men heeft daer ter plaetse het Schoolmeesterschap tot een soort van gilde gemaakt: uit de

voornaemste der Meesteren kiest men eenigen tot Hoofdlieden; deze, echter onder het toezicht der Ed. Achtbare Magistraet, nemen het examen der zich aendienende Meesteren af, en doen 'er verslag van. Niemand wordt tot dit examen toegelaten, ten zy hy een bepaeld getal jaren zich als ondermeester van zynen post gekweten hebbe. Wanneer men nu bevind dat hy van een goed gedrag en voor zyn werk bekwaem is, verkrygt hy vryheid om de jeugd, *alleen in het geen waer van hy proeven van bekwaemheid gegeven heeft*, te onderwyzen.

Zie daer een middel, mogelyk het eenigste, ten minsten een vry zeker, om de onkunde der Meesteren tegen te gaen. Dit middel kan algemeen gebruikt worden, en strekt zich zelfs tot de Dorpen uit, waer van het examen der Meesteren zou kunnen gebragt worden tot de Hoofdlieden dier Stad, waer onder zulke een Dorp behoort. Wanneer zulk eene Stad geen genoegzaam getal van Meesteren had om een gilde daer uit te maken, zou men uit grootere Steden bekwaame en onpartydige Hoofdlieden kunnen roepen, om de zich aendienende te onderzoeken en den bekwaemsten met den post te begunstigen. Wanneer dit in 't werk gesteld wordt kan
noch

noch zal zich iemand, ten zy hy de noodige kundigheden bezit, durven aengeven, even gelyk by de andere gildens daer nimmer iemand zyn handwerk zal willen oeffenen, ten zy hy in staet is om eene proef van zyne bekwaemheid te geven. Wat denken hier myne Beoordeelaers? Zou men op deze wys de onkunde in de Meesteren niet met vrucht te keer gaen? Dit middel is allereenvoudigst, het kan, naer bevind der zaken, op alle plaetsen, somwyl met een weinig verandering, gebruikt worden. Wie kan twyffelen of het zal eene merkelyke verbetering en beschaving in onze Schoolen te weeg brengen? Dan ik moet hier eene en andere bedenking uit den weg ruimen.

Men heeft my onderricht, dat eenige Schoolmeesters in een der voornaemste steden van ons Land, reeds ondernomen hebben, om het Schoolmeesterschap, te dier plaetse, by wyze van een Gilde te behandelen, en niemand, dan na een grondig examen, onder hun getal aen te nemen. Doch dat dit verzoek geheel van de hand gewezen is. Dan ik meen zeer wel bewust te zyn, dat zy, die dit voorgesteld hadden, duidelyk deden zien, dat zy veel meer hun eigen belang dan het

welzyn der jeugd onder het oog hadden. Hier uit ryst echter deze vraeg: of niet de Hoofdlieden, door eigen intrest aengezet, somwylen hen, die de jeugd zeer bevoor-derlyk konden zyn, om hunne kundig-heid, zouden weeren? Deze zwaarigheid is ligt uit den weg te nemen: men heeft alleen op te merken, dat wy in ons voorftel of opgaf, het eerste toeverzicht, en de in ftandhouding van dit gilde, der hooge regering hebben overgelaten, die, in dezen, zoo wel als in andere gildens, derzelve bloei en welvaart wel behartigen en alle onrecht met kracht weeren zal: doe hier by dat de eigenbaet, die voor-namelyk by lage zielen huisvest, niet zoo ligt by bekwame Meesteren zal plaets gry-pen: wie van hun, die zelfs in ftatet is om zynen post waer te nemen, die reeds eenen goeden opgang gemaekt, eenen naem verkregen en de achting veler be-kwaem geworden leerlingen zich waardig gemaekt heeft; wie van dezen, want an-deren moeten geen Hoofdlieden zyn, zal laeg genoeg van geest wezen, om een an-der, alleen om zyne bekwaemheid, te we-ren? Ik zal in 't vervolg, op zyn plaets gelegenheid hebben, om te doen zien, dat het een bekwaem Meester, wanneer hy in zynen pligt getrouw is, nimmer aen
werk

werk ontbreken zal. Nog kan dit volgende middel voorgesteld worden. Dat men in elke Provintie, by voorbeeld op de hooge Schoolen, of in de voorname Steden, een of meer perfoonen aenstelde, by welken allen, die, in vervolg van tyde, naer het Schoolmeesters ampt wilden staen, een examen moesten afleggen en met behoorlyke getuigenisfen van deze gevolmagtigde perfoonen moesten voorzien zyn, alvorens zy naer eene plaets konden staen.

Hier mede meen ik alles wat de beschaving en verbetering van de Meesteren of opzieneren der nederduitsche Schoolen betreft, gezegd te hebben. De weg door my aangewezen is noch moejelyk, noch kostbaar, en kan overal, of op elke plaets in 't byzonder, bestendig in het werk gesteld worden: zoo dit geschied, twyffel ik niet of men zal der nederlandsche jeugd een merkelyk voordeel toegebragt hebben. Nu zullen wy spreekken van de jeugd die in hunne Schoolen onderwezen wordt.

Het is eene overbekende zaek dat veele ouders, door eene dwaze toegevenheid, hunne kinders, voor al met opzicht op het geen zy in de Schoolen te leeren heb-

ben, zeer nadeelig zyn. Deze gebreken tegen te gaen zou voorzeker een nuttig werk zyn en niet weinig ter beschaving van onze Schoolen kunnen strekken; dan dit werk is buiten het bestek der E. Maetschappye, die niet zoo zeer naer de beschaving der ouderen en van hunne kinderen, als wel naer die der Schoolen onderzoek doet. Het behoort rechtstreeks tot de zedekundige opvoeding, waer het ook in het werk, reeds van ons aengehaeld, duidelyk behandeld is. Eene andere Vraag die rechtstreeks op ons onderwerp betrekking heeft is deze: Op welke jaren behoort men de kinders in de openbare Schoolen te zenden? Deze vraag is van groot gewicht, en heeft eenen merkelyken invloed op de verbetering onzer Schoolen. Men moet zich verwonderen, in de nederduitsche Schoolen, kinders van viere en vyf jaren te vinden. Wie ziet niet dat zulks niet weinig het werk der Meesteren stremt en den voortgang der overige leerlingen hinderlyk is? Wat moet men aen een kind van dien ouderdom leeren? zyn zy vlug, gelyk 'er zeker onder zullen zyn, zy zullen dit zoo wel op de kinder als op de openbaere School betoonen. Zoo niet, zal men dit weerloos schaep met harde woorden en flagen iets inprenten? dit geschied

schied helaes! maer al te veel: Na de kinders een weinig tyds in 't School geweest zyn en geene vordering betoonen, klagen de Ouders aen de Meesters, deeze uit vreeze van ze te verliezen, of door eerzucht aengezet, zoeken, door harde woorden en slagen, hen tot hunnen plicht aen te manen en bederven dus hun aert; en het geen hier het voorname is, maken, door een' geest van geemelykheid, zich buiten staet, om hunne andere Leerlingen naer behooren te behandelen. Hoe móet men dan hier handelen? wanneer is de rechte tyd om onze kinders in de openbare Schoolen te zenden? wy voor ons zouden van oordeel zyn, dat de 7 of, wil men wat vroeger, de 6 jaren en voor al niet eerder, de geschikteste tyd waer, om de jeugd naer de openbare Schoolen te zenden. Ik weet wel dat hier merkelyke tegenbedenkingen komen en dat men zeggen zal. Zyn 'er niet een aental ouders, wier vermogens niet toelaeten hunne kinders, die al vroeg een ambagt moeten leeren en den kost mede helpen winnen, langer dan tot de 9 of 10 jaren op de Schoolen te laten? voor al op de Dorpen daer de kinders al vroeg mede aen het werk in het land moeten? Hoe zullen zulke kinders, in zoo kort een bestek van tyd, het geen

zy noodig te leeren hebben, kunnen weten? Eene andere tegenbedenking is: Indien men de kinders niet eer dan, met de 7 of 6 jaren naer de openbare Schoolen zendt, zullen de Meesters een deel van hun inkomen moeten verliezen, hier door genoodzaekt zyn het schoolgeld te vergrooten, het welk de Schoolen der behoeftigen zeer tot nadeel wezen zal. Deze bedenkingen zullen wy, zoo kort mogelyk, uit den weg ruimen, zy zullen, uit heuren eigen aert, ons eenige aenmerkingen ter verbeteringen der Schoolen opleveren.

Wy merken aengaende de eerste bedenking op: voor eerst: dat maer zeer weinig kinders, voor den tyd van ons opgegeven, dat is voor de zes of zeven jaren, voor iets aenmerkelyks te leeren vatbaer zyn, en dat de ervarenis veeltyds geleert heeft, dat wanneer kinders eenige jaren te famen in de openbare Schoolen geweest zyn, zy die met de vier of vyf jaren in het school gekomen zyn, de anderen, die'er vry later kwamen, weinig of niets voor uit waren ten 2de: Dat wy geenzins de Schoolen der kleene kinderen willen afgeschafft hebben; in tegendeel, deze achten wy hoogstnoodzakelyk, het zou den Schoolmeesteren geen kleen gemak toebrengen, wanneer de

de kinders, voor zy in de openbare Schoolen gezonden worden, in dezelve eerst de letters en de beginsfels van het Spellen geleerd hadden: Het geen daer ruim zoo gemakkelyk als in de openbare Schoolen geschieden kan, wanneer men slechts zorg draegt, dat niet ieder een, maer een bekwaem mensch, de post van Schoolvrouw gegeven wordt.

Met opzicht op het tweede merken wy aen in 't gemeen, dat wanneer het getal der Schoolieren op eene plaets merkelyk vermindert, men ook, naer evenredigheid, een kleener getal Meesteren noodig heeft. Voorzeker behoorde hier omtrent altoos een juiste evenredigheid in acht genomen te worden. Even gelyk in alle beroepen een al te groot aental van beoefenaren eene algemeene vermagering in zulk een beroep te weeg brengt, zoo is het ook wanneer men grooter aental Meesters, dan 'er naer evenredigheid Leerlingen zyn, heeft; Hier om zal het, in dit plan ter verbeteringe niet ondienstig zyn onder het oog te brengen, dat, wil men in onze Schoolen bekwame Schoolmeesters krygen, men wel zal doen in elke Stad 'er niet meer toe te laten, dan naer het getal der kinderen zal noodig zyn: kan men dit getal niet juist bepalen, geen zwaarigheid

heid, men rekene slechts tegen 50 Leerlingen voor ieder Meester, laten 'er 10 of 12 voor elk meer zyn, het komt hier op de volstrekte juistheid niet aen, wanneer een al te groot getal maer niet belet dat de Meesters hunne bekwaemheid aen elk, hoofd voor hoofd, kunnen te koste leggen.

Meer byzonder kan men op het voorstel antwoorden, dat even gelyk de kundigheden der Meesteren onderscheiden zyn, zoo behoort 'er ook verschil tusfchen hun inkomen te zyn. Dan mogelyk is 'er geen beroep daer de verdienften hun eigen loon meer met zich brengen, dan dat van een' Schoolmeester; men vind weinig Ouders, of zy zien met vermaek den voortgang hunner kinderen, en willen gaerne deze moeite naer hun vermogen erkennen. Zeer verschillende is ook het inkomen der Meesteren op de Dorpen; op vele plaetsen is dit gering, men heeft daerom zeer wysfelyk den Kerkendienst aen het Schoolmeestersamt gehecht: Eertyds zag men ook wel de verzameling van 's Lands middelen nog hier toegevoegd, dan men mag 'er dit met recht afnemen, alzoo 'er geen overeenkomst tusfchen deze posten is, en dit laetste de Meesters, in hunne veelvul-

vuldige bezigheden , ten nadeele van de jeugd , te veel ftremt. Indien men nu in de Steden ook zoo handelde , dat de dienst der Kerken altoos aen die der openbare nederduitfche Schoolen gevoegd waer , of men maekte naer de grootheid der Steden , alle de Schoolen onderhoorig aen de Stad , en gaf den Meefteren of vrye Stads woningen , of eenig jaerlyksch inkomen , hier in naer den ouderdom opklimmende , twyffel ik geen oogenblik of men zou zeer bekwame Meefters voor de jeugd verkrygen : Meefters die , ontslagen om kleene Kinderfchoolen te houden , met al hun vermogen zich op den voortgang der hun toevertrouwde jeugdelingen zouden toeleggen. Hier door zouden onze nederlandsche Schoolen eene merkelyke verandering en verbetering ondergaen.

Mogelyk zal men zich over dit voorftel verwonderen en denken , dat dit voor zulke Steden te kostbaer vallen zou. Dan is 't niet veel meer onbegrypelyk dat wy in onze Provintien en onderhoorige Landen zeer veele Steden hebben die 's jaerlyks 2 , 3 , à 400 : guldens benevens een vrye en ruime woning aen de Fransche Kostfchoolhouders durven geven ; welker voordeelen , gelyk wy boven zeiden ,
som-

somwyl meer ingebeeld dan wezendlyk zyn. En waerom zou men, ter aenmoediging van de nederduitsche schoolen, welken ons het meeste behoorden ter harte te gaen, niet iets ten besten hebben; daer van het goed onderwijs, niet der Fransche, maer der nederduitsche Schoolen de welvaart van het volgende geslacht afhangt? Zoo lang men de waerdigheid van het nederduitsch Schoolhouderschap door zulke middelen niet doet ryzen, en door eene deftige belooning dien post aenzienelyk maakt, zal men onder de Schoolmeesters een groot deel verwaende zotten en weetnieten hebben. Maer maakt men hun zwaer beroep, door hun eenige vryheden te verleenen, aenzienelyk, het klein getal van brave en verstandige Meesteren, welker namen reeds in Nederland bekend zyn, zal van dag tot dag toenemen, onze tedere jeugd, de hoop der braven, zal onder hun opzicht niet alleen in 't lezen, schryven en rekenen ervaren gemaekt worden, maer zy zullen ook hunnen geest vormen, zy zullen de zucht om vreemde, en by onze vaders niet gedoogde houdingen naer te apen, tegengaen, de oude Hollandsche deftigheid doen herleven, hunnen geest met nedrigheid en deugd versieren; zoo veel leerlingen als zy hebben

ben zoo veel oprechte vrienden zullen zy zich maken, vrienden die met eerbied en liefde tot aen hunnen dood aen hen denken, en hunne nagedachten met dankzeggingen zullen zegenen. Myne Heeren Beoordeelaers, hoe dieper ik den post van onze Schoolmeesteren inzie, zoo veel meer wordt myn hart in tedere genegenheid voor onze kinders ontvonkt; zoo veel gewigtiger komt my dit ampt voor: Laet dan kan 't zyn, gantsch Nederland, laet elke Stad, elk Dorp 'er zich op toeleggen, om bekwame Meesters; oprechte menschenvrienden te verkiezen, laetze, tot dat einde, geen kosten of moeiten ontzien; laten zy medewerken om hunne Schoolen te zuiveren van alles wat tegen derzelve ware oogmerk slydt, en wy zullen eene onbegrypelyk groote verbetering en beschaaving te weeg gebragt hebben. Daer ik hier van de jeugd en van hunnen Schooltyd spreek, zoude ik ook kunnen melden, hoe het zeer ter hunner verbetering, in het leeren, zou kunnen strekken, wanneer zy op hunne Schoolen in byzondere Clasfen verdeeld werden, dan ik zal hier eene meer geschikte gelegenheid, in het vervolg, toe krygen: Met een enkel woord zeg ik nog, dat wanneer een kind van redelyke vermogens van de 7 tot de 11 jaren op het School

School en by een bekwaem Meester is, dat het zoo veel zal leeren als het te weten noodig heeft. Deze tyd is best geschikt voor de jeugd, Ouders zyn verpligt denzelven voor hunne kinders te geven. Gedooft het hun stand om 'er nog een of twee jaren by te voegen, zoo veel te beter, de goede orde moet in dezen ook merkelyk ter bevordering van de jeugd en die Schoolen medewerken. Laten wy nu zien het geen wy aengaende de boeken, waer in de jeugd onderwezen wordt, op te merken hebben.

Verftandige Meesters hebben reeds voor lange zich beklægt over de boeken, welke doorgaens in de Nederlandsche Schoolen gebezigd worden. Het is voorzeker uit een goed en godvruchtig oogmerk herkomstig, dat men haest geene andre boeken dan die een gedeelte der Heilige Schrift behelzen, gebruikt. Men bedriegt zich wanneer men denkt dat dit eenen merkelyken invloed op het gedrag en de zeden der jeugd zal hebben. De kinders verftaen weinig of niets van het geen zy lezen, ook zyn de lesfen, die hun in dezelve gegeven worden, fomwyl zoo kort, en zoo ver van elkander verwyderd, dat zy 'er onmogelyk iets van verftaen kunnen. Nog mag men 'er byvoegen, dat sommigen van dien

dien te ftug van ftyl en voor het kinderlyk begrip geheel onvatbaer zyn. Dan het geen ik voornamelyk wil opgemerkt hebben is; dat dezelve vol zyn met spellen taelgebreen , dewelke in de teedere verftanden zoo vast hechten dat zy, ouder geworden zynde, niet dan zeer bezwaerlyk 'er zich van kunnen ontdoen.

Zie daer een gebrek dat niet weinig ter ontfering van onze nederlandsche Schoolen is. Een gebrek waer van wy tot heden in ons land, de droevige gevolgen ondervinden; dewyl maer weinig bejaerde lieden onze Moederspraek wel kunnen spellen.

Wat moet men doen om dit gebrek te boven te komen, om eene algemeene beſchaving te weeg te brengen en dezelve op eenen beftendigen voet te onderhouden?

Het ſpreekt van zelf dat wy, om dit gebrek wel tegen te gaen, een onderzoek moeten doen aengaende de in gebruik zynde boeken, voorts, welke van dezen dienen afgeſchaft, hoe de blyvende zullen verbeterd worden en welke nieuwe men, ter meerdere volmakinge der Schoolen, 'er moet by doen.

Zoo veel my mogelyk geweest is, heb ik een onderzoek gedaen aengaende de boeken welken in de nederlandsche Scholen gebruikt worden. Ik zal 'er een lystje van opgeven, het welk, zoo niet volkomen, ten minsten ver het grootste deel en de voornaemste aenwyzen zal.

Men gebruikt gemeenlyk, behalven het A B Boek, den Heidelbergfchen Catechismus, de Spreuken Salomons in klein formaet, ook in quarto, met een' ouden Hollandfchen druk ter eener, en een foort van Schrift-druk ter andere zyde, een Euangelium, zynde de geschiedenis van het leven des Heilands, voorts verscheiden bybelsche Historien in quarto formaet, als daer is van Jozef, David, Jonas en anderen. Een Schriftuurlyk Schoolboek, bestaende in een aental Schriftuurplaetsen, in eene orde naer de letteren van ons A, B met Hollandfche, Romeinsche en Schrift-letteren gedrukt. Voorts eenige brieven in een boek, genaemd de Zendbrief, met een foort van moejelyke oude Schriftletteren gedrukt. Nog een geslachtboekje, behelzende de geslachten van Adam tot op den Heere Christus door P. Bakker met eene Romeinsche letter. De Courant, ook wel de Postryder en eertyds, ook by sommigen

migen nu nog , eenige oude Brieven , Huurcedullen , Overdragten enz. met zeer moejelyk Schrift , dat in de vorige eeuw gebruikt wierd. Voeg hier by twee of drie spellenboeken , waer van by dezen dit , by een ander weder een ander in gebruik is. Zie daer de voornaemste boeken in onze nederlandsche Schoolen in gebruik.

In 't gemeen merk ik hier aen hoe noodig het zy dat 'er eene verscheidenheid van boeken in de Schoolen gebruikt worde , zoo wel om den lust der jeugdigen op te wekken , als , om eenen trap in de opklimming of vermeerdering van hun verstand te maken en hunne vorderingen aen te wyzen.

Vereischte echter eene goede orde niet , dat men in onze nederlandsche Schoolen , even gelyk in de Latynsche , eenen geregelden opgang behield en daer door de vordering spoediger en zekerder maekte ? Waer toe ik dan ook het verdeelen der Leerlingen , in byzondere Classen , als hoogstnoodzakelyk onzen Schoolmeesteren wil aanbevolen hebben , en dan te gelyk eene verdeeling maken der boeken , welken in elke Classe of orde , moesten gebruikt

bruikt worden. Waer van ik zoo dadelyk een kort ontwerp zal voorstellen. Met opzicht op de lyst van de by my opgenoemde boeken merk ik verder aen, dat, wanneer zy van taelgebreken gezuiverd waren, en eene eenparige Spelling hadden, zy hunne nuttigheid zouden kunnen hebben, waerom wy ook verre de meeste in onze lyst opgeven. Dan het schynt my toe dat zy om deze en nog een en ander, nu nadere van my op te noemen, reden, verbeterd dienen te worden en eene merkelyke verandering moeten ondergaen.

Voor eerst: 'Er is, gelyk wy reeds met een woord hebben opgemerkt, geene genoegzame verscheidenheid in dezelve, zoo is 'er weinig verschil tusfchen den Catechismus, de Euangeliums en de Spreuken, alle de Historien zyn volmaekt eenderlei.

Ten andere : het spreekt van zelf, dat men de jeugd zulke boeken moest doen lezen die op hun gedrag en verkeer betrekelyk waren, of zulken die de gronden der tael' ten onderwerpe hadden. Immers zyn de opgenoemde boeken hier voor niet toereikende. Dat men by voorbeeld de Spreuken, om derzelve kracht en fraeïheid,

heid, een Euangelium, om 'er het leven van den Heiland uit te doen opmerken, behoude, is zeer goed en prysfelyk, dan ter bekoming van het boven voorgestelde, zouden korte versjes of dichtstukjes van onze hedendaegsche Dichteren een weinig vrolyk, naer den aert der kinderen geschikt, kunnen dienstig zyn. Voorts zou men de ligste Spraekkunst die men bekomen kon daer toe moeten nemen. Hier toe kunnen wy aenpryzen die van K. van der Palm, welke de gemakkelykste is die ik ken, en voornamelyk voor de jeugd is opgesteld, gelyk dezelve ook vry algemeen is, voorts zou men eenige van onze nieuwberymde Psalmen by een kunnen vergaderen en in een kleen bandje laten binden, omdat al de Psalmen te famen wat kostbaer vallen. Dan waer het te wenschen, dat 'er een kinderlievend Dichter opstonde, en ons eenige Dichtstukjes voor de jeugd vereerde. Nog kunnen wy aenpryzen de Vaderlandsche Historie verkort, door den Heer Wagenaar; een verstandig Meester zou 'er, naer bevind van zaken, nog het een en ander nuttig werk kunnen bydoen. — Nu zal ik tot myn laetste stuk overgaen, en opgeven op welk eenè wys men deze boeken moet gebruiken, om tot nut voor onze nederlandsche Jeugd te zyn: niet twyf-

felende of wy hebben, in het afgehandelde stuk, opgegeven, zulke dingen die de verbetering en bescheving onzer Schoolen rechtstreeks betroffen.

Het is zeker, dat elk verstandig Schoolmeester in het gebruik der leerboeken in acht moet nemen de omstandigheden waer in hy zich, zyne Leerlingen en derzelver vermogens bevinden: Hy moet alles naer bevind zynere zaken schikken en het welzyn van allen en elk in het byzonder zynere jeugdelingen onder het oog hebben; dit alles belet niet dat 'er algemeene regels zyn waer naer men zich, in het onderwijs der jeugd, met vrucht kan schikken. Zoo ergens de goede orde behoort in acht genomen te worden, het is in de openbare Schoolen. Door eene welgerelde en nauwkeurige uitgevoerde orde kunnen de domste kinders allengskens iets leeren. De Jeugd kan zich zelve niet voorthelpen, maer moet, door een rechmatig bestier, geleerd en op het juiste spoor gebragt worden; anders zal het werk zich onderling verwarren of verdringen. Hier toe is, gelyk ik met een woord reeds gezegd heb, de verdeling der Leerlingen in byzondere Classen zeer noodig: by voorbeeld: Laet ons eens stellen, dat een Meester zyn geheele School

School in drie Clasfen of orden verdeeld hadde: in de eerste, die men de beneden of laegfte orde zou kunnen noemen, moet men de eerstbeginnende plaetsen. Deze orde zou men weder in drie deelen of banken kunnen onderscheiden; even gelyk op de Latynsche Schoolen geschied. Op de eerste of laegfte bank zou men kunnen plaetsen hen die het A, B leeren en in dat boek beginnen te spellen. Op de tweede bank kan men onderwyzen de woorden van een, twee en drie lettergrepen in het Spelleboek, voorts de beginsels van het Spellen en Lezen in eenen kleenen Spreuken of Euangelium. Op de derde, of hooge bank, moet men voortgaen en leeren spellen woorden van twee, drie en vier Lettergrepen, dit moet een byzonder deel van een Spelleboek uit maken. Voorts moesten hier de Kinders in het leezen van de opgenoemde boeken ervaren gemaekt worden, en dan naer de tweede Clasfe met prysjes, naer hunne verdiensten geschikt, overgaen.

In de tweede Clasfe zou men een aenvang met schryven kunnen maken. Want dit in de openbare nederduitsche Schoolen langer uit te stellen is ten hoogsten onvoorzichtig; omdat veele menschen, door

gebrek aen middelen of andere omftandigheden, fomwyl buiten ftaët geraken om hunne kinders den gantschen Schoolyd te laten leeren, wanneer deze, door zulk een te lang uitftel, een voornaem deel van hunne opvoeding moeten misfen.

Deze Clafse kan men weder gelyk de vorige in drie deelen of banken onderscheiden. Op de eerfte bank moet men voortgaen in een tweede deeltje van 't Spelleboek, leerende de woorden van vyf en zes Lettergreepen, en vervolgens onderwyzen in het lezen van deze of geene Bybelsche gefchiedenis; hier by zou men het fchryven der letteren van het A, B kunnen voegen.

Op de tweede bank kan men in dit Spelleboekje voortgaen, leerende woorden van zes, zeven en agt lettergreepen, al waren alle deze woorden geen volftrekt nederduitsch, het is genoeg wanneer men, door de aeneenschakeling der lettergreepen, de bevordering der jeugd in de Spelkonst behartigt; voorts kan men op deze bank gebruiken een Spreuken van Salomon in quarto, met den gefchreven Zendbrief, of het lezen van de bovengenoemde spraek-kunst, hier kan men onderwyzen in het fchry-

ſchryven van twee letteren en eenen regel.

Eindelyk op de derde of hoogſte bank, zou men hen in het opgenoemde 2de ſtukje van een Spelleboek kunnen bekwaem maken, alle de woorden zoo wel binnen als buiten het boekje doen ſpellen, de verkorte Hiſtorie van ons Vaderland, door den Heer Wagenaar, kunnen laten lezen en de lotgevallen onzer voorvaderen doen opmerken; zeer nuttig zal het zyn indien men hier kan by doen het een of ander fabelboekje met eenvoudige en nuttige moralen, en ook eenige vermakelyke dichtſtukjes van onze hedendaegſche goede Dichteren en niet een party afgeſleten oude ry men, gelyk men eertyds pleeg te doen en die heden, op veele Schoolen, nog in gebruik zyn. Hier kan men voortgaen met de Leerlingen naer vooſchriften te leeren ſchryven en tegelyk in de eerſte beginſelen der Rekenkunde te onderwyzen. van deze tot de hoogſte Clafſe overgaende, zal men de jeugd naer hunne verdienſten weder met eenen prys begiftigen.

Nu kom ik tot de derde of hoogſte Clafſe, in deze moet men niet komen, ten zy men alles, wat in de vorige geleerd wordt, wel en grondig verſtaet. Voor deze

Clasfe wilde ik een derde deeltje of stukje, om door en door in de spelkonst ervaren te worden, opgesteld hebben. Hier in zou men moeten stellen alle moejelyke namen van menschen, voor al die uit de H: Schrift genomen zyn: voorts alle vreemde of bastaerd woorden, om derzelve uitspraek wel en naeuwkeurig te leeren. Dit stukje moest weder op eene alfabetische orde, naer de hoeveelheid der Lettergrepen, ingericht zyn, en tot het einde van den Schooltyd geleerd worden. Nimmer toch kan men in de spelkonst te veel onderwezen worden. Men gebruike dan behalven dit boekje op de eerste bank het werkje van P. Bakker, waer van ik boven gesproken heb, dit werkje is van eene ongemeene nuttigheid, wie het zelve wel kan lezen, kan alles lezen.

Nu dient men ook de beginsels van de Spraekkonst te leeren, te weten om de spraekdeelen wel van elkander te onderscheiden; de kinders zyn in dezen tyd voor dezelve vatbaer. Men ga dan voort met hen in het schryven en rekenen te onderichten. Zie daer het geen men op de eerste bank te doen heeft.

Op de tweede bank doet men hen, behalven

halven het opgenoemde Spelleboek, in de Couranten, Postryders en foortgelykende werken, lezen; voorts kan men hen in de gronden onzer tale onderwyzen, wel voornamelyk in het maken van de constructie, of te samenvoeging der woorden, waer by men het leeren en schryven der Declinatien, buigingen, en Conjugatien, tydvoegingen, doen kan: gaende verder met het schryven en rekenen op den voorigen voet voort.

Eindelyk komen wy tot de hoogste of derde bank, hier moet men telkens herhalen het geen in de vorige orden geleerd is. Voorts kan men hier alle soorten van schriften, oude brieven, koop- en Huurcedullen doen lezen. Eenigen smaek zien in te scherpen voor het lezen van deftige Dichtstukken, en ten laetsten, zoo veel hun tyd en de vermogens toelaten hen in de woordvoeging onderrichten. Voegende hier weder het schryven en rekenen by.

Wanneer nu de jeugdeling by eenen Meester zynen Schooltyd geheel uitgeleerd en zich van zynen pligt gekweeten heeft, kan men hem met een prysje van het School laten gaen. Dit wekt den Leerlust

lust op, en doet hem met yver werken, ook worden andere, die nog op het School zyn, hier door aengezet. Deze geringe kosten kunnen ligtelyk gevonden worden, het zy dat men deze prysjes op de laetste rekening der Ouderen brengt, of het van hunne edelmoedigheid, die dezelve fomwyl dubbel betalen zal, afwacht, of een zeker iets stelt dat de ouders, wanneer hunne kinders van het School gaen moeten betalen. Zie daer een ontwerp op hoedanig eene wys men in onze nederlandsche Schoolen de jeugd zou kunnen onderwyzen, welke boeken men hun geven, en hoe men die moet gebruiken. Men moet dit voorschrift aenmerken als een plan, dat verandert, vermeerdert en van ieder Schoolmeester, naer zyne omstandigheid, kan verbeterd worden. Myn hoofdbedoelde is geweest om te doen zien, hoe men, op eene gemakelyke wys de jeugd met voordeel kan onderwyzen, hoe men hen door nayver lust in den arbeid kan doen krygen, en hoe eene geregelde orde de grond van alle vordering zy. Indien men volgens het opgegeven plan, of een soortgelykend, te werk gaet, twyffel ik geenzins, of onze Schoolen zullen bekwame jongelingen opleveren. Niets hebben zy meer noodig dan de verdeeling hunner Leerlingen in byzondere Clasfen
en

en dat de boeken naar dezelve ingericht
zyn.

Waer men dit waerneemt gaet alles als
van zelf, waer men het verzuimt zyn de
vorderingen slechts toevallig. Dus heb ik
ook in dezen iets, nuttig ter beschaving en
verbetering onzer nederduitsche Schoolen,
opgegeven. Nu zal ik nog met een woord
spreken over het geen men in deze Schoo-
len gewoon is de kinders te laten van bui-
ten leeren. Waer over wy ook iets ter
beschaving en verbetering zullen aenwy-
zen.

Het is ten hoogsten noodig, dat wy
onze tedere jeugd al vroeg de kennis en
vrees van God hunnen Schepper en liefde-
ryken Verzorger inprenten; dat wy hen
leeren welke diere verplichtingen zy hun-
nen waerdigen Ouderen moeten toedragen,
en hoe hun geluk, in den tyd en in de eeu-
wigheid, grootelyks hier van afhangt. De
wyze Koning Salomon heeft ons geleerd
dat de mensch in de dagen zyner jonge-
lingschap aen zynen Schepper gedenken
moet. Hier kan men niet te vroeg mede
aen 't werk slaen. Dan de groote vraeg
is: wat en hoe moet men hen leeren? Dezel-
ve Vorst zegt: „ *de eerste beginsfels en naer*
den

den eisch van hunnen weg” dat is te zeggen, naer zyn verstand, vatbaerheid en jaren.

In onze Schoolen heeft men de gewoonte om de jeugd de te samenstellen van den Godsdienst, naer leidraet van den Heidelbergfchen Onderwyzer of van byzondere opstellen, te laten van buiten leeren. Veel al geschied dit, zonder hen eenige verklaring of uitlegging van het geen geleerd is, te geven. Een verstandig man kan nu van zelf oordeelen hoe weinig de deze kundigheid, by veelen met moeite verkreegen, den kinderen tot wezenlyk nut zy. Ik heb zeer veel eerbied voor onzen Heidelbergfchen Onderwyzer, insgelyks voor verscheiden opstellen van ons Christelyk geloof, doch wil alleen in bedenking geven of de begrippen van kinderen, die 7, 8 of 9 jaren bereiken, voor dezelve wel vatbaer zyn! In den Catechismus zyn de vragen en antwoorden veel al lang, volzinnig en geschikt ter belydenisse van een verzekerd Christen, in de andere opstellen wordt over de geloofsverborgenheden en andere donkere stukken van onzen Godsdienst veel al gehandeld, op eene wys die ver boven alle kinderlyk verstand is. Deze dingen worden echter onzen jeugdelingen te leeren

ren gegeven, niemand van hun begrypt er iets van; die vlug van geheugen zyn, leeren het opgegevene schielyk, doch vergeten wel haest het geen geleerd is; anderen worden veelyds met moeite en slagen tot het van buiten leeren gebragt. Mag men hier niet vragen of dat eene redelyke wys van handelen met onze kinderen is? Ik weet wel dat men gemeenlyk voorgeeft, dat sommige dingen, die in de jeugd van buiten geleerd zyn, in het geheugen blyven hangen en dat de kinders, ouder geworden zynde, die met vrucht herdenken. Zoo dit denkbeeld waer is, kan met het alleen tot de klanken der woorden en nimmer tot het wezen der zaken brengen. Hoe weinig zyn de jongelingen die, wanneer zy de Schoolen verlaten hebben, iets oordeelkundig weten van het geen zy, van den Godsdienst, in hunne Schoolen geleerd hebben? Laten hier onze Leerers my ten getuige zyn, en hun gezegde zal een proef der waerheid, van het geen ik hier voorstel, opleveren. Wat ontmoeten deze Heeren een aental bejaerde lieden, die jong zynde verscheiden malen deze boeken van buiten geleerd hebben, maer nu, wel verre van oordeelkundig hunne belydenis te doen, weinig van de Goddelyke waerheid die zy moeten belyden,

den, begrypen? Intusfchen begrypt men ligtelyk hoe fchadelyk dit voor de jeugd zy, en hoe de Schoolen, in plaets van een der wezenlykfte belangen der kinderen te behartigen, in dit groote ftuk, hun nadeel toebrenge. Wat zal men hier ter befchaving en verbetering op geeven?

Het eerfte dat wy in dit ftuk van aenbelang voorftellen, is eene hartelyke vermaning aen alle Schoolmeesters, om toch hunne Leerlingen niet al te zeer te pynigen met een lastig van buiten leeren, voor al niet van zulke dingen die ver boven hun vermogen zyn. Hier door maekt men hen tot flaven, die eën afkeer krygen van alles wat naer het leeren fmaekt, en verdriet fcheppen in het geen tot hun wezenlyk heil kon dienftig zyn. Voorts zouden wy aenbeveelen, zulke werken, of opftellen, waer in de zaken allereenvoudigft voorgesteld en naer de vatbaerheid der jeugd gefchikt waren; werken waer in de kinders de vrees voor den hoogen God, hunnen weldoener en verzorger en de liefde tot hunne waerdige Ouders, den evennaesten en ook tot hunne medeleerlingen allerfterkst worden ingeprent. Onwaerdeerlyk zyn voor de kinders de eenvoudige

vraag-

vraagjes van den gewezen Rotterdamschen Leeraer Borstius, voor al die, welke uit het beloop der Heilige schrift genomen zyn. Met dezen moest men eene opklimming maken en over alle de geschiedenisfen des Bybels handelen: Hier zyn de kinders vatbaer voor, zy kunnen dit in hunne huizen naer lezen en het geen voor hun nog duister is, kan hun gemakkelyk uitgeleid worden: wat is 'er voor de jeugd nuttiger dan ervaren te worden in de geschiedenisfen der waerheid? Dus zoude ik de werkjes, die daer over handelen, hier aanbevelen. Hier kan men by doen een eenvoudig Gebedenboekje, waer door de jeugd geleerd wordt, welke verplichtingen zy Gode en hunne medemenschen verschuldigt is: van zulk een werkje voorspel ik my veel goeds. In het zelve moest de hoogste eenvoudigheid, vergezeld van den diepsten eerbied over al uitblinken. De tael der kinderen, die altoos oprecht is, moest hier spreken. De gebeden moesten naer de jaren der kinderen geschikt zyn. De Meesters en Ouders moesten 'er zich op toeleggen dat de kinders met eerbied dezelve opzeiden. Het staet lief dat de teedere wichtjes tot een kinderlievend God den toevlugt nemen. De menschen maken in 't gemeen te wei-

nig werk van 't gebed, veel al komt dit, dat zy kinders zynde al te lange en te ingewikkelde gebeden geleerd hebben. Laten dan onze eerwaardige Godgeleerden, die verstand van bidden hebben, in deze onze nederlandsche Schoolen eens behulpzaen wezen, zy zullen een nuttig werk verrichten. Konden deze kindergebeden in trippelende versjes veranderd worden, dit zou het geheugen te hulp komen en het werk veraengenamen. In dezen zou men dan ook iets groots ter verbetering en beschaving onzer nederlandsche Schoolen uitgewerkt hebben. Hier mede denk ik alles gezegd te hebben wat ik in 't gemeen van onze Schoolen op te merken had. Nu ga ik tot de Arm-, of Schoolen der behoeftigen over; omtrent welke myne aenmerkingen alleen zullen gaen over zulke dingen waer in zy van de andere openbare Schoolen onderscheiden zyn.

Hoe gelukkig is ons Land door de oprichting van byzondere Schoolen, waer in de kinders van behoeftige lieden kunnen onderwezen worden. Wy mogen ons beroemen te hebben niet alleen Schoolen, waer in de ongelukkige nakomelingen van

armen en van weezen, maer zelfs van alle, die door onvermogen buiten staet zyn, om het Schoolgeld te betalen, voor niet kunnen onderwezen worden. Hoe pryzenwaerdig zyn de zulken, die de aenkwekking en bevordering derzelve ter harte genomen hebben; en of schoon de bedilzucht meenigmael hunnen yver beknibbeld, en hunne loffelyke pogingen gelasterd heeft, 'er is geen twyffel of Hy, die ons den armen, in zyne plaetse, heeft nagelaten, zal dezen arbeid met zyne liefde en gunst bekroonen. Niemand echter zal ontkennen of men moet, in het uitoeffenen zyner weldadigheden, de behoorlyke perken niet te buiten gaen. God heeft eenen onderscheiden staet van menschen in de weerdeld gesteld, ryken en armen zullen en moeten elkander altoos ontmoeten. Voorzeker moet het onderwys dat aen kinders van behoefstigen gegeven wordt, onderscheiden zyn van het geen aen anderen in de openbare Schoolen geschied. Hier uit ryst deze vraeg: wat, en tot hoe ver moeten deze kinders onderwezen worden? Deze vraeg blyft ons alleen nog overig: zy moet noodzakelyk in deze beantwoording invloeyen, omdat veele menschen in begrip staen, dat het onderwys in deze Schoolen, door het te lang ophouden der kin-

deren, tot nadeel van sommige Trafiken zy, of dat men, door dezelve al te bekwaem te maken, den burgerftaet, wiens vermogen fomwyl niet toelaet hunne kinders zoo lang op de Schoolen te laten, al te veel verkleend.

Behoeftige menfchen brengen fomwyl zeer vernuftige kinders voort. Men heeft in ons Vaderland hier van doorluchtige voorbeelden. Geen verftandig man kan immer oordeelen dat het algemeen onderwijs naer dezen moet gefchikt wezen. Veel eer is hier toe ingericht het liefdewerk der Weled. vrouwe van Rhenswoude, in welke Schoolen gelegenheid gegeven wordt, om in de meeste konften en wetenfchappen ervaren te worden. Niets is meer waer dan dat een onderwijs, gefchikt om vernuftige geesten aen te kweeken en voort te zetten, het algemeen verderf dier Schoolen zou uitwerken. Wat moet men in die Schoolen dan onderwyzen? Zal men die vraag wel beantwoorden men moet een recht denkbeeld van het hoofdoogmerk dier Schoolen hebben. Dit bedoelde kan niet anders zyn dan om behoeftigen in ftat te ftellen om, zoo veel aen hunnen ftand mogelyk is, de voordeelen van dit leven te genieten, en voornamelyk om hen tot
nut-

nuttige burgers van de te famenleving te maken. Zal men dit oogmerk bereiken, men moet den aert der te famenleving kennen en wel byzonder van ons land, derzelve Trafiken en middelen van bestaen. Allermeeft welken invloed de arme lieden en hunne kinders hier op hebben. Het blyft eenen vasten stelregel dat men nimmer eenig nut moet doen, waer uit eene groote schade ontstaet. Het een en ander in acht genomen zynde, komt deze vraeg allereerst in aenmerking: wanneer, dat is, op wat jaren moeten de kinders der behoefstigen in de armschoolen gezonden worden, tot hoe lang in dezelve blyven? In plaetsen, gelyk 'er gevonden worden, daer Schoolen voor de kleine kinders der arme lieden zyn, mag men hen wel vroeg naer deze Schoolen zenden. Al wat zy hier vorderen helpt de Meesters en maekt dat zy vroeg bekwaem worden, doch in de openbare Schoolen moeten zy niet dan voor de zes of zeven jaren komen, gelyk wy boven, by de nederlandsche Schoolen alrede gezegd hebben: Behalven alle de reden van ons daer opgegeven, is hier nog eene byzondere. Deze Meesters, zoo wel in de Steden als op de Dorpen, hebben gemeenlyk een groot aental van Leerlingen, waer door zy volstrekt buiten staet

worden om eenig werk van die kleene kinderen te maken, of doenze dit, zoo strekt het ten hoogsten tot nadeel van de overigen.

Dus, met de zes of zeven jaren in het School komende, kunnen zy tot de elf jaren in dezelve leerden. Hoe noodig deze bepaling zy, blykt uit de volgende aenmerkingen.

1ste In dezen tyd kunnen zy genoegzaam leerden het geen zy in hunnen kring noodig hebben.

2de Wanneer zy elf jaren bereiken komt de rechte tyd dat zy in staet zyn om in deze of geene Trafiken gebruikt te worden, of om een ambacht te leerden, of ter Zee te varen, naer het met hunnen staet of genegenheid overeenkomt.

3de Eindelyk wilde ik dezen kinderen, na deze jaren geen onderwys meer geven, voorgaende ziekten of merkelyk belet echter uitgezonderd, om hier door te beletten de nalatigheid hunner Ouderen, die veeltyds ziende, dat hun het onderwys om niet gegeven wordt, verzuimen hunne kinderen naer de Schoolen te zenden, bewust dat zy tot de 13 of 14 jaren kunnen on-

onderwezen worden. Hoe nadeelig is zulk eene handeling! Hier door worden zy, van de 11 tot de 14 jaren der Maetschappye onttrokken; en in plaets van naerftig aen het werk gehouden en de gronden te leggen om bekwame werklieden te worden, aen traegheid en ftraetloopen overgegeven. Is het niet een zaek die van zelf fpreekt, dat kinders die met de elf jaren of hun handwerk beginnen, of ter zee gaen varen, jongelingen van goede hoop zullen worden, en mannen die ons vaderland tot nut zullen zyn? Om in eenigen post bekwam te worden, moet men denzelven zoo rasch het de krachten en vermogens toelaten, beginnen. Dan hier ryst de vraag: Is die tyd van vier of vyf jaren wel toereikende om alles te leeren wat deze Kinders noodig hebben?

Voorzeker voldoet het, wanneer kinders van behoeflige lieden, vaerdig kunnen lezen, redelyk wel fchryven en goede gronden tot het rekenen gelegd hebben. Een Ambagtsman hier in ervaren kan, door zyn beroep, voor zich en de zynen 'er een goed beftaen door verkrygen. Een Zeeman behaelt 'er achting door en heeft gelegenheid om zyn geluk te bevorderen.

Wanneer een kind naerftig ter fchoole gaet, redelyke vermogens en een goed Meester heeft, zal hy in dezen, ja in minder tyd, het voorgestelde kunnen leeren, ja 'er zelfs zeer vaerdig in worden, gelyk uit de proef met zeer veel kinderen dagelyks blykt.

Dan 'er is nog eene zaak waer van ik moet fpreken, dewelke ik ten hoogfte, en voor deze Kinders, onontbeerlyk oordeel. Het is deze: dat men hen, in deze Schoolen, met allen ernst en te gelyk met de uiterfte omzichtigheid, al zeer vroeg en op den duur, de kennis en vrees voor God, de liefde en onderwerping aen hun Ouders en aen allen die over hen gesteld zyn moet trachten in te fcherpen. Hier toe zyn zeer veel een gewigtige redenen.

Voor eerst: deze Kinders hebben hier toe weinig gelegenheid aen hunne huizen, waer door zy, in de onwetendheid opgroeiende, voor alle driften, Ongodsdienstigheid, Bygeloof of Dweepery openleggen; waer uit meenigmael droevige onheilen geboren zyn.

Ten tweeden: zal de kennis van een vrybedeclend God, van zyne wysheid, goed-

goedheid, enz: hen leeren zich aen deszelfs wil te onderwerpen en met naerftigheid hunnen pligt te betrachten, waer door zy onontbeerlyke leden van de Maetschappy zullen worden.

Ten derden: hier door zal men hen waerlyk gelukkig maken. Immers bestaet het heil van een redelyk wezen in zynen Schepper te kennen en te eerbiedigen. Het denkbeeld van behoefdig verdwynt, wanneer een mensch onderworpen aen God, wel te vreden, zich aen zyne schikking overgeeft. Deze kundigheden zullen hen leeren als deugdzame lieden in de wereld verkeeren. Hier door moet het getal der behoeftigen waerlyk verminderen, de rust der te samenleving bevorderd en alles goeds uitgewerkt worden.

Wat ik door deze vrees versta, hoe men de jeugd hier voor vatbaer moet maken en welke de geschikte en best opleidende boeken zyn, heb ik boven gezegd. Hier komt het er voornamelyk op aen, dat men bekwame Schoolmeesters in deze Schoolen heeft, menschen die een gewisse hebben. De zulken die weten dat God een byzonder oog heeft op hen aen wie zyne, ons nagelaten, armen hier zyn toevertrouwd,

trouwd, en dat zyne barmhartigheid de getrouwe waarneming van hunnen pligt, met geestelyke en ligchamelyke zegeningen beloonen wil. Niet dat ik hier door wil zeggen, dat deze menschen den armen om een zeer gering loon en als uit liefde moeten dienen. Niets minder: wy hebben, Gode zy lof, in ons land, weldadige lieden, die zonder ophouden durven mededeelen, hier in overtreft ons land vele anderen, Ik spreek alleen van het getrouw waarnemen van hunnen post, en ben zelfs met reden van oordeel dat deze Meesters niet karig maar rykelyk moeten beloond worden, Hier door moet men brave, deugdzame en verstandige Meesters uitlokken om deze zware taek op zich te nemen.

Voor al vorder ik van hun dat zy in de Goddelyke waerheden kundig zyn en dat zy, by het doen van hun examen, hier van bewyzen geven. Kon het zyn dat zy een vastgesteld opstel hadden, op welk eene wys zy de jeugd in de kennis van den Godsdienst moesten ervaren maken, het ware zoo veel te beter: voorts moeten zy onderworpen zyn, aen het examen waer van ik boven gesproken heb, hun gebruik maken van die schoolboeken welken reeds

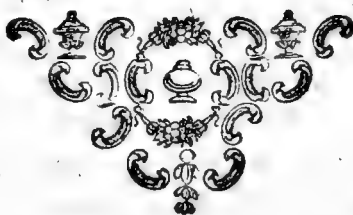
op

opgenoemd zyn. Terwyl de Heeren Bestiërders dier Schoolen de jeugd, aen hunne vaderlyke liefde toevertrouwd, met zulke prysjes en uitdeelingen zullen aanmoedigen als hunne wysheid, de staet en de vorderingen dier behoefte wichten, volgens getuigenis des Meesters, vereisfchen zullen.

Ziet daar, geëerde Beoordeelaers! myne aanmerkingen over deze Schoolen; ik heb hier in weder iets, ja voorzeker zeer veel dat ter beschaving en verbetering dier Schoolen kan strekken, opgegeven. Nu ben ik aen het einde van myn werk, en meen uwe nuttige vraeg beantwoord te hebben. Ik heb alles met weinig woorden klaer trachten voor te stellen, naerdien de kort- en duidelykheid in foortgelykende verhandelingen moeten betracht, en den lezeren daer door gelegenheid gegeven worden, om van de voorgestelde zaken gebruik te maken. — Hoe zeer ware het te wenschen, dat myne en alle nuttige lesfen, die ter beantwoording van het opgegeven Voorstel, zullen gegeven worden, voor de Nederlandsche Jeugd en derzelver Schoolen tot wezenlyk heil mogten strekken! myne bede is: Wel-Ed. Heeren! dat uwe loffelyke pogingen, hier toe aangewend,

gewend, gezegend zullen zyn; en dat deze dingen niet in de bespiegeling' zullen blyven hangen, maer werkdadig in gebruik mogen raken. — Wy geven ons werk aen uw welwikkend oordeel over. Heb ik het doel getroffen, het zal my aengenaem zyn: heeft een ander meer en betere beschavingen opgegeven, geen nyd zal my bevangen, wanneer slechts onze Nederlandsche Jeugd onderwezen en hun waer heil bevordert wordt. Terwyl ik, na der Maetschappye alle heil over deze en andere poogingen te hebben toegewenscht, dus teeken.

*Wordt Batoos kroost in deugd en godsvrucht opgevoed,
Zoo wordt ons nageslacht door Neérlands God behoed.*

A N T W O O R D

OP DE ZELFDE

V R A A G E:

O V E R D E

VERBETERING DER SCHOOLEN.

D O O R

DID. CORN. VAN VOORST.

Van hoe veel gewigt de opvoeding der kinderen zy, hebben de schranderste vernuften van alle tyden gezien, gevoeld, geleerd: een uitmuntend tafereel hier van fchetst ons de doorzichtige ROLLIN, in zyne *Manière d'enseigner-les belles Lettres* (1); en is zyn vertoog ingericht om aantetoonen den invloed, welken deeze opvoeding heeft op de welvaart van eenig Koningryk, Gemeenebest, of Staat; men kon dit ftuk met verfcheidene byzonderheden nog nader aandringen: opdat ik van de groote vrucht, welke de opvoeding der Jeugd den Godsdienst aanbrenge, niet

(1) Tom. IV. p. 179.

niet spreekte, het wys bestier van den Vader des Vaderlands, het rechtveerdig vonnis van den Rechter, het geregeld overleg, en de gevorderde trouwe van den Amptman, de ryzende voorspoed van den Koopman, de aanlachende overvloed van den Land- en Ambagtsman, ja! ook een vlug nageslacht hangt van de opvoeding af: myn tegenwoordig oogmerk laat niet toe meer byzonderheden optenoemen, veelmin dezelve uittebreiden, en aanteklemmen: alleenlyk bepaale ik my een oogenblik tot het laatst gezegde, dat, name-lyk, een vlug nageslacht zynen oorsprong ook aan de opvoeding te danken heeft: ik bedoele hier mede niet, dat de kinderen door eene welbestierde opvoeding meerdere vlugheid van geest verkrygen; maar, dat men *uit* zulke kinderen, wier ziels-vermogens door de opvoeding zyn aangefcherpt, te wachten heeft een nageslacht, 't welk *van natuure* grootere fynheid van geest bezit: moefte ik dit stuk betoogen, ik zoude my voornaamelyk op de ondervinding beroepen; want, gelyk dezelve ons voorbeelden oplevert, dat lichaamelyke gebreken voort geplant worden, zo kunnen wy van die getrouwe leermeesteres ook leeren, dat zielsgebreken insgelyks niet zeldzaam overerven:

of

of ziet men niet dat van domme Ouders ook domme kinderen, en van vlugge Ouderen vlugge kinderen voortkomen! ja wierde in het aangaan van huwelyken meer gezien op de gesteldheid, en overeenkomst van ziels-vermogens, dan op andere dingen, men zoude het opgenoemd gevolg, welligt zonder merkelyke uitzondering, kunnen opmerken (2).

Is de nuttigheid van eene beschaavende opvoeding zo aanmerkelyk, men bewondere zich dan niet, dat stichters van Koningryken, en Gemeenebesten hunne zorg aan dit stuk inzonderheid hebben toegewyd: men leeze dat geene, 't welk ROLLIN (3) ons van *Lycurgus*, *Plato* en *Aristoteles* heeft geboekt: hoe groot was de zorg ook niet, van den Burgemeesterlyken Paulus Aemilius, van weiken PLUTARCHUS (4) ons verhaalt, dat Hy de bekwaamste leermeesteren voor zyne kinderen in allerlye takken van onderwys op-

(2) Men vergelyke hier mede het geene men vindt by den bekenden J. F. JACOBI in zyne *Abhandlungen uber wichtige Gegenstande der Religion*, I. Th. p. 200-202.

(3) *loco l. T. IV. p. 183, 187.*

(4) *In ejus vita § 4. fine, & § 15. & ROLL. l. T. I. p. 7.*

opzocht, dat hy ook zelve by het onderwyzen tegenwoordig was, ja! het belang, 't welk hy nam in de opvoeding zyner kinderen, ging zelfs zo verre, dat hy, Perfiën overwonnen hebbende, zich met de magtige schatten van dat ryk niet bemoeide, en alleenlyk den boekenschat van den Persischen Koning *voor zyne kinderen* nam. Kan men ook zonder aandoening verneemen dat geene, 't welk men van den Roomschen Keizer Markus Aurelius vermeld vindt (5), dat Hy de Goden boven al voor twee zaaken dankte; omdat hy voor zichzelf uitmuntende Leermeefters genoten had, en dat hy diergelyke voor zyne kinderen ook had gevonden.

Zal men dan, het gezegde overweegende, onze wettige en gebiedende Overheid haaren welverdienden lof weigeren, daar ook zy een waakzaam oog vestigen op de opvoeding der jeugd, gelyk men uit het bestier van hooge en laage Schoolen kan afneemen? zoude men insgelyks van zulke Staatsperfoonen niet billyk verwachten, dat zy hunne veel vermogende hulp geerne zullen willen besteeden aan het verbeteren van die gebreken, welke in de Schoo-

(5) *V. ROLL. l. l. T. IV. p. 382.*

Schoolen van ons Vaderland, vooral in de Nederduitsche, zyn ingeslopen?

't Is waar, veele Nederlanderen zullen wonder ophooren, wanneer zy verneemen, dat men van gebreken, en wel van groote gebreken in de Schoolen gewag maakt: veele, moge ik niet wel zeggen de meesten, zullen denken, dat alles hier zeer wel gesteld is; de Schoolen doch zyn nog op denzelvden voet, als in hunne jeugd: en mogte het maar by zulke denkbeelden blyven! de kundigste lieden ondertusfchen in ons Vaderland, die niet maar oppervlakkig denken en oordeelen, zyn van gansch andere gedachten, en schroomen ook niet, op hoop van eene waare beterschap, hunne gedachten wereldkundig te maaken.

Ziet men in Vrankryk een Genootschap (of *Univerfiteit*) van Parys, door de Koningen van dat Ryk gesticht tot onderwys der Jeugd in weetenschappen, zeden en Godsdienst: verschynen hier van daan in dat wereldgewest voortreffelyke werken, geschikt om de gebreken, ook wat de Schoolen betreft, te keer te gaan; ons Vaderland mag roemen op Zeelands Genootschap, 't welk thansch noodig keurt

ook hier aan zich te laten gelegen liggen; 't is hierom, dat de Bestierderen van dat beroemd Genootschap ter beantwoording voorgesteld hebben, de volgende vraag:

„ Welke verbeteringe hebben de
 „ gemeene, of openbaare, vooral de
 „ Nederduitsche Scholen, ter meer-
 „ dere beschaavinge onzer Natie, nog
 „ wel noodig? hoe zou die, op de
 „ voordeeligste wyze, kunnen inge-
 „ voerd, en, op een' bestendigen
 „ voet, onderhouden worden?

De liefde voor de welvaart van myn Vaderland heeft ook my bewoogen dit stuk meer nauwkeurig nategaan, en myne gedachten hier omtrend ter beoordeeling mede te deelen.

Op dat dit myn vertoog in eene geregelde orde moge af loopen, moet ik, naar aanleiding van de voorgestelde vraag,

I°. Opgeeven, hoe de openbaare Scholen in ons Vaderland, vooral de Nederduitsche, moeten verbeterd worden, om onze natie meer te beschaaven; om dan

II°. Te overweegen, hoe men die be-
 ter-

terfchap op de beste, en minst kostbaare wyze kunne invoeren; terwyl ik

III°. Zal trachten aantetoonen, hoe men deeze beterschap op eenen geschikten voet kunne onderhouden.

I.

Het eerste stuk, hetwelk ons onderzoek vordert, is, hoe de openbaare Schoolen, in ons Vaderland, vooral de Nederduitfche, moeten verbeterd worden.

Om deeze zaak wel te behandelen, is noodig, dat wy vooraf het waar begrip van de beschaaving eener natie vaststellen, welke hier verondersteld wordt; als zynde het oogmerk, waartoe de Schoolen ingericht worden.

Dit met alle mogelyke klaarheid verricht zynde, zullen wy onderzoeken, of, en in hoe verre onze Schoolen hier aan niet beantwoorden; of, en in hoe verre, naamelyk, onze Vaderlandsche, vooral Nederduitfche Schoolen, ongeschikt zyn, om onze natie te beschaaven.

En dat opgegeeven hebbende, zullen

wy moeten aantoonen , op welke wyze men deeze gebreken uit den weg kunnen moete ruimen.

A. Om zich een juist begrip te vormen van, en een naauwkeurig oordeel te vellen over, de goede of kwaade gesteldheid der Schoolen , moet men het echt oogmerk , waartoe zy ingericht zyn , voor oogen hebben en klaar doorzien: is dit oogmerk nu de beschaaving der natie, dan moeten wy geene verwarde, maar duidelyke begrippen van de waare beschaaftheid en beschaaving hebben, dan moeten wy weten, welke de waare kenmerken zyn van eene beschaafde natie.

Wanneer gesproken wordt van de *beschaaftheid*, en *beschaaving* eener natie, zo schynen deeze (*) haare voornaamste betrekking te hebben op de burgerlyke Maatschappy, zo dat eene beschaafde natie zyn zoude eene zaamening, eene menigte, van nuttige leden der burgery: doch daar het eene zekere waarheid is, en blyft, dat niets meer bevorderlyk is (aan des menschen kant) voor den Godsdienst,

(*) Ik spreek in het meervoud, om dat het onderscheidene zaaken zyn

boven al voor dien der Christenen, dan de beschaafdheid der natie, der burgery; zo zou men de beschaafdheid der natie verder kunnen uitstrekken, en wel zo, dat men van eene beschaafde natie spreekende, hier door niet alleen verstonde eene welgeordende burgery, welke de gemeenschappelyke plichten jegens elkan- deren kent en uitoeffent, maar ook zulk een burgery welker beschaafdheid insgelyks van invloed is op den Godsdienst: wy voor ons willen te liever eene beschaafde natie in die ruimte begrypen, omdat het zeker is, dat men geene waare be- schaadheid onder eene natie zal aantref- fen, alwaar de Godsdienst ontbreekt; eene beschaafde natie dierhalven in het ge- meen is zulk een volk, onder 't welk *wee- tenschappen*, *zeden* en *Godsdienst* gevon- den worden, welke drie stukken de *Uni- versiteit* van Parys beoogt in het onder- wys der Jeugd (6). Deeze drie stukken nu worden vereischt tot de beschaaving eener natie, waarom men dezelve voor oogen moet houden en door juiste midde- len trachten te bereiken.

Eer ik eenigzins nader ontwikkelde, hoe
men

(6) Cf. ROLL. l. l. T. I. p. I.

men eene natie tot de weetenschappen, zeden en Godsdienst beschaaven kunne, moet ik my nog eenige oogenblikken bezig houden, met de overweeging van den waaren *aart* der beschaafdheid, volgens de drie opgegevene stukken.

De waare beschaafdheid, zeiden wy, bestaat in kennis van weetenschappen, zeden, en Godsdienst: welke kennis echter niet maar beschouwende, of bespiegelende zyn moet, maar ook beoeffenende.

Dat zeden en Godsdienst (van het onderscheid deezer woorden straks nader) op elk lid eener natie betrekking hebben, zal geen weldenkend gemoed betwisten: eenige twyffeling zal mischien by den een' of anderen ryzen omtrend de weetenschappen, of men, naamelyk, dezelve tot de beschaafdheid eener natie wel brengen kunne, daar het doch zeker is dat men zich geene Maatschappy van enkel geleerde menschen kan voorstellen, dan in de verbeelding: de verschillende noodwendigheden immers, welke tot de welvaart eener Maatschappy gevorderd worden, laten niet toe dat elk lid zich tot het onderzoek van weetenschappen begeeft: hoe zal doch een schaamele huiswaard

waard met zyne behoeftige vrouw zich kunnen oeffenen in edele weetenschappen, daar hen al den tyd van nooden is, om hunne behoeften te vervullen? niet minder ondertusfchen worden zy tot den welstand eener natie vereischt, dan de doorzichtige Wysgeer: doch deeze bedenking is haaren oorsprong alleen verschuldigd aan oppervlakkige denkbeelden; 't is waar door weetenschappen verftaat men gewoonlyk, of de verscheidene takken der geleerdheid, of de edele kunsten (7): maar welke voldoende reden is 'er, waarom wy dit woord niet in eene meerdere uitgebreidheid, naar zynen oorsprong, zouden neemen? zo dat men 'er door betekenen zoude *alle* weetenschappen, zonder onderscheid, wanneer de geringste ambachtsman, ja! elke huismoeder, zo wel eene wetenschap, elk in zynen kring, zouden bezitten, als de diepdenkende geleerde: wil men het woord dit zyn oud burgerrecht niet vergunnen, men staa my ten minsten toe het zelve in dien zin ter neder gesteld te hebben (8).

Vraa-

(7) Ik erkenne, dat men dikwerf kunsten en wetenschappen onderscheidt; doch ik wil alleenlyk uitdrukken, dat men ook wel onder de wetenschappen de edelste kunsten begrypt.

(8) Ik behoeve niet te onderzoeken, in welken

Vraage ik inmiddels by my. zelve na de oorzaak, waarom dit woord zo veel van zyne oorspronglyke uitgebreidheid ontnomen zy, ik meene dezelve niet verre te moeten zoeken, en te gelyk daar in den grond aantetreffen, op welken ik myne gegeevene bepaaling van dat woord bouwen kan en mag: deeze toch schynt my de voornaamste, of eenige, reden te zyn, waarom het woord weetenschap tegenwoordig in zulke enge paalen beperkt is; omdat de ambachtsman, by voorbeeld, en de huismoeder in het gemeen hunne bezigheden meer werktuiglyk, dan oordeelkundig verrichten; en, omdat hunne daaden naar geene redelyke regelen van oordeelkunde geschoeid zyn, daarom verdienen zy den naam van weetenschap niet, maar schynen veel eer aan zekere navolging of diere-lyke drift te moeten toegeschreeven worden; even gelyk men de bedryven van die dieren, welke in den eersten opslag een redelyk vermogen schynen aanteden (zo als bevers en aapen), by nauwkeuriger onderzoek alleen van navolging, of diere-lyke drift, moet afleiden, daar zy
nim

zin de Universiteit van Parys het woord *science* neem, zy schynt hier door vooral de Geleerdheid te verstaan.

nimmer den geringsten trap van grootere volmaaktheid in hunne bedryven vertoonen. Wanneer nu elk mensch niet meer werktuiglyk, maar oordeelkundig te werk gaat, dan zal men hunne verrichtingen, van welk soort die ook zyn mogen, wel ras onder de wetenschappen stellen, en dan ook dit woord in zyne oorspronglyke betekenis (in die ruimte, waar in wy het opgegeeven hebben) herstellen.

Uit het gezegde nu kan men opmaaken, dat de waare beschaafdheid eener Natie bestaat, — in eene waare kennis van *alle* wetenschappen, welke de welvaart van eene natie vordert; en — in eene waare kennis (9) der zeden; — en in eene waare kennis van den Godsdienst, te gelyk met eene redelyke uitoeffening van die gekende stukken. doch eer ik hier van afstappe moet ik nog met een woord aanstippen, in welken zin ik de zeden en Godsdienst hier wil opgevat hebben: ik zal my in geen angstvallig en historisch onderzoek begeeven over het waar onderscheid

(9) Ik herhaale hier het woord *kennis* met vóóracht, om te kennen te geeven, dat men even zeer, als in de wetenschappen, omtrend de zeden, en Godsdienst werktuiglyk veelal verkeert.

scheid deezer woorden , noch het zelve wysgeerig trachten te verdedigen : het is ons genoeg , dat andere eenig onderscheid opgegeeven hebben , en dat men aan dit onderscheid eene verklaring geeven kan : wy verstaan dan door zeden , de kennis en beoeffening dier plichten , welke eene menschelyke Maatschappy vormt , zo van elk lid jegens zichzelve , als jegens zyne medeleden : en door den Godsdienst meer in het byzonder , de kennis en betrachtung der plichten , meer onmiddelyk jegens God . En zo kan men dan de weetenschappen aanmerken , als de bouwstoffe eener aan God onderworpene Maatschappy , van welke derzelve leden , naar hunne verscheidene betrekkingen , zich bedienen moeten , om een redelyk gebouw te stichten , hetwelk beantwoordt aan de onderscheidene verplichtingen , welke op hun liggen : met andere woorden dan , bestaat de beschaafdheid eener Maatschappy , of natie , hier in , dat elk lid , naar zyne redelyke vermogens , en volgens den kring , in welken hy geplaatst is , alle die weetenschappen opdoet en ten gebruike aanlegt , welke noodig zyn om aan zyne verplichting jegens God , zichzelve , en zynen evenmensch te voldoen .

Zo veel van de beschaafdheid eener natie! nu moeten wy by derzelver *beschaaving* nog eenigen tyd stil staan, dat is, de wyze, op welke men eene natie die opgegevene beschaafdheid kan aanbrengeu.

Het is eene hier veronderstelde, en te gelyk zekere waarheid, dat de mensch onbeschaafd gebooren wordt, welke onbeschaafdheid, of ruwheid, door de opvoeding veelal vermeerdert: doch deeze onbeschaafdheid moet verminderd en ware het mogelyk geheel en al weggenomen worden, de mensch moet beschaafd worden. Maar hoe moet men dit werk aanvangen, en uitvoeren? 'Er is een zeker soort van menschen, ook in ons Vaderland, die my, deeze vraag doende, vry luchtig een half douzyn twee drie geradbraakte uitlandsche woorden na het hoofd zouden werpen, om uittedrukken, dat zulk een zich in waarheid beschaaft, die, naar de eerste mode uitgedost, zulk een air heeft weeten aanteneemen, dat hy op het salet, in de Etiquette nimmer eenen mispas begaat. Schoone beschaaving! Het is verre van my, dat ik eene lompe houding des lichaams zou goedkeuren, en boven eene deftige welgemanierdheid stellen: men zal toch veelal zien, dat een onbeschaafd lichaam eene

eene onbeschaafde ziel in zich bevat, terwyl zy, wier ziel de waare beschaafdheid aanneemt, niet geheel onbeschaafd naar het lichaam zullen blyven (10).

Offchoon wy nu eene beschaaving van het lichaam geenzins afkeuren, maar ten hoogsten aanpryzen, zo laaken wy hunne handelwys geheel en al, die alleen op de beschaafdheid van het lichaam zich toeleggen, zonder aan de beschaaving der ziel te denken, terwyl zy eveneens doen, als hy, die tot verciering van eene kamer alles te koste legt, om schoone lysten te verkrygen, waar in de alleraffschuwelykste broddelstukken van schilderyen gevonden worden: en gelyk wy zulk een bestaan mispryzen, zo moeten wy ook hun doen ten hoogsten afkeuren, die met de beschaaving van het lichaam beginnen, zulende naderhand ook de ziel trachten te beschaaven; deeze zyn gelyk aan eenen mensch, die bouwt zonder fundament gelegd te hebben.

Zal men dan met vrucht een' mensch beschaaven, men moet overeenkomstig zynen

(10) Cf. ROLL. l. l. T. IV. p. 235, & 274, 5.

nen redelyken aart hier in bezig zyn: men moet met de ziel beginnen, en in het lichaam eindigen: men moet, met de ziel beginnende, de orde der zielsvermogens volgen, en die *allen* beschaaven: men moet in dit werk vooral acht geeven op die neigingen, welke den mensch van zynen Schepper ingeschapen, en dus goed zyn.

Laaten wy deeze stukken wat nader ontwikkelen.

Men moet in de beschaaving van eenen mensch met de ziel beginnen. Elke beweging, welke het lichaam aanneemt, is onredelyk, en enkel dierelyk, indien zy niet voortspruit uit, en volgt op, de denkbeelden en neigingen van verstand en wil (11). En, omdat dit veelal ontbreekt, ziet men veele menschen dat geene, 't welk zy eens geleerd hebben, verrichten, zonder dat zy 'er eenige denkbeelden van vormen, of ook vormen kunnen, zonder dat zy in staat zyn, 'er eenige reden van te gee-

(11) Het doet hier niet ter zaake, dat de diepdenkende Wysgeer in zeer veele van zyne bedryven deeze orde niet kan opspooren: de zaak is van vooren zeker, en heeft haaren grond in de redelykheid der ziel.

geeven, of 'er eenige verandering, of verbetering in voort te brengen.

Men moet met de ziel beginnende, de natuurlyke orde der zielsvermogens volgen. De wil moet van kwaade neigingen, zo gewoone als *buiten gewoone, welke wy harst-tochten noemen*, gezuiverd worden; maar te vergeefs zal men hier mede bezig zyn, indien men niet eerst en vooral het verstand beschaaft: by voorbeeld, een mensch heeft eene kwaade begeerte tot het een of ander: men zal te vergeefs hem hier van zoeken aftebrengen, zo men hem te vooren geene denkbeelden heeft verwekt, welke hem van de slegtheid dier begeerte kunnen overtuigen.

Men moet *alle* de vermogens der ziel beschaaven. Verstand en wil in alle hunne uitgebreidheid, ook zo als deeze zich door het werkvermogen der ziel in het lichaam uitoeffenen, moeten beschaafd worden; allerlei neiginge van den wil met de hier uit spruitende heblykheden: en zo ook het verstand (intellectus); waartoe men gewoonelyk vernuft (ingenium), oordeel en geheugen brengt, met de heblykheden van het verstand, deeze alle moeten beschaafd worden: by voorbeeld,
om

om in dit wyde veld niet uitteweiden, het is verkeerd alleen op het geheugen te werken, zonder dat men vernuft en oordeel bezigheid verschafft heeft, zonder dat men door vernuft en oordeel die dingen voor het geheugen heeft laten ryp maaken: zo ziet men veelal, dat der kinderen geheugen beballast wordt met dingen, welke zy niet verstaan, waar van daan zy in het vervolg zich gewennen alles alleenlyk aan het geheugen toe te vertrouwen, zonder hetzelve bedacht, of beoordeeld te hebben: hoe gewoon dit kwaad zy, weet elk opmerkend gemoed: men moet derhalven eerst het vernuft, en oordeel aanscherpen, om dan aan het geheugen dien zagten, en voordeeligen last, welke tot het gebruik beärbeid is, optedraagen.

Men moet eindelyk in deeze beschaaving acht geeven op de ingeschapene neigingen van den mensch, en overeenkomstig dezelve zyne beschaaving inrichten: ik onderzoekte met den Wysgeer thansch niet, of en hoe veele neigingen men ingeschapen kunne noemen: ik bedoele voornaamelyk de eigenliefde, dat edel geschenk van den Schepper: men moet deeze neiging onder het oog houden, en de beschaaving van den mensch zo inrichten,

ten, dat men op zyne eigenliefde werke, dat men dezelve gaande maake en die in het tegendeel door eene verkeerde handelwys in hoogmoed of hardnekkigheid niet doe ontaarten: aan deeze neiging is ondergeschikt de neiging om gelukkig te zyn: zal men dan den mensch verbeteren, men moet hem die beterschap door beredeneerde denkbeelden, als dienstig voor zyn geluk, zoeken smaakelyk te maaken.

Ziet hier, zo kort mogelyk de waare beschaafdheid en beschaaving geschetst, genoegzaam voor iemand, dien men tot de beschaaving van het menschelyk geslacht bekwaam kan keuren; genoegzaam, om tot ons stuk

B. Overtegaan, naamelyk, om te onderzoeken, of onze openbaare Scholen, vooral de Nederduitsche, aan dit haar oogmerk beantwoorden, of zy geschikt zyn, om onze jeugd de waare beschaafdheid te verschaffen.

Wordt 'er van openbaare, en wel Nederduitsche Scholen gewag gemaakt, dan, meene ik, worden hier uitgesloten byzonder huisonderwys, Latynsche, en Hooge Scholen, of Academien in ons Vaderland.

land (12); terwyl die Schoolen, welke men gewoonelyk Fransche by ons noemt, ook, onder de benaaming van Nederduitsche, kunnen begrepen worden, omdat men tegenwoordig de Fransche taal te gelyk in die Schoolen onderwyst, alwaar men de jeugd in 't leezen, schryven, enz. oeffent: de bedoelde Schoolen zullen dan voornaamelyk die zyn, in welke men Neêrlandsch jeugd aan Meesteresfen toevertrouwt, om de allereerste beginselen, zo als de letteren, spellen, en leezen, aanteleeren, als ook die, in welke de kinderen verder onderwezen worden in het leezen, schryven, en wat hier toe betrekelyk is; 't zy hier de Fransche taal bykome, of niet.

De vraag is dan, of deeze Schoolen geschikt zyn, om onze natie waarlyk te beschaaven? en hierop antwoorde ik volmondig, neen!

Ik zal dit trachten te betoogen door — eerst een tafereel voortstellen van het gewoon onderwys, — om dan de gebreken hier

(12) Of niet eenige trekken, welke wy zullen opgeeven, ook deeze, vooral de Latynsche Schoolen, raaken, behoeven wy nu niet te onderzoeken.

hier in aantetoonen, — en eindelyk derzelve oorsprong te kennen te geeven.

In de eerste plaats dan, zal ik het gewoon onderwijs, 't geen men in die beide Scholen geeft, in een tafereel voorstellen.

Wordt eene moeder haar kind te lastig, aanstonds zal zy besluiten hetzelve na de Meesteres te laten brengen, en dit zal by de besten den naam hebben, dat zy voor de opvoeding der kinderen zorgen; 'er wordt eene Meesteres uitgedacht, of omdat moeder by dezelve geleerd heeft, of omdat zy in de buurt woont, of om diergelyke redenen; zonder aan de bekwaamheid te denken: en is 'er hier of elders eene zeldzaame moeder, welke niet geheel en al onverschillig is omtrent de bekwaamheid der Meesteres, indien zy al beoordeelen kan, waarin de waare bekwaamheid bestaa; zo is nog weinige of geene mogelykheid om hier van onderricht te krygen: hoe het zy, het onnozel wicht wordt uit moeders armen gescheurd en gaat schreiend en snikkend na de School. Niet zo ras is aldaar van alle kanten het teder kroost vergaderd, of de Meesteres neemt een gevreesd wapen in de vuist, of aan haare zyde: dreigen, schreeuwen, zo al
niet

niet een onverwachte slag, zyn de midde-
 len, welke haare buitengewoone wysheid,
 en zeldzaame menschkunde beproefd heeft
 gekeurd, om die onnozele wichten
 eene onmogelyke stilheid te doen aannee-
 men: en terwyl de hangende lipjes, be-
 traande wangjes, afgebroke ne snikjes en
 zuchtjes, de bewyzen zyn van de slaaf-
 sche vrees, welke deeze tedere zieltjes
 beheerscht, zo zal de Meesteres met de
 grootsten tot het onderwys overgaan: en,
 daar de overige eene diepe stilte moeten
 bewaaren, zal 'er een of ander opgeroe-
 pen worden, met het *a*, *b*, bordje, of
 boekje in het teder handje: het onnoozel
 wicht nadert met trillende leedjes; het
 beevend handje wordt aangevat: men zal
 beginnen met letter *a*: de Meesteres wyst;
 het kind moet ook zyn vingertje aan die
 plaats houden: deeze oeffening brengt het
 geduld der Meesteres al ten einde: einde-
 lyk komt het zo verre, dat het kind zyn
 vingertje daar stil houdt: nu moet het zeg-
 gen, welke letter dit is; daar het nergens
 begrip van heeft, en de vrees het nog meer
 bedwelmt: de Meesteres bromt en prut-
 telt over zyne verregaande domheid, en,
 ziende dat het knaapje nog wel wat wach-
 ten zal, eer het uit zich zelve *a* zeggen
 zoude, zal zy hem voorzeggen *a*: het

kind heeft geen begrip ; wat het verrichten moete ; het kan geen denkbeeld vormen van dit te moeten nazeggen : verwonderd en toornig over zyne zeldzaame botheid , schreeuwt zy nog eens met een schelle stem *a* , zo dat het deinsend kind de beide ooren klinken : het wicht zwygt , het schreit : men zal het onderwys herhaalen zo lang , tot dat het zoetertje werktuiglyk heeft nagezegd , *a*. Dit alles geschiedt onder een onophoudend geraas en getier over de minste beweging der overige kinderen : terwyl het gevolg van zulk onderwys is , dat veele kinderen in een jaar de letteren al kennen. Welke vordering ! 't is waar , hier of daar zal nog wel eene Meesteres gevonden worden , die meer zagtzinnigheid gebruikt , dit echter zal men by alle het zelvde aantreffen , dat 'er langer tyd vereischt wordt , om een kind werktuiglyk op de boven gezegde wyzen de letteren aan te leeren.

Is nu eindelyk , met veel hoofdbreeken , een of ander zo ver gevorderd , dat het knaapje de letteren kent , wel aan ! het zal leeren spellen : dit zal wonder wel gaan ! het kind moet *spelden* (13) , zegt
zy

(13) Wie weet , of onder alle de Meesteressen van
ons

zy tegen de kinderlievende moeder: men gaat aan het werk: *on* moet het eerste bewys van de bekwaamheid van het kind zyn: *o*, *n*, *on*, zegt de Meesteres voor, het wicht, 't welk al mooi heeft leeren klappen, zegt het na: al verder! *z*, *e*, *ze*, *onze*; terwyl de Leermesteres in dit onderwys haare stem zo wonder fraai weet te buigen, dat men zeggen zou, dat zy bezig was, met de eerste regelen der muzyk aanteleeren: het kind kan dat woordje spellen, en wel op den aangeleerden toon, welke veelen menschen tot aan hun' dood byblyft: maar 'er moeten meer vorderingen gemaakt worden; het *onze Vader* moet geheel gekend worden. Doch zo veel moeite aan elk in 't byzonder te besteeden, elk beurtelings by zich te laten komen, dit kan niet aangaan, dit zou geen mensch kunnen doorstaan! men heeft 'er iet opgevonden, het welk tyden lang beproefd is uitgekomen; de Meesteres laat dan deeze, dan geene by zich komen, de overige moeten elk hun boek in de hand neemen en inzien, en alle

ons Vaderland wel tien (wel een) gevonden worden die onderscheid kennen tusfchen *spelen*, en *spelden*: die ooit gehoord hebben van eene verkeerde spelling onzer taal. Welke gronden moeten hier dan gelegd worden!

hard op nazeggen *o, n, on* —: om dat te kunnen aanhooren, moet men dikke hersenpannen, en weinig brein bezitten: het kind komt na dagen en jaaren eindelyk zo verre dat hetzelve het *onze Vader* weet op te deunen, zonder dat het hier van een eenig woord begrypt: op dat nu deeze vorderingen aan elk blyken zouden, moet het kind dit dikwerf opzingen niet alleen, maar ook in Godsdienstige huizen moet het wicht dit aller volmaaktst gebed, voor- en na het eeten, en op andere tyden, op zeggen (14). Hier op zal het kind by zyne Meesteres overgaan om de gewoone geloofsleuze (om *ik geloof, moest ik zeggen*) ook even werktuiglyk te kunnen naklappen.

Na alle deeze vorderingen, zal men het bedorven schaap aan het leezen zetten: dit gaat wonder wel! het kind kan zo wat leezen, en echter heeft het nog nooit eenig denkbeeld gevormd van al, wat het gespeld, of geleezen heeft.

Ondertuschen mag ik niet verzuimen
op-

(14) Ik pryze zeer de loflyke gewoonte, dat men de kinderen laat bidden, maar het machineele keure ik af.

optemerken het onderwijs, 't welk zy in den Godsdienst geeven: ik zal, om dit wiskunstig te betoogen, niet bybrengen, dat zy de kinderen uit het volmaakte Gebed, de Gelóofsleuze, en de Wet der twee tafelen leeren spellen, en leezen; zy doen voorzeker meer! zy hebben daar en boven veelal, de eene dit, de andere een ander Catechiseer-boekje, waar uit zy de eerste beginfelen van den Godsdienst inprenten: zommige bedienen zich zelve van den Heid. Catechismus! Maar hoe (want hier komt het voornaamelyk op aan) zal zulke ervaarene Meesteres dit waar onderwijs inrichten? op deeze wys: zy heft met luider stem aan: *Wie heeft u geschapen?* dit bouwen alle de kinderen luidkeels na, terwyl hier in zulke saamenstemming (*harmonia*) heerscht, dat elk zeggen zou, dat men hier op de vier toonen zong: zo gaat het ook met den Catechismus, tot dat de kinderen eenige klanken zonder denkbeelden verzameld hebben.

Van wegen zulke doorflaande blyken van kundigheid, worden zy nu ryp geoordeeld om hooger op te gaan, en de wyze lesfen van de Meesters aanteheoren, en hunne tedere handjes tot de nuttige schryfkunst te laten plooiën.

Men zal het jongje dan in de School van eenen Meester bestellen: de keus is op deezen of geenen gevallen om gewigtige redenen: denkt men al eens aan bekwaamheid, (dit komt zelden te pas!) men heeft 'er de bondigste bewyzen voor by de hand: *die man is bekwaam! die en die hebben 'er school gegaan! hebje wel gezien; wat een bord 'er voor zyn deur hangt! hy weet 'er van!* men sluit den koop met zulken bekwaamen man op het *voordeeligst*: (het is toch bedroefd, dat men zo veel aan die Schoolen moet geeven! 't is om arm te worden!) Eindelyk de tyd is daar, dat het kind na den Meester of *Monsieur* met blydschap stappen zal: het gaat de School manmoedig in, waarvan het zich wonderen belooft: de deftige Meester beurt zich op, en verwelkomt het knaapje met eenen fraatigen knik van het eerwaardig hoofd. (dit past echter niet op allen, 'er zyn weinige die van natuure vriendelyk zyn.) Alle zyne kundigheden haalt hy by een, om eene goede plaats voor het wachtend kind uittekiesen: *komt* hier, is eindelyk, na ryp overleg, het besluit van den taalkundigen Meester, *gaat* daar zitten als een jongetje: deeze zagte woordjes belooven wat goeds; maar. *zulje daar wat stil zitten, zulje je. graauwt* hy, zich om-

omkeerende, een ander toe, die eens toezag, of een enkel woordje sprak over den nieuwen Schoolier: het nieuwlings aankomend kind zet al een' schrik. Meeſter (of *Monſieur*) gaat na zyn' ſtoel: het gebed (wisten die knaapen maar, wat het beduide!) wordt opgezegd: nu aan 't werk! terwyl eenige een voorbeeld (zo ſpreekt men in de Schoolen) zullen naſchryven, moeten de overige in 't ſpellen en leezen onderwezen worden: een deſtige Ondermeester, of de Meeſter zelv, roept zommige: zy naderen veel al beevende: zy moeten zich in orde ſchaaren rond om zynen leerſtoel, zy moeten te gelyk ſpellen of leezen, terwyl hy ziet en luistert, en met een houtje, plak, of iet anders hen opmerkzaamheid inboezemt. *Das niet goed, 't moet beter gaan, of ik zelje* - - - byt hy 'er een toe: Het ſchepfeltje, 't welk zo even in de School verſcheenen is, ziet en hoort dit, en begint te ſchreien.

De Meeſter zal nu ook eens met eenen ſtatigen tred de School doorwandelen, om te zien hoe het met het ſchryven gaat; doch zyne onderrichtingen, zo zy al tot verbetering ſtrekken, zyn meer hard, dan hartinnemende, meer gevoelig dikwerf, dan geſchikt om den ſchryfluſt optewek-

ken. Hy zal zich wederom op zynen zetel ter neder zetten om gewigtigere dingen te behandelen: men moet Cyfferen of ook eene Fransche les opzeggen: en, terwyl hy op het minst geraas uitbuldert, en den Kinderen de onvriendelykste woorden toefnaauwt, is hy wonder wel in zyn schik, wanneer de kinderen hebben leeren klappen, en alles zo wat, zonder denkbeelden te vormen, nadoen kunnen. Even zo is 't ook met zyn onderwijs in den Godsdienst, waarvan zy op het hoogst eenige klanken verzameld hebben. 't Is waar, de opgegeevene trekken zyn zo algemeen niet, dat zy op elk in het byzonder passen; hoe algemeen echter het werktuiglyk onderwijs zy, leert de dagelyksche ondervinding: dit laatste is algemeen, het eerste lydт eenige uitzondering.

Een denkend leezer heeft de gebreken, welke in dit School-onderwys plaats grypen, reeds opgemerkt: laat ik echter dezelve nog eens kortelyk opnoemen, om elks vatbaarheid, ware het mogelyk, ter hulpe te komen.

De grootste vorderingen, welke uit dit onderwijs getrokken worden, zyn in het geheugen: *beredeneerde* denkbeelden aan het

het verstand mede te deelen is een vreemd ding, hier denkt men niet aan, men weet 'er in 't geheel ook niet van: men spreekt van den Godsdienst, men geeft hier onderwys in, maar ook dit alles is voor het geheugen; men denkt aan geene beschaaving der Zielsvermogens: indien men kan leezen, schryven, en eenige waarheden van den Godsdienst uit eenig boek napraaten, dan heeft men den hoogsten trap van kennis beklommen; vooral indien hier by komt de kennis van eenige Franfche woorden, zonder dat men eenig begrip heeft van de nuttigheid dier kennis: zo ook heeft men nooit hooren reppen (mischien nu of dan eens in 't voorbygaan) van de plichten, welke van een Kind, Huisvader, Huismoeder, Koopman, enz. gevorderd worden, om nuttige leden van de maatschappy te zyn, en voor eene eeuwigheid bereid te worden: wordt 'er nog eens een plicht behandeld, het is by gelegenheid van eenen mispas van het kind, welk onderwys dan nog eer redenloos, dan redenlyk is. Met één woord, geheel en al verkeerd is de leiding der kinderen, men let op geene verschillende *temperamenten*, om naar dezelve de opvoeding interichten: de boeken, van welke men zich bedient, zyn ook volstrekt

ftrekt ongeschikt: men heeft wel een goed oogmerk met het volmaaktste Gebed, enz. den kinderen te laten spellen, leezen, enz. doch indien men deeze nuttige boeken wilde behouden, dan moest men die op het minst van spelfouten zuiveren, en dan een beredeneerd onderwijs uit dezelfde geeven.

Men zal zich over deeze gebreken niet bewonderen, indien men overweegt, welke de menschen zyn, die hier onderwijs geeven, vooral de zogenaamde Meesteressen: zy weeten niets: zy hebben wel een *examen* doorgestaan, maar met dat al kunnen zy noch spellen, noch leezen: menschen te beschaaven is by haar een vreemd en ongehoord denkbeeld: en hoe komt dit? omdat zy dit onderwijs op zich neemen, op dat zy op eene deftige en gemakkelyke wyze den kost zouden kunnen verdienen: en was het zo ook maar niet met een groot deel der Meesteren! deeze worden anderzins door hunne ouderen hier toe geschikt, en dit is bekwaamheid genoeg.

Doch laat ik hier aftappen, en liever overgaan, om, in de derde plaats, te bezien, hoe men deeze gebreken moete verbe-

beteren. Ik zal hier eerst de (*charakters of*) hoedanigheden, welke vereischt worden, opgeeven, om dan ook aantetoonen, hoe men dezelve moete aanleggen.

Men zou meer grond van hoop hebben op eene waare beterschap, indien men by de Ouderen de eerste beginselen van eene beschaavende opvoeding konde aantreffen: ten minsten, indien zy in de tegenwoordigheid der kinderen alle oplettendheid gebruikten, om hun geen kwaad aantelernen (15). Doch dit zo niet zynde, moet men dit voor als nog by anderen zoeken: mogten de Ouderen dan in de eerste plaats hier op uit zyn, dat zy hunne kinderen in handen van zulke dienstboden niet gaa-ven, van welke zy door den tyd kwaade indrukfelen by hunne natuurlyke verdorvenheid ontfangen kunnen (16).

Maar laat ons verder gaan. Gelyk het de plicht der Ouderen is de onderwyzeren te onderrichten van den aart der kinderen, zo is het ook reeds door des kundige Mannen opgemerkt, dat men, om de eerste gronden van beschaaving in eenen mensch

te

(15) Cf. ROLL. I. I. T. I. p. 17.

(16) V. *itidem* ROLL. T. IV. p. 187.

te leggen, de kundigste menschen, ja! Wysgeeren moest verkiezen (17); de volgende kundigheden, ten minste, worden vereischt, of alles zal vruchteloos zyn.

Is men gewoon, in de eerste plaats, by eenen Meester te zien na de bekwaamheid in de Schryfkunst, men geeve deeze kundigheid eenen laageren rang; veel meer geeve men acht, of de Onderwyzer zyne eigene taal verstaat: hoe schandelyk toch is het, dat men in die taal, in welke men is gebooren en onderwyzen zal, onbedreven is: niet minder wordt gevorderd eene kennis, zo al niet van alle geschiedenissen, ten minsten van de Vaderlandsche, op dat men in zyn eigen Vaderland geen vreemdeling zy: zeer nuttig, en ook gewoon is de Rekenkunst, waar by ik hierom niet staan blyve, als ook niet by het nut der Fransche taal: laat ik my tot gewigtigere stukken bepaalen: de Onderwyzers onzer Jeugd moeten menschen zyn, die vernuft (*ingenium*, *genie* (*)) hebben; hiervan hangt alles af; heb-

(17) *Iterum consulatur* ROLL. T. I. p. 29.

(*) Wanneer ik hier alleen van *vernuft* spreek, moet men niet denken, dat ik oordeel en geheugen als minder nuttig beschouwe; zonder deeze zal het vernuft geen' weezenlyken dienst doen.

hebben zy geen vernuft, hoe uitgestrekt hunne kundigheden ook zyn mogen, dan zullen zy die ten gebruike niet weeten aan te leggen; zy zullen, alleen met hun geheugen werkzaam geweest zynde, het vernuft hunner leerlingen ook niet aanscherpen: hoe noodzaakelyk echter dit vernuft zyn moge, zo moeten zy niet minder ervaaren zyn, niet alleen in de reeds genoemde wetenschappen, maar ook en vooral in den Godsdienst; in de ziel- en menschkunde (*): ik wil zeggen zy moeten menschen zyn, die ook weeten dat zy eene ziel hebben: wie zou dat niet weeten? vraagt welligt iemand in de uiterste verwondering: maar deeze juist weet dit niet: ik bedoel toch geene oppervlakke en werktuiglyke kennis, door welke men in jongere jaaren heeft leeren napaaten, dat men eene ziel heeft, zonder dat men van dezelve iet meer weet: ook be-

(*) *Psychologia* en *Anthropologia*: men heeft weinig, of niet gedacht, of geschreven over de zo noodzaakelyke *Anthropologia*: zedert eenigen tyd heeft men in Duitschland zich hier op beginnen toeteleggen; zommige Geleerden in ons Vaderland hebben over dit gebrek geklaagd: zulke klacht meen ik ook gevonden te hebben in de Letter- en Outhedkundige Verlustigingen van den Geleerden P. NIEUWLAND, maar ik kan my de plaats niet erinneren.

bedoele ik niet, (met welke kundigheid men zomtyds de geheele waereld te geleerd is!) dat men een of ander bewys voor de onstofflykheid, of onsterflykheid der ziele weet by te brengen: ik vordere aan den anderen kant ook niet, dat men alle twistvraagen, welke onder de Wysgeeren bestreden worden, zo als over den zetel der ziele, enz. weet te beslifen: maar ik eische zulke kennis der ziele, door welke men zich onderscheidene denkbeelden weet te maaken van de vermogens der ziele, van hunne werkingen op elkander, van hunne gewrochten, en kracht op het lichaam, van de verschillende temperamenten. En niet alleen moeten zy zulke beschouwende kennis van de Zielkunde hebben, maar zy moeten die kennis, met alle de vermogens hunner ziele beärbeid hebbende, ook weeten te gebruiken, dat is, zy moeten bedreven zyn in de Menschkunde, welke op de Zielkunde gegrond is, om met die kennis menschen, verschillende menschen, te behandelen.

Bezit een Onderwyzer deeze volstrekt noodzaakelyke kundigheden, dan kan men van hem ook verwachten, dat hy zulk een mensch zal zyn, als

QUINCTILIANUS

NUS hem tekent (18): Dan zal hy erkennen, dat niets zo moeielyk is, als menschen te behandelen en te beschaaven: dat niets meer wysheid en voorzigtigheid vordert, dan tedere wichten te leiden en op te kweeken; dan zal hy beseffen, dat alle verwaandheid en hoogmoed hem niet passen; dat hy wel zyn gezag moet bewaaren, maar des niettegenstaande zich bemind weeten te maaken by zyne leerlingen: dan zal hy de Ouderen onderrichten, dat zy hunne kinderen nimmer moeten dwingen na de School te gaan, maar hen de wys aantoonen, op welke zy de jongste knaapjes zelfs gewillig derwaards kunnen krygen: dan zal hy voor oogen hebben het oogmerk, waar toe de kinderen hem toevertrouwd zyn; dat hy ze kundiger, en beter moet trachten te maaken, door hen te leeren spellen, leezen, schryven, enz.; door hen den waaren Godsdienst voortestellen en te verklaaren, op zulk een wyze, als hunne vatbaarheid vordert: hy zal onder dit voorstel op hunne gemoederen trachten te werken, om hen hier door, ware het mogelijk, beter te maaken, vooral door het onderbrengen van hunne verkeerde driftten:

(18) Cf. ROLL. I. I. T. IV. p. 210, 199.

ten: hy zal om dit oogmerk te bereiken dien weg inslaan, welken hem de Ziel- en Menschkunde aan de hand geeven; hy zal niet alleen en zo zeer op hun geheugen werken, maar hen, zo veel mogelijk is, denkbeelden leeren vormen: hy zal, tot dat einde, van dien eersten tyd af, reeds redeneerderwyze met hen handelen, terwyl dan ook blyken zal, dat zy hier voor meer vatbaar zyn, dan wanneer op den gewoonen voet alleen hun geheugen werk wordt verschafft: hy zal zich dan ook veel van vraagen bedienen, op alle tyden en by alle gelegenheden, en hen hier toe de gelegenheden zelfs aan de hand geeven: hy zal hen nimmer met hardheid behandelen; willen zy, door eene boosartige hardnekkigheid en dwang, hunne spoorelooze begeerten vervuld hebben, hy zal ze voornaamelyk door onthouden te keer gaan, en niet, dan na alles beproefd te hebben, tot zwaardere straffen overgaan, en dan nog op eene redelyke wyze, zonder drift, en met betooning van liefde, ja door hen zelve, zo zy hier voor reeds vatbaar zyn, hun eigen vonnis te laten opmaaken: hy zal weeten hen speelender wyze te leeren, vooral in den eersten tyd: hy zal bekennen, dat zy niet alle op eenen leest moeten geschoeid worden:

den: hy zal ook op kleinigheden acht geven, niet om hen hier over geduurig te straffen, te bestraffen, of te onderhouden, maar om by gelegenheid zich hier van te bedienen, en hen ook hier op, als in het voorbygaan, te doen letten: Hy zal door aanmoedigende beloften, en loftuitingen op hunne ingeschaapene eigenliefde werken, en dezelve opwekken, door eene edele jaloersheid (*emulatio*) hen onder malkanderen opscherpen: hier toe zal hy zich ook bedienen van openbaare (19) oeffeningen en strydspeelen: naar hunne vorderingen zal hy hen hooger doen opgaan. By zulk een onderwys zullen niet langer zo zeldzaam zyn de voorbeelden van jongelingen, met eene manlyke geleerdheid voorzien, waar van men tegenwoordig nog een uitmuntend voorbeeld heeft in Vrankryk (20), 'tgeen men aan de vlyt der *Univerfiteit* te Parys veelal te danken heeft. By zulk een onderwys zal het nu of dan ook noodzaakelyk zyn, op te letten, dat veel beloovende kinderen hunne jonge krachten niet te veel vergen.

Tot dus verre hebben wy de vereischte
be-

(19) Cf. ROLL. l. l. T. IV. p. 310.

(20) v. *Bibliotheca Critica* T. I. p. IV. p. 127, 8.

bekwaamheden, met dezelve gebruik in 't gemeen opgegeeven; laten wy nu eens nagaan, hoe men, naar aanleiding van het gezegde, in de Schoolen moete bezig zyn. Geene Meesteres of Meester zal een kind toelaaten, zo zy niet vooraf gemeenzaam met hetzelfde geworden zyn: en ook dit zal de gewenschte vrucht niet hebben, indien het kind zyne schoolmakers niet heeft leeren kennen: dan toch zal hetzelfde, die knaapjes in de School aantreffende, hen aanstonds kennen, en in derzelve gezelschap geerne blyven willen. Dus in de School gekomen zynde, zal het wicht wel ras begeeren te vertrekken, indien het genoodzaakt wordt zich onbeweeglyk te houden, en tot eene ernstige manier van leeren wordt geschikt; dit zou zelfs eene gekandheid tegen het leeren, welligt voor al den leeftyd, te weeg brengen. Wat dan in de School verricht? speelen? ja! zeker! en wel den meesten tyd (21). Maar hoe? is dat leeren? gewis! zulke kinderen moeten alleen spelende leeren: men

(21) Ik bedoele alleenlyk de kleinste kinderen; men kan niet wel jaaren bepaalen, hoe lange zy in zulke School moeten blyven, of zulke manier van onderwys genieten: dit hangt veel af van de vatbaarheid: vier of op het hoogst vyf jaaren moeten zy alhier bereiken.

men moet de kinderen dan laten speelen, hoe zy ook begeeren mogen, indien 'er geen gevaar van vallen, of andere ongemakken zy: en in dit speelen moet men hen zo lange toegeeven tot dat zy met hun oordeel kunnen begrypen wat Orde zy; opdat zy dan uit zich zelve beredeneerd bevatten, en begeeren stiel te zitten om ingespannenheid uitteoeffenen: men zal ze dus tot den ouderdom van omtrent vyf jaaren in zulk een School laten, om dan hooger op te gaan: maar zullen zy dan al dien tyd niet anders doen, dan speelen? wat zou zulk een Babel van verwarring niet al baaren? ik antwoorde; men zal ze niet altyd in het wilde laten speelen, maar ook tot eenig oogmerk, om te leeren spellen en leezen; waar toe men zich van de volgende wyze kan bedienen: wanneer men de kinderen hunnen gang laat gaan, zal men wel spoedig bemerken, welke de meeste genegenheid jegens elkanderen hebben: hier zal men een hoopje zien, ginds wederom een ander, welke geduurig by een zullen hokken: men zal dan het een hoopje voor, en het ander na, aanspreeken: komt, kindertjes, nu eens lief gespeeld, gaat zitten, zoetertjes: zy worden 'er al vuurig op: wat dan verricht? men gebruikt in de Schoolen wel eens prenten, om die aan

de kinderen te geeven; dat men nu in de plaats van die gewoone prenten andere, tot dat einde geschikt, neeme, in deezer voege: men stelle zo veel kleine prentjes toe, als 'er letteren zyn; aan de eene zyde kan men het een of ander prentje hebben met een of ander woord onder hetzelfde, terwyl dan, aan den anderen kant die letter gedrukt, of getekent zy, met welke dat woord, 't welk aan de andere zyde geleezen wordt, begint: by voorbeeld, indien men goedkeure Bybelsche geschiedenissen op die prentjes te stellen, dan kan men eenen hof met een' man in denzelven afbeelden, met den naam van Adam onder aan, en de letter A, a, aan den agter kant: of keurt men de Bybelsche geschiedenissen af, omdat men hier door wel eens verkeerde en verwarde denkbeelden in de jonge verstanden verwekt, men kan zich bedienen van de vier getyden, van de elementen enz. zo kan men aan de eene zyde de aarde afbeelden met dat woord onderaan, en de letter A, a, van agteren: zulke prentjes, die weinig zouden kunnen kosten, by de hand zynde, zal de Meester of Meesteres rond deelen, naar dat het getal der letteren en kinderen medebrengh: ik stelle nu, dat alle die kinderen nog de letteren leeren
moe-

moeten, dan zal de Onderwyzer hun die prentjes vertoonen, en zeggen, by voorbeeld, dat is *A*, *a*, en die letter dan aan allen laten zien, en zo zal zy voor de eerste reis vyf of zes letteren vertoonen en de zelve dan onder alle de overige letteren, of voor dat zy rond gedeeld zyn of na het zelve, vermengen: dan zal zy vraagen, onder belofte van eene belooning waar is *a*? waar is *b*? enz., de eerste reis zal dit wel niet vlot gaan, maar indien zy dan zelve die letter, welke zy vraagt, heeft uitgekapt, en wederom aan allen verthoont, zullen die knaapjes hier van spoedig den slag weg hebben, en binnen weinig tyd zullen zy die letteren en zo ook de overige kennen. Zo zal de Meesteres wederom met een ander hoopje doen.

Nu heb ik verondersteld, dat alle die kinderen even onbedreven zyn, doch dit zal men zelden aantreffen: is 'er dan een en ander onder den hoop, die de letteren reeds wel kent, deeze kan speelende zyne jongere makers leeren, terwyl de Meesteres nu of dan alleenlyk moet toezien, of alles orde-lyk geschiede, en om belooningen uit te deelen: op deeze wys zullen de kinderen zelfs buiten de School, ja! eer zy in de

Schoolen komen, al spelende de letteren leeren (22). Ik zag by eenen myner goede vrienden onlangs iet diergelyks, die voor zyn kind, 't welk nog maar weinig woorden kon napraaten, letteren van eenen duim lengte op dik papier gotekend had, welk kind al spelende, en door de kamer loopende, nu en dan een letter aangreep, noemde, en 'er mede speelde.

De letteren dus aangeleerd hebbende moeten zy ook spellen, hier komen dezelve prentjes te pas: de Meesteres gaat dan by eenige zitten, zy legt de *a* en *b* naast elkander, en zegt, *a*, *b*, *ab*: en vraagt wie kan dat na zeggen? op hoop van belooning zullen zy wel spoedig dit kunnen naroeven *a*, *b*, *ab*; vooral indien hier onder ook een en ander is, die al wat van de kunst verstaat: op dezelve wyze kan zy uit die letteren allerlei lettergreepen vormen, en na dat zy dit eenige reizen met hen herhaald heeft, zal zy na eenige dagen die prentjes al kunnen omkeeren, en het geene onder aan gedrukt is, hen

(22) Deze manier van de letteren te leeren schynt nog veel eenvoudiger, dan die, welke ROLLIN opgeeft, *l. l. T. I. p. 81.*

hen spellen laten: men zou die woorden zelfs zo kunnen doen drukken, dat tuschen elke lettergreep een streepje gezet ware, 't welk den eerstbeginnende zo veel gemaklyker zoude zyn; al ras zullen zy die woorden kunnen spellen, terwyl de belooningen der Ouderen, en de aangenaamheid dit spel ook wel te huis zal doen by de hand vatten. Men kan hierop zich van prentjes bedienen, waarop een, twee, of meer regels, 't zy in rym, 't zy in onrym, te leezen staan: men zal hier best zulke woorden, en spreekwyzen bezigen, welke dagelyks voorkomen, op dat de kinderen tot meerdere jaaren komende zo barbaarsch, vooral de meestbekende woorden, niet spellen: men neeme dan zo veele prentjes, als 'er kinderen zyn, op alle welke dezelve regels geschreeven staan; men laat die naast aan zit de eerste lettergreep leezen, die daar op volgt de tweede, en zo al voort: indien de een of ander niet wel spelt, de volgende worde gevraagd, hoe het zyn moete: diergelyke manier van leeren heeft de Heer *Garot* in Vrankryk voorgesteld met een gewenscht gevolg (23). Men zoude het nog eenigzins op eenē andere wyze

(23) *V. ROLL. T. 1. p. 86, 7.*

wyze kunnen inrichten: men laate een alleen alles spellen tot dat hy mist, dan vatte men een ander uit den hoop by 't hoofd, om het te verbeteren, vooral indien men bemerkt, dat hy niet zeer oplettend was, en zo kan men dan deeze, dan geene laten voor-spellen. De kinderen zullen op deeze wys spellen en leezen kunnen binner dien tyd, in welken zy volgens het tegenwoordig onderwijs de letteren nog niet ten halve kennen.

Dus verre gevorderd zynde, kan men hen eindelyk (terwyl zy dan na Meesters gezonden worden (24), welke hen vriendelyk ontfangen en met alle minzaamheid behandelen.) leeren stilst zitten, en alleenlyk dat geene doen, waartoe zy scheep komen; men kan ze groote, en ongemaklyke woorden uit het hoofd laten spellen, hen boekjes geeven, en wel zulke, die de weet- en leeslust opwekken, om uit dezelve te leeren: de belooningen zullen hen by eenen minzaamen Meester van zelve doen stilst zitten: men geeve hen dan

(24) Uit het geene nader gezegd zal worden, kan ook blyken dat men hier geen verandering in de onderwyzers behoeft te maaken, dat het niet noodzakelyk is hen van de eene, naar den anderen te zenden,

die boekjes, als geschenken; in de hand, zo als de gedichtjes van den Heere *van Alphen*, de fabelen van *Gellert* enz. (men zie vooral toe, dat men hen geene boekjes geeve, dan zulke, waarin de spelling zuiver is.) Ook kan men zelve (25) eenige opstellen maaken van Bybelsche of andere geschiedenisfen, vooral uit de Euangelien, en de gelykenisfen van den Heiland: hieruit kunnen zy niet alleen leeren leezen, maar ook door de gemeenzaame verklaaringen der Meesteren kunnen onder de hand hunne zeden beschaafd worden: deeze is ook de geschikteste wys om hen de eerste beginselen van den Christelyken Godsdienst met oordeel in te boezemen: Israëls groote Propheet toch keurde de wys van leeren door gelykenisfen de meest gepaste; van hier dat alle zyne Godlyke lesfen met gelykenisfen doorweeven zyn. Maar zal men dan die jonge kinderen het Gebed des Heeren, het Geloof, de Wet, den Heidelbergfchen Catechismus en diergelyke, niet meer laten spellen en leezen, gelyk dit het loflyk gebruik geweest is van onze Voorvaderen, 't welk ook nog veelal stand grypt? Ja! zeker! men behoeft deeze niet ge-

(25) Hiervan wordt hier achter op bladz. 386. nader gesproken.

geheel en al te verleggen; doch indien men hier mede *begint*, werkt men voor het meest op het geheugen; daar van daan is 't, dat van de honderd kinderen welligt niet één begrypt, wat het aanleere; wat kan dan zulk een onderwys baaten? Men beginne dan om te leezen, ende zeden en Godsdienst te onderwyzen en inteprenten, met gelykenissen en geschiedenissen: na het leezen van dezelve verhaale men die nog eens aan allen; men maake toepassingen hier van naar de vatbaarheid der kinderen; men trekke hier uit zedelessen, vooral zulke, welke toepasfelyk zyn op hun gedrag, of die gebreken, welke men in hen bespeurt, of welke veelal in kinderen gevonden worden: by voorbeeld; om hen opmerkzaam te maaken, zegge men vooraf, komt kindertjes, ik zal wat schoons verhaalen; of, laten wy over het geleezene, nog wat praaten: men vertelle dan de geschiedenis van Elias, met nuttige en vatbaare leeringen tusfchen beide, zo als; Hy bad, dat het niet zou regenen, en het regende niet: wederom bad hy; dat het zoude regenen, en het regende: zo kindertjes! zo moeten wy ook doen, wy moeten bidden, dan verkrygen wy alles; gyl. wilt immers ook wel bidden, gy wel, Jantje, Pietje! God moet

moet alles geeven: al wat wy hebben is van God: Hy kan het ons alles afneemen, en dan kunnen wy niet eeten, drinken, ons kleeden enz., en hoe droevig zou dat zyn? God kan het water doen opryzen en ons verdrinken, (Hy vlegte hier de geschiedenis van den zondvloed tusfchen in,) of zo fterk doen regenen, dat alles bederft; en wat zullen wy dan gaan beginnen? gy, Jantje, wilt immers wel bidden, dat God u bewaare, op dat gy niet valt, en dat hy u eeten en drinken geeft. Zegt de een of ander (anders moet de Meester hen zulke vraagen in den mond leggen) myn Vader, myne Moeder geeven my eeten: goed, lieve, jonge! zy 't antwoord; maar als Vader en Moeder eens fterven, zo als die en die (welke het kind gekend heeft), welke daar in de Kerk onder de fteenen begraven liggen, of als Vaders huis verbrandt, wie zal Jantje dan eeten geeven? hier kan men wederom eene geschiedenis van brand, hier of daar voorgevallen, byvoegen, en zo zal men die kinderen ongemerkt den plicht van bidden leeren, en op diergelyke wyze de overige plichten van onzen Christelyken Godsdienst, vooral ook zulke, welke in hunnen toestand meest te ftade komen: op dezelve wyze kan men

hen

hen ook de waarheden van onzen Godsdienst oordeelkundig inprenten: eene aangefchakelde redeneering is geheel en al onvatbaar voor die jonge verftanden, en meer gefchikt om de verwaandheid der Onderwyzeren openbaar te maaken, dan nuttig te zyn: men bediene zich dan van die Bybelfche gefchiedeniften, welke zy geleezen hebben, vooral van het leven van den Heiland: men kan hen, by voorbeeld, een en ander wonderwerk van den Zaligmaaker verhaalen, en hen door vraagen en wedervraagen hier uit de verhevenheid van dien perfoon zelve doen opmaaken: na dat men dit eenige keeren herhaald heeft, zal men hen zyn fmertelyk en fmaadelyk uiteinde voorftellen; dit zal hunne harstochten gaande maaken, omdat men zulk eenen, die niet anders dan goed deed, zo behandeld heeft; hier door zullen zy ook begeerig en opmerkzaam worden, om den perfoon meer van naby te kennen, en vatbaar voor het einde van zyne komst in de wereld, de voldoening voor de overtredingen van zondaaren: door eene andere, en wel de gewoone, manier van onderwys vergt men het geheugen veel; zonder dat dit invloed heeft op de overige vermogens van de ziel, en dus ook op hunnen wandel, zelys in rypere jaaren.

Uit het gezegde kan, zo wy meenen, een oordeelkundig Meeſter, (want zodanige moeten de Onderwyzers alleen zyn) opmaaken, hoe hy zich verder in dit onderwys te gedraagen hebben: terwyl men dit in het gemeen onder het oog kan houden, dat men, met hen te ondervraagen, het meest vorderen kan en zal.

Na dat men ze dus, op dat ik mynen draad wederom opvatte, eenigen tyd geoeffend heeft, zal men ze ook eenige denkbeelden trachten mede te deelen van de godlykheid van de H. Schrift, van het Gebed des Heeren, de Wet der twee tafelen, het Geloof, en den Heidelbergſchen Catechiſmus, wanneer zy deeze voortreffelyke ſtukken, in een goed Nederduitsch gewaad geſtoken zynde, ook met oordeel en vrucht kunnen leezen en leeren: het kan ter opſcherping ook zeer dienſtig zyn, hen onderling te laaten redentwisten over ſtukken van den Godsdienst, en de verſcheidene plichten van den menſch.

Maar ik moet voortgaan: het is nu al hoog tyd om hen aan het ſchryven te zetten: hoe hier in gehandeld? met alle zagtzinnigheid, en onder het voorſtel van beſlooningen moet men ook hier te werk gaan.

gaan. Komt, Jongens! kan hy zeggen tot die knaapen welke tot het fchryven kunnen overgaan, wie wil fchryven? Men zal 'er niet een' vinden, die hier geene genegenheid toe heeft: dit toch is iet byzonders, iet nieuws: zy zullen dan gaan fchryven: Hy laat hen zien, hoe hy de pen houdt: hy laat ze zelve hunne hand hier toe buigen (gedrongen en gedwongen worden, zal nooit eenen goeden fchryftrant voortbrengen): Hy zal hen een en ander fchrapje, haakje, enz. voorfchryven, en hen dit laten nadoen: dan zal hy het werk eens gaan bezien en pryzen (zy zyn toch in den beginne voor geene fouten vatbaar, herhaalen is veel gefchikter weg ter verbetering): dit zal hen aanvuuren; zy zullen verlangen wederom te fchryven; hy zal ze dan eindelyk gebreken aantoonen, en wel door vergelyking met beter fchrift, en hen zelve laten beoordeelen, wat regter en juister gefchreven zy: en zo kan hy door trekjes en belooningen hunn' fchryflust verder aankweeken.

Nu wordt het ook de tyd, dat zy hunne moedertaal oordeelkundig beginnen aanteleeren: alle boeken, in welke geene echte fpelling heerscht, moeten zy in het geheel niet in handen gehad hebben, om
uit

uit dezelve het een of ander te leeren: maar nu kan de Onderwyzer ook verder gaan; uit andere boeken kan hy ze nu feilen aanwyzen, en daar over spreken, en hen die leeren verbeteren: hy zal hen verder opstellen voorlezen, die zy, op het hooren, moeten nafschryven met hunne eigene spelling: wanneer zy die geschreeven hebben, zal hy ze over de geschreevene feilen onderhouden, vooral en vooreerst over die, welke het meest voorkomen, zo als in Zeeland het gebruik van de letter *h*: hy zal tot dat zelvde einde eenige Schoolieren te gelyk by zich roepen, en hen elkanders feilen laten aantoonen, daar over dan redeneeren, en met voorbeelden alles ophelderen: vooral moet hy niet vergeeten over de noodzaakelykheid en betaamelykheid, van onze taal wel te spreken, en wel te schryven, hen dikwerf te onderhouden: zoo zullen zy ook ryp worden voor verder onderwys in de Nederduitsche taal, en daar over wel het een en ander willen naslaan, indien deeze kundigheden hen belooningen kunnen aanbrenghen.

Men kan de tot dus verre onderwezene jeugd nu ook leeren Cyfferen: de beginselen, als de allermoeilykste van alles,

moeten hen, op de gemaklykste en eenvoudigste wys, bekend gemaakt worden: veelen zyn ook hier in aanstonds vatbaar voor de gewoone wyze; anders kan men hen te hulpe komen: by voorbeeld om die knaapen te leeren optellen, legge de Meester eenige stukken geld aan den eenen kant, en aan den andere zyde insgelyks, dan vraage hy, hoe veele hier in het geheel legge: hy herhaale dat met alle enkelvoudige getallen, en binnen korten tyd zal de jongen op het spoor zyn: men kan in het aftrekken enz. op gelyke wyze hen te gemoete komen.

Hebben de leerlingen verder lust, of zyn hunne Ouderen genegen hen de Fransche taal te laten aanleeren: ook hier in moet men van de gewoone leerwyze eenigzins afwyken. Men is doorgaans lang bezig met hen, uit eenige Grammaire's, lesfen te laten opzeggen: deeze zyn byna zo ras vergeeten, als aangeleerd: het zal van veel meer vrucht zyn, wanneer de Onderwyzer hen vooraf veel over de nuttigheid van de kennis dier taal onderhoudt, en hen daar op doet verlieven. Hy kan hen dan het een en ander (wat de uitspraak de Declinatie's en Conjugatie's) betreffe, uit een of ander boek onderwyzen; maar ver-

verder moet alles voor de vuist geleerd worden. De Meester kan dan, by voorbeeld, eenige by zich laten komen, of by hen gaan, en ze afvraagen: hoe zoudt gy dit of dat in het Fransch uitdrukken? alle gesprekken zal hy hen voetstoots laten overzetten, en hen hier in helpen: belooningen voor die geene, welke hem het best in die taal verstaan en antwoorden, zal hen ook yverig maaken, om te huis zich te oeffenen, of ook in zyn byzyn boeken te vertaalen.

Op diergelyke wyze kan men bezig zyn, in andere Weetenſchappen te onderwyzen: dikwerf moet de Meester zyne leerlingen de nuttigheid derzelve voorſtellen en aandringen, op dat men, na den afgeloo- pen Schooltyd, de boeken niet voor altoos vaartwel zegge, gelyk, helaas! maar al te veel geschiedt: een gemeenzaame leertrant zal veel toebrenge, om hen ſmaak te doen krygen in de weetenschap- pen. De Meester kan, by voorbeeld, nu en dan een wandeling gaan doen met eenige leerlingen: terwyl zy zich door deeze gunst vereerd zullen rekenen, kan hy zich hier van bedienen, om hen op alles opmerkzaam te maaken, en van alles on- gemerkt de eerſte gronden te laten leggen,

zo als van de sterrekunde enz. Hier door zullen zommige opgewekt worden, om zich hier in verder te oeffenen, en te laten onderwyzen: onder soortgelyke wandelingen, en op andere tyden, zal hy ze mal-kanderen door vriendelyke verschillen laaten opfcherpen, en vlug en vatbaar maaken.

Tot dus verre heb ik my bezig gehouden, met de wyze van *leeren* optegeven: nu moet ik nog eenige oogenblikken beftceden, om de verdere behandeling der kinderen voortedraagen. 't Is waar, uit het gezegde kan men dit al eenigzins opmaaken: de zaak is echter van dat gewigt, dat derzelve byzondere overweeing niet nutloos zyn kan. Ik bedoele tansch het gedrag der kinderen, omtrent welk men zo moet verkeeren, dat zy zich, niet alleen in de School, maar ook buiten dezelve ordelyk aanstellen. Alle hardheid en grilligheid is hier volftrekt aftekeuren, terwyl zulke handelwys, op het hoogst, eene slaaffche vrees zal inboezemen, en ten gevolge hebben, dat de kinderen niet zo ras uit dien band zyn, of zy geeven zich in alle losbandigheid toe. Men kan dan hier omtrent eenige regelen in acht neemen, terwyl de Menschkunde hier de
nood-

noodzaakelyke leidsvrouw zyn moet: zyn de kinderen stout, waar toe ik alleenlyk (in de kleinste kinderen) betreklyk maake het moedwillig verscheuren van een of ander, of, wanneer zy malkanderen weezenlyk kwaad aan doen; dan moet men zich wel wachten hen aanstonds toeteschreeuwen, te dreigen, of te slaan; men moet, om tegen zulk kwaad doen eenigzins vooraf zorg te draagen, op het verschil der temperamenten acht geven: indien dezelve volstrekt strydig bevonden worden, kan men die kinderen voor eerst van malkanderen zetten; ook moet men wel opmerken, of het een of ander kind ligtelyk geraakt is (een gevolg van eene dwaaze opvoeding!) ook dit maakt onderscheid in de behandeling van den beleddiger. Indien nu de daad daar is, zo zal men op eene redelyke wyze met hen handelen, men zalze, met de grootste zagzinnigheid, en met betoonen van medelyden, afvraagen, wat zy gedaan hebben; en waarom? men zal hen het kwaad in zynen aart en gevolgen voorhouden; of kunnen zy die redeneeringen, ten minsten in haar geheel, niet bevatten; men zal ze op eene andere wys redelyk behandelen: by voorbeeld, is 'er een kind, 't welk een ander knypt, of krabt; men zal het sterk

aanzien, en wyzen op die plaats, alwaar het geknepen, of gekrabt heeft: men zal het hoofd schudden, en, is de beledigde een kind, het zelve iet goeds of aange-naams geeven, in tegenwoordigheid van den kwaaddoender; staat dit dien knaap niet aan, schreeuwt hy, men zal hem nimmer genoeg geeven, maar op de beledigde plaats wyzen, en het hoofd blyven schudden; verdubbelt hy ondertus-schen zyn gekryt, men zal, in dien uiter-sten nood, hem eerder met zagte slaagen tot bedaardheid brengen, dan door het geeven van 't geene, waarom hy tansch dwingt: de zaak verandert, indien de knaap niet eenig ander kind, maar of zyne Ouderen, of iemand anders beledigd heeft, en ook voor redeneeringen nog onvatbaar is, of schynt: men zal, gelyk ook in het voorige geval, eerst redenen beproeven, dewelke vroeger ingang vinden, dan men wel zoude denken: verder zal men het kind iet in het oog doen krygen, 't welk aangenaam is: de knaap zal 'er wel aanstonds op wyzen, en het zelve begeeren, maar men zal het hem volstrekt weigeren, wyzende op 't geene hy gedaan heeft. Zyn de kinderen tot meerdere jaaren gekomen, men zal hen het kwaad uit alle zyne oogpunten, met alle zyne gevolgen,

gen, voorstellen en affchuwelyk maaken : men zal hen dit door voorbeelden ophelderen, vooral door zulke, welke op hunne eigenliefde vat hebben kunnen: men zal denzulken, die zich misgreepen hebben, door vraagen zich zelven doen veroordeelen, en straf toewyzen: en na dat men dien knaap een-en ander-maal verschoond heeft, zal men hem zelve doen besluiten, dat de liefde, welke men hem toedraagt, tansch vordert, dat hy gekastyd worde.

Zie daar de noodige verbeteringen in korte trekken opgegeeven: veel breeder had ik dit alles kunnen voorstellen, maar dit schein my niet noodzaakelyk te zyn, vooral dewyl zulk een Meester, die de vereischte kundigheden bezit, dit plan op byzondere omstandigheden zelve kan toepaslyk maaken: Hy toch, die alles alleenlyk naar een uitgebreid voorschrift moet inrichten, mag billyk tot deezen post onbekwaam gekeurd worden.

I I.

Gelyk ik nu myn eerste stuk meene afgehandeld te hebben, zo moet ik tansch overgaan om aantetoonen, hoe men deeze beterschap op de minst kostbaare wyze

kunne invoeren? dat is, hoe en waar men met de minste kosten zulke menschen zal kunnen vinden en onderhouden?

Om de opgegeevene vereischten te bezitten, diende men wel, *zo het schynt*, op eene Hooge School verkeerd te hebben; ten minsten zich zeer veel in de Zielen Menschkunde te hebben geoeffend, en, om te weeten, hoe men de kundigheden vernuftig kan aanleggen, eenen langen tyd besteed hebben.

Ik bekenne, het schynt eenige moeite in te hebben, om zulke menschen aantetreffen, en dezelve dan nog in het Schoolbestier te plaatzen: ik zal echter deeze twee stukken zo trachten te behandelen, dat men klaar zie, dat het niet zo onmogelyk is, als men wel meent, zulke menschen te vinden, en dezelve het Schoolbestier in handen te stellen.

Weinig hoop is 'er, dat men het groter tegenwoordige Meesters en Meesteressen die bekwaamheden zal kunnen inboezemen, en, omdat zy veelal meenen de wysheid in pagt te hebben, en, omdat andere geheel en al onvatbaar zyn voor de vereischte kundigheden: hier en daar echter

ter zullen er welligt nog gevonden worden, die zich in de Theorêtische en Practische kennis van de Ziel- en Menschkunde zullen en willen oeffenen.

Doch hoe zal men deeze en andere hier toe bekwaam maaken?

In het gemeen merk ik aan, dat het noodzaakelyk is, dat 'er eenige mannen van beproefde kunde in elke stad of voornaame plaats (is het mogelyk door de Regeering dier plaatzen; tot welk einde, zal straks blyken) verkooren worden, om opzigt te hebben op het Schoolbestier, mannen, die het zich eene eere zullen rekenen, hunne kundigheden, zo wel aan de bevordering van de opvoeding der kinderen te kosten te leggen, als aan den bloei der weetenschappen, en de welvaart van het Vaderland: mannen, die de voortreflyke Genootschappen in ons Land versieren: elke stad zal buiten en behalven deeze leden van Maatschappyyen en Genootschappen nog wel deezen en geen opleveren, welke, met zulke kundigheden voorzien, eenigen tyd aan den welstand van Nederlands jeugd zullen willen opofferen. Twee of vier zulke kundige mannen worden dan aangesteld, en aan

hen het opperbestier der Schoolen van zulke Stad, en omliggende dorpen toevertrouwd, tewyl de Regeering zoude kunnen beveelen, dat men, in het aanstellen van Meesters of Meesteresfen, aan de bestellingen dier Opperbestierders zich zoude moeten onderwerpen. Deeze Schoolarcken, uit de onderscheidene Steden en plaatzen, zouden als een zeker Genootschap kunnen vormen, op dat alles eendragtelyk geschiede: eene of andere Provincie zou kunnen voorgaan, welk lofelyk voorbeeld aanstonds navolgeren zoude hebben.

Terwyl dan deeze mannen die zorg, zonder eenig voordeel daar van te trekken, geerne op zich neemen zullen, zo kunnen zy ook uitzien na eenige lieden in ons Vaderland, die met de verëischte en opgegeevene kundigheden voorzien zyn, die zich geëoeffend hebben in de Ziel- en Menschkunde, en die, by een onpartydig onderzoek, de bewyzen opleveren, dat zy anderen, niet alleen naar deeze kundigheden weeten te bestieren, maar ook dat zy in staat zyn deeze kundigheden aan anderen mede te deelen, dat is, om nieuwe Meesters te vormen. Deeze lieden zou men dan kunnen bezigen, of, alleenlyk
om

om Meesters aantekweeken , of , om te gelyk de Jeugd te onderwyzen , en Meesters voorttebrengen. Deeze beide voorstellen zal ik wat nader ontwikkelen.

Indien men deeze lieden alleenlyk wil gebruiken , om door hun onderwys een bekwaam getal van Meesters te verkrygen , kan men gevoegzaam dus te werk gaan. Men kan dan eene School oprichten door het bestel en onder opzigt van de aangestelde Schoolarchen , in eene of andere stad of plaats: deeze twee menschen (welligt zou één voldoen kunnen) zal men dan over deeze School als Oppermeesters zetten: hierop moeten zy overal rond zien , waar zy Jongelingen vinden kunnen , die vernuft (genie) hebben , en dus vatbaar zyn om geschikte Onderwyzers te worden: de Godshuizen zullen 'er wel eenige opleveren : deeze Jongelingen moeten dan aan hun opzigt worden toevertrouwd , om dezelve van de vereischte kundigheden te voorzien , en hen door oeffening zo verre te brengen , dat zy die bekwaamheden ten gebruike weeten aan te leggen. Bevinden zy onder de hand , dat een en ander aan de opgevattene verwachting niet voldoet , men zende dezulke met voorkennis der Schoolarchen weg , zonder aanzien des persoons:

foons: in het tegendeel komen zich bekwaame aanbieden, die wel niet door die Oppermeesters zyn aangekweekt, en evenwel eene scherpe beproeving kunnen doorstaan, ook deeze kunnen door de Schoolarchen als nieuwe Meesters aangenomen worden. Doch hier doen zich zwaarigheden op; zullen zulke bekwaame leeden (*) deezen post wel willen aanvaarden? zullen zy niet op eene veel luiterrykere wys door de waereld kunnen komen? maar men houde wel onder het oog, dat deeze post veel aanzienelyker worden zal, wanneer de perfoonen meer loflyke hoedanigheden bezitten: zyn de Fransche Meesters zelfs tegenwoordig geene geëerde menschen? Eene andere zwaarigheid! Geld wordt vereischt, om die Oppermeesters te onderhouden, te beloonen, en om voor zulke aankweekelingen zorge te draagen (zy moeten toch by deeze Oppermeesters in huis zyn), welke Ouderen hen van het noodige niet voorzien kunnen: Maar ook deeze zwaarigheid is van geen belang: indien Jongelingen uit Godshuizen genomen worden, zo zullen deeze het noodige van de Opzienderen dier Godshuizen kunnen ontfan-

(*) Ik bedoele de Oppermeesters.

fangen: doch dit niet kunnende gefchieden, en andere by hunne Ouderen geen toevlugt hebbende; van waar dan penningen tot dit einde gehaald? van waar het noodig onderhoud der Oppermeesters? Ik zou myn Vaderland onëere aandoen, indien ik dacht, dat veele Bewoonderen van hetzelfde niet aanstonds gereed zouden zyn om de behulpzaame hand te bieden: zoude elke Provincie (mag ik niet wel zeggen, elke Stad, indien ik aan het geene in onze dagen gefchiedt gedenke) de geringe zom van omtrend vier duizend guldens niet kunnen opbrengen? vier honderd perfoonen zouden dit zonder eenig nadeel kunnen by een brengen: wie toch zou hier toe onwillig zyn, daar de kinderen de dierbaarste panden zyn, welke men bezit; en daar, van de opvoeding der kinderen, niet alleen de welvaart van alle Maatschappyen en Genootfchappen, maar ook en vooral van den Oeconomifchen tak afhangt? Al moesten zelfs onze tegenwoordige Genootfchappen, of de Oeconomifche tak, een gering gedeelte van hunne fchatten hier aan befteden; welke zwaarigheid!

Daarenboven, deeze onkosten worden alleen voor zekeren tyd gevorderd, voor drie,

drie, of vier jaaren: binnen dien tyd toch zouden reeds Aankweekelingen genoeg kunnen gevormd zyn, om als Meesters in de Schoolen geplaatst te worden. Dan zou men deeze Oppermeesters of van eenen anderen post kunnen voorzien: (indien alles geschiedt onder de gunstige goedkeuring van 's Lands Hoofden, zo zullen deeze, op verzoek der Schoolarchen, die menschen geerne eene loflyke bediening geeven; zy zyn het ook dubbel waardig!) of konde dit niet gevoegzaam geschieden, dan zou men hun te gelyk het onderwys der jeugd van dien tyd af, met de verdere aankweeking van nieuwe Meesters, kunnen opdraagen: eene zekere belooning zouden zy jaarlyks nog kunnen ontfangen voor hunne vlyt en moeite, buiten en behalven het geld, 't welk zy, van dien tyd af aan, van de Schoolkinderen zullen ontfangen.

Maar verkiest men, dat zulke School, in eene of andere Stad eener Provincie, in stand blyve; dit kon dan als eene Hooge School worden aangemerkt, uit welke *alleen* Meesters zouden mogen aangesteld worden; ten zy anderen zich aanmeldden, die blyken gaven, dat ook zy de vereischte bekwaamheden bezitten: van waar men het geduurig onderhoud voor zulke
 School

School kan trekken is reeds gezegd: indien al niet 's Lands Vaderen hier aan een zeker getal penningen kunnen besteeden; tot welstand van zulke School kunnen alle de Schoolarchen der byzondere Steden zaamspannen, en uit hun midden eenige Mannen benoemen, die eene byzondere zorg voor deeze School zullen draagen; konde het geschieden, zo zouden eenige Schoolarchen van die plaats, alwaar die School opgericht wordt, onder dit getal zyn moeten, om te beter by de hand te zyn, in alle voorvallende gelegenheden.

Anderzins kan men nog eenen anderen weg inslaan, welke nog minder kostbaar zyn zal. Men stelde in elke Stad, door bestel der verkoorene Schoolarchen, een' beproefd man aan tot Meeſter; indien 'er zo veele niet gevonden worden, moet men de voornaamſte plaatzen het eerst voorzien. Deeze Meeſter, door de Regeering en Schoolarchen begunſtigd zynde, zal aanſtonds grooten toeloop krygen, vooral van de kinderen der voornaamſte lieden van zulke plaats: andere zullen volgen, al ware het niet uit hoofde van de noodzaakelykheid. Deeze Meeſter zal zelys in den gewoonen Schoolyd een veel grooter
ge-

getal kinderen naar de opgegevene manier kunnen onderwyzen, dan nu met verscheidene Ondermeesters te gelyk: Hy zal ook geen byzonder inkomen noodig hebben; het groot aantal kinderen zal hem dubbel onderhoud verschaffen, vooral, wanneer de Ouderen, om zyne beproefde kundigheden, een grooter Schoolgeld betaalen, dan tegenwoordig: is dit zommigen, die het anders wel betaalen kunnen, te veel; de tyd zal komen, gelyk wy straks zien zullen, dat zy hier toe zullen moeten overgaan, of hunne kinderen als woudëzels zien opwasfen. Gebeurde het ondertusfchen onverhoopt, tot eene eeuwige fchande van zulke ftad, of plaats, dat deeze Meester in het eerst, door weinig toeloop, geen genoegzaam onderhoud bekwaam; de Schoolarchen zouden hier tegen kunnen voorzien, door de opgegevene middelen.

Kan nu zulk een Meester (want hy zou wel dienen ongetrouwd te zyn, of zulke vrouw te hebben, als wy zullen voorstellen) eene Vrouw vinden, in welke hy met grond vertrouwen kan vernuft te zullen aantreffen; zulke Vrouw is hem meer dan fchatten waardig; deeze toch kan door hem ook bekwaam gemaakt worden
om

om kleinere kinderen te onderwyzen, of ook die van de Vrouwelyke sexe zyn, welke zelfs tot meerdere jaaren zyn gekomen: dan kon men ook hoop voeden, van vrouwen te zien verschynen in ons Land, die hunne sexe eere aandoen, hoedanige wy hier en daar kunnen aantreffen: 't is waar, zulke vrouw zou nu of dan, door een kraambedde, eenigen tyd kunnen buiten staat gesteld worden, doch hier zal op het hoogst deeze zwaarigheid uit voortkomen, dat de kinderen dan jaarlyks eenige vrydagen hebben zullen. Zyn 'er ook hier of daar jonge Dochters, welke, buiten het huwelyk zynde, ook belooven vatbaar te zyn voor zulke kundigheden, deeze zouden insgelyks kunnen aangekweekt, en door de Scholarchen tot Meesteressen aangesteld worden. Zulke nu alleen (naamelyk de vrouwen der Meesters en deeze jonge Dochters) moeten ook de plaats dier Meesteressen bekleeden, aan welke men de kleinste kinderen toevertrouwde, en niet de tegenwoordige onbekwaame schepselen.

Doch deeze Meesters en Meesteressen, zyn niet alleen geschikt om de jeugd te onderwyzen, maar ook om nieuwe Mee-

fters, en Meesteresfen te vormen (26). Deeze zullen dan verneemen (of ook wel de Scholarchen) na jongelingen en jonge dochters, welke met natuurlyke vermoogens voorzien, aan hen, in het byzonder, zullen worden toevertrouwd, om dezelve by zich te houden en te onderwyzen, vooral om hen, in de School, de oeffening of behandeling der kinderen te leeren: de weinige onkosten, welke hier op nog zouden loopen, zal men op de boven genoemde wyze kunnen vinden: en zo zal men binnen korten tyd bekwaame Meesters en Meesteresfen hebben, zo veele als elke stad en omliggende plaatfen noodig hebben. Ondertusfchen moet ik hier nog aanmerken, dat men deeze jongelingen en jonge dochters, welke men tot de Schoolen vormt, geduurig opstellen moet laaten maaken, over het Schoolbestier, over de behandeling van zielen, over

(26) Maar hier fchynt zich eepe zwaarigheid op te doen; indien deeze Meester zo veele kinderen ontfangt, dan zou hy tyd gebrek hebben, en om dezelve wel te onderwyzen, en om nieuwe Meesters te vormen: Doch hier tegen zou voorzien kunnen worden, indien men bepaalde het getal van kinderen, 't welk hy tegenwoordig zoude kunnen bestieren: en die de eerste dan kwamen, zouden worden toegelaaten.

over de zuiverheid van taal, over onderscheidene wetenschappen enz.; deze (terwyl men hier uit ook bekwaame Schoolboeken zal kunnen zaamenstellen) moeten aan de Scholarchen, en de beproefde en reeds aangestelde Meesters, ter onderzoek worden overgegeeven, om die jongelingen zo, enkel en alleen naar hunne bekwaamheden, te kunnen bevorderen: zommige om wederom nieuwe in vervolg van tyd aantekweeken; andere voor de Steden, andere voor de Dorpen: Men kan en moet hen, naar de vorderingen welke zy maaken, wanneer zy reeds in de Schoolen geplaatst zyn, ook doen opklimmen, van Dorpen na Steden enz: En terwyl men deeze jongelingen ook moet aanzetten (dit zal van zelve geschieden, wanneer zy eens sijnak in de Letteroeffeningen krygen), om zich in alles bekwaam te maaken, in taalen, Geographie (Aardryksbeschryving) Landmeetkunde, enz.; om zo ook tot hoogere posten (door de Overheid en Scholarchen begunstigd zynde) op te klimmen: dan kan men hier ook bekwaame Præceptoren voor de Latynsche Schoolen vinden, Gouverneurs (want dan zullen wy buiten twyffel vreemde kunnen missen), en diergelyke.

Nu zal de vraag maar zyn (27), hoe men deeze Meesters en Meesteresfen in het Schoolbestier, over het geheel, zal krygen? zal men de tegenwoordige Meesters en Meesteresfen na eenig onbewoond eiland zenden, om het dieren- en vogelryk aldaar te leeren praten, en klappen, onder beding dat deeze hun ook den kost verzorgen? Dit zou wel het gemaklykst zyn, maar juist niet Christelyk: zal men hen dan op pensioen stellen? dit zou hen wel aanstaan: indien zy dit al weerdig waren, van waar die penningen? zyn 'er plaatzen alwaar men dit kan en wil doen, dan is de zaak aldaar klaar. Daar wy inmiddels twyffelen, of dit wel zo algemeen zal geschieden, willen wy liever eenige andere middelen opgeeven.

1 Terwyl alles onder de verzochte hulp der Hooge Overhéid ondernoomen wordt, zo stelle men volstrekt geene aan in de ledigvallende plaatzen, dan zulke, die door en door beproefd by de Scholarchen zyn bevonden.

2. Daar

(27) Men kan, dat geene, 't welk wy hier aanmerken, ook brengen tot het III. stuk onzer verhandeling; doch ook hier kan het plaats vinden, en wel zo gepast.

2. Daar de Meesters in de meeste Steden op eigene verkiezing (ja! wel na een voorafgaande examen!) zich tot het geeven van onderwys hebben neêrgezet, kunnen zy het niet kwaalyk neemen, dat 'er ook andere worden aangesteld door de Scholarchen.

3. Men zou dan de voorige Meesters kunnen laten geworden: zy hebben elkanderen wel afbreuk gedaan; en mogen 'er dan geene andere komen? Of is dit te hard; worden zy van alle hunne Schoolgangeren beroofd, en kunnen zy niet anders aanvangen om het leeven te onderhouden, men zou uit medelyden de Overheid kunnen verzoeken, denzulken eenige bediening toe te schikken, waar uit zy den kost haalen konden. Hebben zy eigene kinderen, deeze zouden of kunnen aangekweekt worden tot Meesters of Meesteresfen, indien hunne natuurlyke vermogens dit toelieten, of anderzins kunnen verzorgd, en tot het een of ander opgeleid worden: jonge lieden toch kunnen onder des Heeren Zegen altoos door de wereld geraaken. De meeste echter van die Meesters zullen nog wel het een of ander kunnen by de hand vatten, om voor zich en hunne kinderen brood te

winnen: het ergst, 't welk hier op zoude kunnen loopen, is, dat de Schoiarchen uit de verzaamelde, of te verzaamelen beurs, hen eenig geld zouden toeleggen; 't welk maar voor weinige oude lieden zoude behoeven te geschieden en dus ras een einde zoude hebben.

4. Meer zwaarigheid schynt zich op te doen by dezulke, die of in Armschoolen of Godshuizen, of op de Dorpen *aangesteld* zyn; doch hier omtrent merke ik aan:

I. Dat 'er verscheidene door den dood of ouderdom wel ras ook hier plaats voor anderen maaken zullen.

II. Kan men de overige tot iet anders bezigen, en hen dus een eerlyk afscheid geeven, dit zou het best aangaan.

III. Anderen kan men uit de voorgestelde kweekschoolen Ondermeesters toevoegen, op welker bestier zy moesten acht geeven, en aan dezelve vriendelyk leeren, hoe zy menschen en kinderen behandelen moeten.

Dus doende (want het zal alles zo in
een

een oogenblik niet kunnen gefchieden;) zal men binnen eenige jaaren eene geheele hervorming der Schoolen beleeven: dan zullen wy andere Volken, vooral den Franschman, niet meer behoeven toe te geeven in de opvoeding der kinderen.

I I I.

De Schoolen dus voorzien wordende, zal het geene moeite in hebben dezelve op deezen voet te onderhouden, gelyk uit het gezegde blykbaar is: ik moet hierom nog alleenlyk eene en andere aanmerking maaken, om myn plan voor afge werkt te houden.

Deeze Meesters en Meesteresfen, gelyk reeds gezegd is, verdienen grootere bezoldingen, dan andere: maar welke Ouders zullen dit niet kunnen of willen befteeden aan hunne Kinderen? het zal zelfs noodzaakelyk worden, indien 'er geene andere Meesters meêr zyn, deeze aandrang zal nog fterker zyn, indien zulke kinderen, welke by deeze Meesters ter Schoolen gegaan hebben, tot manlyke jaaren komende, door de Overheid begunftigd worden, zo dat men dezulke alleen tot ampten en bedieningen zoude kunnen be-

vorderen, welke dit onderwys, en wel met de vereischte vrucht, genoten hebben. En een volgend geslacht, het nut bemerkende, 't welk voor Kerk en Burgerstaat, uit zulke Schoolen spruit, zal geerne dubbele inkomsten aan die bekwaame Meesters geeven.

Doch dit gaat aan met zulke kinderen, wier Ouders dit kunnen misfchen; maar het is ook billyk, dat men voor de Armen zorge draagt, hier onder zal 'er men niet zelden vinden, welke betoonen geest te bezitten, die dus moet aangekweekt worden: hoe zal men dan middelen vinden om ook deeze te laten onderwyzen, terwyl de Meesters een goed inkomen hebben moeten?

In die plaatzen, alwaar men reeds Armschoolen heeft opgericht, doet zich geene zwaarigheid op; deeze Schoolen kunnen op de gezegde wys voorzien worden: maar hoe zal men het stellen op zulke plaatzen, alwaar die nog niet zyn? tegenwoordig kunnen geringe Burgers nog betaalen, maar dan niet, om dat het te veel zoude zyn: Indien de Armbeurs aldaar wel voorzien is, zo dat men uit dezelve zulke Schoolen kan oprichten, en Meesters aanstel-

stellen, dan is ook hier geene zwaarigheid meer: doch indien de beurs dit niet toelaat, dan kan men op dezelve wys, als te Rotterdam geschiedt, te werk gaan: aldaar wordt eenige keeren in het jaar eene vrijwillige Collecte gedaan aan de huizen der Ingezetenen, voor het onderhoud der Armscholen. Deeze zorg zou men dan ook kunnen overlaaten aan de aangestelde Scholarchen: dit eene moet ik hier nog byvoegen: dat men die arme kinderen onder het bestier van hunne Ouderen niet wel geheel kan laten, dat is, dat men dezelve de keuze niet moet overlaaten, hoe lange zy dezelve in de Scholen willen doen gaan: hierin moeten zy afhangen van de Scholarchen: en zo zou men die Ouders ook kunnen aanzyn, (ik durve niet sterker spreken) om het verder bestier hunner kinderen ook ten deele aan de goede zorg der Scholarchen, of Armbestierderen over te laten.

Men kan ook zorge draagen, dat 'er in elke Stad of plaats niet te veel Meesters aangesteld worden, op dat deeze kundige lieden een behoorlyk loon kunnen hebben: 't geen zeer zoude kunnen vermindern, indien het getal te groot was: de bepaaling van dit getal zal men best kun-

nen afneemen uit het getal der tegenwoordige Meesters: indien deeze allen een ruim bestaan hebben, dan kan men zulk een getal behouden, of anderzins vermeerderen of verminderen, naar maate zy wel of niet hebben kunnen bestaan.

Maar nog iet, en daar mede eindige ik. Is zulke verbetering in te voeren wel raadzaam, vooral op de Dorpen: denkt men niet aan zeker a, b, c. boek? Doch hier omtrend zeg ik alleenlyk, dat men dan nooit van verbeteren spreken moet, om dat de domste menschen altoos by het oude zweeren; goed, of niet goed, dat raakt niet: daarenboven eene waare verbetering kan zonder de hulp der Overheid nimmer geschieden; maar onder derzelver opzigt zal hier geene zwaarigheid zyn. Eindelyk deeze Meesters en Meesteressen zyn ook zeer geschikt om menschen, die nog maar iet van het menschelyke bezitten, op eene langmoedige wyze eenigzins te overreden van de nuttigheid van zulke verandering.

La Nature nous montre la difference infinie, que la culture met entre deux terres, d ailleurs assez semblables.

ROLLIN.

VER-

VERZAMELING
VAN EENIGE
AANMERKINGEN,
UIT DE OVERIGE TOEGEZONDEN
ANTWOORDEN
ONTLEEND.

§. 1. *Voorafgaande Aanmerking.*

Als *Agésilas* eens gevraagd werd, wat hy oordeelde, dat de Kinders moesten leeren, antwoordde hy wyslyk: *Dat geene wat zy doen moeten als zy volwasfen zyn.*

Hier uit volgt, dat het niet nodig zy, noch het aanbelang der Maatschappy vordere, dat de jeugd, in alle rangen of clasfen van menschen, een even uitgebreid onderwys op de Schoolen erlangen. Dus dienen de Kunsten en Wetenschappen, zullen zy tot algemeen nut dienstbaar zyn, zoodanig in evenredigheid verdeeld te weezen, als in ieder rang of kring nodig is; zoo dat de laagste clasfis der werkende

de

de Leden zoo wel in 't weezen kan blyven, als die van hooger rang; tot welke anders zy, die met anderen in alles gelyk onderwys ontfangen, zich zouden zoeken te verheffen. 't Geen ook in de behandeling der Armschoolen te pas komt. *Vertoont in tyds de Jeugd, enz.*

§. II. *Schoolmeestresfen (a).*

De Vrouwen, die zich tot het Schoolhouden als Meestresfen schikken, vangen niet zelden dit werk aan als een gemakke-lyk beroep of kost-middel, zonder zich zelve af te vragen of te onderzoeken, veel min een behoorlyk examen te ondergaan, of 'er by haar wel de vereischte bekwaamheden gevonden worden, om een zaak van dat gewigt, zoo als het ook inderdaad is, met nut en voordeel voor de jeugd te kunnen beginnen.

Deze kleine Kinderschoolen kan men thans eerder als bewaar-plaatsen voor de kinderen aanmerken, dan dat men 'er inderdaad zal vinden, waar toe dezelve eigenlyk geschikt zyn; te weten, om 'er grondig de A, B, C, letteren te doen kennen,

(a) Vergelyk hier boven bl. 338.

nen, goed te doen spellen, het beginsel van wel te lezen te onderrigten, en 'er al staamelende gepaste indrukken en onderwyzing van God en zyn beminnelyken Dienst, tot sieraad van Land en Kerk, in te planten.

Onderzoekt men, wat de reden hier van zy; de drieste onkunde der vrouwen (de goede niet benadeeld) is 'er de oorzaak van, en om dat zulk Schoolhouden maar als een middel van bestaan wordt aangevangen.

Daarenboven is het onderwys dat 'er geschiedt, in 't algemeen, op zoo eenen teemenden trant, dat men daarna veel moeite heeft om de kinderen zulks af te wennen.

Het van buiten leeren, by voorbeeld, van het Onze Vader, de Artikelen des Geloofs, de Tien Geboden, Morgen-, Avond-, voor of na den Maaltyd, in gebruik zynde Kinder-Gebeden, Psalmen, de kleine Kinder-Vraagen; dit alles wordt onëerbiedig, gebrekkig, door de kinderen geleerd en uitgesproken (*).

Dan

(*) By voorbeeld, in het *Onze Vader* zal men de kin-

Dan is het nog met zoo een onaan-
naamen dreun vergezeld, zonder de min-
ste indrukken; en zoo luid, dat men het
huizen verre kan hooren, en daar andere
Gezinten niet zelden den spot mede dry-
ven.

De Schoolvrouwen kunnen niet veel ter
ontschuldiging hier tegen inbrengen: De
voornaame oorzaak van dit alles is de on-
opmerkzaamheid, wyl de vrouwen, niet
zelden, gedurende den schooltyd, haare
huishoudelyke bezigheden oeffenen, en
de kinderen laten voort-rammelen. Hier
komt by de geringe kundigheid, welke zy
bezitten, waar door zy geen onderscheid
weten te maaken, tusfchen goede of kwaa-
de Letterklanken.

Dat het hier aan mangelt blykt, dewyl
de kinderen, eer zy in deze Schoolen ko-
men, niets van deze gebreken hebben,
maar zoo ras zyn zy 'er niet eenigen tyd
geweest, of zy zyn 'er mede behebt.

Twee

kinderen hooren zeggen *Ryke die kome*, voor *Uw Ko-
ningryke kome*; *lyk in den Hemel*, voor *gelyk in den
Hemel*; *sook op aarden*, voor *alzo ook op de aarde*;
lyken de kragt, voor *Uw Koningryk en de kragt*;
daamen, voor *Amen*; en zoo diergelyke by meenigte.

Twee myner kinderen heb ik nooit in deze Schooltjes laten gaan, zy zyn door my zelven onderwezen, maar hebben ook nooit iets van dezen lymigen Schooldreun getoond in hun opzeggen: het een en ander zullen oplettende Ouders met my moeten getuigen volgens de ondervinding.

'Er behoorde wat meerder zorg en toezicht over deze kinderkens geoeffend te worden, dan thans wel in 't algemeen geschiedt.

'Er behoorde, onder een eerbiedige houding der kinderen, by den aanvang en uitgang dezer Schooltjes, een kort en gepast Gebed door de Schoolvrouw gedaan te worden.

Geduurende den schooltyd moesten de kinderen niet speelen, noch ongezouten redenen, in hunne Ouderlyke huizen of op de straat gehoord, met malkanderen snappen; men moest een ieder op zyne plaats houden, hun een afkeer van liegen, van vuile en ongepaste woorden, van vloeken, van 't misbruiken van Gods Naam, en daarentegen allen Eerbied voor God en deszelfs beminnelyken Dienst, liefde jegens hunne Ouders, Vrienden en Overheden

heden inprenten, gepaard met beleefdheid jegens hunne naasten.

Vooraf dienden de Schoolvrouwen te zorgen, niet te hard, noch te laf, de Kinderen te bestuuren: niet zelden vallen deze Vrouwen van het eene in het andere uiterste, om dat zy de byzondere humeursgestellen der kinderen niet genoeg gade slaan, en dit is van zeer groot belang.

En hierom diende men vooral in acht te nemen, om deze kinderen met zachtheid en vriendelykheid te behandelen: in het oeffenen der straffen vooral het slaan te vermyden, maar liever te verkiezen alles wat op de schaamte werkt, en 't geen geschikt is, om de kinderen naar derzelve vatbaarheden te doen bezeffen de schandelykheid hunner bedryven.

De Schoolvrouwen, niet zelden door zuinigheid gedreven, behelpen zich in bedompte stulpen, of sombre kamers, tot groot nadeel der toevertrouwde kinderen.

Wie heeft, deze Schooltjes naderende, niet ondervonden eene benaauwde lucht daar veelal te heerschen? Hierom dient gezorgd, dat de Schoolvrouwen goede, ruime,

ruime, luchtige beneden vertrekken hebben, en dat dezelve voor, tusfchen, en na den fchooltyd, door verfche lucht gezuiverd, rein en fchoon gehouden worden. *Als 'er geen wyze raadflagen, enz.*

§. III. *Schoolmeesters (b).*

Van wat aanbelang is het niet, een Leermeester voor de kostelyke jeugd te moeten zyn?

Wat vermogen heeft zoo een Man niet noodig, om dezen post, naar eisch, met alle getrouwheid waar te neemen?

Ik houde my verzekerd, wanneer de Schoolmeesters dit wel bezeften, en het belang om de jeugd wel te beftuuren, vooraf rykelyk overwoogen, dat veelen eerder te rug zouden keeren, dan eene zoo zwaare, niet zelden ontrustende, en netelige bediening op te vatten.

De goeden niet benadeeld, 'er zyn weinigen, van welken men met roem zoude kunnen melding maaken. By de meesten weegt deze bediening zoo zwaar niet; de-

(b) Boven bl. 27. en 272.

ze en die zyn 'er wel doorgekomen, als men maar zoo verre is, dat men een redelyke hand kan schryven, wat lezen, wat cyfferen en zingen, dan poogt men, en niet zelden vry jong, Schoolmeester te worden.

En het meeste dat overwoogen wordt, is, dat het een deftige burgerlyke bediening is; men heeft niet zwaar te werken; het geeft wel, als men wat kinderen heeft; kortom, het wordt by de meesten even als een handwerk, om 'er mede door de wereld te komen, aangevangen.

Maar was het niet beter en boven alles noodig dat iemand zoodanig een post begerende, zich zelve vooraf naauwkeurig onderzocht, of hy, behalven de Lees-Schryf- en Zang-kunst, wel met een geschikt lichaam en opgeklaard verstand en teder hart begiftigd was?

Of hy wel 't vermogen had, om de gaven en kundigheden in hem gelegd, op den juisten tyd, met alle bescheidenheid meede te deelen?

Of hy wel bezefte, dat het School-bestuur een groot en voornaam deel der opvoeding is?

Of

Of hy wel begreep, van de Natuur byzondere hoedanigheden daar toe te moeten bezitten, als: ongemeene oplettendheid, vergezeld met gepaste voorzigtigheid, zagtheid en bedaardheid?

Of hy van natuure vry haastig en oplooppend zy, dan een taai geduld bezit?

Of hy wel een liefdenryk hart jegens kinderen in zich gevoelt?

Of hy wel 't vermogen heeft om zich naar den gang van 't werk te schikken, en de kinderen naar evenredigheid van hun hart en vermogens te behandelen? — De vluggen niet te veel te roemen, de stompen niet te sterk te bedroeven. — Hier behoort meer toe, dan men wel zoude denken, en het is een groot en algemeen gebrek in de Schoolen, dat men de kinderen om de gelykheid der jaaren aan een en dezelfde Leer-tafel plaatst, dezelfde lessen doet leeren, en dezelfde vorderingen van hun verwacht. — Men beyroedt niet, dat de gelykheid van jaaren, geen gelykheid van vermogens geeft: Men onderhoude twintig kinderen van dezelfde jaaren, over een en dezelve zaak, men zal

wel ras derzelyer onderscheidene begrippen bemerken.

Of hy wel dat byzonder vermogen heeft, om zich in de genegenheid der kinderen in te wikkelen? Hier toe behoort hy zich altoos effenbaar te houden, geen wreed gelaat te vertoonen, noch ook altyd de kinderen te berispen of te bedillen.

Of hy het Character wel heeft, om zyn Meesterlyk gezag te bewaaren? Waar toe vriendelyke gemeenzaamheid in den dagelykschen ommevang met deftigheid gepaard moet gaan.

Of hy de konst bezit, de kinderen vooral te gewennen tot gehoorzaamheid, en 't geen men wel bedagt bedreigd heeft, uit te voeren; het eens geweigerde niet toe te staan, en de billyke opgelegde straffen ter uitvoer te brengen, zonder zich door schreien, pruilen of grimmende houdingen daar van te laten verzetten?

Hoe meer van de opgenoemde verëischten in een' Schoolmeester plaats hebben, hoe minder verbeteringen 'er zullen noodig zyn, en zoo is het ook omgekeerd. *Als 'er geen wyze, enz.*

§. IV. Schooltyd (c).

Op de Schoolen worden gemeenlyk Kinderen van 6 en 7 jaaren, ook vroeger en laater besteld, en tot de 10, 11 en 12. en somtyds wel 14 jaaren. Deeze Schooltyd is een der allergewigtigste van 's menschen leven. In dit tydperk ligt de jeugd voor alles bloot, en is vooral genegen om God zynen Schepper te vergeeten; dies de *roede en tucht* naar Spreuken 13: 24. 23: 13, 14. zoo hoog nodig is, om de jeugd te behoeden. In deeze tedere jaaren oeffenen de vyanden der ziele groot geweld, om dezelve te verstrikken. Dan is 't gevaar groot om door kwaad gezelschap vervoerd, en door gebrek aan oordeel en ondervinding bedorven te worden, eer zy het kwaad en deszelvs gevolgen recht kennen. En hebben verleidende en kwaade gezelschappen, met derzelve bittere gevolgen eens wortelen geschooten in 't jeugdige hart, men zal 'er dezelve niet gemaklyk uit krygen: *Quo simel est imbuta &c.* Wierd dit van zoo veel belang zynde levensperk der Kinderen door de Ouders meerder overwogen, men zoude zoo los en onbedacht niet handelen in 't bestel-

(c) Boven bl. 42. en 280.

stellen van kinderen ter Schoole. *Als 'er geen wyze, enz.*

§. V. *Vatbaarheid der Feugd (d).*

De bevinding leert, dat de vermogens van de ziel van een Kind, zich even als hun stoffelyke lichaam van tyd tot tyd ontwikkelen, zoo dat naar maate het lichaam opgroeit, het redelyke van hunnen geest zich meer en meer begint te vertoonen. — Doch heeft het lichaam voedsel noodig, — de ziel niet minder, schoon van een andere natuur. — Zodra zich by een Kind maar eenig schemer-licht van kennis begint te ontdekken, ziet men al spoedig, dat de eigenliefde de voornaamste dryfveer zyner bedryven is; doch de reden, die dezelve moet bestuuren, heeft in het eerst weinig vermogen; — Het vuur zyner driften is heftig in zyn ontvlammen, maar laat zich schielyker blusfchen dan in een bejaarden ouderdom. — De zintuigen van gezicht, gehoor, reuk, smaak, en gevoel, ontdekken zich eerder dan de redelyke vermogens. — En omdat de mensch in die zintuigen, eenige weinige gevallen uitgezonderd, volstrektly-

(d) Boven bl. 280.

lydelyk is, zo staan de Kinderen bloot voor alle gewaarwordingen, die zich aan hunne zinnen opdoen, waar uit aandoening en begeerten voortkomen, die het vuur hunner driften gaande maken. De *Indrukken* die deze voorwerpen in de eerste jeugd op de zinnen geeven, beslaan de plaats der reden. Zy leeren door neigingen en aandoeningen, eer nog hun verstand en gedachten werkzaam worden. — Het vermogen van *denken*, (of de vertegenswoordiging van voorige gewaarwordinge), gelyk ook het *geheugen* of bewustheid van vorige zaaken of denkbeelden, ontdekt zich mede al spoedig in de jeugd. — Doch om dat de aandoeninge en gewaarwordinge hunner zintuigen vlugger, met minder *aandagt*, en kortstondiger zyn dan by bejaarden, zoo zyn hun denkbeelden meer eenvoudig en minder zaamen gesteld. — Ja! hunne begeerten zyn ook meer tot voorwerpen die tegenswoordig dan afwezig zyn. — Maar des niettegenstaande ziet men in hun, dat sommige voorwerpen of denkbeelden hun behaaglyk, en weêr andere onâangenaam voorkomen. — De driftvermogens of hartstochten zyn in de vroege jeugd mede sterk, om dat als dan het redens-licht te gering is om ze te bestuuren. — Daarom

is by hun *goed*, al dat hun vermaak aandoet, — en *kwaad*, al het geene daar ze een afkeer van hebben. — De verdere driftvermogens laten zich zien, in evenredigheid dat het vuur hunner driften gaande wordt. — Alle de veranderingen van voorwerpen zyn den Kinderen aangenaam; zy zyn vyanden van de eenzelvigheid, het geene blykt uit de geduurige veranderingen die zy in hun speelen verkiezen. — Maar teffens zyn ze ook, hun lichaam welgesteld zynde, afkeerig van de ledigheid, hun geest zoo wel als lichaam, is rusteloos, en verkiest de werkzaamheid. *Vertoont in tyds de Jeugd, enz.*

§. VI. *Schoolen voor arme Kinderen van allerlei gezindheden (e).*

Het zou goed zyn, zo men van de Hooge Overheid kon verkrygen, dat niet alleen in alle steden, maar ook op alle dorpen, behalven de gemeene Schoolen, nog arme kinder-Schoolen wierden opgericht; waarin de jeugd, zo wel jongens, als meisjes van alle gezindheden in 't lezen, schryven, Psalmzingen, en een weinig rekenen, op 's Lands kosten onderwezen wierden, en dat

(e) Boven bl. 100. en 207.

dat alle menſchen, die in ons land wonen, en onder ons verkeeren, gehouden wierden hunne kinders naar ſchool te ſturen. Daar moest niet geduld worden, dat de kinders ledig langs de ſtraat liepen ſpelen, en alderhande ondeugden bedryven, veel minder langs de huizen, ook wel ſomtyds zonder weten der ouders, te beedelen. Het ſpreekt van zelfs, dat de ryken, die hunne kinders aan hunne huizen door eenen Paedagogus, of bezonderen Leermeeſter laten onderwyzen, of zelfs onderwyzen, en van de ſtraat afhouden, niet moeten gemoeid worden. — Ook zou men den Ouderen wel de vryheid mogen laten, hunne kinders van de School af te nemen, zoo haast als zy goedvonden dezelve tot eenig ambagt, of eerlyke hantering te gebruiken: maar niet om ſtraatlopers, lediggangers, of bedelaars daaruit aan te kweken. Het is wel waar, dat op zommige kleine dorpen zo weinig ryke, en ook zo weinig arme kinders zyn, dat het niet weerdig is, voor ieder ſoort een bezonderen Leermeeſter aan te ſtellen: maar gelyk ryken en armen, zo kinders, als oude lieden, in ééne kerk gaan, alzo konden ook arme, behoeftige, en bemiddelde kinders op één School gaan, mits voor de eerſten

het Land, en voor de laatsten de ouders betaalden.

Maar ten hoogsten heb ik my verwonderd, dat men my tegen werpt, dat wy in een vry land wonen, waar de vryheid door geen dwang moet gekrenkt worden; als of dat vryheid was, wanneer de kinders, tot schande van onze eeuw, in alle ondeugd, dartelheid, en uitgelatene ongebondenheid omlopen, niets leeren, dan moedwil, onbeschaamdheid, oneerbare, vuile woorden, boosheid, kwaaddoen, en in luiheid opwasfen. Gewisfelyk zo iemand een liefhebber is van de waare vryheid, zo ben ik het; maar ik make onderscheid tusschen *libertas* en *licentia*, tusschen vryheid, en moedwil; welke laatste, tot schande van ons Land, onder de jeugd in sommige steden en dorpen van onze vereenigde Gewesten al te zeer de overhand genomen heeft, en door geen ander middel geheel kan uitgeroeid worden, dan door de goede opvoeding van een braaf Schoolmeester, indien den ouderen door hun beroep de tyd ontnomen wordt, hunne kinders zelfs te onderwyzen, wel op te voeden, en van de verderfelyke ledigheid af te houden, eerbaarheid en goede zeden in te planten,

nog

nog de zwaare kosten dragen kunnen van een Leermeeſter aan huis te hebben. — Men zegt ook: wat legt ons aan die genen gelegen, die buiten ons zyn, en niet met ons het zelve dierbare geloof belyden? zouden wy moeite en kosten doen, om hunne kinders groot te brengen? Johannes de Apostel zegt immers in zyn tweden zend-brief vs. 10. *Indien iemand tot Ulieden komt en deze leere niet brengt, ontyangt hem niet in huis, en zegt tot hem niet, zyt gegroet.* Waar door alle gemeenschap met de zulken, die buiten onze kerk zyn, ten eenemaal afgeſneden en geheel verboden wordt. Maar vooreerst, is deze zwaarigheid uit Johannes van geen kracht; want geleerde mannen hebben overlang bewezen, en zonneklaar getoond, dat de overzetters zich hier zeer kwalyk van hunnen pligt gekweten hebben, om dat zy licht denken konden, dat het woord *Φέρει, fert,* het welk zy door *brengen* vertaald hebben, op deze plaats *verdragen, dulden, toleréren* beteekent. Ten tweeden vraag ik, of 'er ieder burger en ingezeten niet veel aan gelegen is, dat zyn buurmans kinders, (al zyn zy van een andere gezindheid) in goede wetenschappen, zeden en manieren worden opgebracht, en of hy 'er niet veel overlust van hebben zal, indien zy, in alle

le

le godloosheid, lui en ledig opwasfen? Of het hem evenveel is, dat zy, die eens zyne, of zyner kinderen medeburgers zullen worden, in deugdzame lieden veranderen, waarvan hy in nood en geyaar hulpe en bystand te verwachten heeft, dan of 'er schelmen en dieven uit groeien, die alles met angst en schrik vervullen. My heugt nog, dat ik eens eenen heer gesproken heb, die Europa vry verre doorgereisd hadde, en verklaarde, nergens zo veel lediglopende kinders, maar ook nergens zo veel galgen vol misdadigers gezien te hebben, als in ons Nederland. Ik zeide, dat het een teeken was, dat dit Land beter bevolkt was dan andere landen. Maar hy antwoordde, indien ik maken konde, dat alle ouders hunne kinders naar school stuurden, dat dan terstond de straten, en na verloop van 50 jaren, of nog wel eer, alle die galgen, die nu zo vol waren, byna ledig zyn zouden, en dat de kinders te onderwyzen den Lande zo veel niet zou kosten, als de misdadigers te vangen, te overtuigen en te straffen. — Eindelijk werpt men my ook tegen, dat andere gezindheden zig daar tegen verzetten zouden, en hunne kinders niet willen op onze Schoolen sturen. Maar dit is niet waarschynlyk, indien zy niet gedwongen
wier-

wierden iets anders te leren, dan lezen, schryven, Psalmzingen, en een weinig rekenen. Vreemde gezindheden en zelfs Jooden, gaan immers vrywillig op onze Latynsche Schoolen, waarom zouden zy 't dan weigeren op de Duitsche te doen?

Εάν γς κ. τ. λ.

§. VII. *'t Leeren der Letteren van 't A, B. (f).*

In de zoogenaamde Haane-boeken en trappen der jeugd, vindt men eenige woorden en regels met Latynsche en andere met Duitsche letteren gedrukt, waar door men gedwongen wordt de kinders terstond van 't begin vier verscheiden gedaantens van ieder letter te laten leeren kennen; de groote en kleine Duitsche, de groote en kleine Latynsche, waar door de eerstbeginnende verbysteren en verwarren in zulk eene menigte der Letteren, die hun dan in deeze, dan in geene gedaante worden voorgesteld. Waar door de kinders niet zien, dat zy iets vorderen, de lust vergaat; sommigen kyken zelfs buiten het boek eenen anderen weg, als hun de letters vertoond en voorgenoemd worden.

Εάν γς κ. τ. λ.

§. VIII.

(f) Boven bl. 339, 340.

§. VIII. *Spellen (g).*

Het wel spellen legt den eersten en besten grond van wel te leezen, en goed te schryven, en mangelt het hier aan, alle hoop tot eene verdere beschaafde vordering zal in rook verdwynen. Niet zelden volgt men in deezen de gewoonte der Stad of van 't Dorp, daar zich de Schoulen bevinden. By veelen heerscht eene onaangenaame gewoonte; men laat, by voorbeeld, spellen: *Aap, Aal, Handen, Hoofd, Haazen, Harten, Haalen, Hout, Hoop, Ezel, Een, El, Ey*, en men laat toe dat zy uitspreken, *Haap, Haal, Anden, Oofd, Aazen, Arten, Aalen, Out, Oop, Hezel, Heen, Hel, Hey*, en honderd diergelyke meer. Dit dient vooral verbeterd. *Als 'er geen wyze, enz.*

[De ondervinding leert, dat de Meestersen vooral, en sommige Meesters, na dat de kinders het A, B. kennen, minder werk maaken van het A, B. *Ab*, en B, A, *Ba*, (dat is de eenvoudige syl-labèn van twee letteren) voor reden gevende, dat de kinders dit uit het hoofd nazeggen zonder in 't boek te zien. Dies brengen zy hen al spoedig tot het O, n,
On,

(g.) Boven bl. 266, 360, 369.

On, dat is, 't Gebed des Heeren. De beste weg zoude zyn niet ras van dit A, b, Ab af te gaan; En om te beproeven of de kinders op 't gezigt deeze Lettergreepen kennen, dezelve door elkanderen te laten spellen, dan hier dan daar; ook de lettergreepen van twee letters, in 't Gebed des Heeren, 't Geloof, enz. te laten opzoeken en spellen. Waar toe zeer nuttig zyn konden de A, B, Boeken met gescheiden lettergreepen, by voorb. *On ze Va der*, enz. of *On-ze Va-der*, enz. hoedanig een met Latynsche letters te Middelburg 1740. by A. L. Callenfels van eene Taalkundige hand is gedrukt, met onderscheiden lettergreepen, *On ze Va der*, enz. En een ander by Louis Taillefert met streepjes tuschen de Lettergreepen: *On-ze Va-der*. Waar na men lettergreepen van drie of meer letteren konde vereenigen; en daar mede handelen op dezelve wyze. Waar toe geen ongeschikte handleiding zyn konde, een *A, Be, Ce en kleen Woordenboekje*, te Middelburg gedrukt by Adriaan de Vin.]

§. IX. *Lezen (h).*

Heeft men de kinderen wel leeren spellen,

(h) Zie boven. bl. 61. 267. en 364.

len, zy zullen als van zelfs aan het lezen komen. Zal het lezen wel verrigt worden, het moet duidelyk en overluid, zoo als 'er staat, niet te ras, noch te stram, in een natuurlyken smaak, doch met geen verwaanden zwier, en oplettend op de zinsnydingen, gedaan worden.

En wat is 'er op dit stuk niet te verbeteren?

In het gemeen lezen de kinderen onoplettend, oneerbiedig, overschreeuwen zich, of mompelen binnen 's monds, veelyds *een* voor *en* of *ende* *u* voor *uwe*, en omgekeerd, onverstaaubar voor zich zelve, en onaangenaam voor den hoorder. Het gebrekkig lezen spruit eensdeels door de onderwetsche School-boeken, welke nog in gebruik zyn: — doch voornamentlyk om dat de kinderen niet genoegzaam in de gronden onzer Nederduitsche Taal onderweezen worden: Dit is te meer te bejammern, daar onze jeugd het vermogen heeft om de Fransche Taal volgens taalkundige gronden te leeren, waarom dan zouden zy ook niet in staat zyn om hunne Moeder-Taal dus te leeren? zoo zy maar verstandig onderweezen wierden.

Laaten wy dan de kinderen doen onderwyzen

wyzen in zuiver en fierlyk Nederduitsch, volgens de grondregels der Spraakkunst, en hier toe het keurig werkje voor de jeugd, door *Kornelis van der Palm* zamengesteld, en by *R. Arrenberg* te Rotterdam 1769 gedrukt, ter Schoolen invoeren.

De Meesters moeten zich vooral toeleggen, om de kinderen, in den beginne, eerbiedig, langzaam en als op eene Syllabetische wyze te laten lezen: by voorbeeld:
*Ge-dul-dig-heid-zal-voor-de-kin-de-ren-
 en-Mees-te-ren-nut-tig-syn.*

Het ras leezen wordt te vroeg geleerd, en doet gemeenelyk rabbelen.

Vooraf moet men zorgen, dat 'er over de zinsneeden, punt- of twee punt-scheiding, vraag-verwonderings- en andere teekens, telkens zoo niet heen geleezen worde. *Als 'er geen, enz.*

§. X. Schryven (i).

Men geeft ook in deze Schoolen onderwijs in het Schryven, eene allerëdelste en
 nut-

(i) Boven bl. 61, 68, 269, en 367.

nuttigste konst. Maar wat is 'er in het Schryven niet al te verbeteren?

De dagelyksche ondervinding leert meer dan te veel, hoe lam en gebrekkig het schryven van veele menschen is, niet alleen met het maaken van genoegzaam onleesbaare letteren, maar vooral ten opzichte der zoo ongelukkige en onaangenaam klinkende spelling der woorden (†); ook het plaatzen der zinsneeden, en het misbruik der hoofd-letteren (*).

Als

(†) Deze volgende woorden zullen ten voorbeelde strekken, en welke van tyd tot tyd, zelf onder den braaven Burger, zoo in het spreken als schryven hebben stand gegreepen: als, jully, zully, heum, wouwje, wilje, keb dat gedaan, toen zeyk, keb geen ting, goeje ting, webben daar geweest, weetje, hebje, hy of zy heit, en diergelyke by menigte; voor, gy lieden, zy lieden, hem, wilt gy, ik heb dat gedaan, toen zeide ik, ik heb geen tyding, goede tyding, wy zyn daar geweest, weet gy, hebt gy, hy of zy heeft.

Men zoude kunnen zeggen dat op zoodanig een wyze te schryven of te spreken gemaakt en verwaand staat, doch het is inderdaad zoo niet, ons Nederduitsch is te keurig, om het zoo te misvormen: als het maar in de gewoonte en in den smaak komt, waar toe de Schoolen juist geschikt zyn, en van nu voortaan met de jeugd begonnen wordt, dan zal men 'er eere in stellen om zoo te schryven en te spreken.

(*) Niet zelden vindt men de naamen van uitmuntende

Als de kinderen iets leezen, dan is het de spelling van een ander; maar als zy zelfs iets zullen schryven, dan moeten zy hunne eigen spelling gebruiken: derhalven moet in de Schoolen byzonder hier op gelet worden, dat de kinderen, niet alleen eene goede, maar ook eene vaste bepaalde spelling aanneemen, en hun de grondregelen der Spraakkonst ingescherpt worden. Doch wil men de woorden, *klaar, maar, baar, daar*, enz. met *aa* of *ae* spellen, 't is my eveneens: elk gevoelen heeft onder de Taalkundigen zyne voorstanders. Zoo is het ook omtrent andere woorden. Waarom de Geleerde Heer *A. Kluit* in de Voorreden voor *Hoogstraten* bladz. 11. zegt: *Zoo weinig 'er twee grascheutkens elkander gelyk zyn, zoo weinig vindt men 'er thans twee, wier spelling met*

tende Persoonen, als Koning, Prins, Graaf, enz. met een kleinen letter vooraan geschreven; zoo ook de naamen van Steden, als: Middelburg, Vlistingen, Vere, enz.

Dit ontmoet men ook wel in de Eer-Tytels van Burgemeester, Vroedschap, Scheepen, Predikant, en dergelyke: Doch hierop moet byzonder gelet worden, in het Schryf-onderwys der Kinderen. Ook dat een nieuw Hoofdstuk of Reden, of Vers altoos met een grooten of hoofd-letter moet begonnen worden.

den anderen overeenkomt. Over de Spelling en Taalkunde van ons Nederduitsch kan men nazien de Werken van *Huidecoper*, *Ten Kate*, *Moonen*, *Sewel*, *Zeydejaar*, en anderen.

Nu met een woord iets van 't eigentlyk schryven: zullen de kinderen wel leeren schryven, zy moeten de letteren wel maaken, wel schikken en zetten; vooral regt of gelyklynig; en de teekenen, die de zinscheidingen en klemklanken aanduiden, wel plaatfen.

Het Italiaanfche schrift is thans algemeen, en wordt in ons Vaderland, boven andere, den voorrang gegeeven.

Het is een gemakkelyke, keurige en duidelyke letter, welke, wel gemaakt, sie-raad aan het schrift geeft. Zal 'er wel geschreven worden, de kinderen moeten worden voorzien van goede Pennen, Inkt en Papier. Waar omtrent meerder is aan te merken, dan men wel oppervlakkig zoude denken.

Zy moeten het Papier regt voor zich, het lichaam niet gedraaid, noch met de borst gedrukt tegen de schryftafel of leze-
naar

naar houden; de Penne moet niet te vast tusfchen de vingers, noch te ftyf op het papier gedrukt worden.

Het fchryven kan beter door de hand en mond geleerd, dan door my hier worden uitgedrukt. Dewyl het fchryven beftaat in het maaken van letteren, zoo dient gelet, dat de lichaamen der letteren, glád, even fchuins, even groot, de beenen onder en boven even dik, en even verre van elkanderen zyn; men moet de hand niet oplichten, voor en al eer het geheele woord gefchreven is; tusfchen ieder woord moet men zoo veel wit overlaaten dat 'er een (o) of een (m) tusfchen kan ftaan; de regels moet men evenredig naar den aart van 't fchrift fchikken; de regels moeten van voren, en van agteren, zoo veel mogelijk is, gelyk uitkomen; dit een en ander zal geen gering fieraad aan het fchrift geeven.

Het Schryf-onderwys begint men met ftreepkens, halve en heele letteren van 't A. B. C.

Men moet de kinderen in den beginne gewennen, groote letteren te maaken, de kleinere leeren zy van zelfs genoeg; vobr-

al hen het broddelen beletten en liever twee, vier, of zes regelen daags, wel doen schryven, dan meerder die niet goed zyn. *Als 'er geen wyze, enz.*

Belangende het geen men de kinders laat schryven, hier in diende men eene orde van voorschriften te houden, geschikt naar de byzondere standen, waar in de onderscheiden kinderen in de Maatschappy waarschyntlyk staan te komen, als: opstellen van Brieven, zedekundige lesien, dagregister hunner bedryven, gemeen koopmans Boekhouden, en 't schryven van Reekeningen uit dezelve. *Vertoont in tyds, enz.*

§. XI. Syfferen (k).

De Cyfferkonst wordt al mede in de openbaare Nederduitsche Schoolen geleerd. Niet zelden, volgens schoolgewoonte, leeren de kinderen, uit Bartjens Cyfferboek, de eene som voor en de andere al na maaken, maar, helaas! 'er worden geen goede gronden gelegd; dit leert de ondervinding.

Dikwerf uit vreeze voor straf, laten de kinderen de somme door een ander maaken,
of

(*) Boven bl. 61, 270, 369, 370.

of schryven ze uit, of vertoonen dezelve vol fouten, die dan wel verbeterd worden; maar inderdaad zy bezeffen het niet, en zoo is het ook in 't vervolg, zoo dat dit onderwijs wel degelyk dient verbeterd te worden.

Alhoewel men geen bepaalde orde, volgens welke men de Cyfferkonst, in deze Schoolen, kan onderwyzen, wegens het onderscheidene vermogen en character der leerlingen, kan opgeeven, zal ik echter de beste leerwyze, ten dienste dezer Schoolen, mededeelen.

Ik zal eerst de regels opgeeven, volgens welke de leerling dient onderweezen te worden. Dan, eenige aanmerkingen, omtrent derzelver schikking, manier van onderwyzing, enz. laten volgen.

Wat het eerste betreft: na eene grondige onderrigting in de 5 grond-regels der Rekenkunde; de benaming der enkelvoudige, en zaamgestelde getallen; de optelling, de aftrekking, de vermenigvuldiging, en deeling, zoo in 't geheel als in het gebroken, moet men overgaan om den leerling deze bewerking op de geldspécien te leeren toepassen; hier toe is

noodig een kennis van de waarde der meest in gebruik zynde specien, en het aantoonen eener wyze, om op de kortste manier grootere tot kleinere, en kleinere tot grootere over te brengen, ten einde die vervolgens in orde te kunnen by één tellen, of van elkanderen aftrekken.

Wanneer nu de leerling hier in eene genoegzaame kundigheid verkregen heeft, moet men zich toeleggen om hem grondig te doen verstaan den regel van driën, zoo in geheele als gebroken getallen, zoo recht als verkeerd, byzonder, zoo als dezelve door de zoogenaamde practyk of korte rekening wordt uitgesproken, waar na men den regten en verkeerden regel van vyven, en den zoogenaamden Ketting-regel, hem moet leeren kennen.

In deze regels den leerling onderwezen hebbende, moet men door een aantal liefst vermakelyke voorstellen, hem derzelve nut doen opmerken en vervolgens overgaan, om die op de rekening van Winst en Verlies, de Intrest-Factory-Rabat-Providie-Asfurantie-Compagnie- en Redery, maar byzonder op de Wisfel-rekening te leeren toepassen: volgens deze regels, zal men het Cyffer-onderwys die-

nen in te rigten. Vergun my, Geëerde Leezers! nog twee aanmerkingen te maaken, omtrent de orde, in welke ik deze regels hebbe voorgesteld.

I. Gy lieden ziet; ik plaats de behandeling der gebrokene getallen, aanstonds na het onderwyzen der 5 eerste grondregels in de geheele getallen, en zulks, zoo ik oordeele, met reden, dewyl toch niet alleen in de bewerking van den regel van driën, maar reeds in 't veranderen der Geldspecien de leerling eenige kennis moet hebben van breuken, zal hy zulks op de kortste wyze, en verstaanbaar, verfigten. Vergel. het vernieuwde Licht des Koophandels bl. 10 en 11.

II. Schoon ik geen gewag maake van de verkleining, en aan elkander gelykmaaking der breuken, zal men ligtelyk begrypen, dat ik het onderwys daar van in de benoeminge en optellinge der gebrokene getallen wil begreepen hebben.

Nu zullen wy nog eenige algemeene aanmerkingen mededeelen.

Ten eersten, is 'er eene wetenschap die het geduld van den Leermeeſter op de
 Dd 5 proef

proef stelt, het is de Rekenkunde; hy die dus anderen deze konst zal onderwyzen, zal 'er een genoegzaame hoeveelheid van dienen te bezitten.

Schoon het nu niet volstrekt noodig zy, om iemand de gemeene Rekenkunde te leeren, in het meer verhevene dier schoone konst bedreeven te zyn, moet echter de Meester het geen hy onderwyst grondig verstaan, ten einde zynen leerling van alles eene behoorlyke onderrigting te kunnen geeven, en hem geene regels te leeren, van welken de gronden, waarop zy rusten, nimmer aangetoond worden.

Ten tweeden, in het onderwyzen moet men onder 't oog houden

- (a) De benaming der regelen duidelyk te verklaren, en tevens den leerling eene duidelyke beschryving van een ieder derzelve te doen van buiten leeren.
- (b) In alles de kortheid te betrachten, doch van alle bekorte werkingen de reden duidelyk aan te toonen.
- (c) Nimmer tot eenen volgenden regel over te gaan, alvorens de leerling den

den voorgaanden grondig verftaa, en hem ook van tyd tot tyd de door-gewerkte regels, fchoon hy in de-zelve kundig is, te doen herhaalen.

(d) Den leerling niet alleen te laaten werken, voor dat men overtuigd zy, dat hy een volkomen begrip hebbe van dat gedeelte des regels, welken hy onder handen heeft.

(e) De voorftellen, die men, vooral aan kinderen, opgeeft, zoo vermakelyk mogelyk, en zoo min als 't vallen kan aan elkanderen gelyk te maaken, om dus aan den eenen kant met ge-noegen te doen werken, en aan den anderen kant, het verftand meer, dan het geheugen te leeren gebrui-ken.

(f) Wanneer een leerling begrypt, hoe hy in het opftellen, en bewerken van eenen regel moet te werk gaan, hem, indien hy eenig bezwaar om-trent het opgegeeve voorftel hebbe, of het bekomen antwoord niet vol-doende zy, niet te fchielyk te hel-pen, noch de feilen te zoeken, maar hem aan te moedigen, om in het eer-
fte

ste zyne eigene kragten te beproeven, en in het laatste de bewerking aan de andere zyde der leijs, tot 3 en 4 maal toe te doen herhaalen, ten einde uit de vergelyking der bewerkingen zynen mislag kenbaar te doen worden.

(g) De leerlingen, die omtrent even ver gevorderd zyn, eens of twee maal ter weeke eenige sommen op te geeven, en wie dezelve het vaardigste maakten en het grondigst verftonden, met den vereischten lof of eenige kleine Eerpryzen te beschenken.

Ten derden, indien men de Rekenkunde aan iemand in het byzonder leeren moest, zoude ik het gebruik der Boeken afkeuren, tot dat de Leerling alle de door my opgegeeven regels grondig verftonde; dan, in de Schoolen, laat de tyd wegens het aantal der Leerlingen dikwyls niet toe, dagelyks zulk een aantal sommen op te geeven.

Men bediene zich dan aldaar van een boek, maar welk zal men gebruiken? *Bartjens, van Lintz*, zy zyn goed en nuttig, maar zyn'er niet een aantal voorstel-

stellen in, welke aan de jeugd eene groote moeite geeven om te bevatten, en die met dit alles, zelden of nooit te pas komen? en moet men niet zoo wel op de korthed, als op het nut in 't onderwys letten?

Het zelve zoude men van meer andere Schryvers kunnen zeggen. *Het vernieuwde Licht des Koophandels is een voortreffelyk Werk*, doch dit den Leerling in handen geevende, dient hy reeds een zekeren trap van kundigheden verkreegen te hebben, welke hem in staat stelt, dit werk met vrucht te gebruiken. Zou het wel zyn af te keuren, dat een uitlokkende Eerenprys wierde opgehangen, voor hem, die binnen twee jaaren tyds, het beste Rekenboek voor de Jeugd vervaardigt?

Intusfchen moet de Leerling, in het aanleeren der regelen, nimmer uit het boek beginnen te werken, alvorens hy de gronden, waar op de regel rust, wel verftaa, en den regel in het Boek door gecyferd hebbende, is het noodig, ten betere verftande, hem een aantal Vraagstukken over den, in het boek, doorgewerkten regel op te geeven, eer hy tot een anderen overga.

Ten

Ten vierden ; Dewyl de Rekenkunde noodzaakelyk de werking van het oordeel vordert, moet men dezelve den kinderen niet beginnen te onderwyzen in eenen tyd, wanneer de vermogens nog niet genoeg ontwikkeld zyn, om eenigzints bepaald te kunnen denken of oordeelen: Dewyl nu deze ontwikkeling, by den eenen vroeger dan by den anderen geschiedt, is het niet mogelyk hier eene algemeene bepaling te maaken. De ondervinding zy in dezen de Leermeefteres. Over het algemeen keure ik best deze Wetenschap niet voor de 10 of 11 jaaren den kinderen te onderwyzen.

Ten vyfden ; Is de Leerling voor den Koophandel gefchikt, dan is het noodig, dat hy alle de in het begin opgegeevene regels kundig zy, doch voor een ambacht, enz. behoeft hy zoo ver niet te komen.

Echter is van de hoogfte noodzaakelykheid de rekening der Specien, en de bewerking van den regel van driën door de practyk grondig te verftaan, om in 't vervolg eenige wezenlyke vruchten, van de aan het rekenen befteede moeite, te plukken.

Ten zedden; Alle de benamingen, die men by de Schryvers aan onderscheidene regels, gegeven vindt, hebbe ik niet opgegeeven, maar alleen het noodzakelykste voorgesteld.

Veele zoude men ook onder eene benaming kunnen betrekken; terwyl andere, als de progresfien, worteltrekking, enz. zoo zeer niet tot het lagere gedeelte der Rekenkunde behooren, hoewel zy ook zoms, met veel nut, en ter merkelyke bekortinge, daar in kunnen gebruikt worden. *Als 'er geen wyze, enz.*

[De Arithmetica van *Blasfiere* is waardig te worden aangepreezen; en Schoolmeesters, die met kennis en oordeel wenschen te handelen in deeze wetenschap, zullen veel aanleiding ontvangen uit het *Grondige onderwijs in de behandeling der Breuktallen*, door Mr. WILH. OTTO REITZ, in het eerste Deel der Verhandelingen van 't Zeeuwsch Genootschap, bl. 293-388.]

§. XII. *Psalm-zingen* (1).

Onder de verbeteringe, welke de gemeene,

(1) Boven bl. 61.

meene, of openbaare, vooral de Nederduitsche, Schoolen ter meerdere beschavinge onzer Natie noodig hebben, is ook de *Toonkunst*; welke in deze geheel wordt vergeten; in geene niet goed behandeld; hier moet ze ingevoerd, daar verbeterd worden.

Dat men niet al voor veele jaaren werk gemaakt heeft van de *Toonkunst* in onze Nederduitsche Schoolen, is oorzaak, dat de thans zynde Voorzangers en Schoolmeesters hier in zoo onkundig zyn, en bygevolg ook hunne Schoolieren; dat men op veele plaatzen in ons Land beklagenswaardig de gezangen hoort uitvoeren; dat de uitvoering der gezangen, over het geheel, slegter is dan by zommige andere gezindheden; dat wy slegt of wel in 't geheel geen kerkelyk figuraal-musiek hebben; dat de nieuw berymde Psalmen met de oude Muzikale gebreken herdrukt zyn; dat, daar men eene nieuwe wyze van zingen tracht in te voeren, 'er zo veel tyd vereischt worde, eer het naar de uitvoering van een goed gezang zweemt; en dat 'er twist en tweedragt ontstaat over het kerkelyk gezang, enz.

Zoo lang 'er van de *Toonkunst* in onze
Ne-

Nederd. Schoolen , niet meer werk gemaakt wordt, dan thans: dan is klaar vooruit te zien, dat 'er niet alleen nooit (zo als in Duitschland, Vrankryk en Italiën) een goed figuraal-muziek, in onze kerk zal uitgevoerd worden, neen! maar dat 'er zelfs niet eens mogelykheid zal zyn, een goed Choraal-gezang ten algemeen Kerk-gebruik in te voeren.

Hoe verre zyn de Meesters in de Schoolen wel ervaren in de Toonkunst? kunnen ze hunne Schoolieren wel eens zeggen, wat zingen is, wat goed zingen is? Gezwegen, dat 'er van de beminlyke harmonie geen woord gerept wordt. De Jeugd wordt, in plaats van zingen, schreeuwen geleerd; naakte klanken leert men in de Schoolen voordragen, klanken daar niet eens een goede schaaf over gaat.

Als wy de gebreken optellen, voortgesproten uit onkunde der Toonkunst in de Schoolen, en stellen aan de andere zyde 'er tegen over, de vrugten die de Protestanten, of liever, het Gemeenebest in Duitsch- en Zwitserland reeds plukt uit hunne Schoolen voortgesproten: dan moeten wy (als Nederlanders, niet ongevoelig voor Muziek zynde) ons aan de

eene zyde beklagen , en aan de andere hun benyden.

In Duitschland: waar heeft de gemeene man de beginzels der Toonkunst geleerd? Waar de harmonie? In de openbaare School. — Is het vierde deel van onze Voorzangers en Schoolmeesters wel in staat, op het een of ander choraal een tweede party te zingen? Neen! onderzoekt dit by de Protestantsche Boeren in Duitschland, ge zult 'er maar weinig vinden, die hier toe niet in staat zyn.

De beginzels der Toonkunst in de Schoolen geleerd zynde, is reeds de weg gebaad, en veroorzaakt lust om verder de Muziek te leeren kennen. — Muziek is mede een sieraad van een Land. Nooit zal men onder onbeschaafde Volken, goede Muziek aantreffen.

Der ouden Schriften getuigen, dat de Muziek ten hunnen tyde voor een wel opgevoed mensch, als een noodzakelyke kunst gehouden wierd, en dat men die geene, welke 'er niets van verstonden, aangezien heeft als menschen, zonder opvoeding, zo als wy die geene, welke niet leezen kunnen. Dit is by ons juist zo al-

algemeen niet als by de oude Grieken; welke zeer veel werk van de Muziek maakten. *Is de Harmonie niet, enz.*

§. XIII. *Onderwys in den Godsdienst (m).*

Men leert ook in deze Schoolen de beginzelen der Goddelyke Waarheden: Maar zal dit aan het waare doelwit beantwoorden, wat is 'er niet al aan te verbeteren?

Ik zal my niet ophouden, met al het gebrekkige, 't welk by het opzeggen der vraagen in 't algemeen ondervonden wordt, maar oordeele best, dat van alles, het geen 'er in de Schoolen van buiten geleerd wordt, nooit te veel op eenmaal tot een taak worde gegeven.

Hier toe moet men de kinderen allengskens opleiden en onderrichten, om over alles wat zy leeren, en in de vraagen en antwoorden voorkomt, aan zich zelven te vraagen?

Wat is de zaak, naar welke gevraagd wordt? zoo moeten zy ook het antwoord poogen

(m) Boven bl. 47. en 302.

poogen te verstaan en zich zelve afvraagen, begryp ik het wel? versta ik *wat* en *hoe* het antwoord, aan de gedaane vraag beantwoorde?

Men zal ras ondervinden, of de kinderen zulks verstaan, en wel, wanneer zy met andere woorden, uit hun eigen bevatting, de vraag zoo voldoende beantwoorden, dat zy in het zaakelyke, het zelfde zeggen, als 'er in het gedrukte antwoord staat.

Dit geduurig stilstaan, en zich zelve afvraagen, als de kinderen iets leeren of leeren, is van een groote nuttigheid.

By voorbeeld, een kind leest *Mattheus VII. vs. 13. Want wyd is de Poorte en breed is de Weg, die tot het verderf leidt, en veel zyn 'er die door dezelye ingaan.* Hier vindt hy stoffe om zich zelve te vraagen? *Wat wyd, Poorte, breed, weg, verderf, enz. is, en of 't geen hy hier leest, verstaat, en zoo ook in andere gevallen.*

Als, dus doende, het onderwys in de Goddelyke Waarheden wordt geoeffend, dan heeft men te wagten, dat het God ter eere, tot blydschap der Ouderen, en
den

den kinderen ter voorbereiding eener zalige Eeuwigheid zal kunnen strekken, dat myn hartelyke wensch is. *Als 'er geen wyze, enz.*

§. XIV. *Zedekunde (n).*

In deze Schoolen moet het zedelyk gedrag der kinderen beschaafd en verbeterd worden. Mogen wy niet wel vraagen, waar zal men beginnen met de jeugd?

Het is zo, maar laten de Meesters niet vertraagen, en zich maar van hunnen pligt kwyten, om vooral in deze losbandige dagen, de noodzaakelykheid van onzen Christelyken Godsdienst, bepaald en gemoedelyk op de harten der kinderen te drukken. — Dzarna hun het schandelyke van alle zondige daaden, als vloeken, zweeren, ontëering van Gods Naam, 't schenden van des Heeren dag, dronkenschap, dieveryen, dobbelen, speelen, liegen, bedriegen en dergelyke ondeugden meer, ernstig voorhouden. — De kinderen geduurig vermaanen om geen schandelyke Boeken en ligtvaardige Lieder te lezen; den gepasten eerbied voor hunne Ouders

(n) Boven bl. 57.

Ouders en Vrienden inscherpen, als mede voor hunne Overheden, Leeraars, Meesters, en Medeburgers, behoorlyke beleefdheid te betoonen. *Als 'er geen wyze, enz.*

Is 'er voor redelyke weezens, die met elkanderen in maatschappy moeten leven, voor hun zelve en hunne evenmenschen wel iets noodzaakelyker, dan het kennen zyner pligten? — Vraagt eens, zelfs de meest beschaafde jeugd, die nog al van de beste Schoolen komen, wat de Deugd, de Staat of het Vaderland voor zaaken zyn, dan zal het zich ras ontdekken, dat hun antwoord zeer gebrekkig zal wezen. — Dit nu nog van het beste zoort der jeugd zynde, wat heeft men dan van hun, en van de mindere Classe te wagten, als zulken op hun tyd, tot Leden in de Maatschappy worden ingelyfd. — Hier van daan dat 'er zo weinig Vaderlands-liefde in ons Land is, en dat Neêrlands Inwoonders zo verbasterd raaken, en voor niets aching hebben dan dat vreemd is. — Vergelyken wy de zeden onzer Voorvaderen, met hunne zogenaamde beschaafde nakomelingen, dan zyn 'er weinig voetstappen van de oorspronglyke deugden meer te vinden. — Ieder geslacht wordt

wordt al meer en meer door weelde en overdaad bedorven, en wat moet hier eindelijk van worden! regte Patriotten zich spiegelende aan de geschiedenisfen van andere volken, kunnen niet dan met smerten aan hunne Nageflachten denken. *Vertoont in tyds, enz.*

Ik twyfele niet (dus fchryft de opfteller van dit zelfde Antwoord: *Vertoont in tyds, enz.*) of een ieder zal my gaarne toefaan, dat men de jeugd, al vroeg een denkbeeld van het Opperwezen, met een fchuldige eerbied, liefde, hoogächting, en verpligting om God te vreezen kan inboezemen. Dit zyn zulke eenvoudige waarheden, die by het opgaan van het minfte fchemerlicht der reden, zich met weinig moeite ontdekken, vooral als men daar toe gebruikt den Natuurlyken Godsdienst. —

't Is niet noodig in het eerfte tydvak der jeugd, om haar met de afgetrokkenfte denkbeelden der Geloofspunten bezig te houden. Neen! laaten ze, naar hunne zintuiglyke gefchiktheid, hunne oogen naar Hemelwaards heffen; de gulde zon, met de zilveren maan, en het tintelend ftarrenheir zyn genoegzaame fpreekende bewyzen van de grootheid van hunnen gedugten Maaker, wiens magt zich vorder ten

toon spreidt, wanneer die Majestieufe Hemelvorst, door den donder zyner Mogenheid, de fundamenten der aarde doet beven, en met zyne blixemfchigten deszelfs Inwoonders verschrikt, of wanneer Hy door zyne stormwinden de watergolven tot bergen verheft, tusfchen welke men niet dan gaapende afgronden ziet, die zelfs fcheepen als dryvende waterkaftceelen drygen in te flokken, en tegen hunne klippen te verbryzelen. — Ja het gantsche boek der Natuur, dat zich in alle jaargetyden voor onze zinnen opdoet, is een Leerschool van onderwys.

Hoe ryk is de Natuur niet van voorwerpen die het Kind met genoegten kan befchouwen, leeren, noemen en in zyn geheugen prenten! — De gantsche hemel, aarde, luthoven en velden, zyn levendige fchilderyen, die de almacht en wyfheid van haaren Schepper ten toon fpreien voor alle redelyke weezens. Hier kan, met het minfte onderrigt, de Jeugd haar oogen laten weiden door het onmeetbaare ruim, en van het laage ftof in hunne gedagten een vlugt neemen boven het fterrendak; doch is deze fprong hun te hoog, zo wylt hun op de byzondere lotgevallen der menfchen-kinderen; hoe de

aan-

aanbiddelyke Regeerder van alles tusfchen den Troon en den ploeg een ontelbaar aantal van rangen heeft geplaatst, die alle welgesteld, elkanderen onderhoud bezorgen! De voor- en tegenspoeden in iederen kring, het loon der deugd, en de straffe die de ondeugd verzelt, zyn regte wegwyzers voor de Jeugd, om hun het goede te laaten beminnen, en het kwaade te doen haaten. — Zulk een Onderwys, gefchikt naar de bevatting der Jeugd, verrykt hunnen geest in de lente van hun leven, met bloeizems van veel belovende vruchten, en maakt haar al levende ryp voor de Eeuwigheid. — Ja! dit natuurlyk onderwys zal meer vrucht op hun gemoed doen, dan alle die fyne geloofspunten van den openbaaren Godsdienst, letterlyk van buiten geleerd, omdat de meeste daar van in dit tydvak nog boven hun begrip zyn. — Doch men moet hier uit niet begrypen, als of ik het van buiten leeren der Goddelyke Waarheden afkeurde, Neen! verre van dien; het is nuttig, mits men by het eenvoudige blyve, en dat men geene Waarheden aan de kinderen voorstelle of laat leeren, die boven hun begrip zyn; men moet tragten hun al vroeg gebruik te doen maaken van hunne geestelyke vermogens. — Het leeren denken op eenvoudige

dige voorstellen, die men aan hen doet; ontwikkelt het oordeel; doch op deze jonge balans moet men in het eerst geen andere voorwerpen weegen dan waar in men den evenaar zichtbaar ziet door slaan.

Maar vooral is noodig, dat men een zekere orde en regel houd, waar na de denkbeelden der Jeugd geleid moeten worden. — Te groote sprongen zyn nadeelig. — De Natuur zelfs vermydt die, als schadelyk.

Heb ik hier voor een schets gegeven, hoe danig de Jeugd een denkbeeld en ontzag voor het Opperwezen kan ingeboezemd worden; dan is hun vervolgens in de gantsche Natuur niets noodiger dan zig zelve te leeren kennen. — Want, zonder zelfskennis kan de mensch geen goed denkbeeld vormen van deugd, of pligt. — Doch ik versta door deze zelfskennis niet, die uitgebreide Weetenſchap, waar van een groot deel van het ſtoffelyke tot de Ontleedkunde, en het Geestelyke tot de Boven-natuurkunde behoort. Neen! dit is voor andere tydvakken, en voor de Hooſe Schoolen. Maar ik verſtaa hier door een oppervlakkige zelfskennis, daar de zintuigen der Jeugd vatbaar voor zyn; — By voorbeeld, men kan haar toonen, aan hen

hen zelve en anderen, hoe zy van hunne geboorte tot op een' zekeren ouderdom, met de grootſte zorg gevoed, en van het noodige door hunne Ouders voorzien worden, en hoe ze zonder deze haar hulp, by haar eerſte levenslicht al zoude zyn omgekomen. — Hier uit kunnen zy dan leeren, hunne afhankelijkheid en verpligtinge tot wederliefde aan haare Ouders. — Uit hun zelve en het beſchouwen van anderen zien ze hoe hun ſtoffelyk lichaam voedsel en dekzel noodig heeft, en wat hunne Ouders daar voor moeten doen om hun zulks te bezorgen. — Dit leert hun dan al vroeg, hoe de mensch geſchikt is, om in het zweet zyns aanschyns zyn brood te winnen. — Dit zyn de prikkels die de Jeugd moeten aanzetten tot werkzaamheid. — Uit de eigenliefde, die het beweegrad van hunne kinderlyke daaden is, en waar van zy telkens nieuwe gewaarwordingen erlangen, kan hun het ſchadelyke en voordeelige aangewezen worden. — Ziet men dat hunne geest toeneemt in vatbaarheid, dan haalt men de gordyn van 's Werelds Toneel eens voor hun op, en vertoont hun hoe haar ſtoffelyk lichaam van de wieg tot den mond des grafſ aan geduurige veranderingen onderworpen is. — Daar zien zy in dit Menſchelyk ſchouw-

schouwtoneel op den voorgrond de lente der Jeugd; vrolyke vergenoegdheid straalt uit hunne oogen, kinderlyke vermaaken verlustigen hunnengeest, verdriet en zorgen zyn van dezen grond verbannen. De Natuur opent haare bloezemknoppen, en spreidt een' aangenaamen geur van zich; pracht en schoonheid stryden hier om den voorrang. — Maar ach! men meet hier alles af, naar het uitterlyke voorkomen, en denkt 'er niet op, dat koude nagten, stormwinden of schadelyk ongedierten, alle hoop op goede vruchten kunnen doen verdwynen. — De tweede grond vertoont den Zomer van 's menschen leven, de vroege vruchten verkrygen haare rypheid, het schoone groen bekoort het oog; bergen, velden en daalen vertoonen haaren vruchtbaaren schoot voor het menschdom. — Het verstand, nu meer ontwikkeld in dit tydperk, verliest zich zelve als 't ware in de rykdommen der Natuur, zo dat het verdriet en de zorgen, die in 't verschiet op den derden grond zich beginnen te vertoonen, nog over het hoofd gezien worden. Zy denken in dit tydvak nog weinig op den naderenden Herfst en Winter; het sterke licht en bruin des eersten en tweeden gronds, houdt hun oog als gevangen, om het verschiet niet te zien; — Maar al ongevoelig nadert de mensch tot den

den Herfst van zyn leven, nu is de oogst voorby, en de vruchten worden ingezameld, het verrukkelyke groen verwelkt, de bladeren vallen af, en de stormwinden doen de fundamenten der aarde beven, wyl de gaapende afgrond der zee den stoutsten Zeeheld doet sidderen. — Hier is het, dat de Natuur haar sluier laat vallen, en het onbestendige voor 's menschen oog ten toon spreidt. — Hier beschouwt hy met een ryper oordeel, alle de beurtwisselende omwentelingen en lotgevallen zynes levens, nu is zyn gezicht opgeklaard, het sterke licht en bruin van den eersten en tweeden grond verleid zyn oog niet meer; Hy ontdekt een gedeelte van den schakel van het ondermaansche, en krygt van verre in 't verschiet het waare oogpunt van 's menschen doeninge te zien; Verdriet en zorgen trekken hier zyn aandacht; De dag verkort, de nacht verlangt, en zyn weg wordt moeiliker, hoe meer hy tot zyn laaste tydperk nadert. — Hier op den agtergrond van 's werelds Toneel gekomen zynde, beschouwt hy met heel andere oogen alle de veranderingen der Natuur, en de lotgevallen der menschen-kinderen; Hy treedt hier met zyne gedagten te rugge tot den eersten, tweeden en derden grond, hy zoekt zyne tydgenoten, maar
 ach!

ach! de dood heeft veele in de Lente, zommigen in den Zomer, en weer andere in den Herfst van hun leven doen sneuvelen: naauwelyks het tiende deel heeft met hem dit laaste tydvak bereikt. — Nu ziet hy van naby de akelige valleye des doods; Het graf opent zynen mond, zyne kragten bezwyken, de wagters zynes huizes beven, zyne maalters staan stille, en de twee deuren naar de straate worden geslooten, de zilveren koorde ontketend, en de gulden schale, met de kruike aan de springader, en het rad aan den bornput aan stukken gestooten. — De dood laat de gordyn aan deze zyde van het graf vallen, fluit het stoffelyk deel in den kerker der Natuur, en opent voor den geest het gordyn der eeuwigheid. — De onsterfelykheid der ziel, in de schoole der reden geleerd, en door de gewyde bladeren in het helderste daglicht gesteld, beschaamen hier den Deïst, en stellen deze hunnen vyanden bespot ten toon. — Zie daar maar even geschetst een der schoonste Tafereelen uit de zelfskennis ontleed, dat verder door een konstige hand opgeschilderd, allernuttigste lesfen voor de Jeugd kan opleveren.

§. XV. *Kastyding* (o).

In deze Schoolen moet 'er niet zelden gekastyd worden; maar dikwyls gaat men hier in al te verre, en werkt meer tot naden voordeel, zo dat dit stuk vooral verbetering noodig heeft.

Men mag billyk vraagen, moet men kastyden? Ja, zal men gewis antwoorden, wanneer kinderen naar alle vriendelyke en herhaalde vermaaningen niet willen luisteren, moet 'er gekastyd worden, anders staat het te duchten, dat de straffen welke men aan zulke kinderen gespaard heeft, ons in der tyd, op de gevoeligste wyze zullen treffen.

Maar nu ryst 'er eene andere vraag, hoe zal men kastyden? Dit is van het grootste aanbelang om niet van het eene uitterste, in 't andere te komen.

Dit is een der voornaamste vereischten, welke een Schoolmeester dient te bezitten, om het juist op zyn tyd, en met een bedaard gemoed te verrigten. Het moet niet geschieden in kwaadheid, noch in toorn, noch uit wreedheid, om dus, maar een
schul-

(o) Boven bl. 67, 273.

ſchuldig kind met geweld aan te vatten, op den grond te ſmyten, en met flagen, welke paal noch perk hebben, te overlaaden.

Door zulke kastydingen worden niet zelden de kinderen ſtug en verhard, alhoewel zy overtuigd zyn, het dubbel verdiend te hebben. En in tegendeel die kinderen, welke meinen niet zoo ſchuldig te zyn, worden miſtrooſtig, en hun geheel en al de moed uitgebluſcht.

Wel is waar, 'er hoort veel toe, om binnen de juifte paalen te blyven.

Mogten allen! welke kinderen moeten beſtuuren, verwaardigd worden, om nimmer oplopend, noch toornig te worden.

Och! mogte de bedagtzaamheid over hun alle de wagt houden.

Het kastyden in drift kent zelden maat, en wat zyn 'er geen droevige gevolgen van te wagten!

Waarom vooral raade de middelen van zagtheid te oefenen; zy zullen in 't algemeen meerder voordeel aanbrengen.

Doch

Doch hebben kinderen straffen verdiend, is men 'er van overreed, kan men 'er niet van buiten blyven, dan moet men ook, noch door gevele, noch door traanen, noch kwaadwillige aanstellingen, noch tuschenspraak, daar van afzien, maar met bedaardheid en bescheidenheid de voorge-noome kastyding volvoeren.

Want vinden zy het anders, door deze of geene middelen, mogelyk, de kastydingen af te wenden, zy zullen 'er ras gebruik van maaken, en 'er op steunen de kastydingen dus te kunnen ontvlieden.

Men moet ook omzichtig zyn met de strafstuigen, die men gewoon is in de schoolen te gebruiken: de bulle-peezen, leederen riemen, rottingen, steevige stok, de plak zelfs, te hard aangezét, kunnen tref-fende gevolgen nalaaten. Eene onvoorzie-ne slag tegen het hoofd kan ras den dood aanbrengeu.

Onder alle de strafstuigen is de roede alleen, de beste, omdat zy geen grooter smert aanbrengt, dan men zich heeft voorgesteld.

En om dus alle onaangenaame gevolgen

voor te komen, die 'er door kastydingen onvoorziens kunnen veroorzaakt worden, wilde ik liever zagtere kastydingen den voorrang geeven, ten zy in verregaande moedwilligheden.

Onder de zagtere kastydingen bepaale ik het Schoolblyven, het schryven van regels; het van buiten leeren, te pronk staan op een ezels-bank; met één woord, alles wat op de schaamte werkt, en gepaste berispingen aangaande het misdryf, 't welk gepleegd is. *Als 'er geen wyze, enz.*

§. XVI. Schoolboeken (p).

Onder de nuttige Schoolboeken wordt ook gepreezen tot de kennis der Bybelsche geschiedenissen: *Lusthof der Godlyke Historien. by S. J. Baalde, te Amst. 1772.* of *Hist. Kinderbybel by Lovering*; tot de *Vaderlandsche Historie*, 't werkje by *A. van der Kroe* te Amst. nopens de *Land en Zeehelden* enz. *Als 'er geen enz.*

De Schryver van 't antwoord: *Vertoont in tyds* enz. oordeelde, dat al het geen de kin-

kinderen ter leezing gegeven wordt, ook de spelboeken moesten betrekking hebben, op dat geene waar toe de jongelingen moesten worden opgebracht; als landbouw, ambagten, handwerken, koophandel, bedieningen van staat enz. Zoo dat de lees-of spel-boeken een t' saamenstel uitmaakten van lesfen, die daar toe nodig waren, waar door de kinders al spellende en lezende ook een denkbeeld zouden bekoomen van 't geene waar toe zy worden opgebracht. Terwyl ook zedekundige lesfen, geschikt naar hunnen stand en vatbaarheid, er konden worden bygevoegd. 't Geen ook tot de byzondere standen, waar toe de Dochters worden onderwezen en geschikt zyn, wordt uitgestrekt. En om zulke spel-en lees-boekjes voor de jeugd in alle takken der ambagten en wetenschappen te bekoomen, geeft de Schryver onder anderen aan de hand, dat een of meer der geleerde Genootschappen van ons Vaderland byzondere vraagen opgaven, die betrekking tot den Godsdienst, Zedekunde, Geschiedenissen, Landbouw, Koophandel, Handwerken, Fabrieken, Konsten en Wetenschappen hadden, en waar van de antwoorden der Schryvers zoodanig ingericht moesten zyn, dat ze tot spel-en

leesboekjes voor de jeugd tot dat einde gebruikt konden worden.

§. XVIII. *Schoolplaatsen (q).*

De ondervinding leert, dat deze Scholen in het algemeen te eng beperkt, meest al laag van verdieping, bedompt en donker zyn.

Wel is waar, men kan in alle de Steden van ons Vereenigd Nederland, zoo gemakelyk die Schoolplaatsen niet bekomen, daar men genoegzaame ruimte en luchtigheid, hooge verdiepingen, en een overvloedig daglicht heeft: Derhalven moet men in de verkiezing eener Schoolplaats, het zoo na mogelyk aan deze vereischen brengen; omdat de ervaring maar al te veel geleeraard heeft, hoe de jeugd zoms op 't onverwagtst wordt blootgesteld aan doorgaande en aansteekende ziekten, waar van de oorzaak niet dan aan de bedorven, ongestelde, en besmettende School-luchten kan worden toegeschreven.

Hierom is het boven alles noodig, deze
School-

(q) Boven bl. 36.

Schoolvertrekken zuiver en rein te houden, als mede voor, tusfchen, en na den Schooltyd, de raamen open te zetten, om 'er de verfche lucht door te laten fpeelen, zelfs in den winter, en zoo het niet te veel hindert, zal het zelfs nuttig zyn, om onder den Schooltyd de bovenfte fchuifraamen neder of open te laten, en wel om aan de fchaadelyke dampen, welke, volgens de ondervinding en proefneemingen, zich allermeest naar boven heffen, een fpoedigen uittocht te geeven

De Schoolen moeten geen meerder kinderen bevatten, dan gevoegelyk kunnen beftuurd worden, om te verhoeden alles wat door overtolligheid kan worden te weeg gebragt.

De geheime of private plaatfen moet men, zoo het mogelyk is, buiten de Schoolen hebben, om de benauwde en bedorven dampen, die door de verrotting gebooren worden, voor te komen.

Geen vuurftooven moeten 'er in de Schoolen worden gebruikt (zal men wel doen), om de ftaag opklimmende zwaavelige vuur-deel-dampen te verhoeden.

In snerpemde koude is het best een goed turf- of Engelsche-koolen vuur, zoo ter verwarming als ter zuivering der School-lucht, te doen branden, doch de kaggels zoude ik afkeuren.

De leertafels moet men zoodanig plaatsen, dat men tusſchen en rondsom dezelve kan gaan om alles te kunnen opmerken.
Als 'er geen wyze enz.

§. XVIII. *Schoolarchen* (r).

De eerste, beste en bekwaamste middelen ter uitvoering van zoo een heilzaam oogmerk, zal men moeten zoeken, om de gemeene of openbaare, vooral de Nederduitſche Schoolen, zoo wel de kleine als de groote, onder het *bestuur* en opzicht van kundige en eerwaarde Mannen te brengen.

Aan deze Mannen zoude men den eernaam van *Schoolarchen*, Regenten, Opzien- ders of Bestuurderen kunnen geeven.

Deze Mannen zoude men naar gelang der Steden en Dorpen kunnen kiezen uit de

(r) Boven bl. 118, 149. 377.

de leden der Magiftraat, Predikanten, Kerkenraaden (verg. *Wiltens* Kerkel. Plac- caatboek bl. 156. § 21.) of eerfte en bes- te Burgers: Als twee uit de Magiftraat, twee uit de Predikanten, vier uit de Ker- kenraaden of eerfte Burgers, zoo als men raadzaamst keurde.

Dezen Mannen zoude men een bepaald getal van jaaren kunnen laaten dienen: By voorbeeld 2, 4, of 6 jaaren vast, doch dan zou een der Regenten, Predikanten, en twee leden des Kerkenraads of Burgery, het vry mogen staan, om af te gaan, en in zoodanig een geval, weder een even gelyk getal anderen in dezen post moeten verkie- zen; opdat aldus op een bestendigen voet het bestuur der Schoolen konde gehouden worden; doch hoe langer men in zoo een post verkeert, hoe ervaarener men wordt in alle voorkomende gelegenheden. My zyn School-Regenten bekend, die zederd de oprichting hunner Schoolen tot nu, vol- vaardig zyn blyven volharden den tyd van reeds 6 jaaren, en 'er nog geen verdriet lijn hebben.

Alhoewel zulk een post niet zonder moeilykheden kan geoeffend, noch verricht worden, zoo moet men echter denzelve,

niet als een ondraagbaaren last aanmerken, maar als een eere, hier toe boven anderen dienstbaar en bekwaam gekeurd te worden.

Ik voor my voede eene goede hoop, dat recht ge-aarte Vaderlanders zich niet zullen onttrekken, maar uit zuivere liefde voor onze jeugd, en ten nutte van ons Vaderland en Nageslacht, genegen zyn alles op te offeren, wat ter verbetering der Schoolen, en beschaaving der Natie, dienstbaar kan worden uitgedagt.

De verkiezing van bekwaame Heeren nu eens, als voor een oogenblik, vast gesteld: moet men ook zorgen, dat de last niet te veel en te zwaar zy. Hier toe dient men in de groote Steden deze Heeren te verdeelen, overeenkomstig de wyken, of naar het getal der Schoolen, zoo als best geoordeeld wordt, opdat alles in goede orde, en met de minste moeite kan verricht worden.

Nog dient gelet, dat 'er tot houding der vergaderingen, een bekwaam verblyf worde gegeven, en de noodige boeken, papieren, pennen, inkt, vuur en licht en 't geen verder noodig is, voor Stads of Dorps rekening worde toegediend.

Om

Om dan verder alles op een bestendigen voet te bestuuren, zal noodig zyn in iedere Stad of Dorp, een der leden, tot waarneming van het Præsidium, vice-Præsidium en Scribaschap aan te stellen, om van alles aantekening te houden.

Deze Heeren zouden een of meermaalen in een Maand vergadering kunnen houden, om de belangen der Schoolen, en 't geene 'er mogt voorkomen, ernstig te overwegen, en de raadzaamste besluiten te nemen.

Op deze vergaderingen, zoude men verzoeken te komen de Schoolmeesters en Vrouwen van ieder zyn wyk, dezelve te ondervraagen naar het onderwijs, vorderingen en gedrag der kinderen.

Deze Heeren zouden de vryheid moeten hebben, om ten allen dage en uure een vriendelyk Schoolbezoek af te leggen, om alles ten nutte der jeugd en ten voordeele der Schoolmeesteren aan te wenden.

Deze Heeren zouden, om de heilzaame vorderingen der kinderen te beproeven, alle 3 maanden een opzettelyk onderzoek of examen in de Schoolen moeten houden,

dat naar gelang der Steden by verdeeling, of door allen, zoo als men best keurde, konde verricht worden.

In deze School-examens moet men het spellen, leezen, schryven, cyfferen, zingen en gemaakte vorderingen in de Goddelijke waarheden, by de School-kinderen, hoofd voor hoofd, onderzoeken; Die kinderen, welke nóg in het A. B. C. of spellen, onderwys genieten, naauwkeurig gadeslaan; De leezers eénige verzen overluid in den Bybel laten leezen, of in een of ander moeielyk geschrift; De schryvers, een of ander exempel in hun tegenwoordigheid doen schryven; De cyfferaars naar hunne vorderingen een som doen maken; De zingers met een vers uit een der Psalmen of Geestelyk lied, hunne gaaven laten hooren; De geenen, welke vordering in het ter Zaligheid leidend woord hadden gemaakt naar hunne vermogens daar over onderhouden; De kinderen, welke zich in zoodanig een examen wel hadden gekweeten, ter verdere aanspooring den verdiensten lof door een of ander nuttig met lindtjes versierd Boekje, als een wel verdiensten eerenprys, of iets anders te beloonen.

Wie der rechtgeäarte Vaderlanders en kin-

kinderen; zal niet verlangen naar zoo een heilzaam en vriendelyk Schoolbestuur?

Ik voor my, wensche het te mogen beleven, dat myne kinderen dus vereerd, uit de Schoolen t' huis komen.

Deze Heeren zouden, om de schryfvorderingen der kinderen best gade te slaan, die, welke exempel schryven, ten minsten alle jaaren, een Toonschrift op een geheel vel papier, met den naam van den schryver, in de Schoolen laten schryven; om door alle de Heeren, de Ouders en Vrienden der Kinderen, de Magistraat, de Kerkenraaden, de Schoolmeesters, de bloem der Burgery, enz. bezigtigd te kunnen worden;

Doch onder opzicht der Heeren Schoolbestuurderen bewaard blyven in een portefeuille, zoo lang tot dat de kinderen van het School afgaan, dan dezelve ter gedagtenisfe hunner gemaakte vorderinge mede geeven, of laten berusten, zoo als men best zal keuren.

Aan deze Heeren moest ook worden overgelaaten, het onderzoek der bekwaam-

kwaamheden, wanneer iemand een Nederduitsch, Fransch, of Engelsch Schoolmeester, of kleine-kinder-Schoolvrouw begeerde te worden.

In zoodanig examen diende gelet, dat de meesters en vrouwen, ledemaaten van den openbaaren Gereformeerden Godsdienst waren, en begaafd met vermoogens om de kinderen in deze waarheden eenigzins te kunnen onderwyzen.

Verder van een goed, zedelyk en onbesprooken gedrag. De Schoolvrouwen dienen vooral goed te kunnen spellen en leezen.

De Schoolmeesters moeten bekwaam zyn in 't leezen, schryven, cyfferen, en zingen (en in de byzondere taalen, welke zy aan de jeugd wilden onderwyzen), van welk alles in het examen blyken moeten worden vertoond; opdat derzelve bekwaamheden eenig en alleen de dryfveeren zyn om dezelve aan de Regeeringe daar ter plaatse, met allen gepasten lof, ter aanstelling aan te beveelen. *Als 'er geen wyze, enz.*

§. XIX. *Hooge-School* (s).

In ons Vaderland heeft men hier en elders Hooge Scholen, daar veele voornaame jongelingen door hunne Ouders of Vrienden worden bezorgd, om door Hoogleeraaren in onderscheidene takken van Geleerdheid geoeffend en bekwaam gemaakt te worden, om als Predikant, Rechtsgeleerde, Genees-heer, Taal-Historie-Natuur-of Wiskundige, hier of daar beroepen te worden, of zich neder te zetten, en aldus wel toegerust aan de Menschelyke Maatschappy dienstbaar te zyn.

Legt 'er in 't algemeen hier nu veel aan gelegen; niet minder, dat het veel grootere gedeelte van onze prilste jeugd, en welke meerder tot den koophandel, ambagten en burgerlyke bedryven geschikt zyn, ook onder het opzicht, bestuur en onderwys van kundige en bekwaame Schoolmeesters, geleerd, beschaafd, en tot nuttige leden der zaamenleving gevormd worden.

Om nu aan dit heilzaam oogmerk te voldoen, zoude het dan wel af te keuren zyn,

(s) Boven bl. 148. en. 379.

zyn, dat men in de voornaamste Steden van ons Vereenigd Nederland, met gunstige medewerking van onze Vaderländlievende Overheden, eens uitzag, om maar in ieder dier Steden, een allerbekwaamsten Man als Opper-schoolmeester op eene behoorlyke Jaarwedde aan te stellen?

Zoodanig een Man zoude zich dan eenig en alleen moeten toelleggen om 10, 20, 30, ja 40 jongelingen, lust in het ampt van Schoolmeester hebbende, alzins te oeffenen in zoodanige zaaken, welke ten meesten nutte der Schoolen en jeugd konden worden uitgedacht. Zoodanig een Man zoude zich ten minsten 4 uren daags moeten bezig houden, 2 uren voor, en 2 uren na den middag met het onderwys, niet alleen in het leezen, schryven, cyfferen, zingen, maar vooral met die dingen welke tot een goed School-bestuur behoren, om in alle voorkomende gelegenheden, naar de byzondere vermogens, humeurs-gesteldheden en onderscheidene vatbaarheden der kinderen, juist en gepast het onderwys in te richten, 't welk eene der voornaamste zaaken van een goed school-bestuur is, en daar men in 't algemeen de minste aandagt op heeft. Schoon de onderzinding de beste Leermeestersse is, zoude

de

de men tot handleiding kunnen gebruiken de reeds bekroonde verhandelingen over de opvoeding der kinderen, door de Heeren *Formey*, *Hülshoff*, *Chatelain*, *van der Palm* enz. Zie *Haarl. Maatschappij* 9 deel 1 & 2 stuk; *Alg. Vaderl. Letter-oëff.* 1. deel n. 13. *Mengelwerk Bladz.* 557 — 564, en het Werk van den Heer *Fenelon*, door den Heer *J. van Iperen* uit het Fransch vertaald.

Zoodanige Mannen, begaafd zynde met byzondere kundigheden, als Stuurmans-konst, Wiskunde, Algebra enz. zouden zulks den jongelingen in geschikte uren ook kunnen mededeelen.

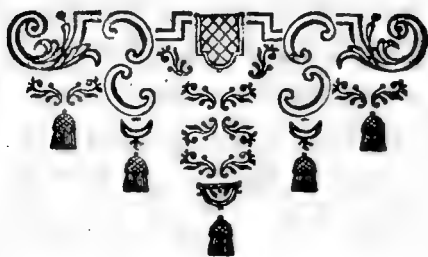
Zoodanige Mannen nu aangesteld zynde, dan moesten deze jongelingen den ouderdom van 15 of 16 jaaren bekomen hebbende, zich ten minsten onder zoodanig een Man 4 jaaren doen onderwyzen, om daarna op deze gronden, zich nog voor 1 of 2 jaaren in beroemde Schoolen, als Ondermeester te begeeven, om het Schoolbestuur dus in de practyk te oeffenen.

Waarna deze jongelingen, met alle recht zouden kunnen dingen naar het zoo wigtige Ampt van Schoolmeester in deze of geene Steden of Dorpen, of zich met alle

le of gewenschte verwachting hier of elders nederzetten.

Edoch zoodanig een Opper-school-meester benevens zyne leerlingen, zouden zich ook onder het Stadschoolbestuur daar ter plaatse ondergeschikt moeten gedragen.

Dit keure ik een der beste wyzen, niet alleen om kundige en bekwaame Schoolmeesters aan te kweeken, maar dit zal ook den weg baanen om een eenpaarige en algemeene spelling te bekomen, en tevens erwaarener, bekwaamer en beschaafder kinderen voort te brengen, daar ons Vaderland zeer veel belang in heeft.

A A N H A N - G S E L ,

BEHELZENDE EENIGE UITTREKSELS UIT DE
BEÛORDEELING DER VERHANDELINGEN

OVER DE

P R Y S V R A A G ,

N O P E N S D E

VERBETERING DER SCHOOLEN,

B Y H E T

Z E E U W S C H G E N O O T S C H A P

I N G E K O M E N .

D O O R

G. J. N A H U Y S.

De Weledele Bestuurders dezer Maatschappye my in de commissie , ter beëordeeling van de ingekomen Verhandelingen over de voornoemde Pryspraak, mede benoemd en gesteld hebbende, heb ik ter beandwoording aan die eer, en tot eenige voldoening aan den gewigtigen post my opgedragen, met alle mogelyke oplettendheid de Verhandelingen nagegaan, en myne aanmerkingen over dezelve, zoo in

haar geheel, als in opzigt tot verscheiden daar in voorkomende byzonderheden, uitvoerig op 't papier ontworpen, en den Genootschappe toegezonden: En terwyl ik bezig was, om over dit onderwerp te denken, en 't beloop der Verhandelingen in myn geheugen had, teffens een ontwerp daar by gevoegd, in 't welke ik myne gedagten, — ZOO OVER DE BRONNEN VAN 'T GEBREK, dat in onze Nederlandfche Scholen plaats heeft, — als over DE MIDDELEN TER VERBETERING; — deels ten aanzien van 't opzigt over de Scholen, — deels ten aanzien der *Meefters*, — deels ten aanzien van den ftaat en inrigting van 't gewoone *School-onderwys*, gefchetst heb.

Ik heb het genoeg gehad, dat deze myne aantekeningen met welgevallen zyn ontvangen, en ben deswegens van wegen de Maatschappye met een nieuw verzoek vereerd, om een uittreksel van eenige der voornaamfte byzonderheden uit dezelve, inzonderheid betreffende de Arm-fcholen, in de vorm van een aanhangfel te brengen, ten einde, agter de Prysverhandelingen in dit zelve deel, mede gedrukt te worden. Aan dit verzoek heb ik my ook niet mogen of willen onttrekken; dan, van 't zelve oordeel zynde met het

com-

committé, dat de uitvoerigheid der in dit Deel vervatte Verhandelingen, en de grootte tot welke het is uitgedyd, de bekorting van 't aanhangfel hoogst begeerlyk maakte; heb ik goedgevonden, my alleenlyk tot twee of drie aantekeningen, die my toefcheenen van 't meeste belang te zyn, te bepalen, en al het overige agter wege latende, dezelve alleen uit myn uitvoeriger opstel te ligten en hier te plaatfen. Dit kan te beter zonder eenig verlies (indien men 't anderszins zoo zou willen agten) gefchieden, om dat het wezenlykfte van al het overige myner beoordeelende aanmerkingen, en daar by gevoegde fchets, zakelyk overeenkomt, met het geen deels opzetlyk, deels ingewikkeld in de by uitftek fchoone Verhandeling, (welker Autheur by de opening van 't billet gebleken is, myn hoog gefchatte en agtingswaardige vriend en Medebroeder, de Heer Prof. Krom, te zyn) gevonden wordt.

Men dient daar toe te weten, dat de laatstgenoemde Verhandeling my, eenige weken later dan de overige, ter beoordeeling is toegezonden, en wel, even na dat ik myne fchriftlyke beoordeelingen, en daar nevensgaande fchets van myn ontwerp, aan den Heer Secretaris van 't Ge-

nootſchap , reeds verzonden had. Ik zal hier toe, volgens bekomen vryheid, den Lezer het begin mededeelen van mynen brief, ter beoordeeling van de laatst ingekomen Verhandeling , aan den Heer Secretaris geſchreven , uit Amſterdam, den 12 Juny 1780.

„ Het kan , myns oordeels , geen be-
 „ denking lyden, of deze Verhandeling;
 „ *ingenuas didicisse* &c., my van Middel-
 „ burg, door den Heer Prof. Te Water,
 „ met eene bygevoegde Miſſive van den
 „ 6. dezer, toegekomen, munt verre uit
 „ boven alle de anderen, door my geëxa-
 „ mineerd, en voorleden week met myne
 „ beoordeelingen, Uweled. toegezonden.
 „ Ik twyfele geen oogenblik, of het een-
 „ parig advys der Heeren Examinatoren,
 „ zal daar op uitloopen, dat deze verhan-
 „ deling verdiende met den gouden Eere-
 „ prys bekroond te worden, ware de Au-
 „ theur geen lid van de Maatſchappye”;
 „ [en daar door van het dingen naar den
 „ prys uitgeſloten.] „ Het verſtrekt intus-
 „ ſchen het Genootſchap tot eere, zulk
 „ een kundigen en werkzamen Man on-
 „ der dezelfs leden tellen.

„ Geen

„ Geen twee Uur-werken kunnen beter
 „ op elkander slaan, dan de gedagten van
 „ dezen Schryver (hier en daar eene klei-
 „ ne byzonderheid uitgezonderd) op de
 „ myne. In zeker opzigt ben ik blyde,
 „ deze Verhandeling, voor het afzenden
 „ van myne ontworpen ſchets, niet ge-
 „ zien te hebben, dewyl hier uit blykt,
 „ hoe zeer wy, zonder dat ik iets van
 „ den inhoud dezer Verhandeling gewe-
 „ ten heb, harmonieeren, zelfs in som-
 „ mige hoofdzaken zoo zeer, als of ik
 „ ze uit deze verhandeling ontleend had”
 enz.

Ik zal dan, uit hoofde van 't gezegde,
 alleen de volgende aantekeningen hier te
 berde brengen.

I.

„ De redeneering (dus ſchreef ik in 't
 „ vervolg van den zoo evengemelden
 „ brief) van dezen Autheur [namelyk den
 „ Schryver der Verhandeling, onder de
 „ zinspreuk *Ingenitas &c.* blz. 100-117.]
 „ over de Arm-ſcholen, is vry wat aanne-
 „ melyker dan die van twee anderen, waar
 „ over ik, in myne beöordeeling der voo-
 „ rige Verhandelingen, myne gedagte ge-

„ meld heb; en komt, gelyk tot hier toe
 „ alles, volmaakt met myne denkwyze,
 „ en de fchets daar van gegeven, overeen.

Ik had, namelyk, in de beoordeeling eener Verhandeling, welke door 't Genootfchap met N. 3 geteekend was, gefchreven.

„ De Autheur onderftelt hier eene zwa-
 „ righeid, die geheel ongegrond is, na-
 „ melyk, dat behoefte ouders hunne
 „ kinderen dikwyls te lang op de Arm-
 „ fcholen zouden willen laten! De erva-
 „ ring leert, dat men overal, waar zulke
 „ Scholen zyn, veel meer met het te-
 „ gengeftelde geplaagd is, om dat de kin-
 „ deren, zoo lang zy op de Scholen zyn,
 „ geen geld winnen en in 't huisgezin in-
 „ brengen: Men heeft dikwyls de groot-
 „ fte moeite, zulke ouders te overreden,
 „ om hunne kinderen den nodigen tyd op
 „ de Schole te laten. — In plaats van de
 „ hier [door dezen Schryver] opgegeven
 „ bepaling, zou 't veel beter zyn, de ar-
 „ me-kinderen niet, dan na dat zy elf jaa-
 „ ren bereikt hadden, te ontfiaan van het
 „ Dag-fchool, en op een Ambagt te be-
 „ fteden, doch teffens onder een ftrikt
 „ verband, van, ten minften nog twee
 ja-

„ jaren, het Avond-school te onderhou-
 „ den; al liet men, tot dat einde, ten ge-
 „ valle der Werk-bazen, zulk een School
 „ laat in den avond houden, gelyk, hier,
 „ te Amsterdam; geschiedt, by voorb.
 „ van half 8 tot 9 uuren; wyl men van
 „ verscheiden bazen niet verkrygen kan,
 „ de jongens vroeger van de winkel te
 „ ontslaan. Dit onderhouden van het A-
 „ vond-school, geduurende ten minsten
 „ een paar jaren is noodzakelyk, niet al-
 „ leen, om langs dien weg het geleerde
 „ niet terstond te doen weder vergeten;
 „ maar vooral, om hen des te langer on-
 „ der eene goede discipline te houden.

„ Voords schynt de Auteur, in zyne
 „ redenkaveling over de Arm-scholen,
 „ eenen aanmerkelyken misflag te begaan,
 „ als of men door de beschaving zulker
 „ kinderen de burgerlyke Maatschappye
 „ van eenen anderen kant nadeel zou
 „ kunnen toebrengen! Deze gedagte
 „ (die ik meermaals heb hooren inbren-
 „ gen) heeft, in den eersten opslag, ee-
 „ nigen schyn; de Opsteller der Verhan-
 „ deling, geteekend N. 6, valt in dezelf-
 „ de denkbeelden: Doch deze oppervlak-
 „ kige tegenbedenking schynt my toe al
 „ haar kragt eeniglyk te ontleenen uit ge-

„ brek van genoegzame doordenking en
 „ ondervindelyke waarneeming. Ik zal
 „ myne aanmerkingen hier over nader
 „ voorstellen by de beoordeeling der ge-
 „ noemde zesde Prys-Verhandeling.

Ingevolge van deze belofte, stelde ik,
 in die gemelde beoordeeling, de volgende
 aantekening ter neder.

„ Voords mishaaft my, in deze Ver-
 „ handeling, 't geen ik boven in de Ver-
 „ handeling N°. 3. met een woord opmerk-
 „ te, en beloofde hier een weinig meer
 „ te ontwikkelen; namelyk de zwaarighe-
 „ den, die men schynt te hebben en inte-
 „ brengen, tegen het nut van wel inge-
 „ rigte en beschaafde Arm-scholen: Men
 „ vreest, dat, door de beschaving der
 „ schamele kinderen, op zulke verbeter-
 „ de Arm-scholen, deze boven andere
 „ burgerkinderen, ja zelfs boven die van
 „ aanzienlyke lieden, verheven of wel
 „ aan dezelve te veel gelyk gesteld zullen
 „ worden, en de Maatschappye daar door
 „ gebrek zou kunnen lyden aan een clas-
 „ se van leden, die haar zoo noodzakelyk
 „ is, als de heff' op een wyn-vat. Doch
 „ ik durve gerustelyk zeggen, dat de er-
 „ varing dit tegenspreekt: als men onder-
 „ „ vin-

„ vindelyk dit werk wat van naby kent,
 „ wordt men ras overtuigd, dat, wanneer
 „ men alles doet wat mogelyk is, om de
 „ arme kinderen te beschaven, er altoos
 „ onder den ganschen hoop, een genoeg-
 „ zaam getal overschiet, aan welke alles
 „ vrugteloos geschiedt, 't zy wegens on-
 „ vermogen, domheid, lusteloosheid,
 „ traagheid, geringe natuurvermogens;
 „ 't zy wegens onwilligheid, stugheid,
 „ slegten inborst enz. En dit getal der
 „ kwalyk slagenden zal genoegzaam zyn,
 „ om eene toereikende heffe des volks
 „ over te houden, en in een veel geschik-
 „ ter evenredigheid staan tot het gecivi-
 „ liseerde deel der Natie, dan anders
 „ plaats heeft of hebben zou, wanneer
 „ men de beschaving der armen verwaar-
 „ loosde, of slegts tot een zeer geringen
 „ trap cultiveerde. 't Is waar, 't kan ge-
 „ beuren, en 't gebeurt in der daad, dat
 „ de Arm-scholen uitmunten boven die
 „ der andere Burgers: Maar wat dan te
 „ doen? Moet men, in zulk een geval,
 „ de Arm-scholen vernederen, op dat het
 „ gebrek der andere Burger-scholen niet
 „ zou ontdekt, niet in 't ooglopend zou
 „ bemerkt worden? Maar dit ware den
 „ verkeerden weg tot beschaving ingesla-
 „ gen. Neen: Laten de Arm-scholen en

„ derzelver Opzienders alles doen , wat
 „ in hun vermogen is , om die te volma-
 „ ken en te doen uitmunten ; en even
 „ dit zal de ambitie der overige Scholen
 „ opwekken ; even dit zal de gemeente
 „ doen zien , wat 'er in de Scholen , zelfs
 „ van onbeschaafde armkinderen , die geen
 „ opleiding van hunne ouders hebben , kan
 „ verkregen en verrigt worden ; Dit zal
 „ hun , uit vergelyking van de mindere
 „ vorderingen hunner kinderen , doen roe-
 „ pen om verbetering , doen uitzien naar
 „ de bekwaamste Meesters en die Mee-
 „ sters aanspooren alles aantewenden , om
 „ voor de Arm-scholen niet onder te doen .

„ Ja maar (zegt men) de Schoolöe-
 „ fening zal de armkinderen uit hunnen
 „ kring van werken trekken ! Doch deze
 „ bedenking kan nauwlyks van iemand
 „ geopperd worden , die eenig denkbeeld
 „ heeft van die Scholen , of immer eeni-
 „ ge van derzelver inrigtingen overwogen
 „ of gezien heeft . Juist het tegengestelde
 „ is waarheid ; Ze worden daar door tot
 „ hun kring van werken opgeleid en be-
 „ ter in staat gesteld .

„ De Armkinderen worden in de daar
 „ toe aangelegde Scholen , en onder de
 „ di-

„ directie van derzelver Opzienders , tot al-
„ lerlei ambagten , en de zeevaart , opgeleid
„ en opzetlyk aangevoerd. Het onderwys ,
„ dat hun in die Scholen gegeven wordt , is
„ voornamelyk ingerigt , om hen tot hun-
„ ne ambagten te bekwamer , en in de
„ oefening derzelver te nuttiger te ma-
„ ken ; terwyl de Meisjes tot het spin-
„ nen , naajen enz. aangespoord en ge-
„ bruikt worden. Waarom dan toch zou-
„ den de armkinderen uit hun kring van
„ werken getrokken worden , door hen
„ prompt te leeren lezen , fraei te laten
„ schryven , bevallig te leeren zingen ,
„ grondig te doen cyferen , hen in de be-
„ ginfelen der stuurmanskonst en zuivere
„ nederduitsche taal te doen onderwyzen ,
„ in de kennis der Godlyke Waarheden
„ in te leiden , aan de eerbiedige waarne-
„ ming van den Openbaaren Godsdienst en
„ behoorlyke subordinatie en discipline te
„ gewennen , ja ook hunne oplettendheid
„ te scherpen en uittelokken , door den
„ besten , als een gratie en belooning , ge-
„ legenheid tot de teekenkonst te ver-
„ schaffen ? Wat is 'er in dit alles , dat
„ hen uit hun kring van werken zou trek-
„ ken ? Hebben niet van zulke beschavin-
„ gen de ambagten zelve en de zeevaart
„ vorderingen en meerdere volmaking te

„ ver-

„ verwagten? Het is een gemeen gebrek
 „ onder de ambagtslieden, dat het hun
 „ aan vernuft ontbreekt: Men wordt dit
 „ gewaar, wanneer men hun iets te ma-
 „ ken geeft, dat van hun aangeleerde re-
 „ gels of modellen flegts een weinig af-
 „ wykt; gebrek aan kloek begrip en oor-
 „ deel doet hen de handen verkeerd
 „ staan. Hoe ver overtreffen (over 't ge-
 „ heel genomen) zommige vreemde nati-
 „ en de onze bykans in allerlei foort van
 „ handwerken! Wierd derhalven van
 „ jongs af het vernuft der geringe lieden
 „ meer gefcherpt, ze zouden insgelyks
 „ in de handwerken en ambagten grooter
 „ vorderingen maken.

„ Zou men hier tegen egter zeggen,
 „ dat kinderen van de laagfte Clasfis, on-
 „ derwezen in 't lezen, fchryven enz. hier
 „ door tot een hooger rang zoeken te ko-
 „ men; en dat dit nadeelig zyn zoude
 „ voor de Maatschappye, wyl hier door
 „ een werkend lid minder wordt”. Doch
 in deze bedenking ligt een dubbele mis-
 flag. Vooreerst fchynt men daar door de
 ambitie fchadelyk te keuren, daar in te-
 gendeel die Maatschappye altoos de ge-
 lukkigfte bevonden wordt, waar den lie-
 den van de laagfte Clasfis de weg openstaat,
 om

om door naarftigheid , bekwaamheid , en goede zeden , tot een hooger Clafsis , ja zelfs tot uitmuntende Eerambten te geraken. Het was zelfs te wenfchen , dat het voorbeeld van den beroemden Adm. de Ruyter meer onder 't gemeen invloed maakte , en daar toe op een bevallige wyze in den vorm van een Schoolboek befchreven wierd , om , vooral op de Armfcholen , gebruikt te worden , ten einde daar door de nayver onder de fchamele jeugd op te wekken , en dezelve tot den Zeedienst aantemoedigen op zulk een wyze , dat vele kinderen zig in ftaat zогten te fteilen , om zoo te dienen , dat ze niet altoos matroos bleven , maar zig toeleiden om hooger opteklimmen ; langs welken weg de hoop , van meer Nationale Zee-officieren te gewinnen , merkelyk zou bevorderd worden. Men vergelyke hier toe het fraaje werkje van den Heer *Titfingh* over 't gebrek aan Zeevarenden , onlangs in druk uitgegeven. Ten anderen begaat men een groven misflag , met te zeggen , dat hier door een werkend lid minder wordt. Ik kan nauwlyks geloven , dat iemand die zig dit laat ontvallen , daar by op dat ftond gedagt , althands zeker niet , dat hy 'er op door gedagt heeft. Ik kan my nauwlyks verbeelden , hoe zulks
met

met mogelykheid het gevolg daar van zou kunnen zyn: wat zouden zulke arm-kinderen, na de grootste bescheving op de Scholen genoten te hebben, gaan doen? ledig by de straat gaan lopen? maar dit zou hen zoo veel te meer vervelen, als zy meer bescheafd geworden waren. Zouden ze dan willen studeeren? maar waar van? dit gaat zoo gemaklyk niet: Een enkele, uitstekende in vernuft, mag 't geluk hebben, middelen daartoe aantetreffen (en zulke enkele voorbeelden zyn ook wederom zeer heilzaam); maar men behoeft zig niet te bekommeren, dat dit getal te groot zal worden. Zullen ze dan Clerken op Comptoiren van Practizyns en Kooplieden; willen worden? Maar dit gaat ook zoo gemaklyk niet; Hoe velen zouden wel gelegenheid hebben daar aan te komen? zeer weinige, op zyn best een enkele nu en dan: boven dien, al konden 'er velen aankomen, al wierden ze gezogt; dan nog verbiedt het zig zelve. Met Clerk te worden, kan men in de eerste jaren niet winnen: de behoefte der ouders intuschen vordert, dat hunne kinderen, zo draa zy slegts kunnen, de handen mede uitsteken, om iets in 't huishouden in te brengen. Zullen 'er dan te veel Schoolmeesters willen worden? ook dit heeft
geen

geen nood. De genie daar toe onder de jeugd is minder dan men denken zou: men heeft doorgaands werk, op wel ingerigte Arm-scholen een genoegzaam getal jongens succesfivelyk, tot de benodigde ondermeesters in dezelve, aan te kweeken: ver de minste, wat zegge ik? slegts zeer weinige hebben 'er bekwaamheid toe, en nog minder lust, om zig op *alle de takken* daar toe nodig, genoegzaam toe te leggen: ook staat het evengenoemde ook hier tegen in den weg. Zulke kinderen zouden, zoo lang hunne leerjaren duurden, weinig of niets in de huisgezinnen hunner behoeftige ouders kunnen inbrengen. — Deze aangevoerde tegenbedenkingen gaan derhalven van alle kanten mank, en zoo ze bondig waren en doorgingen, zouden ze te veel bewyzen, want, als de meerdere beschaving in de Scholen te weeg bragt, dat zulke kinderen getrokken wierden uit een werkenden kring, en de Maatschappye aan elk derzelve een werkend lid minder zou hebben, dan moest men de Beschaving ook op andere Burger-scholen veel eer be-teugelen dan bevorderen.

Nog zegt de Schryver der Verhandeling
 „ dat deze, anders heilzame inrigtingen,
 „ (namelyk der Arm-scholen) tot nadeel
 „ van

„ van 't algemeen kunnen zyn, blykends 't
„ geen de ondervinding daar van leert”. Van
waar de Opsteller dit laatste hebbe, of op
welke plaats hy doele, is my onbekend.
Ik heb van tyd tot tyd onderzocht, te U-
trecht, Delft, Rotterdam, Schiedam, Hoorn
enz., alwaar men, zedert eenige jaren,
de Arm-scholen als uit de laagte op ge-
trokken en in een bloejenden ftaat gebragt
heeft; en nergens iets dergelyks, maar
van alle kanten het tegengestelde vernom-
men, en door proeven bevestigd gezien.
By voorb. te Rotterdam had men de groot-
fte moeite voor dezen om de kinderen der
bedeelden op een ambagt te krygen en te
houden; 't meerder deel van beide kun-
ne wierden ftraatlopers, lediggangers, die
geen lust hadden om onder 't opzigt van
Bazen of Vrouwen te komen, als zynde,
door hun opvoeding, aan woestheid en
bandeloosheid gewend: Dit getal was van
tyd tot tyd toegenomen; waar door de hef-
fe aldaar in de jaren 1770 en 1771 zoo dik
en vuil wierd, dat ze den wyn dreigde
troubel en aan 't werken te maken. De
vermenigvuldiging der arm-bedeelingen be-
gon alle maat te buiten te gaan. De ftout-
heid van 't laagfte gemeen begon tot een
fchroomlyken trap te klimmen, de groote
meenigte van opfchietenden jongens, zon-
der

der opvoeding, zonder geregelden arbeid, spatte de der mate uit in menigerleie ongeregeldheden, dat het ontzag voor de Dienaars van het Geregt en de Politie, ja zelfs de eerbied voor de Regeering, zoo hoognoodzakelyk onder de kleine gemeente te bewaren, s'cheen geweken te zyn.

Dit was mede onder de redenen, welke de agtenswaardige en edelmoedige Burgervaderen dier aanzienlyke Stad opwekte, hunne oplettendheid tot de nodige beschaving der Arme-kinderen te bepalen, en de daar toe beraamde middelen door derzelve gezag en vermogen kragt by te zetten, en voorbeeldig te handhaven; met dat gelukkig gevolg, dat men, zelfs in de geringste wyken der Stad, aan de houding der gemeenste kinderen den invloed der discipline duidelyk kan bemerken; terwyl men thands zeer geregeld de jongens van de Scholen naar de ambagten en de zeevaart doet opgaan, en dezelve van tyd tot tyd in een staat ziet komen, dat zy met hunne handen hun brood winnen kunnen. Wel is waar, de volmaaktheid ontbreekt daar, zoo wel als in alle menschlyke zaken, en ze moet 'er aan ontbreken; even daar door is 't, dat

in weerwil van alle aangewende pogingen, en de beste middelen tot beschaving, nochtans eenige onbeschaafden overblyven, die genoegzaam zullen zyn, om dat alleraagste foort, dat men bedoelt, uit te maken, en die Classe te onderhouden.

Ik heb my over dit onderwerp wel wat uitvoerig en opzetlyk willen uitlaten, by deze gelegenheid; om dat my meermaals dergelyke bedenkingen zyn voorgekomen, en 't zeer mogelyk is, dat dezelve by zulken, die gewoon zyn wat oppervlakkig te denken, ingang konden vinden; waar door de yver zou kunnen verflappen, om aan die zoo heilzame inrigtingen nadruklyk de hand te blyven leenen, en ze van trap tot trap te volmaken; of ook ter plaatze, waar ze nog niet zyn, die zelve verbeterde inrigtingen natevolgen en intevoeren.

I I.

Een der allerwezenlykste vereischten tot verbetering onzer Nederlandsche Scholen, is gewis de verkryging van goede Meesters, in welke die hoedanigheden en bekwaamheden vallen, welke in meest alle de ingekomen Verhandelingen over dit onderwerp, billyk in dezelve gevorderd

WOR-

worden. Maar hoe de zoodanigen te verkrijgen? Dit is de groote zaak.

„ Men begrypt (dus schreef ik hier
 „ over), men begrypt ligtelyk, dat die
 „ vereischte kundigheden niet voetstoots
 „ zyn aantetreffen in die ongeöefende
 „ Clasis der Burgerlyke Maatschappye,
 „ waar uit dus verre meest al de School-
 „ meesters zyn aangekomen. Men moest
 „ dezelve uit een meer beschaafde en een
 „ weinig aanzienlyker stand der Burgerye
 „ zoeken aantekweeken, waar door ook
 „ meer agtbaarheid en aanzien, over dat
 „ gewigtig en waarlyk voortreflyk ambt
 „ verspreid zou worden. Maar, zal men
 „ lieden uit een beschaafder stand, tot
 „ dit, wel zeer edel, doch teffens zeer
 „ moeilyk en affloovend werk, uitlok-
 „ ken, men moet dezen gewigtigen post
 „ voordeelig en aanmoedigend maken.

„ Voor eerst, moest men den naam van
 „ Schoolmeester van 't lage denkbeeld,
 „ 't welk daar aan doorgaands gehegt
 „ wordt, ontdoen; al zou men, in plaats
 „ van dien naam, eenen anderen beden-
 „ ken, die meer eerwaardig klonk, en
 „ tot een Eertytel verftrekken konde.

„ Ten anderen moest men hun loon nae
 „ werk geven : Ieder hunner (im-
 „ mers door elkander gerekend) moest
 „ (behalven ' een vrye wooning althands
 „ een vrye en welgeschikte Schoolplaats)
 „ een inkomen hebben , ten minsten in
 „ groote Steden , van *f* 3000 - - Hy die ,
 „ met de nodige bekwaamheden voor-
 „ zien , zig geheel aan dat werk over-
 „ geeft , en ' t waarneemt nae behooren ,
 „ verdient ' er dit aan ; En deze bezol-
 „ ding is zeer ligt te vinden. Men geve
 „ elk School 100 kinderen (†) men stelle
 „ het Schoolgeld , voor ieder kind , op den
 „ matigen prys van 5 gl. in ' t $\frac{1}{4}$ jaars. De-
 „ ze 100 kinderen brengen dan jaarlyks
 „ op , ieder 20 gl. , dat is t' zamen de
 „ somme van *f* 2000 - - Voor het overi-
 „ ge rigte men een fonds op , waar uit
 „ men

(†) Men moet hier in ' t oog houden , ' t geen
 overeenkomstig met verscheiden der ingekomen Ver-
 handelingen , door my , in myn ontworpen schets , ge-
 vorderd is ; namelyk , dat ieder der Scholen zyn on-
 derscheiden wyk moet hebben , van die uitgestrektheid
 dat ze 100 kinderen kan opleveren ; en voords dat elk
 verplicht zal zyn zyne kinderen op het School van
 die wyk te doen , waar in hy woont , althands niet
 vermogen , dat School voorby te gaan , en een ander
 te kiezen , zonder voorkennis en toestemming der Cura-
 toren , en met een geheele of gedeeltelyke voldoening
 van ' t Schoolgeld aan den Meester in zyne wyk .

„ men Tractementen, pryzen, en verde-
 „ re onkosten betale. Dit fonds was op
 „ de volgende wyze te vinden.

„ Vooraf merke ik aan, dat het een we-
 „ zenlyk gebrek is, dat lieden, die de Maat-
 „ schappye het meeste voordeel aanbren-
 „ gen, meest bezwaard worden in allerlei
 „ belastingen: Laat ik dit met een voor-
 „ beeld van een anderen aart ophelde-
 „ ren, en dan op deze zaak toepasfen.
 „ Nae mate een huisgezin in kinderen
 „ toeneemt en talryker wordt, wordt het
 „ voor de Maatschappye van des te meer
 „ belang en nut; er ligt de Maatschap-
 „ pye aan de goede opvoeding zulker kin-
 „ deren des te meer gelegen; nae mate
 „ hier van, moesten dan ook zulke ou-
 „ ders verligting krygen in de gemeene
 „ lasten. Zulken, die ten dezen opzigte
 „ minder voordeel aan de Maatschappye
 „ aanbrengen, en met geene opvoeding
 „ van kinderen bezwaard zyn, behoorden
 „ daar en tegen die lasten te helpen dra-
 „ gen: Hier in is eene billykheid, om
 „ dat elk lid der Maatschappye deelt in 't
 „ voordeel van 't algemeene nut. Maar
 „ het tegendeel heeft plaats. Wordt het
 „ huisgezin talryk, met vele kinderen ge-
 „ zegend; worden de ouders genood-

„ zaakt, by voorbeeld meerder dienstbo-
„ den, niet uit weelde, maar uit volftrek-
„ te noodzakelykheid te nemen, of wordt
„ eene regtgeaarte Moeder door zwakheid
„ of onvermogen belet haar kind te zoo-
„ gen; straks moet zy vervallen in het
„ groot bezwaar (zelfs wegens eene hoog-
„ benodigde Minne) van 't verhoogde
„ Dienstboden-geld. Zou het in tegen-
„ deel niet billyker zyn, dat aan de huis-
„ gezinnen, met kinderen bezwaard, ver-
„ gund wierde, nae mate van het toene-
„ mend getal der kinderen, ook in een ze-
„ kere evenredigheid de dienstboden te
„ vermeerderen: en eene Zoogvrouwe
„ aantenemen, zonder te vervallen in een
„ hooger belasting of contributie tot 's
„ Lands middelen; en dat daarentegen de
„ belasting op de dienstboden, en de
„ progresfie dier belasting, nae mate van
„ derzelver getal, in Huisgezinnen zon-
„ der kinderen, twee of meermaal ver-
„ hoogd wierde? Op gelyke wyze ware
„ het niet onbillyk, dat, vooral de wel-
„ gestelde Leden der Burgerlyke Maat-
„ schappye, met geen kinderen bezwaard,
„ iets hielpen contribuëeren tot de opvoe-
„ ding der kinderen, en bevordering van
„ den bloei der Maatschappye waar van
„ zy leden zyn.

„ Hier

„ Hier toe nu ware niets meer nodig,
 „ dan dat er eene zeer matige belasting
 „ wierde ingevoerd, nae de onderschei-
 „ den Clasfen der Ingezetenen, onder de
 „ benaming van Schoolgeld; waar toe al-
 „ len (de laagfte Clafsis alleen uitgezon-
 „ derd) contribuëeren moesten, volgens
 „ een daar toe te stellen Taks; en wel de
 „ huisgezinnen die geen kinderen heb-
 „ ben, het meest; die al kinderen heb-
 „ ben, nae mate van derzelver getal, min-
 „ der; die er meer dan 5 hebben moe-
 „ sten vry zyn en niets tot de jaarlyksche
 „ Schoolbelasting behoeven toetebren-
 „ gen. Dit fonds moest staan ter directie
 „ der Curatoren, en van wegen dezelve
 „ jaarlyks ingezameld worden: terwyl tef-
 „ fens jaarlyks daar van Rekening zou
 „ kunnen gedaan worden, 't zy publyk,
 „ 't zy ten overstaan eener daar toe te be-
 „ noemen commissie. De Takfen der
 „ Contributie in iedere plaats dienden
 „ zoodanig bepaald te worden, dat daar
 „ uit een goed tractement, boven 't voor-
 „ heen bepaalde Schoolgeld, kon ver-
 „ strekt worden, ten minsten in groote
 „ Steden van 1000 gl. voor ieder Meefter.
 „ Deze 1000 gl. moest egter niet egaal
 „ aan allen gegeven worden, maar op die
 „ wyze dat er een opklimming in tracte-

„ menten kon plaats hebben, tot aanwak-
 „ kering voor die geen, die zig wel
 „ evertueerden. Men stelde by voorbeeld
 „ een plaats waar 4 Scholen, ieder van
 „ 100 kinderen, kunnen volgemaakt wor-
 „ den, en dus 4 Meesters nodig zyn:
 „ Voor dezen zou dan f 4000 gl. aan
 „ inkomen nodig zyn, welke in diervoege
 „ konden verdeeld worden, aan den jong-
 „ sten f 600 - , aan den tweeden f 800 - -
 „ aan den derden f 1200 - - aan den oud-
 „ sten f 1400 - - zoodanig dat de
 „ opklimming afhinge van derzelve
 „ conduite, en het oordeel en goedvin-
 „ den der Curatoren, die egter, aan den
 „ anderen kant, altoos de opklimming
 „ dienden nae orde te laten voordgaan,
 „ wanneer die geen, welke aan den tour
 „ lag, 't zig niet onwaardig gemaakt had.

„ Langs dezen of dergelyken weg, kon-
 „ de den Meesters of Nederduitschen Præ-
 „ ceptoren, een deftig inkomen bezorgd
 „ worden: Langs dezen weg, zouden wel
 „ draa lieden van goeden huize, mannen
 „ van kundigheid en geest-vermogen, zig
 „ vinden opgewekt, om naar dien post te
 „ staan, en zig met ernst toeteleggen op
 „ al het geen tot de opvoeding der jeugd
 „ en beschaving der Natie dienen kan.

„ In-

„ Indien egter dit Project , by wege van
 „ belasting , onder den naam van School-
 „ geld , onuitvoerlyk mogt gerekend wor-
 „ den , kon het inkomen van *f* 3000 - -
 „ voor elken Schoolhouder , in voorname
 „ Steden dus gevonden worden , dat ieder
 „ Leerling *f* 7-10 - , Schoolgeld betaal-
 „ de in 't $\frac{1}{4}$ jaars , in welk geval 100 Scho-
 „ lieren de som van *f* 3000 - - zouden uit-
 „ maken . — In kleiner Steden , waar men
 „ met minder inkomen bestaan kan , zou
 „ een som van by of omtrent *f* 2000 - -
 „ volstaan kunnen , en dus het Schoolgeld
 „ daar op *f* 5 - - in 't $\frac{1}{4}$ jaars bepaald bly-
 „ ven , en de verdeeling dus kunnen wor-
 „ den ingerigt , dat , waar de kinderen
 „ niet boven 150 in getal gewoonlyk be-
 „ liepen , slegts één School aangesteld wier-
 „ de , waar zy beneden de 300 in getal wa-
 „ ren , slegts twee Scholen : dan konden
 „ in die zelve Scholen de kinderen der
 „ Diakonie (welke mede onder de ge-
 „ noemde getallen gerekend worden)
 „ voor niet daar onder lopen , behouden-
 „ de de Meester dan nog van die 150
 „ zoo veel Schoolgeld betalende kinderen
 „ over , als er nodig zyn , om 't gestelde
 „ inkomen van *f* 2000 - - te vinden —
 „ Op de Dorpen , waar de Meesters door-
 „ gaans vrye woningen hebben , konden ze ,

„ nae evenredigheid der plaatsfen , met
„ zoo veel minder inkomen bestaan , (ge-
„ lyk het ook zoo is met de Predikanten),
„ en dus het Schoolgeld wat minder ge-
„ fteld worden dan in de Steden. Ook
„ zou , in Dorpen en kleine Steden , onder
„ welke afgelegen Buurten behooren , de
„ Stad-of Dorp-meester , door eenen en
„ anderen zyner bekwaamfte Leerlingen ,
„ lesfen kunnen laten geven of School
„ doen houden , zoodanig , dat het School-
„ geld voor den Meester ware , die daar
„ tegen , aan die Ondermeesters , een ge-
„ deeltelyke uitkeering daar van zou heb-
„ ben te doen , en ook zelfs intusfchen ,
„ van tyd tot tyd , in perfoon zou dienen
„ optenemen en te examineeren. Ble-
„ ven er , met dat al , sommige Dorpen
„ over , die flegts een sober inkomen voor
„ een man van ge oefende kundigheden
„ zouden kunnen opleveren ; het is ten
„ opzigte der Predikanten eveneens ge-
„ fteld : de hoop op beroepingen naar be-
„ ter plaatsfen zoude lust en yver gaande
„ moeten houden , om zich meer en meer
„ bekwaam te maken : Dit althands is wel
„ zeker , dat de bekwaamsten op zulke
„ plaatsjes juist niet zouden fmooren. Ten
„ derden ; om intusfchen van al 't voor-
„ noemde de gewenschte vrugt te pluk-
„ ken ,

„ ken, moet er noodzakelyk nog iets by
„ komen, 't geen het wezenlykste en de
„ ziel van alles is, namelyk, er moet ge-
„ zorgd worden voor eene bekwaame ge-
„ legenheid, om regt geschikte Meesters
„ of Nederlandsche Præceptoren, aante-
„ kweeken en te formeeren. De midde-
„ len daar toe voorgeslagen, verdienen,
„ voor zoo verre zy uitvoerlyk zyn, groot-
„ telyks opmerking. Het ware mischien
„ goed dat in elke Provincie van ons Ge-
„ meenebest, op een, twee, of drie
„ plaatsen in dezelve, een soort van Hoo-
„ ge School wierd aangelegd, daartoe ee-
„ niglyk ingerigt, om jonge lieden die
„ lust vonden om zich tot dat werk te
„ schikken, daartoe opteleiden, en alle
„ die kundigheden (onder een goede dis-
„ cipline) toe te dienen, welke er nodig
„ ware, om de vereischten te verkrygen,
„ welke door de opstellers der onderschei-
„ den Verhandelingen, billyk in bekwaame
„ Meesters, gevorderd worden. Of an-
„ derszins moest men de Scholen der
„ hoogste clasfis in elk der voornaamste
„ Steden, (volgens het plan van den
„ Schryver onder de zinspreuk *Ingenuas*
„ *didicisse* &c., *Konst Scholen* geheten, en
„ nae dat fraaje ontwerp ingerigt) daar
„ toe onder anderen besteden. In welken
ge-

„ gevalle hoogstnodig zyn zoude , dat
 „ de Hooge Overheid eene wet stelde,
 „ dat voordaan niemand tot Schoolmee-
 „ ster mogt toegelaten worden , dan die
 „ op zoodanig een Opper-School den be-
 „ hoorlyken tyd hadde doorgebracht, en
 „ met een aanpryzend getuig-schrift der
 „ Scholarchen voorzien ware. Althands
 „ hier van houde ik my volkomen verze-
 „ kerd , dat de zaak het waard is , ern-
 „ ftig op dit stuk te denken , en dat , on-
 „ der den Godlyken zegen , de uitkomst
 „ rykelyk die moeite en koste zou beloo-
 „ nen , en het nageflagt ons deswegens ze-
 „ genen zou.

Ten slotte moet ik te dezer plaats nog by
 voegen , 't geen ik elders in myne aanteeke-
 ningen over dit onderwerp geschreven heb.

„ Voords schynt my , onder de artike-
 „ len van veel belang , waar van middelyk
 „ de uitvoering en onderhouding van al
 „ het overige mede veel zal afhangen ,
 „ dit te moeten vaststaan in 't plan van re-
 „ forme , dat er , op elke plaats , een
 „ vast *bepaald* getal van Scholen zy , nae
 „ evenredigheid der Inwoners , door de
 „ aantestellen Scholarchen of Curato-
 „ ren , nae eene voorafgaande nauwkeuri-
 „ ge

„ ge opneming, te bepalen: en geen an-
 „ dere boven dit getal toe te laten, maar,
 „ by voorvallende vacaturen, den be-
 „ kwaamften Meester, dien men krygen
 „ kan, te beroepen, op gelyke wyze als
 „ zulks omtrent de Latynfche Scholen
 „ plaats heeft. Ook moeten volftrekt al-
 „ le Byfcholen, zonder oogluiking, ge-
 „ weerd worden.

I I I.

De derde byzonderheid, welk ik uit myne aantekeningen, hier zal plaatsfen, raakt de Fransche Scholen; waar over ik myne gedagte op volgende wyze uitdrukte.

„ Wat voords de Fransche Scholen be-
 „ treft; deze wilde ik in de verbeterde
 „ Scholen infmelten; en dit dunkt my no-
 „ dig, om elkander niet te verdringen, al-
 „ les wat op de Fransche Scholen geleerd
 „ wordt, wilde ik in de verbeterde Scho-
 „ len invoeren, waar door de zoogenaam-
 „ de Fransche Scholen van zelfs zouden
 „ uitvallen, of onnodig worden. De
 „ Fransche Taal, gelyk ook de Hoogd. en
 „ Eng. moesten op het Kunstfchool in de
 „ perfectie geleerd worden, al zou men
 „ daar toe op het zelve, onder den Mee-
 „ ster,

„ fter, een afzonderlyken onderwyzer op
„ dit School aanstellen. Ook moest de be-
„ doeling niet zyn, om alle Leerlingen
„ van die Clasfis te verpligten, om alles
„ te leeren, wat op dit kunstfchool on-
„ derwezen wordt, maar nae verkiezing; by
„ voorbeeld in de talen, 't zy 't Fransch,
„ 't zy 't Hoogduitsch, 't zy het Engelsch, 't
„ zy twee, 't zy alle drie deze talen by ag-
„ tervolging, nae dat elk verkoos, en 't
„ hem te pas kwame. Men zou kunnen
„ inbrengen, maar waar zullen dan de
„ Franschen, in onze republiek, hunné
„ kinderen brengen, eer ze tot het kunst-
„ fchool bekwaam zyn? Wat hebben
„ die met het Nederduitsch en Neder-
„ duitfche Scholen te doen? Doch dit is
„ waarlyk fchande genoeg: 't is niet tot
„ de befchaafdheid behoorende, de taal
„ niet te leeren van een Natie in wier
„ midden men woont, en zyn welvaart ge-
„ niet, ja waar onder men als een inboor-
„ ling behoort: 't zal niet weinig tot be-
„ fchaving dienen, als men langs dien weg
„ ook in dit deel reforme bekomt; ook
„ hebben kinderen van Fransche ouders
„ overvloedige gelegenheid, in derzelve
„ huisgezinnen en verkeering, die taal van
„ kinds af te leeren fpreken, en kunnen
„ dan,

„ dan, de lagere School-clasfen doorlo-
 „ pen hebbende, hun taal op 't Kunst-
 „ school regelmatig perfectioneeren.

„ Alleen schynt my toe, dat men de
 „ Kost-scholen voor jonge Juffrouwen
 „ dient te behouden, waar toe het plan
 „ van verbetering, door den Autheur der
 „ verhandeling, *Ingenuas* &c. voorgesteld,
 „ my uitneemend behaagt. De distingu-
 „ eerende naam egter van Fransche Kost-
 „ school wilde ik doen verdwynen: al
 „ sprak men er niet dan Fransch, al las
 „ men er meest Fransche Autheuren, wil-
 „ de ik er toch ook de Nederduitsche taal
 „ en zeden mede grondig geleerd hebben,
 „ en dus dezelve onder 't denkbeeld van
 „ *Nederlandsche Scholen* medebevatten.
 „ Ook is 't zeer goed dat over dezelve
 „ Curatrices gesteld wierden.

„ Laat ik, by deze gelegenheid, tot
 „ staving van 't geen de Schryver der Ver-
 „ handeling onder de zinspreuk, *wordt Ba-
 „ toos kroost* &c. heeft, blz. 239 en volg.
 „ nog dit hier by voegen: dat iemand, die
 „ een vreemde taal regelmatig geleerd
 „ heeft, en in den grond verstaat, veel
 „ bekwamer is, om in dezelve zyne Land-
 „ en taal-genoten regelmatig te onderwy-
 „ zen,

„ zen, en hen, tot de gronden dier vreem-
 „ de taal in te leiden, dan zy, die dezelve,
 „ als eene Moederspraak, met minder
 „ opmerkzaamheid, van der jeugd af,
 „ aangeleerd hebben; zulke mogen, over
 „ 't algemeen genomen, dezelve door-
 „ gaands beter spreken, maar ze zullen of
 „ kunnen die niet beter, ja op verre na
 „ zoo goed niet, aan anderen leeren, dan
 „ de eerstgenoemden; vooral niet, zo zy
 „ de Moedertaal der zulken, welke zy
 „ moeten onderwyzen, niet grondig ver-
 „ staan, en dus buiten staat zyn, van hun-
 „ ne Leerlingen de vergelyking der beide
 „ talen (welke een allerwezenlykst ver-
 „ eischte is, tot gegronde taalkennis, en
 „ een gemaklyken weg baant tot de aan-
 „ leering eener uitheemsche sprake) on-
 „ der 't oog te brengen en regt te doen
 „ verstaan. By voorbeeld, een Fransche
 „ Monsieur of Mademoiselle, die, zonder
 „ een Nederduitsch boek te kunnen lezen
 „ of verstaan, ja zonder een woord goed
 „ Nederduitsch te kunnen spreken, zig tot
 „ het onderwys van Nederlanders, in de
 „ Fransche taal aanbiedt, maakt waarlyk
 „ een slegt figuur; en het is inderdaad on-
 „ begrypelyk, dat egter veel al de zooda-
 „ nige verkoren worden boven anderen,
 „ die de beide talen verstaan, en daar in

„ on-

„ onderwyzen kunnen, daar het nog-
 „ thans niet ontbreekt aan zulken, die
 „ het Nederduitsch tot hunne Moeder-
 „ taal hebbende, de Fransche taal gron-
 „ dig verstaan, volmaakt spreken, en
 „ daar door de meeste bekwaamheid heb-
 „ ben om daar in onze Land-genoten te
 „ onderwyzen; die daarom ook het meest
 „ behoorden gezogt, aangemoedigd, en
 „ by voorkeur gebruikt te worden; te
 „ meer, daar de Nederlanders, in de buig-
 „ zaamheid hunner spraak-deelen veel bo-
 „ ven anderen vooruit hebben. Weinige,
 „ en mischien geene Natien, hebben dat
 „ vermogen, om allerlei uitheemsche ta-
 „ len en dialecten zoo eigenaartig en vol-
 „ maakt te leeren uitspreken, als door-
 „ gaands de Nederlander. Hoe velen zyn
 „ er onder ons, die, by voorbeeld, het
 „ Fransch, Hoogduitsch, Engelsch, Ita-
 „ liaansch enz. zoo volmaakt spreken,
 „ als of het hun eige Moedertaal ware?
 „ Hoe zeldzaam is 't daarentegen, ee-
 „ nen Italiaan, Duitscher, Engelsch- of
 „ Fransch-man aantetreffen, die volmaakt
 „ goed onze Nederlandsche, of ook el-
 „ kanders talen leert uitspreken, zonder
 „ te bemerken, dat het zyne Moeder-
 „ taal niet is? Het was te wenschen, dat

„ het Patriotismus, ook ten opzichte der
„ taal, een weinig meer by onze Natie
„ in agt genomen wierde! Dat men omtrent
„ vreemdelingen, die doortrekken, of
„ uitheemsche Gezanten, alle gediensfig-
„ heid gebruike, en op de voorkomendste
„ wyze met hun in hunne Moedertaal
„ spreke, behoort tot die loflyke vriende-
„ lykheid, en bescheidenheid, die den
„ vlytigen en leergierigen Nederlander
„ tot eere strekt: Maar, dat men zulk een
„ onbepaalde toegevendheid gebruikt om-
„ trent zoodanigen, die in onze Republyk
„ gezeten, die 'er genaturalizeerd zyn;
„ schynt niet te kunnen vrygesproken
„ worden van lafheid. Althands 't is my
„ voorgekomen, dat iemand, die, 10,
„ 20 en meer jaren, een Ingezeten van
„ ons Land geweest is, en dan nog zig
„ verschoonen moet, de taal van 't Land
„ niet te kunnen spreken; die zoo weinig
„ agting betoont voor Nederlandsche
„ Schryvers, dat hy 't zig der moeite
„ niet heeft waardig geagt, in al dien
„ tyd, zoo veel Nederduitsch te leeren,
„ dat hy een goed boek, in onze taal ge-
„ schreven, kan verstaan of lezen; 't is
„ my, zegge ik, altyd voorgekomen, dat
„ zulk een waarlyk een zeer slegt comple-
„ ment

„ ment maakt aan de Natie, in welke hy
 „ is ingelyfd. Onze taal, wordt ze flegts
 „ behoorlyk geleerd, en geoefend, heeft
 „ die bevalligheid, deftigheid, en nadruk,
 „ dat men zich dezelve noch aan het Hof,
 „ noch in de Paleizen der aanzienlyken
 „ onzer Natie, behoeft te fchamen, noch
 „ eenige reden heeft, om het gemeen-
 „ zaam gebruik der Fransche of eeniger
 „ andere tale, boven dezelve te verkie-
 „ zen; ten zy men tot een regel van wel-
 „ levendheid wilde aannemen, dat men
 „ al het Nationale, als te gemeen, moe-
 „ te kleinagten en het vreemde den voor-
 „ rang geven: een regel die andere Na-
 „ tien met veel genoegen den Nederlan-
 „ deren alleen wel zullen willen overla-
 „ ten; althands men zal nog wel wat wag-
 „ ten, eer men, aan de Duitfche, Fran-
 „ fche, Engelsche hoven, en in derzelve
 „ aanzienlyke huizen, die beleefdheid of
 „ wellevendheid aan de Nederlanders zal
 „ zien bewyzen, dat men, ten hunnen
 „ gevalle, in 't fpreken en prediken, hun-
 „ ner tale zoodanige hulde doe, of eenen
 „ welbefpraakten Nederduitschen Rede-
 „ naar boven eenen van gelyke bekwaam-
 „ heid, van hunnen Land-aart en fprake
 „ de voorkeur geve.

„ Kortelyk: De talen der beschaafde
„ Natien, allermeeft de bevallige Fran-
„ fche taal, te leeren, de voornaamfte
„ Schryvers in die talen te kunnen ver-
„ ftaan, en veel te lezen, heeft groot-
„ lyks zyne nuttigheid, en is een wezen-
„ lyk en noodzakelyk vereifchte eener
„ beschaafde opvoeding: Alleenlyk het
„ moet de agting voor het Nationale, in
„ opzigt ook tot de taal, niet verdrin-
„ gen; het behoort zoodanig te worden
„ ingerigt, dat men het een en andere in
„ die ondergefchiktheid t'zamen voege,
„ welke het waardig Character onzer Na-
„ tie, en Nationale fpreek- en denk-wy-
„ ze, niet doe verbasteren maar in eere
„ houden. Met één woord, men moet ge-
„ wis onder ons Fransche Scholen heb-
„ ben, maar het moeten *Nationale*, dat
„ is *Nederlandsche Fransche Scholen* zyn,
„ en niet zulke, die, in plaats van onze
„ Natie, overeenkomstig hare oorsprong-
„ lyke constitutie, te beschaven, in te-
„ gendeel eene gansch vreemde en on-va-
„ derlandsche wending aan onze jeugd
„ geven, waar door wy, helaas! van trap
„ tot trap ons eigenaartig en oud Vader-
„ lands Character zien verdwynen.

„ Voords

„ Voords heb ik myne beoordeelingen
 „ geëindigd met eenen voorflag, dien
 „ ik ook hier ter plaatse ten slotte by 't
 „ gezegde voegen zal.

„ Ik kan niet nalaten hier by te voegen
 „ een hartgrondigen wensch, dat het edel
 „ oogmerk der Maatschappye tot dade-
 „ lykheid komen en ter uitvoer gebragt
 „ worden moge! vele voortreflyke plan-
 „ nen, in Prys-verhandelingen ter verbe-
 „ tering van zaken opgegeven, worden
 „ gelezen, met genoegen gelezen, goed-
 „ gekeurd, gewenscht! . . . Maar daar
 „ blyft het by; het geschrevene blyft lig-
 „ gen, en 't wordt weer vergeten. Och
 „ of men het onderwerp dezer Prys-ver-
 „ handelingen kon bezielen met een kragt
 „ van uitvoering! Zou daar toe niet eenig
 „ middel voor handen zyn? My dunkt,
 „ ja; zoo onze lofwaardige zoogenaamde
 „ Economische Tak kon bewogen wor-
 „ den om dit onderwerp, 't welk haar zoo
 „ zeer van naby raakt, zig aan te trekken,
 „ en tot de uitvoering mede te werken:
 „ Tot welk einde het geschikste middel
 „ mischien zou zyn, dat de Weled.
 „ Maatschappye het beste uit alle deze
 „ Verhandelingen, door eene Commissie

„ hier toe te benoemen, liet uittrekken,
„ t' zamenbrengen, en tot een volledig, be-
„ knopt en welberedeneerd plan opstel-
„ len; dat deze het zelve aan den Eco-
„ nomifchen Tak aanbod, om het te
„ overwegen, verder (zoo 't nodig ware)
„ gemeenfchaplyk te volmaken, en mid-
„ delen te beramen, om het op de beſte
„ wyze in practyk te brengen.

E I N D E.

OPPO.

O P P O S I T I E

V A N

S A T U R N U S,

WAARGENOOMEN DEN 1. MEY 1778. TE
PARYS, EN VERGELEEKEN MET
DE TAFELS, DOOR DEN

H E E R

M É C H A I N,

STERREKUNDIGEN TEN DIENSTE DER FRAN-
SCHE MARINE, LID VAN 'T ZEEUWSCHE
GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN,
EN VAN DE HOLLANDSCHE MAAT-
SCHAPPYE TE HAARLEM.

Ik heb vyf volkomene waarnemingen op *Saturnus* in den *Meridiaan* gedaan, te weeten den 17 en 28 April, den 1, 4 en 8 Mey. Telkens heb ik deeze dwaalster met verscheiden sterren vergeleeken, en haare Middags-hoogte genoomen met een Quadrant van drie voeten straals, waarvan ik de miswyzing zeer nauwkeurig heb verbeterd, door twaalf Middags-hoog-

tens van sterren ten Noorden en ten Zuiden waargenoomen. Zie hier ieder waarneming op zig zelfs, en haare uitkomst.

17. *April.*

13^u. 0'. 51" middelyd, ging *Saturnus* door den *Meridiaan*.

1^u. 31'. 52", van te vooren was de ster van de koorn-air door den *Meridiaan* gegaan.

In aanmerking nemende de *Aberratie* en *Nutatie*, was de schyndbare Regte opklimming der ster doe ter tyd, volgens de sterren-lyst van den Heere DE LA CAILLE, 198°. 23'. 14", 6; dus die van *Saturnus* 221°. 24'. 59". Volgens de sterren-lyst van den Heere LE MONNIER zoude men moeten hebben 221°. 24'. 54".

De ster α van de schaal ging door den *Meridiaan* 6'. 59" middelyd voor de Planeet, de schyndbare Regte opklimming der ster was doe ter tyd, volgens de sterren-lyst van den Heere DE LA CAILLE, 219°. 39'. 49", 3.; dus die van *Saturnus* 221°. 24'. 51", 5. Volgens de lyst van
den

den Heere MONNIER moest men hebben $221^{\circ}. 25'. 4''$, 1., en volgens eene middelrekening $221^{\circ}. 24'. 57''$, 7.

De Middags-hoogte, gezuiverd van de straalbreeking, en miswyzing van het werktuig, was $27^{\circ}. 51'. 18''$, 3.

De hoogte van den Evenaar is (te Parys aan 't Kon. Observ.) $41^{\circ}. 8'. 53''$, 0. derhalven had *Saturnus* $13^{\circ}. 17'. 34''$, 7. zuidelyke *Declinatie*.

Onderstellende de schuinsheid der *Ecliptica* van $23^{\circ}. 28'. 10''$, besloot ik de schynbaare Lengte van *Saturnus* $223^{\circ}. 3'. 49''$, en dus $11'. 12''$. kleiner dan men volgens de Tafels van den Heere DE LA LANDE (uitgave 1770.) moest hebben, en de schynbaare Breedte $2^{\circ}. 36'. 25''$; en dus $21''$. kleiner dan die zelfde Tafels geeven.

28. *April*.

Ten $12^u. 14'. 26''$. middelyd ging *Saturnus* door den *Meridiaan*. $41'. 16''$, 6 middelyd te vooren was de ster α van de Maagd door den *Meridiaan* gegaan.

Volgens den Heere DE LA CAILLE was de fchynbaare Regte opklimming dier fter $210^{\circ}. 16'. 36'', 6.$, dus die van *Saturnus* $220^{\circ}. 37'. 27'', 3.$ Men heeft dezelve uitkomst, wanneer men de *Catalogus* van den Heere MONNIER gebruikt.

$35'. 14'', 6$ voor den doorgang van *Saturnus* nam ik de fter λ van de Maagd in den *Meridiaan* waar; volgens den Heere DE LA CAILLE was haare fchynbaare Regte opklimming $211^{\circ}. 47'. 17'', 0.$ dus die van *Saturnus* $220^{\circ}. 37'. 22'', 8.$ Volgens den Heere MONNIER zoude men hebben $220^{\circ}. 37'. 13'', 8.$

$2^u. 23'. 39''.$ middelyd voor *Saturnus* nam' ik den doorgang van de fter δ in de Raav waar; haar Regte klimming was, volgens den Heer DE LA CAILLE, doe $184^{\circ}. 36'. 31'', 4,$ dus die van *Saturnus* $220^{\circ}. 37'. 10'', 4.$ Door eene middelrekening heeft men dus de fchynbaare Regte opklimming van *Saturnus* $220^{\circ}. 37'. 20'', 3.$

De Middags-hoogte van *Saturnus*, gezuiverd van de ftraalbreeking, was, volgens de waarneeming, $28^{\circ}. 6'. 1'',$ derhalven zyne zuidelyke *Declinatie* $13^{\circ}. 2'. 52'',$
wes-

weshalven ik besloot, dat zyne Lengte was $222^{\circ}. 15'. 9''$ en dus $11' 22''$ kleiner dan de Tafelen van den Heere DE LA LANDE zouden geeven, en zyne Breedte $2^{\circ}. 36'. 31''$, en dus $29''$ kleiner dan volgens die zelfde Tafelen.

1. *Mey.*

Ten $12^u. 1'. 48''$. middelyd ging *Saturnus* door den *Meridiaan*.

Ik had den doorgang van de ster α in de Schaal, $2'. 58'' 6\frac{1}{3}$. te vooren, waargenoomen; volgens de *Catalogus* van den Heere DE LA CAILLE besloot ik, dat de Regte opklimming van *Saturnus* was $220^{\circ}. 24'. 36''$, 6.; volgens den Heere MONNIER $220^{\circ}. 24'. 49''$, 2, en door eene middelrekening $220^{\circ}. 24'. 43''$.

Ik nam de middags-hoogte van *Saturnus* waar, die, na alle noodige verbeteringen, was $28^{\circ}. 9'. 50''$, 5., weshalven zyne zuidelyke *Declinatie* $12^{\circ}. 59'. 2''$, 5. Waaruit ik vervolgens besloot, dat zyne schynbaare Lengte was $222^{\circ}. 1'. 48'' 5$, 'er $29''$ van aftrekkende, wegens eene verbetering, die in de voorige doorgangen ver-

vergeeten was, en dus $11'. 10''$ minder dan door de Tafels, en zyne schynbaare Breedte $2^\circ. 36'. 27''$, en dus $30''$ minder dan volgens die zelfde Tafels.

4. *Mey.*

Ten $11^u. 49'. 8''$. middelyd ging *Saturnus* door den Meridiaan.

$33'. 30''$. middelyd te vooren had ik λ in de Maagd in den *Meridiaan* waargenoomen. Volgens de *Catalogus* van den Heere DE LA CAILLE heeft men de Regte opklimming van *Saturnus* $220^\circ. 11'. 10''$.

Volgens den Heere MONN. $220^\circ. 11'. 1''$, 5.

$2'. 5''$ middelyd voor *Saturnus* nam ik den doorgang van α in de Schaal waar. Volgens den Heere DE LA CAILLE leide ik 'er uit af, dat de Regte klimming van *Saturnus* was $220^\circ. 11'. 11''$, 8, volgens den Heere MONNIER $220^\circ. 11'. 24''$, 4, en door eene middelrekening $220^\circ. 11'. 12''$, 1.

Na alle verbeeteringen gedaan te hebben, was de Middags-hoogte van *Saturnus* waargenoomen $28^\circ. 13'. 56''$, 5, dus zy-

zyne zuidelyke *Declin.* $12^{\circ} 54' 56''$, 5. Hieruit besluit ik zyne Lengte $221^{\circ} 48' 27''$, en dus $10' 57'' 30'''$. kleiner dan de Tafels van DE LA LANDE geeven, en zyne Breedte $2^{\circ} 36' 20''$, en dus $32''$ kleiner dan die zelfde Tafels.

8. Mey.

Ten $11^u. 32'. 15''$ middelyd ging *Saturnus* door den *Meridiaan*.

$55''$ te vooren nam ik den doorgang van *a* in de Schaal waar. Hieruit besluit ik de schynbaare Regte opklimming van *Saturnus* $219^{\circ} 53' 40''$. Zyne Middags-hoogte was zeer twyfelagtig, zo dat men, na het doen van alle noodige *reductien*, hebbe zyne *Declin.* $12^{\circ} 49' 22''$. (doch slegts) ten naasten by. (Hier uit) vinde ik de schynbaare Lengte van *Saturnus* $221^{\circ} 30' 27''$ en dus $12''$ kleiner dan volgens de Tafelen.

Zie hier de feilen der Tafelen, zo in Lengte als Breedte, voor yder dag der waarneeming.

Doo-

510 O P P O S I T I E V A N

	Dooling in Lengte.	in Breedte.
17. April.	+ 11'. 12".	+ 21".
28. ———	+ 11'. 22".	+ 29".
1. Mey.	+ 11'. 10".	+ 30".
4. ———	+ 10'. 57".	+ 32".
8. ———	+ 11". 01".	+ 12".

middelbaare dooling + 11'. 8" $\frac{1}{2}$ in Lengte, en + 25" in Breedte.

Om nu den tyd en de plaats der *Oppositie* te vinden, weet ik, dat de Tafelen op den 1. Mey ten 12^u. 1'. 48" middeldyd, de fchynbaare *Geoc.* Lengte van *Saturnus* geeven 7^t. 12°. 12'. 58".
de dooling der Tafelen is 11. 8. aft.

weshalven is de verbeterde

Geoc. Lengte van *Sat.* 7^t. 12°. 1'. 50".

De lengte van de Zon op hetzelfde ogenblik, volgens de Tafels van DE LA CAILLÉ, is

1^t. 11°. 36'. 52".

verschil der *Geoc.* Lengten 6^t. 0°. 25'. 8".

Men zal de tyd, wanneer het verschil der Lengten net 6 teekens is, vinden, wan-

wanneer men de dagelyksche beweging der Zonne of $58'. 4'$ by die van *Saturnus* ($4'. 31'', 8$) voegd, (in dit geval) is de som $62'. 39'', 8$. het geen de opzigtelyke dagelyksche *Geocent.* beweging is.

Vervolgens, deeze evenreedigheid makende,

$62''. 39', 8 : 24'' = 25', 8'' : x$, komt $x = 9''$. $37'. 34''$, die men by den tyd der waarneeming van den 1. Mey voegen moet, het geen de plaats van *Saturnus* tegen over de Zon geven zal, den 1. Mey $21''. 39'. 22''$ middelyd te Parys op $7'. 12''. 0'. 11''$. verbeterde Lengte, met eene verbeterde Breedte van $2°. 36'. 3''$.

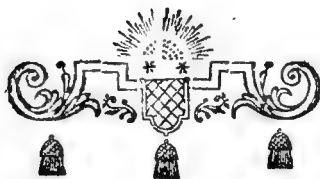
De Tafels van den Heere HALLEY geven voor den tyd der *Oppositie* van *Saturnus* in Lengte $1'. 40''$, en in Breedte, uit de Aarde gezien, $16''$ te veel.

NB. Men zal, ten opzigt van den feil der Tafelen, aanmerken, dat de vier eerste waarneemingen vry wel overeenkomen, en eene gemiddelde dwaaling van $28''$ zouden geeven, terwyl die van den 8. Mey maar $12''$ geeft; maar de rede is dat

512 OPPOSITIE VAN SATURNUS.

dat de Middags-hoogte van *Saturnus* maar zeer onvolkomen kon waargenomen worden op dien tyd. Zo dat het wat nauwkeuriger zal zyn, wanneer men de feil der Tafelen van DE LA LANDE in Breedte op $+ 28''$ fteld; in dat geval zal die in de Tafelen van HALLEY zyn $+ 19'$, en de *Geoc.* Breedte van *Saturnus*, op het ogenblik der *Oppositie* zal zyn $2^{\circ}. 36'. 29''$

Alle bovengemelde waarneemingen zyn gedaan op het *Observatorium* van den Heere DE LA LANDE, aan het *College Royal* te Parys.

B E G I N Z E L E N

D E R

C O M M E E T

VAN 'T JAAR 1779, ZYNDE DE 64^{fte} WIER.
LOOPKRING BEREKEND IS.

D O O R

J. P. F O K K E R.

De *Comeet*, die den 6. Jan. 1779. eerst door den Heer BODE te *Berlyn* ontdekt, vervolgens door den Heer MESSIER te *Parys*, den Heer D. KLINKENBERG in 's *Hage*, en eindelyk ook door my te *Leyden*, is waargenomen, schein zeer klein, en had een zeer flauw licht, zo dat dit verschynzel weinig gerugts gemaakt hebbe.

Den 28. Febr. gelukte het my onze *Comet* voor het eerst te zien; gedurende die Maand, benevens een gedeelte der Maand *April* heb ik dit verschynzel, hoewel gebrekkig, waargenomen, en deze Waarneemingen aan het Publiek bekend gemaakt. Het is op aanraaden van eenigen myner vrienden, liefhebbers der Sterrekunde, dat ik myne Waarneemingen van den Schynbaaren, en de Berekening van den Waaren Loop der *Comet* aan het licht geve. Zie hier op wat wyze ik waargenomen heb.

Een Kykertje, wiens voorwerp-glas van 28 duim, door A. MARCEL, met een oog-glas van $1\frac{1}{2}$ duim, diende my om de afstanden der *Comet* tot eenige vaste Sterren te bepalen, en daar door haare Lengten en Breedten optemaaken. Intusfchen zoude het zeer dwaas zyn, uit Waarneemingen, zonder *Micrometer*, *Quadrant* of dergelyken gedaan, den Loopkring eener *Comet* te willen berekenen; dan, twee Waarneemingen van den Heere BODE, benevens twee van den Heere MESSIER, die tot myn kennis gekomen zyn, mag ik veilig als gronden tot eene Berekening gebruiken, terwyl eenigen myner beste

Waar-

COMEET VAN 'T JAAR 1779. 515

Waarneemingen ter toetse der berekening kunnen dienen (a). Zie hier de Waarneemingen zelfs.

Febr. 17. 14 uur. nam ik de Comeet waar by *Zeeta* in *Herkules*, met eene *Lengte* van $7^{\text{t}}. 28^{\circ}$. en eene *N. Breedte* van 54° . Het verschynzel vertoonde zig als eene *Nevel-ster*, waar van het zig egter zeer gemaklyk liet onderscheiden door een *staart* van eenige minut. na het *Westen* gerigt.

Den 18. dit. $14^{\text{u}}. 14'$. was de Comeet meer *Westlyk* van *Zeeta* af, en dus nader by ξ , hebbende zy *Lengt.* $7^{\text{t}}. 26^{\circ}. 30'$. en *N. B.* $53^{\circ}. 30'$.

Den 20. dit. $13^{\text{u}}. 4'$. had de Comeet $7^{\text{t}}. 25^{\circ}$. *Lengte*, en $52^{\circ}. 30'$. *N. Breedte*.

Den 23. dit. $13^{\text{u}}. 3'$. vertoonde zig de Comeet by ι in de *N. Kroon* met eene *Lengte* van $7^{\text{t}}. 17^{\circ}$, en omtrend 51° . *N. B.*

Den

(a) De Waarneemingen, die ik hier bedoel, ^zzyn slechts op eenige minuten na naauwkeurig; het is met het uitterste leedwezen dat ik deze aanmerking maak. Gebrek aan Werktuigen zy myne eenige verschooning: eene vreemde verschooning voor Londonsche of Parysche ooren!

Den 26. dit. 12^u. 50'. was de *Comeet* oostlyk van θ en β in de *N. Kroon*; doch het sterke maanlicht belette my haaren stand tot eenige bekende ster te bepalen.

Maart den 5. 12^u. 24'. was de *Comeet* digt by χ in *Boötes*, met eene *Lengte* van 7'. 2°. en *N. Breedte* van 43°. 30'.

Den 8. dit. 12^u. 30'. zag ik de *Comeet* by *Mirach*, zynde haare *Lengte* omtrend 6'. 28°. 30'. en *N. B.* 41°. 30'.

Den 10. dit. 12^u. was haare *Lengte* na genoeg 6'. 25°. 30'. en *N. B.* 39°. 40'.

Den 11. dit. 10^u. 22'. was de *Comeet* meer *Westlyk* van *Mirach*, hebbende zy eene *Lengte* van 6'. 23°. 30'. en *N. B.* 38°. 40'.

Den 12. dit. 10^u. 48'. bepaalde ik haare *Lengte* op 6'. 22°. 30'. en *N. B.* 38°.

Ik nam de *Comeet* nu waar door *Kykers* van 6 en 9 voet; doch bespeurde geen aanmerkelyke verandering in haare grootte, gelyk de Hoog Gel. Heer *Prof. v. D. WYNPERSSE* my de *Comeet* door een zeer goed

Gre-

Gregor. Telescoop van 2 voet, doch met den zelfden uitslag, liet zien.

Den 13. dit. deed de Heer *Prof. v. D. WYNPERSSE* my de eer de *Comeet* van het *Leydsche Observatorium*, door een *Newtoniaansch Telescoop* van 5 a 6 voet, te zoeken; dan, het verschynzel schein my niet aanmerklyk grooter. Is dit om dat het beeld der *Comeet* in myn *Kykertje* zo wel bepaald niet was als in het *Newtoniaansch Telescoop*, of zag men de kern der *Comeet* slegts door de laatste? Dien zelfden avond, om 9 uuren, begon de lugt dermate te betrekken, dat ik de *Comeet* niet voor den 21. *dit.* vernam.

Den 21. dit. 9^u. zag ik de *Comeet* aan de knie van *Boötes* by η , met eene *Lengte* van 6^t. 14°. 40' en *N. B.* van 29°. 40'.

Den 24. dit. 9^u. 7' had de *Comeet* 6^t. 11° 50'. *Lengte*, en 27°. 40'. *N. Breedte*.

Middelburg.

Den 3. April 8^u. had de Heer *L. BOMME*, *Directeur der Commencie*, en bekend

Liefhebber der *Nat. Wysbegeerte* te *Middelburg*, de vriendlykheid van my de *Comeet* van zyns *Edel. Observatorium* te laten zien by den *N. arm* der *Maagd*, met eene *Lengte* van $6^{\text{t}}. 7^{\circ}. 30'$. en *N. Breedte* van omtrend 20° .

Den 5. dit. zag ik in gezelschap van gemelden Heer de *Comeet* wederom; dan, konden haare plaats, overmits de wolken, niet wel bepalen, gelyk we

Den 19. dit. zulks insgelyks beproevende, door een *betrokke lugt* in ons onderzoek niet beter slaagden.

Leyden.

Den 14. dit. vertoonde zig de *Comeet* by ϵ in de *Maagd* met eene *Lengte* van $6^{\text{t}}. 2^{\circ}. 30'$. en *N. B.* van $13^{\circ}. 30'$. Het verschynzel vertoonde zig nu genoegzaam zonder staart, zynde de *Comeet* over 't geheel, en haar staart zints den 21. *Maart* aanmerklyk in grootte afgenomen, zo dat ik dikwyls in 't onzekere was, of ik de *Comeet*, dan wel eenige onbekende *Nevelster* zag.

Den

Den 15 en 16. zag ik de *Comeet* eenige minuten zuidlyk van ρ af.

Den 19. maakte de *Comeet* een regthoekigen driehoek met ρ en α in de *Maagd*; staande de *Comeet* in den regten hoek, zo dat ik haare *Lengte* op $6^{\circ} 1'$ en haare *N. Breedte* op omtrend 11° giste.

Den 21, 22, 23 en 24. zocht ik onze *Comeet* te vergeefs.

Den 25. zag ik iets, dat meer na de *Comeet* dan wel eene duistere ster geleck; dan, daar ik door naburige huizen beledt wierd om lang in myne nasporingen voort te gaan, zag ik van verder onderzoek af; te meer, daar ik geen hoop had van nauwkeuriger *Waarneemingen* te kunnen doen, dewyl de schynbaare vobrtgang der *Comeet* zeer gering was, en 'er zig geen zeer bekende ster opdeedt, om *distantien* op te meeten.

Men ziet intusfchen uit deze *Waarneemingen*:

1°. Dat deze *Comeet*, gedurende haare verschyning, of van onze Aarde

zeer ver af, of in de daad zeer klein geweest zy.

2°. Dat haar *staart* waarschylyk van de Zon afgegaan heeft.

3°. Dat haare schynbaare loop tegen de orde der teekens geweest zy.

BEREKENING VAN DEN WAAREN LOOP, UIT DRIE WAARNEEMINGEN.

Na eenig denkbeeld van den *Loopkring* der *Comeet* door een teekenkunstig ontwerp verkregen te hebben, heb ik denzelven, door de *Indirecte handelwyze*, volgens de zeer bekenden *formulen*, nader tragten te berekenen.

Zie hier de uitkomst der berekening.

De drie Waarneemingen, waar van ik my voornamentlyk bediend heb, zyn deze:

Waar-

COMEET VAN 'T JAAR 1779. 521

Warnemers	Middelb. tyd te Parys.	Berek. afstand der Zonne van de Aarde in Log.	Ber. plaats der Zonne.	Waargen. Lengte der Comeet	Waargen. N. Breedte der Comeet.
De Hr. BODE te Berlyn.	1779. 6. Jan. 7 ^u . 7'	9.9926960.	9'.16".25'.56".	10'.12".28'.	39°. 6'
De Hr. MESSIER te Parys.	22. Jan. 18 ^u . 37'	9.9932730.	10'. 3".12'.40".	9'.20". 5'.58".	53°.46'.31"
Stud. FOKKER te Leyden.	10. Maart 12 ^u . 10'	9.9975320.	11'.20". 8'.17".	6.25'.30'.	39°.40'

Na verscheidene beproevingen gedaan te hebben, bevond ik, dat men aan beide deelen van het *Problema* (*b*) vry wel konde voldoen, wanneer men verondersteldt den Log afstand der Zonne van de *Comeet*

voorden 6. Jan. 7^u . $7' = 9.7958800 = \text{Log. R.}$

voor den 22. Jan. 18^u . $37' = 9.8384713 = \text{Log. R.}$

1°. In welke veronderstelling men, uit berek. Zons-plaatzen, afstand tot de Aarde, en uit de waargenomene *Geocentrische* plaatzen der *Comeet*, de *Helioc.* plaatzen der *Comeet* vindt

voor den 6. Jan. 2^t . 28° . $47'$. $36''$ Lengte,
en 29° . $17'$. $42''$. Noord. Breedte.

voor den 22. Jan. 4^t . 9° . $0'$. $16''$. Lengte,
en 31° . $16'$. $31''$. Noord. Breedte.

Het

(*b*) Het overbekend *Problema*, den *Loopkring* eener *Comeet* door drie *Waarneemingen* te bepalen, is tweeledig:

1°. Vraagt men een *Parabel* van zodanig eene afmeting en betrekking tot den *Loopkring* der Aarde, dat, daar men dezelfde *Lengten* en *Breedten* als twee waargenomene hebbe, het verschil van *Anomalie* in den *Parabel* een *tydverloop* geve, dat gelyk zy aan het *tydverloop* tusfchen de twee *Waarneemingen*.

2°. Vor-

Het verschil van deze *Hel. Lengten* geeft de beweging der *Comeet* op de *Eclipt.* uit de Zon gezien = $40^{\circ}. 12'. 40''$.

NB. Dewyl de tweede *Hel. Lengte* grooter dan de eerste is, ziet men reeds dat de waare beweging *regtstreeks* is geweest.

Om de beweging, uit de Zon gezien, op de *Eclipt.*, tot den *Parab. Loopkr.* over te brengen, zy (plaat I. fig. II.) *rqs* een stuk der *Ecliptica*: *vew* een gedeelte van den loopkring der *Comeet*: Voords zy *qe* de *Hel. Noord. Breedte* der *Com.* in de eerste Waarneeming = *b.* *sw* de *Hel. N. Breedte* in de tweede Waarn. = *b'*. *vq* haar *Hel. Lengte* in de eerste Waarn. = *l.* *vs* haar *H. L.* in de tweede = *l'*; dan is $\text{Sin. } sq = \text{Sin. } qps = \text{Sin. } (l - l')$; de voerstraal zy in de eerste Waarneeming = *r.* in de tweede = *r'*, en eindlyk zy de waare *Anomalie* in de eerste Waarn. = *u.* in de tweede = *u'*.

In

2°. Vordert men, dat de Beginzeleu uit dien *Parabel* voortvloeiende zodanig zyn, dat men uit dezelve de plaats der *Comeet* van vooren dermaten bepale, dat de gevondene plaats met de waargenomene overeenkome.

In de regth. driehoeken pkw en ewk heeft men

$\text{Cof. } (l-l') \times \text{Cot. } b' = \text{Cot. } pk = \text{Cot. } 53^{\circ}.46'.31''$. gevolglyk is $ke = 9^{\circ}.12'.15''$.

en $\frac{\text{Cof. } ke \times \text{Sin. } b'}{\text{Cof. } pk} = \text{Cof. } 34^{\circ}.35'.20'' =$

$\text{Cof. beweg. op den Loogkring.}$

De beweging der *Comeet* op haaren Loopkring $= 34^{\circ}.35'.20''$ is dierhalven $= (u' \pm u)$ of $= (u \pm u')$; dan,

$\text{Log. } \left(\frac{R.}{\text{Cof. } b} \right) = \text{Log. } r = 9.8553077$. en

$\text{Log. } \left(\frac{R'.}{\text{Cof. } b'} \right) = \text{Log. } r' = 9.9066688$ zyn-

de, komt $34^{\circ}.35'.20'' = (u' \pm u)$

Door middel van r' en r . en $(u' \pm u)$ vindt men

$$u' = 39^{\circ}.17'.30''.$$

$$u = 4.42.10.$$

dus $(u' - u) = 34^{\circ}.35'.20'' =$ de beweging der *Com.* op haaren Loopkring; weshalven was de *Comeet* reeds voor de eerste Waarneeming door haar *Perihelium* gegaan.

De

De Log. afstand in 't *Perih.* vindt men
 $= 9.8545758 = \text{Log.} \left(\frac{p}{4} \right) = \text{Log.}$
 $\left(\frac{1}{2} \text{Cos. } u'u \times r' \right)$

In een Parabel van de gevondene af-
 meeting stemt met de

Anomalie van $39^\circ. 17'. 30''$
 overeen een tydverloop = $18^{\text{dag.}}, 51.$
 met *Anom.* van $4^\circ. 42'. 10''$
 komt overeen 2, 04.

16, 47.

Het verschil $16,47 = 16^{\text{dag.}} 11^{\text{u.}} 22'$
 geeft dus een tydverloop dat slegts 8 mi-
 nut. kleinder is dan het verschil tuschen
 de Waarneemingen.

De beginzelen in den gevonden Para-
 bel, wiens $\text{Log.} \left(\frac{p}{4} \right) = 9.8545758.$ is,
 nasporende vindt men

1°. Den doorgang der *Comeet* door haar
Perih. den 6. Jan. 1779. $5^{\text{u.}} 54'$ middel-
 tyd te *Parys.*

Wanneer men den regth. driehoek $\gamma q e$
 oplost, vindt men $\angle P e w = 76^\circ. 24'. 33''.$
 $q r.$ of

3°. of de afstand des knoops van de
Lengte (l) = $63^{\circ}. 24'. 33''$.

2°. $\sin e \vee q = \sin$. helling des loopkrings
op de *Ecliptica* = $32^{\circ}. 2'. 19''$.

$\vee e$ afstand des knoops tot de eerste Waar-
neem. = $67^{\circ}. 16'. 28''$. waaruit

3°. De Lengte des klimm. knoop op de
Eclipt. = $0^{\circ}. 25'. 5'. 12''$.

4°. Lengte van het Perihel. op den Loop-
kring = $2^{\circ}. 27'. 39'. 30''$.

5°. $L. \left(\frac{p}{4}\right)$ vonden we = 9.8545758.

6°. De Beweeging hebben we bepaald te
zyn geweest *Regtstreeks*.

Er is dus aan het eerste deel van het
Problema voldaan.

Zien we, of de plaats der *Comeet* voor
een gegeven tyd, uit de gevondene Be-
ginzelen bepaald, overeenkome met de
waarneeming.

Nemen we de proef voor den 10. Maart
II^{uur}. IO^{min}.

Tus-

Tusfchen den 10. Maart 11^u. 10 en den doorgang der *Comeet* door haar *Perihelium* zyn verloopen 65 dagen 5 uur. 6 min.; met deeze dagen stemt overeen *Anomalie* = 2^r. 29°. 7. 52''.

Voor deeze *Anom.* bekomt men *Argum.* van *Breedte* = 5^r 1°. 42'. 10'', het welk tot de *Eclipt.* overgebracht, met de *Lengte* des klimm. knoop, de *Hel. Lengte* geeft voor dien tyd = 6^r. 0°. 33'. 36''. waaruit men de *Commutatie* vindt = 10°. 25'. 19'', en de *Log. (R'')* bekomt voor dien tyd = 10. 1348832.

Sin. Hel. × S. Arg. B. = *Sin.* 32°. 2'. 19'' × *S.* 28°, 17. 50' = *Sin.* 14. 33'. 54'' = *Sin. Hel. Breedte* = (*b'*).

Door middel van de gevondene *Comm.*, berekende afstand der Aarde tot de Zon, en de gevondene afstand der *Comeet* tot de Zon op de *Eclipt.*, vindt men de *Elongatie* der *Comeet* voor den 10. Maart 11^u. 10' = 144°. 8'. 17'' = 4^r. 24. 30'. 43''.

Deze *Elongatie* van de *Lengte* der Zonne voor dien tyd aftrekkende, vindt men de *Geoc. Lengte* der *Comeet* = 6^r. 25^s. 37'. 34''.
en

en $\left(\frac{\text{S. Elong. t. Hel. B.}}{\text{Sin. Commut.}} \right) = t. 39^{\circ}.44', 5'' = t.$
Geoc. B.

Men ziet dus, dat de berekende *Lengte* 7'. 53' grootter dan de waargenomene, en de berek. *Breedte* 4'. 5'' grootter dan de waargen. is.

Men herinnere zig, dat myne Waarneemingen niet dan ten naaften by naauwkeurig zyn, en dat dus de Berekende *Lengte* en *Breedte* mogelyk naauwkeuriger zyn dan de door Waarneeming bepaalde.

Ik ben in de waarschynelykheid dezer gisfing bevestigd, door de Waarneemingen van de Heeren BODE en MESSIER, die ik zonder schroom voor naauwkeurig houde, ten minsten die van de Heer MESSIER. Nu vindt men, de berekening doende volgens de gevondene beginzelen, voor den 6. *Jan.*, tusfchen de Waarneeming en de Berekening, eene dooling in *Lengte* = + 2'. 20". in *Breedte* + 3'. 28".

Voor den 10. *Jan.* dooling in *Lengte* = + 16'. 46". in *B.* = + 3'. 48".

Voor den 19. *Jan.* dool. in *Lengte* = - 3'. 33". in *Breedte* = + 11".

Voor

Voor den 23. Jan. dool. in *Lengte* = - 7".
in *Breedte* = - 32".

Ik heb my verder niet willen verledigen, om de gevondene Beginzelen te verbeteren, zo, om dat ik van flegts twee goede Waarneemingen (ten strengften namelyk genomen) voorzien was, als om dat men, rykelyk van goede Waarneemingen voorzien zynde, zeer gemakkelyk een dooling van 4' kan begaan; eensdeels, dewyl de weg eener *Comeet* flegts ten naaften by, in 't *Perih.* zelf, *Parabolisch* is; anderdeels, dewyl de Waarneem. veeltyds niet dan op 2 min. na naauwkeurig zyn. Zie DE LA LANDE *Astron.* §. 3054.

NB. Ik heb verkozen de *datum* in den *Parabel* (plaat II.) overeen te doen komen met die van den Loopkring der Aarde, ten einde men de plaatzen der *Comeet* uit de Aarde des te gemakkelyker zouze zien, en, op dat men eenigzins zoude kunnen oordeelen, in hoe verre namelyk men veronderstellen moge, dat de staarten der *Comeeten* van de Zon afstaan, heb ik (plaat I en II.) de *Comeet* met haaren staart in eene grootere evenredigheid

dan haare waargenomene grootte afgetekend.

P. S. Het komt den Heer PROSPERIN als zeer waarfchynelyk voor, dat deze *Comeet* een omloopftyd heeft van 1150. jaaren; een groot verfchil zeeker tufchen die van A^o. 1770., die de Heer LEXELL met oneindig veel moeite berekend heeft, en, volgens dien Heer, een omloopftyd zou hebben van flegts $5\frac{1}{2}$ jaar.

Zie (*Mem. de l'Acad.* 1776. pag. 639. 1777. pag. 352. *Mem. de PETERSBOURG* 1777. pag. 370. en *Ephém. de BERLYN* 1777. p. 327.) by DE LA LANDE *Supplem. pour l'Aftron.* Tom. IV. p. 704-711.

1780. 3. *April.*

By bladz. 530

delburg.	3.	20.	4.	31.	
Idem ibid.	4.	38.	19.	18.	6.
Idem ibid.	9.	16.	15.	55.	22.
Idem teLeyden.	14.	30.	13.	37.	59.
Idem.	15.	19.	13.	12.	20.
Idem.	19.	37.	11.	22.	42.

T A F E L

VAN EENIGE WAARGENÖMENE EN BEREKENDE
GEOCENTRISCHE PLAATZEN DER

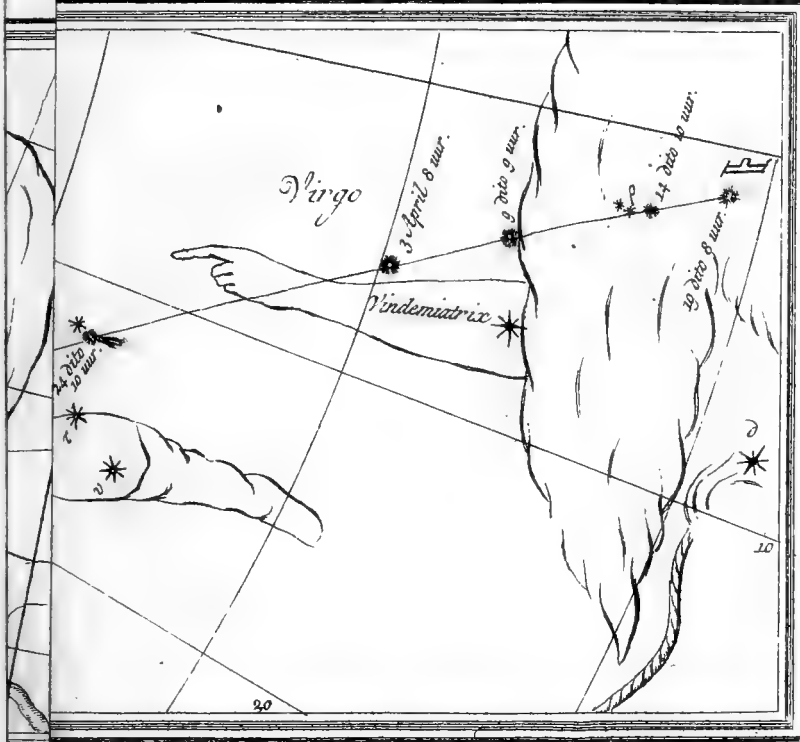
C O M M E E T

M D C C L X X I X.

Waarnemers	Middlere tyd te Parys.				Berekende Lengte der Zon.			Affland der Zone tot de Aarde in Logarith.	Waargen. Lengte der Consect.			Waargenome Noord-Breedte der Consect.			Berek. Lengte der Consect.			Berek. Noord-Breedte der Consect.							
	gh.	uur.	m.	n.	reck.	gr.	m.		sec.	t.	gr.	min.	sec.	gr.	min.	sec.	t.	gr.	min.	sec.	t.	gr.	min.	sec.	
De Hr. BODE te Berlyn.	6.	7.	7.	9.	16.	25.	56.	9.	9226960.	10.	12.	28.	39.	6.	10.	12.	25.	40.	59.	2.	13.				
Idem.	10.	7.		9.	20.	29.	29.	9.	9227940.	10.	9.		43.	30.	10.	8.	43.	14.	43.	33.	48.				
De Hr. MESSIER te Par.	18.	18.	32.	9.	29.	5.	32.	9.	9230800.	9.	27.	3.	36.	51.	14.	2.	9.	27.	0.	3.	51.	14.	13.		
Idem.	22.	18.	37.	10.	3.	12.	40.	9.	9232730.	9.	20.	5.	59.	53.	16.	31.	9.	20.	5.	51.	53.	47.	3.		
Sted. FOKERT te Ley.	17.	14.	6.	11.	32.	29.	25.	9.	9235120.	7.	28.		54.				7.	27.	52.	21.	51.				
Idem.	18.	14.	14.	11.	0.	20.	58.	9.	9235330.	7.	26.	30.	53.	30.			7.	26.	15.	28.	53.	28.	6.		
Idem.	20.	13.	4.	11.	2.	19.	11.	9.	92356300.	7.	24.	30.	52.	30.			7.	25.	24.	52.	52.	13.			
Idem.	23.	13.	4.	11.	8.	20.	19.	9.	92358720.	7.	17.		51.				7.	17.	15.	53.	50.	41.	48.		
Idem.	26.	1.		11.	7.	41.	6.	9236130.	7.	11.		48.	3.				7.	11.	27.	6.	18.	39.	27.		
Idem.	27.	13.	5.	11.	9.	18.	40.	9.	92362230.	7.	11.		48.				7.	10.	43.	25.	47.	57.	7.		
Idem.	28.	13.		11.	10.	20.	48.	9.	9236350.								7.	9.	8.	35.	47.	16.	39.		
Idem.	5.	1.	24.	11.													7.	1.	5.	4.	47.	06.	52.		
Idem.	10.	12.	11.	11.	20.	8.	17.	9.	92375300.	6.	25.	30.	39.	40.			6.	25.	15.	17.	11.	21.			
Idem.	11.	10.	28.	11.	21.	13.		9.	92376280.	6.	23.	30.	38.	40.			6.	23.	8.		38.	43.	51.		
Idem.	12.	10.	48.	11.	22.	13.		9.	92377149.	6.	22.	30.	38.				6.	22.	51.	10.	38.	23.	32.		
Idem.	13.	9.	7.	11.	23.	9.	40.	9.	92378740.	6.	21.	30.	37.				6.	21.	58.	1.	37.	11.	31.		
Idem.	21.	9.	7.	0.	1.	6.	39.	9.	9238800.	6.	14.	40.	29.	40.			6.	14.	41.	20.	29.	54.	11.		
Idem.	24.	10.		0.	4.	4.	42.	9.	92392260.	6.	11.	50.	27.	40.			6.	11.	57.	24.	27.	42.	58.		
Idem te Middeburgh.	3.	8.		0.	17.	54.		0.	0001250.								0.	7.	19.	20.	4.	07.			
Idem ibid.	4.	10.		0.	14.	58.		0.	00006510.	6.	6.		20.				6.	6.	1.	38.	19.	18.	6.		
Idem il. d.	9.	9.	30.	0.	19.	58.		0.	00011740.								6.	4.	16.	16.	15.	55.	22.		
Idem te Leyden.	14.	10.		0.	24.	46.		0.	0018470.	6.	2.	30.	13.	30.			6.	2.	39.	30.	13.	37.	59.		
Idem.	15.	8.		0.	25.	39.	45.	0.	0018770.	6.	2.	00.	13.	10.			6.	2.	25.	19.	13.	12.	20.		
Idem.	19.	3.		0.	29.	34.	4.	0.	0023940.	6.	1.		11.				6.	1.	35.	37.	11.	22.	42.		

et der maand April.

Plaat I.

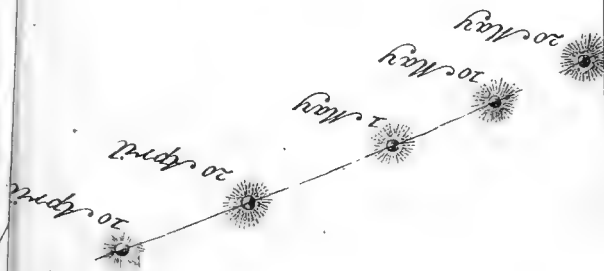

Schynbare loop der Comēt van t Jaar 1779 geveene de maānen Jan Febr. Märt en een Padetie der maānen 1779

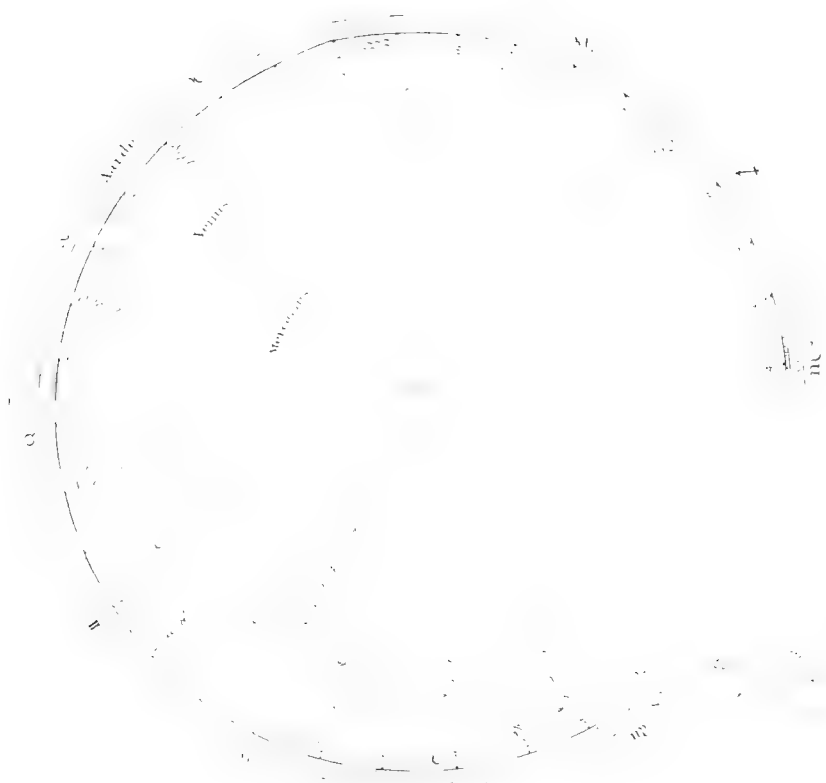

inzelen der Comect A^o. 5779, &
wier Loopkring bereke

Lengte van den klimmende Knoop.	Lengte van het Perihelium	Log. afstand in 't Perihel ^m de Log. midd. afstand der Zon zynde 10,0000000.	ng
teek. 0. 25° 5' 12".	teek. 2. 27° 39' 30".	9. 8545758.	aks.

101214

Bogenzelen der Comet δ 1779, zynde de 64° 1' vier Leophering berekend is.

Doorgang over het	Lengte van den	breedte van het	1 ^{ste} afstand van den	2 ^{den} afstand van den	3 ^{den} afstand van den
1 ^{ste} Decem.	2 ^{de} Decem.	3 ^{de} Decem.	4 ^{de} Decem.	5 ^{de} Decem.	6 ^{de} Decem.

Jan. 4	5 ^{de} 34'	2 ^{de} 45' 3 22"	2.27 ^{de} 20.30"	9.8345756	32 ^{de} 2. 19. Digtelende
--------	---------------------	---------------------------	---------------------------	-----------	------------------------------------

W A A R N E E M I N G

V A N D E

C O M E E T

V A N 1780. D O O R

D E N H E E R

M É C H A I N.

Deeze *Comeet* is ontdekt te Parys des morgens van den 27. Oct., door den Heer MESSIER. Ik heb ze niet kunnen beginnen waar te neemen voor den 6. November, des morgens, en ze slegts gevolgd, zo veel de lucht my zulks heeft toegelaaten, zynde het weêr zeer weinig gunstig geweest. Eindelyk heb ik ze voor de laatste maal gezien des nachts tusfchen den 3 en 4. December, wanneer ze uittermaaten flaauw was, en moeilyk waarteneemen. Ik geloof echter, dat myne *berekening* vry naauwkeurig is, hebbende die

opgemaakt uit 15 achtereenvolgende Waarneemingen, dien zelven nacht gedaan.

Tot myne Waarneemingen heb ik gebruikt een zeer goeden *Acromatifche* Verrekijker, met een *objectif*, uit drie glazen t'famengesteld, van 40 *linien* opening, en van drie en een half voet *focus*, daar ik een zeer naauwkeurigen *Micrometer* heb aangevoegd

De *Comeet* is altyd zeer klein geweest, en zonder eenigzints een staart te vertoonen: met de beste instrumenten zelf schein zy duister en kwalyk bepaald, haar kern onderscheidde zich genoegzaam niet van de nevelachtigheid die ze omringde: men heeft ze niet dan zeer moeilyk met het bloot oog kunnen zien omtrent den 6. November. Voords is haar licht zeer schielyk verminderd: toen ik ze des morgens van den 4. December voor de laatste maal zag, was zy zeer klein, flauw en eenigzints langwerpig; mischien had men ze nog eenige dagen kunnen volgen, had het weêr zulks toegelaaten; maar de lucht is betrokken geweest tot den 17. December, wanneer het niet meer mogelyk was haar weêr te zien, uit hoofde van haaren

ren verren afstand van de Zon en van de Aarde.

Deeze *Comeet* is ontdekt een weinig beneden de ster β in den staart van den Leeuw. Toen ik ze de laatste maal zag, was ze omtrent 2 graaden ten Noorden van de ster ψ in den grooten Beer. Het is 'er ver van daan dat haare beweging, uit de zon gezien, zoo aanmerkelyk zoude geweest zyn: ik zal hierna haar afgelopen weg opgeeven, na zulks eerst gedaan te hebben van de *beginzelen van den Loopkring*, en de *Waarneemingen*, waarop die gegrond zyn.

Wanneer de *Comeet* des morgens van den 27. October het eerst ontdekt wierdt, was haare afstand van de aarde 1,192. en van de zon 0,876. (de gemiddelde afstand van de zon tot de aarde ondersteld zynde = 1,0): haare grootste nabyheid aan de aarde is altoos geweest boven den gemiddelden afstand van de aarde tot de zon, en is geweest omtrent den 29. November en den 3. December: wanneer de laatste *Waarneemingen* gedaan zyn, was haare afstand van de aarde 1,1031. en van de zon 1,6625.

-574

L1 3

Zie

Zie hier de **BEGINZELEN** van haaren *Loopkring*, zoo als ik die bepaald heb: zy steunen op myne *Waarneemingen*, onder elkanderen vergeleeken, en die ik vervolgens zal opgeeven, voornamentlyk van die van den 6 en 20. November 's morgens, en van den 4. December ook des morgens.

BEGINZELEN van den Loopkring.

Lengte van de opgaanden

knoop $4^{\circ} - 4' - 9'' - 19'''$

Inclinatie van den *Loopkring* $53^{\circ} 48' - 15''$

Lengte van haar *perihelie* op den *Loopkring*

$8^{\circ} 6' - 21'' - 18'''$

Perihelische afstand = 0,992556, *logarithmus* 8,9967550

Doorgang door het *perihelie* 30. Sept. 18 12' 50" middelyd te *Parys*.

Rigting van de beweging, terug gaande, of tegen de orde der teekens.

De twee volgende *Tafelen* behelzen myne *Waarneemingen*, derzelve uitkomsten, en de vergelyking van de berekening gemaakt op de hier vooraf opgegeven beginzelen met die uitkomst. Voords zal het hoofd van ieder colom genoegzaam aanwyzen wat ze behelze.

Mid-

Middeltyd der Waar- nemingen te P A- R Y S.	Sterren, met welke de <i>Comet</i> vergeleeken is.	REGTE KLIMM. der Sterren.	Declinatie der Sterren.
1780. Nov.			
5. 17 ^u . 55' 0"	9 ^{de} van den LEEUW.	172°. 20' 46".	22°. 33' 53.
6. 16. 1. 0.	Dezelve.	172°. 20. 46.	22. 33. 53.
7. 16. 38. 20.	1 ^{ste} van BERENICE.	177. 38. 24.	23. 18. 56.
13. 17. 30. 0.	* tusfchen BEREN. en den KL. LEEUW.	171. 11. 37.	28. 9. 28.
20. 13. 24. 7.	47 ^{de} van den KL. LEEUW.	160. 41. 48.	35. 11. 48.
25. 13. 30. 0.	55 ^{de} van den G. BEER.	166. 46. 43.	39. 23. 1.
28. 13. 25. 0.		152. 19. 20.	42. 34. 57.
Oct. 3. 12. 42. 0.	1 ^{ste} van den G. BEER. * boven † van den G. BEER.	162. 11. 22.	47. 43. 59.

Middelt. der Waarneem. te P A R Y S.	Verfchil van de REG- TE KLIMM. der Ster- ren met de <i>Com.</i>	Verfchil van de DE- CLIN. der Sterr. met de <i>Com.</i>	REGTE KLIMM. der <i>Comet.</i>	NOORD. DECLIN. der <i>Comet.</i>
1780.				
Nov.				
5.	+ 0°. 39'. 29".	- 25'. 29".	173°. 0'. 15.	22°. 7'. 54".
6.	+ 0. 30. 5.	+ 19. 13.	172. 50. 51.	22. 53. 6.
7.	- 4. 57. 23.	+ 25. 24.	172. 41. 1.	23. 44. 20.
13.	+ 0. 14. 10.	- 5. 18.	171. 25. 47.	28. 54. 10.
20.	+ 8. 44. 56.	- 4. 30.	169. 26. 44.	35. 7. 17.
25.	+ 0. 35. 43.	+ 32. 2.	167. 22. 26.	39. 55. 3.
28.	+ 13. 29. 35.	+ 46. 45.	165. 48. 55.	42. 51. 42.
Oct.				
3.	+ 0. 22. 19.	+ 3. 30.	162. 33. 41.	47. 47. 29.

Middelt. der Waarnem. te PARYS.	Waargen. LENGTE der <i>Comet</i> .	Waargenoom. N. BREEDTE der <i>Comet</i> .	Verschil tusſchen de Bereken. en Waarneming.	
			in Lengte.	in Breedte.
1780. Nov.				
5.	164°. 34'. 59".	17°. 29'. 46".	0".	0".
6.	164. 7. 1.	18. 7. 14.	+ 19.	+ 15.
7.	163. 35. 51.	18. 50. 4.	- 18.	- 26.
13.	160. 10. 13.	23. 2. 24.	+ 51.	- 38.
20.	155. 29. 33.	27. 54. 28.	+ 13.	- 11.
25.	151. 19. 24.	31. 27. 16.	+ 14.	+ 45.
28.	148. 29. 18.	33. 31. 57.	+ 41.	+ 53.
Oct. 3.	143. 11. 20.	36. 48. 54.	0.	0.

Het teeken \dagger wist aan, dat de berekening, volgens de beginzelen gedaan, eene meerdere Lengte of Breedte heeft uitgebragt, dan de Waarneemingen (opleveren).

De twee sterren, waar mede ik de *Comeet* vergeleken heb, den 13. November en 3. December, zyn tusfchen de 7de en 8te grootte, men vind haare *positie* in geen *Catalogus*.

Ik heb den stand van beide bepaald, vergelykende de eerste met ρ van *Cancer*, en de 45te in den kleinen Leeuw; en de tweede met χ , en de 65te van den grooten Beer.

Ook heb ik myne beginzelen vergeleken met de Waarneemingen van den Heer MESSIER den 26. October ten 17^u. 5'. 43". middelyd te *Parys*, waargenoome Lengte $169^{\circ}.13'.57''$., waargenoome Breedte $10^{\circ}.49'.52''$; verschil in Lengte $0''$, en in Breedte $-15''$.

De *Comeet* heeft, op haaren kring, niet meer dan een boog van $11^{\circ}.3'.17''$ in Lengte, van den 26. Octob. tot den 3. Dec. afgeloopen; en haar *heliocentrique* Breedte is

is flegts $8^{\circ} 37' 20''$. veranderd. Den 26. October was haare *anomalie* reeds $140^{\circ} 39' 37''$, zo dat die boog genoegzaam niets meer was dan eene rechte linie. Waar uit volgt, dat, niet tegenstaande het voldoende overeenkoomen, 't geen men vind tusschen de uitkomsten van de berekening met die van de Waarneemingen, men zich echter niet vleien kan, de beginzelen van den kring, met de uiterste nauwkeurigheid te weeten. De grootste onzekerheid valt op de *plaats van den Knoop*, en op de *Helling van den Loopkring*; want schoon ik die al vry aanmerkelijk veranderde, kwam ze egter vry wel met alle de Waarneemingen overeen.

Ondertusschen zyn de beginzelen, die ik hier opgeve, die, welke het naast overeenstemden, en ik geloof dat zy vry na aan de waare zyn.

Deze *Comeet* is de 65te, waar van men den *Loopkring* heeft berekend; ze gelykt op geene van die men tot heden heeft waargenoomen.

E I N D E.

